

LATVIJAS VĒSTURNIEKU KOMISIJAS RAKSTI

---

17. sējums

**NACIONĀLĀ PRETOŠANĀS
KOMUNISTISKAJIEM REŽĪMIEM
AUSTRUMEIROPĀ
PĒC OTRĀ PASAULES KARA**

Latvijas Vēsturnieku komisijas
raksti

17. sējums

Symposium of the Commission
of the Historians of Latvia

Volume 17

Latvijas Vēsturnieku komisija
Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts
Latvijas Kara muzejs

NACIONĀLĀ PRETOŠANĀS KOMUNISTISKAJIEM REŽĪMIEM AUSTRUMEIROPĀ PĒC OTRĀ PASAULES KARA

Starptautiskās konferences materiāli,
2005. gada 7.–8. jūnijs, Rīga

NATIONAL RESISTANCE TO COMMUNIST REGIMES IN EASTERN EUROPE AFTER WORLD WAR II

Materials of an International Conference
7–8 June 2005, Riga

Latvijas vēstures institūta apgāds
Rīga 2006

UDK 94(4)(063)

Na 159

Redakcijas kolēģija

Dr. habil. hist. prof. ANDRIS CAUNE (atbildīgais redaktors)

Dr. habil. hist. prof. HEINRIHS STRODS

Dr. habil. hist. prof. ANTONIJS ZUNDA

Sastādītāja

Dr. hist. RUDĪTE VĪKSNE

Literārās redaktore

MARGITA GŪTMANE

RITA KĻAVIŅA

VIJA STABULNIECE

Korektore

BRIGITA VĀRPA

Māksliniece

INĀRA JĒGERE

Maketētāja

MARGARITA STOKA

Grāmata izdota

par Latvijas Vēsturnieku komisijas finansiālajiem līdzekļiem

SATURS

Latvijas Republikas Valsts prezidentes <i>Vairas Vīķes-Freibergas</i> vēstule starptautiskās vēsturnieku konferences “Nacionālā pretošanās komunistiskajiem režīmiem Austrumeiropā pēc Otrā pasaules kara” atklāšanai	9
levadam	11

KONFERENCES REFERĀTI

<i>Heinrihs Strods</i> Nacionālie un padomju partizāni Baltijā 1941.–1956. gadā: kopējais un atšķirīgais . . .	19
<i>Boriss Sokolovs</i> Pretošanās kustība Padomju Savienībā un Austrumeiropas valstīs pēc Otrā pasaules kara Krievijas historiogrāfijā	36
<i>Ronalds Račinskis</i> Komunistiskā režīma noziegumi Lietuvā pēc Otrā pasaules kara un nacionālā pretošanās kustība: Lietuvas Starptautiskās vēsturnieku komisijas secinājumi	45
<i>Janušs Vrubels</i> Poļu pretošanās komunistiskajam režīmam pēc Otrā pasaules kara	64
<i>Vitālijs Skalabans</i> Pretpadomju pretošanās kustība Baltkrievijā pēc Otrā pasaules kara	83
<i>Raitis Ābelnieks</i> Nacionālās bruņotās pretošanās kustības īpatnības Bauskas apriņķī (1944–1950)	88
<i>Ritvars Jansons</i> Čekistu militārās operācijas pret Latvijas nacionālajiem partizāniem (1944–1956)	96
<i>Zigmārs Turčinskis</i> Čekas aģentu kaujinieku loma Latvijas Nacionālo partizānu apvienības sagrāvē (1944–1953)	104
<i>Aldis Bergmanis</i> Latvijas PSR slepenā dienesta cīņa ar Latvijas nacionālajiem partizāniem 1953. gadā	116
<i>Bjerns M. Felders</i> Pagrīdes sakaru tīkls: Latvijas pretpadomju pretošanās kustības nacionālie un starptautiskie kontakti (1944–1950)	124
<i>Aleksandrs Ivanovs</i> Nacionālā pretošanās kustība Latvijā pēc Otrā pasaules kara Latvijas historiogrāfijā (40. gadu otrā puse – 80. gadu otrā puse)	136

<i>Ainārs Bambals</i> Lietiskie pierādījumi Latvijas PSR VDK krimināllietās – nacionālo partizānu vēstures avots (1944–1956)	154
<i>Inese Dreimane</i> Nacionālie partizāni Ziemeļlatgales iedzīvotāju atmiņās	178

ATMIŅAS UN DOKUMENTI

Ziemeļlatgales iedzīvotāju atmiņas (<i>Ineses Dreimanes</i> komentārs)	191
PSRS IeTK (VDM) iekšējā karaspēka 4. un 5. divīzijas vienību dislokācija un darbība Baltijas valstīs 1945.–1951. gadā (Publicēšanai sagatavojis <i>Heinrihs Strods</i>)	241
Krājuma rakstu autori	286

CONTENTS

Letter by <i>Vaira Vīķe-Freiberga</i> , President of the Republic of Latvia, on the opening of the International Conference of the historians “National Resistance to Communist Regimes in Eastern Europe after World War II”	9
Introduction	11

MATERIALS OF THE CONFERENCE

<i>Heinrihs Strods</i> The National and Soviet Partisans in the Baltic States (1941–1956): Similarities and Differences	19
<i>Boris Sokolov</i> Postwar Resistance Movement in the Soviet Union and Countries of Eastern Europe in Russian Historiography	36
<i>Ronaldas Račinskas</i> Crimes of the Communist Regime in Lithuania after World War II and National Resistance: Conclusions of Lithuanian International Historical Commission	45
<i>Janusz Wróbel</i> Polish Resistance against the Communist Regime after World War II	64
<i>Vitaly Skalaban</i> Anti-Soviet Resistance in Belarus after World War II	83
<i>Raitis Ābelnieks</i> Die Besonderheiten des bewaffneten nationalen Widerstandes im Kreis Bauska (1944–1950)	88

<i>Rītvārs Jansons</i>	
Combat Operations of the Soviet Security Agents (Chekists) against Latvian National Partisans (1944–1956)	96
<i>Zigmārs Turčinskis</i>	
The Role of Agents-combatants in the Annihilation of the National Partisan Union of Latvia (1944–1953)	104
<i>Aldis Bergmanis</i>	
The LSSR Secret Service Operations against the National Partisans of Latvia in 1953	116
<i>Björn M. Felder</i>	
Underground Networking: National and International Connections of the anti-Soviet Resistance in Latvia (1944–1950)	124
<i>Aleksandrs Ivanovs</i>	
National Resistance in Latvia after World War II in Latvian Historiography (2nd half of the 1940s – 2nd half of the 1980s)	136
<i>Ainārs Bambals</i>	
Material Evidence and Documents in Criminal Cases of the State Security Ministry of the Latvian SSR as the Source of the History of the National Partisans (1944–1956)	154
<i>Inese Dreimane</i>	
Oral History of the National Partisan Activities in Northern Latgale	178
ORAL HISTORY AND DOCUMENTS	
Memories of the Inhabitants of Northern Latgale (Commentary by <i>Inese Dreimane</i>)	191
The Garrison Sites and Operations of the Units of the 4th and 5th Divisions of the People's Commissariat of the Interior of the USSR in the Baltic States 1945–1951 (Editor <i>Heinrihs Strods</i>)	241
The Authors of the Articles Published in this Collection	286

LATVIJAS REPUBLIKAS VALSTS PREZIDENTES
VAIRAS VĪKES-FREIBERGAS VĒSTULE
STARPTAUTISKĀS VĒSTURNIEKU KONFERENCES “NACIONĀLĀ
PRETOŠANĀS KOMUNISTISKAJIEM REŽĪMIEM AUSTRUMEIROPĀ
PĒC OTRĀ PASAULES KARA” ATKLĀŠANAI

A. god. priekšsēdētāja kungs!
Cienījamie vēsturnieki!
Ekselences!
Dāmas un kungi!

Latvijas Vēsturnieku komisija sešu darbības gadu laikā ir paveikusi nozīmīgu darbu Latvijas 20. gadsimta vēstures aktuālu jautājumu, it īpaši padomju un nacistu okupācijas perioda izpētē. Līdz šim lielākā uzmanība bija pievērsta tādām problēmām kā noziegumi pret cilvēci Latvijā abu okupācijas režīmu laikā, holokausti, Padomju Savienības realizētās masu deportācijas, padomju totalitārā režīma izraisītās ekonomiskās, politiskās un demogrāfiskās sekas Latvijā.

Vēsturnieku komisija ne tikai koordinējusi pētniecisko procesu, bet arī centusies veikt plašu izskaidrošanas darbu gan Latvijas sabiedrībā, gan arī ārvalstīs par Latvijas 20. gadsimta vēstures sarežģītajām problēmām. Labs apliecinājums paveiktajam ir astoņas noorganizētās zinātniskās konferences un 16 publicētie zinātnisko rakstu krājumi. Kā Latvijā, tā ārvalstīs daudzi cilvēki, pateicoties Vēsturnieku komisijas darbībai, ir uzzinājuši daudz jauna par neseno pagātni.

Man ir patīess prieks, ka komisijas darbā ir iesaistījušies dažādu valstu – ASV, Vācijas, Zviedrijas, Izraēlas, Krievijas, Lielbritānijas – pārstāvji, un tā patiesi ir internacionāla komisija. Kopā strādājot tik daudzu valstu vēsturniekiem, diskutējot par sarežģītām vēstures problēmām, vienmēr ir vieglāk nonākt pie patiesības. Patiesības, kas nebūt nav vienkārša un uzreiz pieņemama. Esmu pārliecināta, ka komisijas pētījumi pakāpeniski kļiedēs iepriekšējo režīmu atstātos mītus par Latvijas vēsturi, tuvinās mūsdienu sabiedrībā vēl pastāvošos polāros viedokļus. Mums visiem kopā jāatrisina jautājums par sašķelto vēstures izpratni Latvijā. Jāatrod kopsaucēji, jāatrod ceļš uz objektīvu Latvijas vēstures kopainu. Svarīgs nosacījums šī mērķa sasniegšanā ir atklāta, godīga, vispusīga pagātnes notikumu izvērtēšana.

To, ka jaunāko laiku vēstures pētīšanas un skaidrošanas jautājumi ir aktuāli ne tikai Latvijā, bet arī Eiropā, apliecināja Otrā pasaules kara 60. gadadienas atzīmēšana. Visas demokrātiskās valstis atzina nacisma sagrauves lielo nozīmi Eiropas valstu attīstībā pēckara periodā. Daudzas valstis ar izpratni pieņēma Latvijas skaidrojumu, ka

1945. gada maijā beidzoties karam Eiropā, Latvija, Lietuva un Igaunija, un citas Austrumeiropas valstis neatguva reālu brīvību un neatkarību. Latvijā kara beigās nacistisko režīmu nomainīja cits totalitārs režīms – padomju režīms. Tādējādi Latvija kopā ar citām Baltijas valstīm uz ilgiem gadu desmitiem tika iekļauta padomju impērijā un kā neatkarīga valsts pazuda no Eiropas politiskās kartes.

Objektīvi vērtējot aizvadīto 20. gadsimtu, nekādā ziņā nedrīkstam aizmirst nosaukt abus totalitāros režīmus un to pastrādātos noziegumus. Man ir patīess prieks, ka šādu vēstures interpretāciju atbalsta ASV kongress, ko apliecina nesen Senātā pieņemtā 35. rezolūcija, kas aicina Krievijas Federāciju nākt klajā ar skaidru un nepārprotamu paziņojumu – atzīt un nosodīt Baltijas valstu – Igaunijas, Latvijas un Lietuvas nelikumīgo okupāciju un pievienošanu Padomju Savienībai no 1940. gada līdz 1991. gadam. ASV Senāts uzsver, ka tikai tās valstis, kas atzīst un izprot savas vēsturiskās kļūdas, spēj veiksmīgi veidot savu nākotni. Līdzīgu nostāju pauž arī Eiropas Parlamenta rezolūcija par 60. gadadienu kopš Otrā pasaules kara beigām. Tajā atzīmēts, ka dažām tautām kara beigas nozīmēja jaunu tirāniju, ko radīja staļiniskā Padomju Savienība.

Izlīgumu ar smagajiem pagātnes notikumiem var rast tikai tad, ja tie ir objektīvi izvērtēti un izprasti. Tas, bez šaubām, ir būtisks noteikums tam, lai tie nekad vairs neatkārtotos.

Arī šīsdienas vēsturnieku konference par nacionālo pretošanās kustību komunistiskajiem režīmiem pēc kara ir ļoti nozīmīga. Domāju, ka pētniekiem izdosies atklāt jaunas atziņas par šo aktuālo jautājumu, parādot, ka nacionālā pretošanās Baltijas valstīs un Austrumeiropā bija izmisīgs mēģinājums atgūt zaudēto brīvību un neatkarību.

Lai jums veiksmīgs konferences darbs!

Vaira Vīķe-Freiberga

Toronto 2005. gada 6. jūnijā

IEVADAM

Otrā pasaules kara sekas, sevišķi Jaltas konferences (1945. gada 4.–11. februāris) lēmumi un sabiedroto vienošanās Nirnbergas 1945.–1946. gada Starptautiskā Kara tribunāla priekšvakarā nepieminēt Hitlera–Stalīna 1939. gada 23. augusta noziedzīgo paktu, joprojām ietekmē Austrumviduseiropas valstu vēstures skaidrošanu. Mūsdienu historiogrāfijā pēckara notikumu interpretācijā pavīd, pirmkārt, Rietumu demokrātiju visai atturīgais viedoklis sava toreizējā sabiedrotā – PSRS rīcības un seku novērtēšanā, ieskaitot “atbrīvotās teritorijas” Baltijā (*liberated areas*). Otrkārt, PSRS (ceturtā Krievijas impērija¹) mantnieces Krievijas Federācijas oficiālajā historiogrāfijā vēl aizvien dominē nedaudz ierobežots PSRS impēriskais viedoklis. Treškārt, spilgti izdalās Austrumviduseiropas ar minētajiem Jaltas konferences lēmumiem PSRS totalitārā komunisma varai pakļauto koloniju (t.s. savienotās republikas) un domīniju (t.s. tautas demokrātijas valstis) viedoklis. Pēc PSRS totalitārā komunisma impērijas sabrukuma 1989.–1991. gadā tās sakāvē aukstajā karā šo sešu² Austrumviduseiropas nāciju pētījumi sniedz vislielāko pieešanu pēckara bruņotās, nevardarbīgās un garīgās pretošanās skaidrošanā.

Pretošanās okupācijai un totalitārā komunisma iekārtai bija ne tikai šo pakļauto nāciju tiesības un pienākums, bet arī šo tautu eiropeiskās attīstības līmeņa rādītājs. Pretošanās vēstures izpētē vienlaikus jāievēro laika (pagātne, tagadne, nākotne), telpas (ģeogrāfiskais stāvoklis), starptautiskās (starptautiskās attiecības) dimensijas, kā arī vienlaikus Austrumviduseiropas nāciju intereses. Pretošanās kustības pētīšana Austrumcentrāleiropā ir arī pretošanās kustības atbrīvošana no totalitāro režīmu lāstiem un to propagandas mītiem (“atbrīvotāju cīņa pret bandītismu”, “pilsoņu karš” u.c.). To daļēji palīdz veikt Krievijas demokrātiskie vēsturnieki, arī publicējot nedaudzos pašreiz atslepenotos arhīva dokumentus.

Svarīgākā cīņas forma pret PSRS okupāciju Hitlera–Stalīna “pakta zonas” valstīs bija bruņotā un neapbruņotā nacionālā pretošanās. Cīņai pret to PSRS Iekšlietu tautas komisariāts (leTK) jau 1941. gadā noorganizēja nodaļu cīņai pret bandītismu (ОББ). Pēc šo zemju reokupācijas 1944.–1945. gadā nacionālā pretošanās tā paplašinājās, ka PSRS Iekšlietu ministrija (MVD) nodibināja Galveno pārvaldi cīņai pret bandītismu (ГУББ). Tās sastāvā PSRS rietumu savienotajās republikās no 1944. gada 1. janvāra līdz 1951. gada 31. decembrim Baltijā darbojās PSRS Iekšlietu ministrijas kara apgabals, Operatīvā apvienoto vienību vadības grupa, PSRS Iekšlietu ministrijas karaspēka 4. (k/d 3198 Viļņā) un 5. divīzija (k/d 3203 Rīgā), F. Dzeržinska divīzijas motostrelnieku 9. pulks Tallinā u.c. vienības,

ieskaitot 14., 28., 53., 56. bruņuvilcienu. Nav šaubu, ka šis PSRS milzīgais iekšējais karaspēks cīnījās pret mierīgiem iedzīvotājiem un veica kā kara noziegumus, tā arī noziegumus pret cilvēci.

Akadēmiķa Aleksandra Jakovļeva starptautiskais fonds "Demokrātija" sadarbībā ar Krievijas Federācijas Valsts arhīvu gatavo izdošanai kārtējo dokumentu krājumu "Cīņa ar politisko nacionālo pagrīdi PSRS, 1940–1950",³ kurā tiks daļēji atspoguļota šo karaspēku vienību un bruņutehnikas darbība, ja vien dokumenti neglabāsies slepenajos Krievijas iestāžu (*ведомственные*) arhīvos: Aizsardzības ministrijas Centrālajā arhīvā Podoliskā, Krievijas Federācijas Prezidenta vai PSRS Valsts drošības komitejas arhīvos. Šo arhīvu atvēršana liecinātu par valsts distancēšanos no savas politiskās vēstures.

Austrumviduseiropas valstu pētnieki pašlaik "centrējas" uz politisko vēsturi, aizmirstdami, ka ekonomisko un politisko vēsturi ietekmē arī fakts, ka PSRS totalitārajā impērijā primārā nebija ekonomika, bet gan politika, kaut arī ar šīs valsts ekonomiku vēsturnieki rīkojušies diezgan radikāli.

Jauno laiku vēsturnieks PSRS nebija tikai vēsturnieks, viņš bija cilvēku dvēseles inženieris, Komunistiskās boļševiku partijas mītokrātijas balsts. Tā kā katra jauna vēstures pakāpe zināmā mērā ir iepriekšējās vēstures rezultāts, ir saprotams politiskās vēstures pārsvars pašreizējā Austrumviduseiropā kā koloniju un domīniju atbilde uz iepriekšējās impērijas valsts cenzūras noteiktās historiogrāfijas dominancēm.

Minēto Austrumviduseiropas valstu vēsture pierāda, ka PSRS 1944.–1945. gadā veica divus uzdevumus – atbrīvotāja no nacisma un iekarotāja, reokupanta lomu, kam sekoja pretošanās. To atklāti atzīst arī Rietumvalstu politiskie vadītāji un parlamenti.⁴

Sprīžot pēc Francijas,⁵ Anglijas,⁶ ASV un citu valstu arhīvu avotiem, Rietumu demokrātijas bija labi informētas par Austrumviduseiropas pretošanās kustības pret PSRS sākumu un norises cēloņiem. Taču šo valstu vēsturnieki, tāpat kā savulaik viņu valdības, par šiem jautājumiem klusē, kas liecina par viņu dubultstandartu. Šāda dubultstandarta ne Rietumu politiķiem, ne vēsturniekiem tūlīt pēc uzvaras Otrajā pasaules karā pār nacistisko Vāciju nebija.

No divām Eiropā novērojamām uzvarētājvalstu sabiedrības attieksmēm pret totalitārisma noziegumiem 20. gadsimtā pēc šo režīmu sakāves Otrajā pasaules karā (nacistiskā Vācija, 1945) un aukstajā karā (komunistiskā PSRS, 1989–1990) starptautiskā sabiedrība un šo totalitāro valstu vadība acīmredzot izvēlējās divas atšķirīgas pieejas savas totalitārās pagātnes notikumu, noziegumu, vadošo personu un vēstures vērtēšanai. Vācijā nacistu totalitārā režīma noziegumus Otrā pasaules kara uzvarētājvalstis, kā arī Vācija izmeklēja un bargi sodīja galvenos noziedzniekus, veicot nacisma vēstures mantojuma pārvarēšanu (*Überwältigung der Geschichte*).⁷ Turpretī PSRS komunistu totalitārās valsts noziegumus pēc tās sabrukuma ne uzvarētājvalstis, ne PSRS mantinieks Krievija ne tikai neizmeklēja un nesodīja, bet gluži pretēji –

totalitārisma noziegumu organizētāji un īstenotāji līdz ar šī totalitārisma vēsturi integrēja posttotalitārisma (postpadomju) sabiedrībā.⁸ Šim PSRS mantniekvalsts piemēram pēc impērijas sabrukuma diezgan burtiski sekoja PSRS impērijas kolonijas – t.s. savienotās republikas Vidusāzijā un Kaukāzā, bet Rietumu vēstures uzskatu virzienā atkāpās bijušās PSRS domīnijas, t.s. tautas demokrātijas valstis (Čehoslovākija, Polija), kā arī trīs Baltijas valstis, kuras 21. gadsimta sākumā iekļāvušās Eiroatlantiskajās struktūrās, kur to totalitārā pagātne politiski, zinātniski un cilvēku apziņā tiek pārvarēta, sistemātiski veicot nacionālus un starpnacionālus pētījumus par Austrumviduseiropas tautu bruņoto, neapbruņoto un garīgo pretošanos PSRS totalitārā komunisma okupācijas varai. Tikai 2005. gadā šo problēmu risināšanai notika starptautiskas zinātniskās konferences Kijevā,⁹ Varšavā¹⁰ un Rīgā. Kaut arī šo starptautisko zinātnisko konferenču programmas netika iepriekš saskaņotas, Varšavā un Kijevā PSRS totalitārā režīma vēstures problēmas Austrum- un Centrāleiropā diskutētas arī ar Latvijas¹¹ un Krievijas demokrātisko pētnieku piedalīšanos. Tas vēlreiz apliecina zinātnieku vienotību nacisma un komunisma nodarījumu atklāšanā un pretošanos totalitārisma okupācijai.

Lai atainotu pašreizējo stāvokli pētniecībā, kā arī popularizētu bruņotās pretošanās problemātiku, Latvijas Vēsturnieku komisija 2004. gadā nolēma par šo tēmu 2005. gadā organizēt starptautisku zinātnisku konferenci Rīgā. Svarīgs konferences uzdevums bija arī Austrumviduseiropas valstu zinātnisko iestāžu un zinātnieku integrācija bruņotās pretošanās vēstures izpētē. Uz konferenci tika uzaicināti Lietuvas, Igaunijas, Krievijas, Baltkrievijas, Ukrainas, Polijas un Vācijas pētnieki. Šo starptautisko zinātnisko konferenci Vēsturnieku komisija organizēja, atzīmējot Latvijas vēsturē plašākā un ilgākā (1944–1956) nacionālo partizānu kara sešdesmit gadus.

Rīgā 2005. gada 7.–8. jūnijā sešu Austrumviduseiropas valstu vēsturnieku spēkiem tika risinātas piecas galvenās problēmas. Pirmām kārtām zinātnieki centās noteikt *status quo* nacionālās pretošanās izpētes jomā, skaidrojot panākumus, grūtības un kļūdas nacionālās pretošanās izpētē komunistiskajiem totalitārajiem režīmiem Austrumviduseiropā pēc Otrā pasaules kara. Šo problēmu risināja Boriss Sokolovs (Krievija), Ronalds Račinskis (Lietuva), Aleksandrs Ivanovs (Latvija) un daļēji Heinrihs Strods (Latvija) konferences ievadreferātā. Otrā problēma bija nacionālās pretošanās kustības avotu bāze, pievēršoties līdz šim pētījumos mazāk izmantotajiem lietiskajiem pierādījumiem (Ainārs Bambals, Latvija) un laika liecinieku atmiņām (Inese Dreimane, Latvija). Trešā problēma bija nacionālās pretošanās kustības atšķirīgās un kopējās pazīmes un attīstības līnijas atsevišķās Austrumviduseiropas valstīs. Šeit jāmin Januša Vrubela (Polija), Vitālija Skalabana (Baltkrievija) un Volodimira Vjatroviča (Ukraina) pētījumi. Ceturtnā problēma aptvēra PSRS slepenā dienesta operācijas pret Latvijas nacionālajiem partizāniem. Šeit izcēlās Latvijas jaunie pētnieki (Ritvars Jansons, Zigmārs Turčinskis, Aldis Bergmanis). Piektnā pētījumu grupa bija veltīta latviešu un lietuviešu nacionālo

partizānu sadarbības problēmu risināšanai pēckara gados Latvijas un Lietuvas robežrajonos (Raitis Ābelnieks, Jānis Vasiļevskis, Latvija). Pēdējās divas problēmas liecina par to, ka pētījumi par Latvijas nacionālo bruņoto pretošanos pēckara gados no vispārējiem tematiski hronoloģiskiem notikumu apskatiem kļuvuši detalizētāki.

Šis pētījumu krājums, kurā publicēti 2005. gada 7.–8. jūnija konferences Rīgā materiāli un dokumenti, patiesībā ir debašu turpinājums starp Rietumiem un Austrumeiropu, kas starptautiskos zinātniskos forumos plašāk sākās 1960. gadā 11. Vispasaules vēsturnieku kongresā Stokholmā un turpinājās 12. Vispasaules vēsturnieku kongresā Maskavā 1970. gadā. Pēc PSRS komunistiskās totalitārās impērijas sabrukuma 20. gadsimta 90. gados šī diskusija turpinājās arī Latvijā postkolonisma apstākļos, ko austrumu kaimiņvalstī bieži vien sauca par pēcpadomju periodu pēcpadomju telpā (*постсоветский период в постсоветском пространстве*). 20. Vispasaules vēsturnieku kongresā Sidneijā 2005. gadā viena no vairāk diskutētajām problēmām bija “Mīti, lielvalstu vēsture un utopija”¹². Latvija pašlaik ir kļuvusi par vietu, kur notiek diskusijas, vēršoties pret 1989.–1991. gadā sabukušās PSRS komunistiskās totalitārās impērijas utopijas nostalgiju. Demokrātiskās vēstures zinātnes cīņa pret PSRS komunistiskās totalitārās impērijas utopijas nostalgiju Latvijā pēdējā gadu desmitā arvien vairāk norisinās ar kopējiem Austrumviduseiropas un Rietumeiropas vēsturnieku spēkiem. Starp bijušajiem PSRS un pašreizējiem Rietumu uzskatiem šī cīņa ir asāka tieši PSRS postkoloniālisma aptverošajā Austrumviduseiropā, arī Baltijas valstīs. 7.–8. jūnija zinātniskajai konferencei ar Lietuvas, Ukrainas, Baltkrievijas un Krievijas vēsturnieku pētījumiem par bruņotās pretošanās problemātiku izdevās sniegt rezumējumu par pretošanās kustības pētīšanu, uzskatot to par primāru zinātnisku uzdevumu, izmantojot kā induktīvo, tā deduktīvo vēstures izpētes metodi, ar visiem iespējamajiem avotiem atklājot un novedot līdz sabiedrībai – arī starptautiskajai zinātniskajai sabiedrībai – savus pētījumus.¹³

Pirmkārt, Austrumviduseiropas politisko vēsturi šim reģionam piederošās un no PSRS totalitārās komunisma impērijas atbrīvojušās valstis gan atsevišķi, gan grupā, gan sadarbojoties visām kopā, pēta sekmīgi arī tāpēc, ka nevienai no šīm nācijām nav impēriskā sindroma, tās nesapņo par impēriju palieku saglabāšanu vai impēriju atjaunošanu, neslimo ar impērisko nostalgiju.

Otrkārt, šo Austrumviduseiropas nāciju pretošanās kustība pret nacisma un komunisma okupāciju bija ne tikai cīņa par atbrīvošanos no totalitārajiem iekarotājiem, bet arī cīņa pret jebkādu totalitārismu pasaulē. Treškārt, bija novērojama visu pakļauto nāciju sadarbība cīņā kā pret nacisma, tā komunisma kundzību. Ceturtkārt, vēsturniekiem nav pieņemami apgalvojumi, ka Baltijas valstis pēc iestāšanās Eiropas Savienībā ir atgriezušās Eiropā, jo Eiropas saimniecība, kultūra un reliģija Baltijā ir gandrīz tūkstoš gadu veca. Drīzāk jārunā par Eiropas atkalatgriešanos Baltijā.

Pagātnes pārvarēšanas nenobeigtība Austrumviduseiropā vēl traucē demokrātijas turpmāku attīstību un nostiprināšanos. Mūsu tautas vēsturiskās apziņas amnēzija, uzspiesta no Austrumiem vai Rietumiem, ir antidemokrātiska, jo no vēstures nevienam nav iespējams izvairīties. Neviena tauta pasaulē necinājās par totalitārisma nodibināšanu demokrātijas vietā.

Pētot PSRS komunistiskās totalitārās impērijas sabrukumu, redzam, ka bruņotā pretošanās Austrumviduseiropā impērijas okupācijai bija tikai, tā sakot, sākums nevardarbīgai cīņai. Tajā uzvarēja Mahatmas Gandija jau 20. gadsimta sākumā izvirzītā miermīlīgā pretošanās (*peaceful resistance*).

PSRS sabrukumu 80. gadu beigās un 90. gadu sākumā blakus citiem cēloņiem veicināja arī divi t.s. dekabristu sindromi. Padomju cilvēki, izkļuvuši cauri totalitārā komunisma filtram, redzēja demokrātisko pasauli un atgriezušies nevarēja pozitīvi vērtēt komunisma celtniecību. Tūkstošiem cilvēku, izdzīvojuši Gulaga nometnē un atgriezušies Latvijā, nespēja samierināties ar komunisma celtniecību.

2005. gada 3.–9. jūlijā Jaundienvīdovē, Sidnejas universitātē, 54 valstu pārstāvji 20. Vispasaules vēsturnieku kongresā diskutēja par jautājumu “Mīti, lielvalstu vēsture un utopija”. 21. gadsimta sākumā Vidusaustrumeiropā blakus 20. gadsimta zinātniskiem vērtējumiem no bijušās PSRS impērijas drupām izplatās impēriskie murgi par krievu superetnosu, par PSRS sabrukumu kā lielāko 20. gadsimta ģeopolitisko traģēdiju, par Rietumu imperiālistu un cionistu lomu PSRS totalitārās valsts sagraušanā. Tātad var runāt par impērisko mītu atkalatgriešanās sindromu.

Austrumviduseiropā, kur sadursme starp PSRS komunistiskās totalitārās impērijas utopiju un nostalgiju un nacionālās vēstures rakstīšanu pēckoloniālisma un pēcdomīniju laikmetā redzama visai skaidri, diemžēl novērojama arī jaunu nacionālo mītu rašanās nacionāli ekstrēmu publicistu darbos. Jācer, ka šī Rīgas starptautiskā zinātniskā konference, kurā piedalījās kā sociālisma “vecākā brāļa”, tā bijušo koloniju un domīniju vēsturnieki, ir centusies pārkāpt gan sarkanzilos impēriskos, gan lokālos mītus. Pētījumi turpināsies ilgi.

Ja kādam vēsturniekam kādreiz izdotos uzrakstīt vēsturi, kas būtu tāda pati kā dzīve, tad tā vairs nebūtu vēsture.

Krājumā daļa referātu publicēta ar papildinājumiem.

Heinrihs Strods

Atsauces un skaidrojumi

- ¹ Longworth Ph. *Russia's Empires. Their Rise and Fall.* – Great Britain: J. Murray Publishers, 2005, 261.–300. lpp.
- ² Igaunija, Latvija, Lietuva, Polija, Čehija, Slovākija.
- ³ Борьба с политическим нацподпольем в СССР (1940–1950 гг.). – Москва, 2005, 45. lpp.
- ⁴ Latvija un Otrā pasaules kara bāzes Eiropā: Atzīmējot nacistu kapitulācijas 60. gadadienu. – Rīga, 2005, 32., 180.–186., 214., 215. lpp.
- ⁵ Minister des Affaires Étrangères, Eu-URSS 1949–1955, 31-7-1, vol. 34, Dossier Generale, Deportations dans les États Balts.
- ⁶ Public Record Office, FO-371, Nr. 94470. Closed until 1982. Russification of the Baltic States.
- ⁷ Untergang und Befreiung // Die Stern, 2005, Nr. 9, 70. lpp.
- ⁸ Latvija un Otrā pasaules kara beigās Eiropā ..., 224.–226. lpp.
- ⁹ Національний Рухі опору ввсхідній і центральній Європі кінця 1930-х – середини 1950-х років. – Київ, 2005.
- ¹⁰ International Conference. *The Communist Security Apparatus in East Central Europe. 1944–1945 to 1989. Abstracts of Presentation.* – Warszawa, 2005.
- ¹¹ Uldis Neiburgs, Inese Dreimane, Ritvars Jansons, Indulis Zālīte.
- ¹² Erdmann Ch., Momsen V., Kostka J. *Toward a Global Community of Historians.* – New York; Oxford, 2005.
- ¹³ *The Hidden and Forbidden History of Latvia under Soviet and Nazi Occupations 1944–1991.* – Riga, 2005; Estonian Commission on Examination of the Policies of Repressions. *The White Book. Losses Inflicted on the Estonian by Occupations Regimes 1940–1991.* – Tallinn, 2004.

KONFERENCES REFERĀTI

MATERIALS OF THE CONFERENCE

Heinrihs Strods

Nacionālie un padomju partizāni Baltijā 1941.–1956. gadā: kopējais un atšķirīgais

Austrumeiropas un Viduseiropas nāciju pretošanās komunistiskā un nacistu totalitārā režīma okupācijai bija cīņa par brīvību un neatkarību apstākļos, kad citi pretošanās veidi nebija iespējami.

Aplūkosim sīkāk un salīdzināsim Baltijas tautu nacionālo partizānu 1944.–1956. gada kara un padomju partizānu 1941.–1945. gada darbības dažus parametrus. Taču šeit pētniekam jāsaprotas ar vairākām metodoloģiskām grūtībām. Pirmkārt, divu pat ārēji līdzīgu parādību salīdzināšana vēsturē var novest pie šo parādību vienkāršošanas, banalizēšanas. Otrkārt, ir sastopami mēģinājumi skaidrot padomju un nacionālo partizānu darbību Baltijā ar šo valstu īpašo ģeogrāfisko stāvokli. Autoraprāt, ne vienu, ne otru partizānu darbību Baltijā nevar izskaidrot tikai ar ģeogrāfisko faktoru vien. Treškārt, izskan domas, ka padomju partizānu darbībai, kā arī nacionālo partizānu darbībai ir bijušas kā labās, tā sliktās puses. Šāda pieeja ir notikumu relativizēšana, šos notikumus modernizējot. Cenšoties izvairīties no šeit minētajām trijām divu parādību salīdzināšanas grūtībām, šajā rakstā tiks izteikti daži apsvērumi, kā pārvarēt kā padomju, tā nacionālo partizānu darbības vērtējuma ideoloģisko, t.i., komunistiski totalitāro un nacionāli demokrātisko ieprogrammētību. Šeit vispirms jāievēro četri Eiropā novērojami fenomenāli.

Pirmkārt, 17.–19. gadsimtā Eiropas koloniālo valstu teritoriālā paplašināšanās notika galvenokārt ārpus Eiropas; 20. gadsimtā koloniālās teritorijas tika meklētas arī Eiropā, radot šeit cēloni abiem 20. gadsimta pasaules kariem. Otrkārt, 20. gadsimtā Eiropā trīs bijušās koloniālvalstis – Krievija, Vācija un Itālija – ieģērbās jaunos totalitāros tērpos, tēlojot cīnītājas par jaunām, toreiz populārām idejām. Treškārt, Eiropā pēc Pirmā pasaules kara Versaļas sistēmas ietvaros bijušo koloniālo impēriju teritorijās bija izveidojušās nacionālās valstis, arī Baltijas valstis, kuru nācīgas redzēja savas pastāvēšanas galvenās idejas papildījumu – nacionālo neatkarību. Ceturkārt, 20. gadsimtā blakus toreiz tradicionālajiem frontālajiem kariem bija paplašinājusies mazo, nefrontālo tīmekļveida¹ karu nozīme. Šo tīmekļveida karu galvenā forma bija partizānu cīņas frontes aizmugurē. Saprotams, ka šo kara formu valstis centās izmantot savu mērķu sasniegšanai.

Nespējot turpināt zaudētos konvencionālos karus, tās sāka nekonvencionālos karus. Neoficiālais mazais tīmekļveida karš,² t.i., karš pēc kara, kļuva lielā kara būtiska sastāvdaļa un turpinājums.

Par partizānu lomas palielināšanos un to, ka šie kari, iespējams, varēja pāraugt tautas karā, liecina fakts, ka 20. gadsimtā trīs starptautiskās vienošanās – 1907. gadā Hāgas 2. konferencē pieņemtā konvencija par kara vešanas kārtību (*Landskriegsordnung*), 1949. gada 12. augusta Ženēvas vienošanās (*Genfer Abkommen*) un 1977. gada 10. jūnija Ženēvas papildu protokols – centās regulēt partizānu darbības starptautiski tiesisko statusu.

Partizānu darbībai parasti ir nacionāli un sociāli mērķi. 1977. gada Ženēvas konvencijas 1. pielikumā teikts, ka partizānu karš ir “bruņots konflikts, kad tautas cīnās pret koloniālo kundzību, svešzemju okupāciju, pret rasistisko režīmu, par tautas pašnoteikšanās tiesībām”³. Pēc Ženēvas 1949. gada 12. augusta vienošanās karojošām pusēm ir tiesības organizēt paramilitāras vai apbruņotas karaspēka vienības, par to iepriekš paziņojot gan konfliktā iesaistītajām, gan pārējām pusēm.⁴ Tātad karotājvalsts organizēti partizāni var būt kā legāli, tā nelegāli kombatanti.⁵ Legāliem kombatantiem jābūt to vadītājiem, jāvalkā legālas nozīmes, atklāti jānēsā ieroči, jākaro pēc karalika likumiem un jāaizsargā civiliedzīvotāji.⁶ Ja partizāni šos noteikumus neievēro, tie uzskatāmi par nelegāliem kombatantiem. Tādā gadījumā okupācijas varai ir tiesības izveidot karatiesas un sodīt šos nelegālos partizānus.⁷ Pēc 1977. gada Ženēvas vienošanās, sagūstītie nelegālie kombatanti nav uzskatāmi par karagūstekņiem, bet par marodieriem.⁸ Minētajiem 1949. gada Ženēvas vienošanās trim kritērijiem 20. gadsimtā neatbilda ne nacionālie, ne padomju partizāni. Kaut arī PSRS pārstāvji uzstāja, ka valstij ir tiesības iesūtīt savas karaspēka vienības cīņai par darbaļaužu sociālistiskajiem mērķiem arī ārpus PSRS robežām,⁹ starptautiskie eksperti tam nepiekrita un uzskatīja to par desantu.

Attiecībā uz partizānu kara historiogrāfiju jāsaprot, ka Eiropā tā vēsture līdz šim pētīta vairāk nekā pretošanās forma nacismam un komunismam.¹⁰ Kaut arī pēdējā laikā paplašinās pētījumi par cīņu pret totalitārā komunisma okupāciju,¹¹ taču pat dažu Krievijas vēsturnieku “jaunā” paradigma cenšas saglabāt boļševiku “konceptijas”.¹² Padomju historiogrāfijā padomju partizānu darbība tika glorificēta un izmantota ideoloģijā, jo PSRS ideoloģisko un morālo sektoru vadīja administratīvi. Lai izceltu VK(b)P CK vadītās padomju partizānu darbības starptautisko nozīmi, to nosauca par antifāšistu pagrīdi kā sastāvdaļu cīņā pret vācu, japāņu un itāļu iebrucējiem.¹³ Baltijas valstīs ir diezgan liela uzskatu vienotība arī par padomju partizānu darbību;¹⁴ Krievijas militārie vēsturnieki vēl pieturas pie PSRS valdošajiem uzskatiem.¹⁵ Tas liecina, ka vairāki Krievijas jauno laiku vēsturnieki, kuri PSRS laikā nebija izturējuši pārbaudi nebrīvē, nespēj izturēt pārbaudi arī brīvībā. Kompartokrātija ir beigusies, bet saglabājusies partokrātijas

injicētā mītokrātija. Viena no jomām, kur partokrātijas injicētie mīti radikāli atšķiras no vēsturiskās patiesības, ir Baltijas nacionālo partizānu un padomju partizānu darbība. Taču starp krievu vēsturniekiem veidojas citādi domājošo vēsturnieku grupa. To krievu vēsturnieku pirmajās rindās, kuri objektīvi vērtē partizānu karu Baltijā un Ukrainā kā cīņas sastāvdaļu par savu neatkarību, ir konferences cienījamais viesis profesors Boriss Sokolovs ar savu darbu “Okupācija”, kā arī Vladimirs Bojarskis ar darbu “Partizānu kustība vakar, šodien, rīt”¹⁶. Berlīnes grāmatu veikalos nevar atrast tādu daudzumu literatūras par vācu nacismu, nacistiem, viņu tankiem, lieltgabaliem un kuģiem, kāds pašreiz ir Maskavā. Mēs runājam par ultralabējiem un ultrakreisajiem sabiedrības slāņiem, bet vēl nerunājam par ultralabējiem un ultrakreisajiem pētniekiem, kuri abi traucē Latvijas vēstures zinātnisku izpēti. Baltijas nacionālo partizānu un padomju partizānu vērtējumi svārstās no pilnīga nolieguma līdz pārspīlētai dievināšanai. Tas liecina, ka vairāk sabiedrībā, mazāk zinātnē Baltijas nacionālo partizānu un padomju partizānu vērtējumi atrodas sākumposmā.

Par nacionālās pretošanās kustības vēstures aktualitāti PSRS impērijā liecina tas, ka 2005. gada maijā–jūnijā trijās Vidus- un Austrumeiropas valstīs – Ukrainā, Latvijā un Polijā – notiek trīs starptautiskas zinātniskas konferences par nacionālās pretošanās kustībām 20. gadsimta vidū. Mūsu starptautiskās zinātniskās konferences svarīgs uzdevums ir padomju ideoloģiskās ieprogrammētības pārvarēšana, pirmām kārtām bijušajā PSRS un Vācijas pakta zonā, pēckara partizānu kustības skaidrošanā, jo patlaban postpadomju telpā norisinās iedzīvotāju sociālistiskošana, aizmirstot okupāciju no 1939. līdz 1990. gadam un vēl jo vairāk – cīņu pret okupācijām.

No divām galvenajām iespējām pret nacistu un boļševiku aktīvajiem un pasīvajiem pretošanās veidiem šajā rakstā minēts tikai aktīvais bruņotās pretošanās veids, padomju partizānu darbība 1941.–1945. gadā un pretpadomju nacionālo partizānu kustība 1944.–1956. gadā. Protams, pašreiz ir grūti salīdzināt bruņoto pretošanos dažādās teritorijās, jo kā aktīvās, tā pasīvās pretošanās izpēte ir tikai sākumā.

Ar padomju un nacionālajiem partizāniem autors saprot gan bruņotos, gan pagrīdes cīnītājus, viņu atbalstītājus un PSRS vai Baltijas neatkarības atjaunošanas ideju popularizētājus, kuri cieta no nacistu vai komunistu okupācijas varas.

Kaut arī Baltijas nacionālajiem un padomju partizāniem bija viens pašnosaukums, tomēr starp abiem partizānu grupējumiem bija daudz vairāk atšķirību nekā kopējā. Padomju un Baltijas nacionālo partizānu atbilstība skaidrojama sabiedrībā un starptautiski pieņemtajam partizānu jēdzienam. Latviešu valodā partizāns ir “persona, kas ietilpst galvenokārt no vietējiem iedzīvotājiem veidotu bruņotu vienību sastāvā un cīnās pret pretinieku tā okupētājās teritorijās”. Partizāns bija arī pretošanās kustības dalībnieks.¹⁷ Turpmāk redzēsīm, ka Baltijas nacionālie partizāni pilnībā atbilda šim jēdzienam. Padomju partizānu brigāžu, vienību un grupu komandieri, tāpat šo vienību

komisāri, partorgi, komsorgi, radisti un spridzinātāji tika atlasīti, apmācīti, iefiltrēti vai desantēti Latvijā no PSRS teritorijas, un viņi visi bija Sarkanās armijas virsnieki, apakšvirsnieki vai ierindnieki. Tikai neliela daļa padomju partizānu bija vietējie iedzīvotāji, taču padomju partizānu vienībās un specgrupās bija jābūt vismaz vienam cilvēkam, kas prata latviešu valodu. Kopumā Latvijā padomju partizānu formējumos tikai apmēram katrs trešais bija latvietis, kaut arī ne vienmēr prata latviešu valodu. Tāpēc padomju partizāni atbilstoši starptautiskajām tiesībām bija kombatanti (kaujinieki), kas ietilpa karojošo valstu bruņotajos spēkos.¹⁸ Nonkombatantu,¹⁹ t.i., tādu personu, kas neietilpa Sarkanajā armijā, nebija. Patiesībā padomju partizāni bija PSRS Bruņoto spēku sastāvdaļa (kombatanti), kurus, tāpat kā daudz ko šajā komunistu totalitārajā valstī, PSRS vadība un VK(b)P CK propaganda dēvēja par partizāniem, antifasistiskās kustības dalībniekiem. Šajā darbā izņēmuma kārtā vienkāršības labad PSRS kaujiniekus un Baltijas nacionālos partizānus nosacīti sauksim par partizāniem. Šeit īsumā apskatīsim tikai dažus jautājumus – partizānu vienību komplektēšanu, to mērķus, vadību, apgādi, kaujas taktiku un rezultātus. Lai cik tas paradoksāli izklausītos, autoraprāt, padomju un nacionālo partizānu darbības cēlonis bija abu totalitāro valstu impēriskās politikas un Hitlera–Stalīna noziedzīgā 1939. gada 23. augusta pakta noslēgšana, tā slepenie pielikumi un to īstenošana boļševistiskās PSRS un tās sabiedrotās hitleriskās Vācijas rokām. Taču PSRS un nacionālo partizānu kara iemesli bija pilnīgi atšķirīgi.

Baltijas nācijām vienīgajām Eiropā galu galā bija jāsamaksā par Otrā pasaules kara sekām arī ar savu neatkarību. Tāpēc lielākā iedzīvotāju daļa 1941.–1956. gadā nedomāja, ka jāsadarbojas ar PSRS, bet gan jācīnās pret PSRS. Baltijas tautu nacionālo partizānu karš šajās valstīs veidojās *sui generis*²⁰. Kaut arī nepastāvēja plašas antinacistiskās un antipadomju kustību bāzes, nacionālo partizānu karš veidojās, ja tā var teikt, organizatoriski tukšā vietā (varbūt daļēji izņemot Lietuvu).

VK(b)P CK Politbirojs 1941. gada 18. jūlija slepenajā lēmumā “Par partizānu cīņas organizēšanu vācu karaspēka aizmugurē” ar Staļinu priekšgalā, kā parasti, asi kritizēja tās republiku un apgabalu partijas organizācijas, kuras “kaunpilnā veidā pamet savas cīņas pozīcijas, aiziet dziļā aizmugurē, savās mierīgajās vietņās, būtībā kļūdamas par dezertierēm un nožēlojamām savas ādas glābējām”²¹. Tieši tādas bija Lietuvas, Latvijas un Igaunijas boļševiku organizācijas 1941. gadā. Lai izvairītos no “dezertieru un savas ādas glābēju” statusa, Baltijas republiku boļševiku partijas centrālās komitejas tēloja, ka tās atstājušas vācu aizmugurē boļševiku organizācijas un dibinājušas bruņotas grupas. Patiesībā tādu grupu nebija, bet ielenktās Sarkanās armijas grupas vai nu izjuka, vai tika iznīcinātas 1941.–1942. gadā.

Runājot par partizānu komplektēšanu, pastāv princips, ka ne tikai partizāniem, bet arī viņu komandieriem jānāk no vietējiem iedzīvotājiem, jābalstās uz plašiem administrācijai neredzamiem sabiedrības spēkiem kopā ar partizāniem, jāveido plašu

tīmekļveida partizānu kustības struktūru. Starp abām partizānu grupām bija gan kolaboracionisti, gan arī pretošanās kustības dalībnieki. Kā redzams no Baltijas nacionālo partizānu nolikumiem, statūtiem, deklarācijām un prakses, Lietuvas, Latvijas un Igaunijas nacionālie partizāni sevi identificēja ar Baltijas nācijām un cīnījās par šo nāciju pašnoteikšanās interesēm. Nacionālie partizāni bija galvenokārt no Vācijas un Sarkanās armijas izvairījušies iesaucamie un dezertieri, vācu okupācijas laika civiliešu darbinieki, boļševiku politpresēto piederīgie. Apmēram 80% nacionālo partizānu bija zemnieki. Baltijas nacionālie partizāni bija Baltijas nāciju brīvprātīgās pretošanās kustības bruņotā sastāvdaļa, viņi ne tikai pēc sastāva, bet arī skaita ziņā bija nesalīdzināmi vairāk nekā padomju partizānu. Pēc PSRS specdienestu rūpīgas uzskaites 1947. gada janvārī Baltijā bija 82 000 partizānu.²² Krievijas historiogrāfija pat necenšas noskaidrot, kādi spēki piespieda aptuveni 300 000 Baltijas nāciju vīriešu cīnīties pret PSRS Vācijas armijas rindās. Padomju partizānu Centrālais partizānu kustības štābs (CPKŠ) Maskavā, Sarkanās armijas Galvenā izlūkošanas pārvalde (GIP), Iekšlietu tautas komisariāta (IeTK) un Valsts drošības tautas komisariāta (VDTK) vienības tika atlasītas, veidotas, apmācītas un apbruņotas PSRS aizmugurē. Turpretim nacionālo partizānu vienības veidojās spontāni un apguva partizānu cīņas metodes praksē. Padomju partizānu komandierus un pamatsastāvu izvēlējās Latvijas, Igaunijas un Lietuvas K(b)P CK, pārbaudīja PSRS drošības iestādes, kā arī iefiltrēja katrā vienībā pat līdz desmit savu aģentu. Partizānu vienību novēroja un par tās darbību ziņoja arī cita padomju partizānu vienība vai izlūkvienība. Padomju partizānu vienības komplektēja un sagatavoja no PSRS pilsoņiem, no kuriem daļai nebija nekāda sakara ar Baltiju. Kopā Latvijā 1944. gada 7. janvārī, pārejot fronti vai desantējot, iesūtīja 812 partizānu, bet kopā Baltijā – 983 padomju partizānus, ieskaitot rezervi. Tātad no PSRS “iefiltrēto” partizānu bija tikai 3% no nacionālo partizānu skaita to darbības aktīvākajā posmā, tādēļ nevaram runāt par PSRS partizānu kustību, bet galvenokārt par partizānu, diversantu un izlūkgrupu darbību frontes aizmugurē, tuvojoties Sarkanajai armijai.

Nacionālo partizānu kustībai Baltijā parasti nebija centrālās pakļautības, partizānu grupas bija patstāvīgas, pakļautas vadiem (pagastos), bataljoniem un pulkiem (apriņķos), divīzijām (apgabalos, novados). Nacionālo partizānu kustība bija līdzīga tīmekļveida organizācijām, kuras atkarībā no apstākļiem varēja pazust vai pārvietoties savas kustības zonā kaimiņu valstīs.

Nacionālo partizānu karu vadīja neredzamas, pat bezstruktūras pārvaldes, kuru pamatā bija patiesa neoficiāla informācija, kas sakrita ar partizānu pamatuzskatiem.

Baltijas valstīs nacionālo partizānu kustības aktīvākās darbības posmā bija vērojama tendence centralizēties. Nacionālo partizānu vidū bija 1944. gada vasarā *Tauro* novadā izveidotā Lietuvas Brīvības armijas virspavēlniecība (vēlāk darbojās Viļņā) Jona Žemaiša Vītauta (*Jonas Žemaitis Vytautas*; 1909–1954) vadībā. Līdz 1953. gadam tā

vadīja partizānus septiņos apgabalos un organizēja partizānu apmācības, apgādes centrus, kā arī hospitāļus. 1949. gadā Lietuvā Radivilišķu rajonā Minaiču ciemā notika partizānu vienību komandieru kongress.²³ Baltijas nacionālos partizānus nevadīja ne Baltijas valstu vēstniecības ārzemēs, ne eksilvaldības, ne ārzemju valdības, ne speciendienesti, kaut arī pēdējiem par šo partizānu kustību bija informācija Vācijā, Zviedrijā, Francijā un Anglijā.

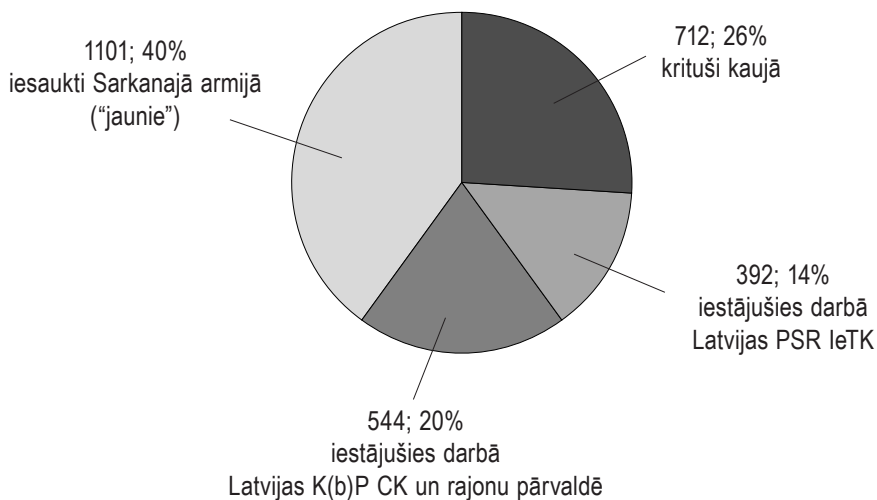
Pretēji pastāvošajam uzskatam, ka PSRS pretošanās grupas Baltijā tika vadītas no viena centra, vienota vadības centra PSRS nebija, izņemot VK(b)P Centrālo komiteju. Vēl vairāk – notika cīņa starp CPKŠ un Lavrentija Berijas iestādi par dominanci PSRS partizānu vadībā. Baltijā darbojās CPKŠ, Sarkanās armijas Ģenerālštābs (GŠ), GIP, PSRS leTK un PSRS VDTK pakļautās partizānu, diversantu un izlūku vienības, kuras bija stingri slepenas un pakļautas šo organizāciju vadībai. Tā PSRS leTK grupu organizāciju vadīja PSRS Valsts drošības ministrijas Pāvela Sudoplatova vadītās 4. diversiju pārvaldes 1. un 2. nodaļas vadītājs valsts drošības vecākais majors Alfons Noviks, kurš šajā amatā bija iecelts ar PSRS leTK tautas komisāra Sergeja Kruglova 1942. gada 1. jūnija pavēli.²⁴ Blakus minēto organizāciju ieceltajiem un apstiprinātajiem komandieriem bija komisāri, partorgi, komsorgi, bet lielākajās partizānu vienībās viens vai divi lgaunijas, Latvijas vai Lietuvas K(b)P CK pilnvarotie. CPKŠ pakļautos padomju partizānus apvienoja brigādēs tikai 1943. gada beigās un 1944. gadā, gatavojot Sarkanās armijas iebrukumu Latvijā. PSRS Bruņoto spēku Ģenerālštāba Galvenās izlūkošanas pārvaldes grupas, kuru kopskaits Kurzemē tuvojās 50, PSRS leTK un PSRS VDTK diversijas un izlūku grupas palika decentralizētas līdz kara beigām.

Nacionālie partizāni, kā tas noteikts Baltijas nacionālo partizānu zvērestos un nolikumos, cīnījās par demokrātisku un neatkarīgu Baltijas valstu atjaunošanu. Latvijas Nacionālo partizānu organizācijas (LNPO) 1945. gada deklarācijā ierakstīts: *“LNPO cīnās par: 1) brīvu, neatkarīgu un nacionālu Latviju [...] 5) saskaņā ar tautu pašnoteikšanās principu Apvienoto Nāciju organizācijā [...] demokrātisku valsts iekārtu, kura garantē personu organizēšanās, ticības, vārda un preses brīvību, privātīpašuma un korespondences neatkarību.”* Līdzīgi politiskie uzdevumi formulēti Latvijas Tēvzemes sargu (partizānu) apvienības 1945. gada statūtos: apvienības *“mērķis ir demokrātiskas Latvijas valsts neatkarības atgūšana un tās starptautiskā stāvokļa nodrošināšana”*²⁵. Lietuvas Brīvības savienības 1949. gada 16. februāra deklarācijā bija noteikts, ka *“Lietuvas valsts iekārta ir demokrātiska republika (3.§)”, “Lietuvas augstākā vara pieder tautai (4.§)”, “Lietuvas valdību ievēl Seims brīvās, demokrātiskās, vispārējās, vienlīdzīgās vēlēšanās, aizklāti balsojot”*.²⁶

Baltijas nacionālo partizānu mērķis bija neatkarīgas Baltijas valstis, padomju – PSRS režīma nodibināšana Baltijā. *“Es būšu līdz galam uzticīgs savai dzimtenei, partijai, savam PSRS vadonim un skolotājam – biedram Staļinam”*²⁷ – teikts padomju partizānu zvērestā.

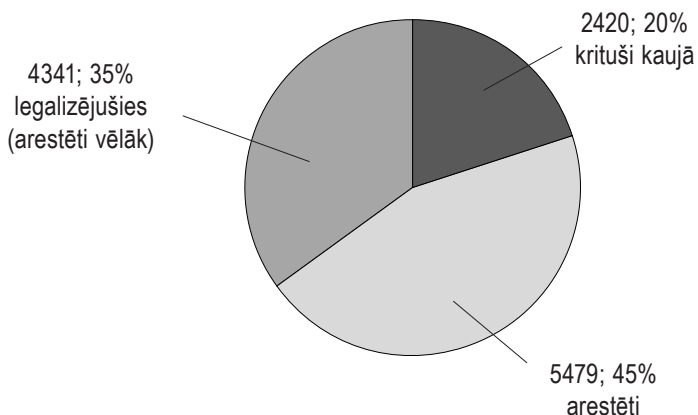
Padomju un nacionālo partizānu liktenis 1944. un 1956. gadā (pašlaik zināmie dati)

padomju partizāni, 1944

kopā 2749

nacionālie partizāni, 1956

kopā 12240

Pavisam atšķirīga bija padomju un nacionālo partizānu apgāde ar ieročiem, munīciju, sprāgstvielām, sakaru līdzekļiem un apģērbu. Atšķirībā no padomju partizāniem, kuri saņēma no PSRS ideoloģisko un materiālo atbalstu, kā arī cilvēku resursus un darbības koordināciju no CPKŠ, GŠ, GIP, IeTK un VDTK grupām, Baltijas nacionālie partizāni nekādu palīdzību no ārzemēm, ja neskaita kopīgo ideoloģiju, nesaņēma. Padomju partizānus apgādāja ar ieročiem un munīciju, iesūtot to pāri fronteī kopā ar partizāniem, iegūstot pretinieka ieročus, bet galvenokārt ieročus un munīciju desantējot pāri fronteī, ko veica CPKŠ, GIP, IeTK un VDTK.

Gatavojot 1944. gada sākumā Sarkanās armijas lieluzbrukumu Baltijas valstīm 1944. gada vasarā, CPKŠ jau 1944. gada februāra beigās un marta pirmajās dienās Latvijā no gaisa ar izpletņiem nometa 252 maisus ar ieročiem, munīciju, medikamentiem un apģērbu apmēram 30 vai pat vairāk tonnu kopsvarā.²⁸ Kopā Baltijas valstīs PSRS nometa apmēram 5000 maisu ar ieročiem un munīciju. Šajos sūtījumos ietilpa šautenes, automāti, ložmetēji, prettanku šautenes un pat 50 mm mīnmetēji. Šeit bija simtiem dažāda tipa mīnu (ieskaitot angļu magnētiskās mīnas), rokasgranātu, tūkstošiem kilogramu tola. Ja rēķinām, ka 1944. gada 1. janvārī Latvijā bija 812 partizānu, tad uz katru padomju partizānu mēneša laikā tika nomesti 36,9 kilogrami ieroču un munīcijas. Ieroču un iekārtas piegādes padomju partizāniem Lietuvā un Igaunijā bija apmēram vienādas, tikai 1944. gada sākumā vien Baltijā tika nomests vismaz apmēram 100 tonnu ieroču un munīcijas. Daļu no tā pievēca zemnieki un vēlāk izmantoja nacionālo partizānu cīņās. Turpretī Baltijas nacionālo partizānu ieroču un munīcijas apgāde bija pilnīgi pašu partizānu un viņu atbalstītāju ziņā. Latvijā, Lietuvā un Igaunijā grūti atrast vīrus un jauniešus, kuri savāktos ieroču un munīcijas krājumus nebūtu nodevuši nacionālajiem partizāniem. Tātad padomju partizānu un nacionālo partizānu apgāde ar ieročiem un munīciju bija pilnīgi atšķirīga, un tas liecina, ka PSRS cīnītāji bija kaujinieki (kombatanti). PSRS partizānu vadība cerēja, ka pārtikas apgādi veiks Baltijas darbaļaudis. To piesūtīja maz vai izlaupīja padomju ierēdņi. Tāpēc pārtikas pašapgāde padomju partizāniem parasti pārvērtās par pārtikas laupīšanu, kādēļ no viņiem novērsās pat atbalstītāji. Nacionālo partizānu pārtikas apgāde balstījās galvenokārt uz tautas atbalstu, kaut gan partizānu grupas arī laupīja.²⁹

Runājot par partizānu taktiku, Eiropā pastāvēja laika gaitā izveidojušies "Partizānu ticības deviņi baušļi", kuri principā tika ievēroti arī Baltijā.

1. Sakaut ienaidnieku, izpētot viņa plānu un noslēpjot savus mērķus un pārvietošanos.
2. Nekad neveikt iepriekš neizlūkotu operāciju, ja nav pārliecības par tās sekmēm. Tūlīt pārtraukt operāciju, ja tās turpināšana ir pārāk riskanta.
3. Vienmēr jānodrošina droša atkāpšanās.
4. Akcijām jāizvēlas vietas, kur pārvietošanās laikā pārspēsiet ienaidnieku, labāk pazīstot vietu un ar vieglāku apbruņojumu.

5. Cik iespējams, pārvietoties tumsā.
6. Nekad neuzsākt tuvcīņu, ja nav pilnas pārliecības par uzvaru.
7. Izvairīties no kaujas ar skaita un bruņojuma ziņā pārāku ienaidnieku.
8. Ja pretinieks sāk pretuzbrukumu, divkāršot savu aktivitāti.
9. Akcijās jārikojas varonīgi un uzmanīgi.³⁰

Partizānu cīņu taktika paredzēja pārsteiguma uzbrukumus, uzbrukumus no aizmugures un sabotāžas aktus. Izmantojot kājnieku mīnas, spridzināšanas un citas līdzīgas kaujas metodes, zaudētāja būs regulārā armija. Šos taktikas pamatprincipus kā nacionālie, tā padomju partizāni centās izmantot.

Baltijā bija vērojami četri galvenie partizānu cīņas veidi:

- 1) atsevišķu personu vai nelielu grupu veiktie diversijas akti;
- 2) partizānu vienību darbība komandiera vadībā, kas izmanto kaujas taktiku un bruņojumu, lai sasniegtu savus – galvenokārt sagraušanas mērķus;
- 3) lielu vienību darbība, kas prasa militāru organizāciju un apgādi, lai saliedētu vienību un izstrādātu un īstenotu savus uzbrukuma plānus.
- 4) tīmekļveida struktūru cīņa, tautas cīņa.

Baltijā tika lietoti visi četri cīņas veidi.

Padomju partizānu lielākās vienības parasti izcīnīja galvenās kaujas ceļā uz Baltiju vai uz tās robežām; nacionālie partizāni vairākkārt veica sīvas frontālas kaujas Lietuvā un Latvijā (Stampaku kauja).

Baltijas nacionālo partizānu karā sākumā cīnījās lielas partizānu vienības ar 100 un vairāk cīnītāju, kara otrajā pusē šī kustība sazarojās, veidojot 5–10 cilvēku vienības, vai pat darbojās viens, divi partizāni.³¹ Padomju un nacionālo partizānu grupu darbības taktika un intensitāte atkarībā no apstākļiem bija dažāda, sākot ar notikumu nogaidīšanu līdz aktīvām cīņām. Raksturīgi, ka nacionālo partizānu rokās operatīvā iniciatīva bija galvenokārt pirmajos kara gados. Nacionālie partizāni uzsāka kaujas ar ienākošo Sarkanā armiju, PSRS iekšlietu karaspēku un *Smerš* vienībām līdz ar šo vienību ienākšanu Baltijā 1944. gada vasarā, bet padomju partizāni plānotās kaujas operācijas uzsāka tikai pēc to atkārtotas ieplūdināšanas vai desantēšanas 1943.–1944. gadā. 1943. gada beigās un 1944. gada sākumā, kad Baltijai tuvojās Sarkanā armija, liela daļa aktīvo iedzīvotāju devās bēgļu gaitās, un PSRS CPKŠ Maskavā izdevās iesaistīt bēgļus Latvijas PKŠ, PSRS Bruņoto spēku Galvenās izlūkošanas pārvaldes, leTK un VDTK partizānu, diversantu un izlūkošanas grupās. Taču pāri Baltijas robežai pat tīmekļstruktūras spēja iespiesties tikai pēc kaujām. Operatīvo iniciatīvu padomju partizāni centās pārņemt 1944. gada sākumā.

Padomju un nacionālie partizāni parasti izvairījās no frontālām kaujām, bet lielākoties uzsāka kaujas ar paramilitārajiem veidojumiem vai iznīcināja vadības pārstāvjus un pretinieka aģentus. Kā padomju partizāni, tā nacionālie partizāni lietoja aktīvās cīņas

un sabotāžas metodes, kaut arī tas nedeva pozitīvus rezultātus Latvijas sabiedrībai. Padomju un nacionālie partizāni nedomāja, ka Vācijas un PSRS okupācija ilgs tik daudzus gadus. Nacionālā partizāna cīņas laiks pēckara gados vienībā parasti bija divi gadi.

Taču kaujas taktikas jomā partizāniem bija gan vairākas kopējas, gan atšķirīgas darbības. Kā nacionālie, tā padomju partizāni, pirmkārt, plaši un visai sekmīgi izmantoja uzbrukumus no slēpņa. Otrkārt, šo cīņas taktiku izmantoja Vācijas armija un palīgpolicija, kā arī Sarkanā armija un tās partizāni. Treškārt, kā nacionālie, tā padomju partizāni iznīcināja tālaika vadošās personas, varas atbalstītājus un viņu ģimenes locekļus. Šī prakse bija vairāk izplatīta Baltijas austrumdaļā. Ceturtkārt, kopīgais padomju un Baltijas nacionālo partizānu darbībā bija nevardarbīgās pretošanās metožu izmantošana – proklamāciju un laikrakstu izdošana, aicinājumu publicēšana.³² Demokrātiskās valstīs tīmekļu pretošanos savā labā izmantoja demokrātiskās brīvības; pakta zonā tīmekļu pretošanās kustības darbojās totalitāros apstākļos, kur demokrātiskās brīvības bija liegtas. Taču nevardarbīgās pretošanās ietekme uz iedzīvotājiem bija dažāda, kaut arī hronoloģiski nevienāda partizānu darbības pastiprināšanās un tās krituma posmos. Piektkārt, kā Vācijas drošības dienests pret padomju partizāniem, tā PSRS drošības dienests pret nacionālajiem partizāniem izmantoja t.s. viltus partizānu (Sarkanās armijas gūstekni u.c.) vai antipartizānu vienības, kā arī daudzus antipartizānu kaujiniekus. Gan nacionālie, gan padomju partizāni samērā daudz lietoja alkoholu, ko nacionālo partizānu iznīcināšanā izmantoja arī boļševiku drošības iestādes.

Padomju partizānu darbībā pirmajā vietā bija dzelzceļa sliežu, tiltu, vilcienu, pasažieru autobusu, policijas iecirkņu un pat pagasta valžu namu spridzināšana. Nacionālie partizāni, kaut arī viņiem PSRS drošības iestādes atņēma vairākas tonnas tola, spridzināšanu neizmantoja. Tas liecina par nacionālo partizānu atturēšanos no mūsdienās lietotajām teroristu metodēm laikā, kad PSRS partizāniem šīs metodes izmantošana tika uzdota pat ar J. Staļina pavēli.

Otra svarīgākā darbības joma padomju partizāniem bija izlūkošanas datu vākšana par militāro, saimniecisko un politisko stāvokli Baltijā Maskavas vajadzībām. No 1943. gada sākuma līdz 1944. gada janvārim Latvijas Partizānu kustības štābs (LPKŠ) nosūtīja uz Maskavu 42 rakstiskus izlūkziņojumus kopā ar kartēm, skicēm un iegūto dokumentālo materiālu pielikumiem,³³ kā arī daudzas spectelegrammas un ziņojumus, kas sekmēja Sarkanās armijas uzbrukumu iedarbību.

Trešā padomju partizānu darbības joma bija “tautas ienaidnieku” sarakstu sastādīšana un nosūtīšana uz Maskavu. Tika nosūtīti saraksti ar vairākiem simtiem – galvenokārt no Latgales, Sēlijas un Zemgales – pagastu vecāko, pilsētu galvu, aizsargu, uzņēmēju un lielāko saimnieku uzvārdiem un vārdiem. LPKŠ priekšnieka vietnieks valsts drošības pulkvedis S. Beļčenko par šādu sarakstu sastādīšanu izteica pateicību LPKŠ priekšniekam pulkvedim Arturam Sproģim un uzdeva šo darbu turpināt un iesniegt vēl

vairāk sarakstu. Līdz ar Sarkanās armijas ienākšanu Latvijā 1944. gada otrajā pusē PSRS VDTK, leTK un *Smerš* VK(b)P CK vadībā organizēja Lubānā latviešu partizānu 2. brigādi, Latvijas teritorijā apvienotas valsts politiskās pārvaldes orggrupu A. Novika vadībā, kas kopā ar 1944. gadā no Maskavas vēlāk iesūtītajiem 878 čekistiem veica Latvijā politisko tīrīšanu. Līdz 1944. gada 1. decembrim bija arestēti 4944 cilvēki, bet operatīvajā uzskaitē uzņemti 23 324 cilvēki.³⁴ Latvijas padomju partizānu sastādītie “šķiras ienaidnieku” saraksti, spriežot pēc komunistu totalitārās okupācijas pirmajos mēnešos pazudušajiem cilvēku tūkstošiem, okupācijas varai bija lieti noderējuši.

Pastāvēja okupācijas varas un partizānu, kā arī partizānu grupu un apvienību sadarbība kā Baltijas valstu robežās, tā ārpus tām. Padomju partizāniem ne Lietuvā, ne Latvijā, ne Igaunijā nebija viņu kontrolētu novadu; nacionālajiem partizāniem tādi bija Dienvidlietuvā un Austrumlatvijā, kur šī sadarbība izpaudās plašāk.

Starp nacionālo partizānu grupām bija novērojama teritoriālā sadarbība; starp padomju partizānu GIP un leTK grupām nereti nebija pat informācijas, nemaz nerunājot par sadarbību, kas varēja notikt tikai ar Maskavas atļauju un starpniecību. Neatbilst patiesībai arī uzskats, ka sadarbība starp padomju partizāniem un nacionālo pretošanos kustību bija neiespējama. Pašreizējā pētījumu pakāpē ir noskaidrots, ka nacistu izlūkošanas dienests cerēja nodibināt sakarus ar latviešu nacionālās pretošanās kustību Latvijā, bet šādus sakarus reāli nodibināja ar poļu un ukraiņu pagrīdes nacionālās pretošanās kustībām kopējai cīņai pret PSRS. CPKŠ šādus LPKŠ ieteikumus noraidīja. Starp padomju partizāniem un pretošanās kustību Latvijā nebija sadarbības, jo abas puses aizstāvēja pretējas idejas. Visas pakta zonas nācījas 1944.–1956. gadā cīnījās pret PSRS par savas nacionālās identitātes saglabāšanu un pret privātīpašuma un privātās iniciatīvas aizliegumu, pret reliģijas un citu šo nāciju garīgo vērtību neatzīšanu.

Pakta zonas nācījas 1939.–1941. gadā bija pieredzējušas “PSRS demokrātijas” mācībstundas, kad simtiem tūkstošu civiliedzīvotāju tika aizdzīts verdzībā vai nogalināts. Baltijas nāciju 12 gadu partizānu karš pēc Otrā pasaules kara pret vienu no šī kara uzvarētājvalstīm bija visu triju Baltijas nāciju veselā nacionālā gara un tautas nesalaužamības apliecinājums. Partizānu cīņas ir tikpat veca parādība kā rakstītā cilvēces vēsture. Taču 20. gadsimta partizānu karš ir ieguvis jaunu skatījumu.

1. Pretpartizānu cīņu koncepcija partizānu likvidēšanā iekļauj politiskos, ideoloģiskos, ekonomiskos un militāros aspektus. Pie tam politiskās un ideoloģiskās pretpartizānu operācijas ne tikai nav atdalāmas no militārajām, bet tās pat dominē pār militārajām. Padomju partizānu darbības un Baltijas nacionālā partizānu kara analīze liecina, ka partizānus nevar uzvarēt regulārā, pat profesionālā armija, bet tikai antipartizāni un drošības dienesta masveida pasākumi. PSRS spēcīgā pretizlūkošana padomju partizānu vienībās nedeva iespēju Vācijas drošības dienestam sagraut lielāko daļu padomju partizānu vienību.

2. Partizānus ir grūti uzvarēt, kamēr viņiem ir tautas atbalsts. Kā Vācijas, tā PSRS drošības dienests izmantoja nelojālo iedzīvotāju deportācijas. Lielāko no tām veica komunistiskais totalitārais režīms 1949. gada 25. martā.
3. Partizānu karš maina formas, kļūst par tautas nevardarbīgo tīmekļveida pretošanos. Laika gaitā partizānu karš kļūst par tautas karu (mierīgā revolūcija), ko šādā formā Eiropa pirmo reizi redzēja 20. gadsimta PSRS un Vācijas t.s. pakta zonā. Mierīgās revolūcijas spēj uzvarēt tikai ar politiskajiem un diplomātiskajiem ieročiem. Pašreiz vēsture nezina piemērus, kad pēdējos gadsimtos partizānu karā, tautas karā pretinieks gūtu uzvaru ar militāru spēku.
4. Partizānu karam valsts gatavojas miera laikā, un kā gatavošanās tam, tā karš notiek uz valsts rēķina.
5. Pret diversantiem var sekmīgi cīnīties tikai diversanti.
6. Partizānu kara vēstures pētīšanai pakta zonas valstīs 20. gadsimtā ir šo valstu aizsardzības stratēģiska nozīme.

Baltijas nacionālie partizāni 50. gadu vidū zaudēja, bet padomju partizāni līdz ar Sarkano armiju 1944.–1945. gadā uzvarēja. Taču šis zaudējums un šī uzvara Baltijā bija īslaicīga, tā ilga tikai vairāk nekā trīsdesmit gadu.

Padomju un Baltijas nacionālo partizānu personālsastāva liktenis, mērķi un idejas tuvākā un tālākā nākotnē veidojās diametrāli atšķirīgi. Padomju partizāni ieņēma augstus amatus okupācijas vadībā, saņēma ordeņus un personālpensijas; nacionālos partizānus nošāva, tos piemeklēja politikordznieka liktenis vai izsūtījums uz Sibīriju. Taču ilgākā – pusgadsimta skatījumā vēstures svārsta princips darbojās precīzi. PSRS koloniālā impērija sabrukusi, bet Versaļas sistēmas nacionālās valstis ir ne tikai atjaunojušās, bet arī integrējušās pasaules demokrātisko valstu saimē. Trīs Baltijas nācijas pēc kara bija vienotas nešaubīgā cīņā pret “atbrīvotājiem”, okupantiem. Baltijas nāciju iekšējā pretošanās totalitārajam komunismam bija vienota ar Baltijas nāciju trimdinieku pretošanos komunismam. Baltijas nāciju pretošanos, gan klusu ciešot, atbalstīja vairākas demokrātiskās valstis.

Nacionālo partizānu karam bija trīs galvenās ietekmes jomas – ietekme uz okupācijas varu, ietekme uz ārējās pasaules domu un ietekme uz pašu tautu. Ja ārvalstu bruņoto, ekonomisko vai ideoloģisko spēku klātesamība parasti ietekmē un pat nosaka kā ārējo, tā iekšējo politiku, tad Baltijas nacionālo partizānu karš un padomju partizāni 20. gadsimta vidū spēja ietekmēt tikai Baltijas iekšējo stāvokli. Padomju partizānu darbība 1943. gada beigās un 1944. gada sākumā austrumu pierobežas teritorijās pastiprināja iekšējo spriedzi, bet nacionālie partizāni cīnās līdz 50. gadu beigām ierobežoja PSRS kolonizāciju un rusifikāciju demogrāfiski, ekonomiski un ideoloģiski. Vērtējot nacionālo partizānu karu un padomju partizānu darbību Baltijā, būtu nepareizi jautāt tikai, ko pozitīvu sniedza šis partizānu karš, jārunā arī par šī

kara negatīvo ietekmi, kas būtu bijis tad, ja šī kara nebūtu bijis.³⁵ Galvenais zaudējums, autoraprāt, bija Baltijas nāciju novājināšana. Svarīgākais Baltijas nacionālo partizānu darbības ierobežojums bija tas, ka partizānu kustību neatkarīgās Lietuvas, Igaunijas un Latvijas laikā nesagatavoja ne organizatoriski, ne teorētiski, ne kara tehnikas jomā.³⁶

Nacionālo partizānu karš pierādīja, ka PSRS koloniālajai impērijai Baltijas valstis daudz vieglāk iznīcināt nekā sagraut nācijas.³⁷ PSRS 1939.–1945. gadā okupēto valstu atbrīvošanās gaitā 20.–21. gadsimtā novērojami trīs posmi. Pirmajā posmā – 1944.–1956. gadā – notika bruņota, nevardarbīga un garīga pretošanās, 1939.–1940. gadā okupētajās trijās Baltijas valstīs, kā arī Polijā, Ukrainā un Rietumbaltkrievijā. Otrajā atbrīvošanās posmā – 1988.–1991. gadā – notika Viduseiropas un Austrumeiropas valstu, starp tām Baltijas valstis, atbrīvošanās. Trešajā posmā – 2004. gadā – notika Gruzijas un Ukrainas atbrīvošanās no impērijas.

PSRS koloniālās impērijas 1940. gadā veiktā demokrātijas imitācija un 1942.–1945. gadā padomju partizānu kara imitācija nepalīdzēja Padomju Savienībai. Baltijas nācijas – lietuvieši, igauņi un latvieši gadsimtos ir saglabājuši savu identitāti, lai gan ģeopolitiski atrodas ceļā starp rietumu un austrumu impērijām, un uzvarējuši gadsimtu cīņā par "*Dominium maris Baltici*", kas kopš 13. gadsimta sešos vijņos pāršalca Baltiju.

Baltijas, kā arī Viduseiropas un citu Austrumeiropas tautu cīņu pret Krievijas totalitārā komunisma okupāciju Rietumi joprojām nevar īsti saskatīt ne tikai tāpēc, ka mēs, Rietumu acīm raugoties, atrodamies ne vien padomju impērijas ģeopolitiskajā ēnā, bet arī šīs impērijas propagandas ap mūsu valstīm izpūstajā sarkanbrūnās propagandas miglā, kas arvien un arvien vēl plūst. Jācer, ka šī starptautiskā zinātnieku konference, kurā gandrīz visas Austrumeiropas totalitārā komunisma apspiestās nācijas runāja par savu pretošanos un bruņoto cīņu pret okupāciju 20. gadsimtā, palīdzēs šo propagandas miglu kļiedēt un likvidēt PSRS laikā radīto mītokrātiju. Triju Baltijas nāciju bruņotā, nevardarbīgā un garīgā pretošanās okupācijai piecdesmit gadu garumā – līdz 1991. gadam un vēlāk –, cīnoties pret okupantu izplatīto mītoloģiju, liecina, ka Baltijas nācijas izdarījušas visu, lai dzīvotu Rietumu demokrātijā. Taču Rietumi nereti negrib un negrib atbrīvoties no vecās austrumu impēriskās un mūsdienās valdošās jaunimpēriskās mītoloģijas.

Nobeigumā vārdi, ko Napoleons I ir teicis par impērijām: "Mani pasaulē satric spēka nevarība. No diviem varenākajiem faktoriem – spēka un prāta spēks vienmēr izrādās zaudētājs."

Atsauces un skaidrojumi

- ¹ Tīmekļveida (tīklveida) karš – *webform war* jeb *networks war*. – Angl.
- ² Lehrmeister des kleinen Krieges von Clausewitz bis Mao Tse-Tung. (Che) Gewara / Hg. W. Hahlweg. – [B.v.], 1968; *Lider J. Military Theory. Concept. Structure, Problems*. – [B.v.], 1983, 207. lpp.; *Münckler H. Die neuen Kriege*. – Reinbeck bei Hamburg, 2003; *Michalczyk J. (ed.). Confront! Resistance in Nazi Germany. Second printing*. – New York, 2005; *Myan K. a.o. Agents at Revolution*. – Oxford, 2005.
- ³ Ženēvas 1977. gada vienošanās, 1. pielikums.
- ⁴ Genfer Abkommen von 1949.12.08., 43. §, Abt. 3.
- ⁵ Kombatanti – personas, kas ietilpst karojošo valstu bruņotajos spēkos. – Svešvārdu vārdnīca. – Rīga, 1999, 369. lpp.
- ⁶ Genfer Abkommen ..., 68. §.
- ⁷ Turpat, 43. §, Abt. 3; 68. §; Partisanen // Brockhaus. Die Enzyklopädie in vierundzwanzig Bänden. 20. Ausgabe, Bd. 16. – Mannheim, 1996, S. 608.
- ⁸ *Chaliand G. Terrorismus et guerrillas*. – Paris, 1985, 16. lpp.
- ⁹ PSRS vienības Spānijas pilsoņu karā 1936. gadā.
- ¹⁰ *Kühnreich H. Der Partisanenkrieg in Europa 1939–1945*. – Berlin, 1968; *Haestrup J. European Resistance Movements 1939–1945. A Complete History*. – London, 1981. – Krievu vēsturnieks V. Bojarskis par partizānu karu uzskata armijas partizānu vienību darbību pretinieka aizmugurē atbilstoši vispārējiem stratēģiskiem mērķiem. Šis vēsturnieks par mazo karu uzskata nelielu vienību kaujas starp ģenerālkaujām, uzbrukumus aizmugurē nelielām ienaidnieka vienībām, ziņu vākšanu par pretinieku. ASV armijas reglamentā kopš 1955. gada to sauc par partizānu karu (*guerilla warfare*). Pēc 1965. gada šīnī reglamentā partizānu karu sauc par īpašām spēka organizācijām (*Special Force Operations*). Vēsturnieks par tautas karu sauc mierīgo iedzīvotāju cīņu un sacelšanos pret iekarotājiem, pretdarbību okupācijas režīmam, lai īstenotu savus nacionālos mērķus.
- ¹¹ *Gaškaitė N., Kuodytė D., Kašeta A., Ulevičius B. Lietuvės partizanai 1944–1953 m.* – Kaunas, 1996; *Gaškaitė N. Pasipriešimo istorija 1944–1953 metai*. – Vilnius, 1997; *Kuodytė S. D., Kašeta A. Laisves kovės 1944–1953 metai*. – Kaunas, 1996; *Strods H. Latvijas nacionālo partizānu karš 1944–1956. I–III*. – Rīga, 1996, 1999, 2003; *The Anti-Soviet Resistance in the Baltic States / Gen. ed. A. Anušauskas*. – Vilnius, 1999; *Ansgar G. Die Freiheitskampf im Baltikum*. – Bonn, 1991; *Juozas D. Fighters for Freedom. Lithuanian Partisans versus the USSR (1944–1947)*. – New York, 1975; *Tauras K. V. Guerilla Warfare on the Amber Coast*. – New York, 1962.
- ¹² *Искандеров А. Что скрывается за “новыми” парадигмами истории // Вопросы истории, 1998, № 7, с. 175.*
- ¹³ Latvijas padomju enciklopēdija. – Rīga, 1986, 8. sēj., 130., 131. lpp.
- ¹⁴ Baltijas valstu vēsture. – Rīga, 2000, 182. lpp.
- ¹⁵ Партизанское движение 1941–1945. – Москва, 2003.
- ¹⁶ *Боярский В. У. Партизанство вчера, сегодня, завтра*. – Москва, 2003.
- ¹⁷ Svešvārdu vārdnīca, 565., 566. lpp.
- ¹⁸ Turpat, 369. lpp.
- ¹⁹ Turpat, 522. lpp.
- ²⁰ *Sui generis* (lat.) – savdabīgs; vienreizējs; vienreizēja parādība.

- 21 Krievijas Valsts sociālpolitiskās vēstures arhīvs (turpmāk – KVSPVA), 17. f., 162. apr., 36. l., sevišķā mapē, 55. lp., 250. š.
- 22 KVSPVA, 69. f., 1. apr., 23. l., 12. lp., Справка о численном составе партизанских отрядов по состоянию на 7 января 1944. Совершенно секретно. Экз. № 9.
- 23 *Tauras K. V. Guerilla Warfare on the Amber Coast*, 34.–36. lpp.; *Baltijas valstu vēsture*. – Rīga, 2000. – 182. lpp.
- 24 Krievijas Federācijas Valsts arhīvs, 9401. f., 2. apr., 1. l., 580. lp.
- 25 *Strods H. Latvijas nacionālo partizānu karš: Dokumenti un materiāli 1944–1956*. – Rīga, 1999, Latviešu nacionālo partizānu deklarācija, 151. lpp.
- 26 Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio 1949 m. vasario 16 d. Deklaracija = February 16, 1949. Declaration of the Council of the Movement of the Struggle for Freedom of Lithuania. – [B.v., b.g.], 16., 17. lpp.
- 27 *Samsons V. Partizānu kustība Ziemeļlatvijā*. – Rīga, 1950, 131. lpp.
- 28 Latvijas Valsts arhīvs, 302. f., 1. apr., 182. l., 1.–312. lp., Переписка по выброске грузов и личного состава. Оперативный отдел ЛШПД.
- 29 Bundesarchiv, R-092/000468, Bd. 1, Banditen-Tagesmeldungen, 20.07.1944.–21.07.1944; *Strods H. Padomju partizāni Latvijā 1941–1945: Marodierisms*, 312.–322. lpp. (manuskripts).
- 30 *Haestrup J. European Resistance Movement 1939–1945 ...*, 92. lpp.; *Маккензи У. Секретная история УСО*. – Москва, 2004, 75., 76. lpp.
- 31 *Baltijas valstu vēsture*, 183. lpp.
- 32 *Haestrup J. European Resistance Movements 1939–1945 ...*, 496. lpp.; *Strods H. Padomju partizāni Latvijā 1941–1945: Propaganda*, 323.–326. lpp. (manuskripts).
- 33 KVSPVA, 69. f., 1. apr., 479. l., 36.–66. lp.
- 34 *Riekstiņš J. Slepnie Latvijas “tīrītāji” // Latvijas Avīze*, 2004, 13. sept., 10. lpp.
- 35 *Haestrup J. European Resistance Movements 1939–1945 ...*, 496. lpp.; *Maiziere U. M. Von den ethnischen Grundlagen der Verteidigung – Heere International. I. Militärpolitik Strategie, Technologie, Wehrgeschichte*. – Bonn, 1986, 7.–15. lpp.
- 36 PSKP CK 1960. gada 20. augusta lēmums “Par spectehnikas sagatavošanu un izstrādi partizānu vienību organizācijai un apgādei”; *Колпанад А., Прохоров Д. Империя ГРУ. Кн. 2*. – Москва, 2000, 248. lpp.
- 37 *Kappeller A. Russland als Vielvölker-Reich. Entstehung. Geschichte. Zerfall*. – München, 1993, 60. lpp.

Heinrihs Strods

The National and Soviet Partisans in the Baltic States (1941–1956): Similarities and Differences

Summary

20th century saw a noticeable increase in the European great powers' drive to expand in their own continent. Along the traditional large scale direct military conflicts a new kind of warfare – small indirect weblike wars, quickly spread throughout Europe. The latter were typical for the conflict zones between the two totalitarian regimes – Nazi Germany and

Bolshevik USSR, especially in the so-called Pact zone which included the three Baltic States – Lithuania, Latvia and Estonia.

The small indirect weblike wars were gradually becoming a very important part of the European and global warfare. Three international agreements (1907, 1949 and 1977) attempted to set rules for this kind of conflicts in accordance with the international law. Unfortunately, these agreements had almost no impact on the two main forms of small weblike wars – attempts of opposing states to organize the guerilla operations of their combatants on the enemy's soil and partisan liberation wars of the occupied nations. Ethnicity, ideology and propaganda of the conflicting powers could activate one or both forms of the small war and even make them mingle.

Historiography has two contradicting opinions about small wars in the Baltic States during the Soviet-German war (1941–1945) and the twelve-year-long postwar period (1944–1956). One was supported by historians of the USSR, another – in the independent Baltic States. One denies the very fact of the national partisan war, another never mentions the Soviet partisans. An inevitable conclusion – a serious research into the history of partisan movement in the Baltic States has not even started and until now was based on emotion or presuppositions.

This paper analyses activities of the Soviet and national partisans in the Baltic States, their logistics, leadership, attack targets, tactics, rules of recruiting and results achieved. The author comes to the conclusion that between the Soviet partisans in the Baltic region and national partisans of the Baltic States, despite of similar naming, there were many more differences than similarities.

During 1941–1945 Soviet partisans began their operations in the Baltic region as specially trained, organised and state-supplied units. National partisans of the Baltic States fought as members of the local guerilla groups – unprepared for the partisan war and without any centralised organisation or armories.

Soviet partisans, who operated in the Baltic States during 1941–1945, were members of the Red Army, Central Intelligence Department (GRU) of the General Headquarters and the NKVD of the USSR. They were recruited, trained and armed in the USSR and only then sent to the Baltic region. On 7 January 1944 these Soviet partisan units had 2,483 Red Army soldiers disguised as guerillas. Combatants were controlled through central system of the CC of the CPSU and the Central Office of the partisan movement at the headquarters of the USSR Supreme Commander-in-Chief. Commands were passed through headquarters of the republican partisan movements with the help of special representatives of the republican Communist parties, usually located outside of the Baltic region.

Commanders and combatants of the Baltic States postwar national partisan movement (151,907 at the beginning of 1947) usually were recruited among the former German and Red Army draft dodgers and deserters in Lithuania, Latvia and Estonia. National partisans had centralised command structures as in Lithuania or were dispersed among unions,

divisions and regiments with their own independent headquarters. Partisans received no foreign support and had to search for weapons and ammunition themselves.

Soviet partisans fought for the restoration of the Soviet regime, national partisans hoped to restore the independent Baltic States. Soviet partisans never received any support from the local population and the operations of these smuggled-in combatants failed to create a widespread Soviet partisan movement in the Baltic region. Soviet partisans and the national resistance movement were antagonists and never had any contacts.

The Soviet and national partisan operations had several similarities and differences in their tactics. The Soviet partisan units and headquarters regularly corresponded with Moscow and prepared lists of “enemies of the people”. National partisans did nothing of the kind. The Soviet partisan movement showed constant growth but postwar national partisan movement was shrinking year by year.

National partisans of the Baltic States were hidden, supported and assisted individually by supporters from their respective nations. Soviet partisans usually lived in forests, were treated in the Red Army military hospitals and rehabilitated in the army sanatoriums. The Soviet partisan leaders’ expectations to receive material support from the local peasants proved to be false and they had to organise much hated looting raids of the farms instead. National partisans of the Baltic region were able to find hiding places in the neighbouring countries and continued their fight against the USSR. Soviet partisans organised looting attacks against the Baltic eastern borderlands from their bases in Russia and Byelorussia, provoking the German army and local police counter-attacks.

Soviet partisan “movement” in the Baltic States in 1941–1945 was the same kind of imitation as the Baltic “socialist revolution” of 1940 and the following “voluntary joining” of these states to the USSR.

Soviet partisans fought as part of the Red Army and after the Soviet victory of 1944–1945 played the leading role in the USSR postwar occupation administration. Surviving national partisans were sent to Siberia as political prisoners. But with the collapse of the Soviet empire and restoration of the independent Baltic States through peaceful anti-Communist revolutions at the end of the 1980s and the beginning of the 90s the main goal of the Baltic national partisan war – independence of the Baltic States – has been achieved.

Historians of the Baltic States must prepare a collectively written history of World War II in the Baltic region (1941–1945). Description of the similarities and differences between the Soviet partisans (1941–1945) and the national partisan movement in the Baltic States (1944–1945) should become an important part of this study.

Boris Sokolov

Postwar Resistance Movement in the Soviet Union and Countries of Eastern Europe in Russian Historiography

The activities of anti-Communist rebels after World War II in the Baltic States, Ukraine, Poland, Yugoslavia and other countries of Eastern Europe were practically tabooed in the Soviet historiography. Freedom fighters, confronted with the Soviet troops and their Eastern European satellites, were mentioned on very rare occasions and treated as “bandits” and “criminals”. Only in the last years of the existence of the USSR the postwar anti-Communist movements in these countries were investigated more thoroughly, because the national movements of the 80s, after the beginning of Gorbachev’s perestroika caused the fall of Communist regimes in Eastern Europe and threatened a disintegration of the Soviet Union. These movements were still characterized negatively and their ties with the West, mainly with the USA, and their collaboration with the Germans during the war, were stressed, but they were already treated as a serious threat.

One of the first works, where the anti-Communist movements in the Baltic States were treated in more detail than previously, was Yury V. Yemelyanov’s book “The Big Game: The Separatists’ Stakes and Peoples’ Fates” (1990), where a special chapter was titled “The Cold War and the anti-Soviet Resistance.”¹ He mainly cites the Baltic-American historians Romuald Misiunas and Rein Taagepera.² Yemelyanov even recognizes that there was a real mass anti-Communist resistance in the Baltic States in the postwar years. He also recognizes, following Misiunas and Taagepera, that one of the reasons for resistance was the Soviet agrarian reform and the repressions carried out by the NKVD not only against the rich, but also against ordinary workers – supporters of Social-Democrats. Yemelyanov, however, insisted that the rich peasants were the main force of resistance in the Baltic States.³ But in reality all the strata of peasants and of urban population took active part in the anti-Soviet resistance movements. Yemelyanov also stresses that the Catholic Church was an ideological basis of resistance in Lithuania, and the Greek-Catholic Church played the same role in the West Ukraine.⁴ The truth in the military conflict between the USSR and the West in a short time was also an important moral factor in the continuation of fighting.⁵

Yemelyanov states that the leaders of anti-Soviet movements, including the Lithuanian Front of Activists (LFA) and Ukrainian Rebel Army (UPA), wanted to restore the authoritarian regimes in their countries. But it was impossible for the UPA, for example, to restore any regime, because Ukraine was not independent, and the Ukrainian nationalists could never try to restore the Soviet Communist regime or the Polish *sanatia* (sanity) regime. Yemelyanov states that the Baltic and Ukrainian nationalists had to proclaim their adherence to democracy only with tactical purposes to maintain contacts with the West. But the resistance movements in the Baltic States were really democratic, because among their leaders and participants were the members of political parties, acting there before the establishment of authoritarian regimes. Only during 1918–1920 in the programme documents of the Organization of Ukrainian Nationalists (OUN) the Social-Democratic ideas of the Ukrainian People's Republic (UNR) were combined with the ideas of corporate and syndicalist state. The cause of this non-organic combination was the practical absence of legal Ukrainian Political parties both in Poland and Russia. That is why the OUN had to use mainly illegal methods of fighting even before World War II.

Yemelyanov is sure that the main means of fighting of the anti-Soviet partisans was terror, and transition to the peaceful ones at the beginning of the 1950s “was a crash of hopes to raise a general rebellion of the Baltic peoples against the Soviet power. But it meant only a delay of realization of separatists' plans. The fighting became of a slow character. Besides, many years should pass, until the people forget the “forest brothers” and bandits' images. Then it becomes easier to widespread a provocative legend about the freedom fighters, acting in forests in the 1940–50s.”⁶ But the main causes of termination of armed fighting were in the absence of the support in the West and in the crash of hopes for a “hot” war between the Soviet Union and the Western countries. There was no intention to raise a general rebellion before such a war, because rebels could not resist the Red Army. But Yemelyanov tries to show that already in the 1950s the forces of national resistance had no wide support in the Baltic States. Yemelyanov does not mention what the people remember about the Soviet terror. Yemelyanov also used very characteristic terms – “bandits” and “separatists”. But the Baltic fighters of national resistance were not separatists, because they fought not for separation from the Soviet Union, but for restoration of independence of their states, which were occupied and then annexed by the Soviet Union. The Ukrainian rebels likewise fought for restoration of the Ukrainian People's Republic and Western Ukrainian People's Republic (ZUNR), which existed in 1918–1920. The rebels, of course, were not “bandits”, because they were criminals only from the point of view of the Soviet power, which was not recognized by them.

The Russian historian Mikhail Yu. Krysin is a true follower of Yemelyanov's ideas. In his book "The Baltic States between Stalin and Hitler"⁷ he devotes a special chapter "Nationalistic Resistance in the Baltic Republics, 1944–1952" to postwar anti-Soviet resistance in the Baltic States.⁸ He claims that after the withdrawal of the German troops from the Baltic provinces the rather numerous underground groups of nationalists continued their activities, killing party functionaries and soldiers and officers of the Red Army and trying to recruit in their ranks local population, both by propaganda and threats. He suggests that these groups should be called "nationalistic resistance."⁹ Krysin cites the numbers of resistance fighters from N. Thomas, P. Abbot and M. Chappel's book – 50,000 in Estonia, 60,000 in Latvia and 120,000 in Lithuania¹⁰, but considers them exaggerated. The Russian historian states that there were only thousands, but not tens of thousands of the Baltic partisans. He proves this thesis by citing NKGB-NKVD data, that from November 1944 till 15 February 1945 only 4,176 "participants of bandits' formations" were killed in the Baltic republics.¹¹ But it was impossible for the Soviet troops to kill 210,000 partisans within only three and a half months.

Krysin thinks that the nationalistic resistance in the Baltic republics was organized by the German special services. He maintains his point of view by the story about the activities of the organs of the Abwehr and SD in Reichskommissariat "Ostland", but he can only mention the formation of some subversive groups from the Baltic nations and local Russians.¹² He also mentions General Jānis Kurelis' Army, which was rallied by the Germans, but it was liquidated by Kurelians themselves already in December 1944. The Russian historian recognizes that Kurelis' soldiers formed resistance groups, but he also states that some of them joined the Soviet partisans, citing no documents.¹³ Krysin also insists that in Estonia and Lithuania the nationalistic resistance was organized mainly by the Germans.¹⁴ He calls the Lithuanian Liberation Army (LLA) "the future Sonderkommando."¹⁵ Krysin is sure that "the ties between most of the rebel organizations and the German occupants is beyond any doubt."¹⁶

His general conclusion, however, is that it is impossible to explain the emergence of nationalistic resistance movement after the war only by the actions of the German special services and by propaganda spread by organs of local self-government. Nationalism of small nations will obviously exist for a long time due to the fear that a great nation could enslave them. But Krysin states that such a fear is stimulated by both local politicians and foreign special services and becomes a good ground for a nationalistic agitation.¹⁷

After the fall of the USSR in 1991, the Russian historiography again began to pay only a little attention to the problem of postwar anti-Communist armed resistant movements. Most of the historians cannot form a definite position towards anti-Communist resistance in the Soviet-occupied Baltic States, Ukraine, Poland and other Eastern

European countries. Now it is rather difficult to call them “bandits”, but many Russian historians think that “anti-Soviet” is a kind of synonym for “anti-Russian”. It is interesting, that in the symposium, devoted to World War II and published by RGGU (Russian State Humanitarian University) under the title “Drugaya Voyna” (the Other War) an article on the Polish “Armia Krajowa” was written by Polish historian Eugeniusz Dura-chinski. Also in the academic monograph “Moscow and Eastern Europe: Foundation of totalitarian regimes” only some pages were devoted to the postwar resistance movements in Eastern Europe, and there were neither appreciation nor disapproval of their activities.

The appreciation of anti-Soviet and anti-Communist partisans is characteristic of only a few Russian historians of democratic orientation, some of them, by the way, of Ukrainian descent. Their opponents are much more numerous and continue to prove that the participants of anti-Soviet and anti-Communist movements were evil forces. It is symptomatically that the Russian Duma held an amnesty on the eve of the 60th anniversary of the Victory in World War II, which also covered soldiers and officers of the NKVD and MGB, who had fought against “nationalistic underground” in the Baltic States and Ukraine.

Mikhail Semiryaga wrote in 1991, that the UPA and OUN could not be called “bourgeois nationalists”, because this term was coined by the Soviet propaganda. The real programme of the OUN was not bourgeois and demanded nationalization of landlord’s lands without any compensation. It proclaimed cooperation between all kinds of property: state, cooperative and private and local self-government as a base for administrative organization. The OUN also insisted on the representation of trade unions in the organs of state power, respect to the rights of national minorities, equal rights for all confessions, none of which could be a state religion. Of course, these demands were Social-Democratic, not bourgeois.¹⁸ Semiryaga states that Stephen Bandera was not a traitor and blamed the Ukrainians who collaborated with Hitler. His cooperation with the Nazi ceased in a month after the beginning of the Soviet-German war, when the Germans scattered the Ukrainian government in Lvov. The historian also cites a very characteristic statement of the leaders of the OUN and UPA: “Our attitude towards the Russian people is positive and friendly, but only in case of recognition of our rights and our will to independence within our ethnographic borders.” He also mentions that there were some Jews among the UPA fighters, serving mainly as doctors. Semiryaga states that after the war the UPA fighters killed 35,000 civilians and 25,000 militaries, but this fratricidal war was begun by the NKVD repressions just after the Soviet occupation of the West Ukraine in 1939. Semiryaga thinks that the crimes were committed both by the UPA and NKVD, mentioning liquidation of political prisoners in the Ukrainian prisoners just before withdrawal of the Soviet troops and deportations in 1939–1951

more than 2 million inhabitants of the West Ukraine and West Byelorussia. He called to reconciliation former UPA fighters and their Soviet enemies, like it had occurred in modern Spain.¹⁹

In his latest book, "Collaborationism", Semiryaga also covers the postwar resistance movements, but only in the West Ukraine, Lithuania and Latvia.²⁰ Citing the Soviet Latvian historian Jānis Dzintars, he states that in the period from July 1944 till December 1952 the Latvian "forest brothers" killed about 3,000 militaries and civilians and that 90% of the killed were Latvians.²¹ The last statement seems very doubtful. Semiryaga also says that in 1944–1954 in Lithuania 30,596 "bandits" were killed or captured and 18,000 fire-arms captured.²² These figures, taken from the Soviet reports, seem exaggerated. Semiryaga states that a part of Lithuanian nationalists supported the Germans, while the other one was against both the German and the Soviet occupation and wanted to have support from the USA and Great Britain.²³ But in reality there were no Lithuanian nationalists, who innocently supported the Germans. By the way, Semiryaga recognizes that during the German withdrawal from Lithuania the fighters of the LLA prevented them to evacuate the state property and fought in the ranks of the Polish Armia Krajowa in the region of Vilnius (Vilno).²⁴ He supposes that the resistance of the Lithuanian underground against the Red Army and NKVD troops was ineffective and poorly organized. The Russian historian stresses that Lithuanian and the other Baltic nationalists committed crimes, as well as the NKVD and MGB.²⁵

Also a young Russian historian Sergey V. Zubrenkov follows the theory of equal responsibility both of the resistance fighters and the NKVD and MGB troops. He states: "The Soviet troops in the Baltic region were not only liberators from the fascism, but acted also as a punitive force, which brought severe sufferings to the Lithuanian people. But we need not to idealize the LLA and its fighting, because there were both fanatics of independence and supporters of the fascist regime among the participants of this movement."²⁶

Now only the Russian historians of democratic orientation try to understand the real motives of fighting of anti-Communist rebels. For example, Alexander Gogun regretfully stressed that in 1943 "two anti-Communist, anti-Nazi forces, the Polish Fatherland Army (Armija Krajowa, AK) and the Ukrainian Rebel Army (Ukrainskaja Povstancheskaja Armija, UPA) during the fighting of two despotic regimes – the USSR and the Third Reich – began both the war one against other, and put into practice the ethnic purges – the mass massacre of civilian population."²⁷ Gogun's book "Between Hitler and Stalin. Ukrainian rebels" is one of the best research works into postwar anti-Communist resistance in Eastern Europe. He proves that both fractions of the OUN, Bandera's and Mel'nik's, took no part in Holocaust.²⁸ Gogun objectively analyzes the OUN and UPA programme documents and makes a conclusion, that many points of

the Bandera's fraction programme were anti-democratic and did not guarantee the minorities' rights.²⁹ But he does not take into consideration, that the UPA, as well as the other anti-Communist military movements, acted in the conditions of underground and combat fighting, so it was impossible to follow democratic principles. He also stresses that the Ukrainian rebels had a mass support among the West Ukrainian population. The historian explains the causes of absence of such a support in the East Ukraine by the influence of terror and propaganda during 20 years of the Soviet domination before the war, especially during the period of the organized hunger and collectivization in the beginning of the 1930s.³⁰ Gogun uses a lot of Ukrainian archival documents and his own interviews with the leaders of the OUN and UPA. He also proves, that cooperation of the main fraction of the OUN, headed by Stephen Bandera, with the Germans was only a short episode in the development of the mass rebel movement in the West Ukraine. One of his main conclusions is that the UPA fought both against the Germans and the Soviets, and from the end of 1944 – only against the Soviets. Gogun supposes that “the historical memory about the rebel movement played an important role in the events of 1989–1991 and to some extent helped to make the Declaration of Independence of the Ukraine.”³¹ He also proves that the population of the West Ukraine supported the Ukrainian nationalists even after the termination of activities of the UPA in 1953.³² Gogun says that the main causes of the Ukrainian rebels' defeat were the absence of both external support and support in the East Ukraine, and also colossal inequality of forces between the UPA and the Red Army and troops of the Ministry of State Security. Due to these factors the rebels had no chances of success not only in the Ukraine, but also in the Baltic States and other East European countries.

It should be said that Gogun's position is more positive towards the rebels than Semiryaga's one, which is a kind of compromise with the old Soviet position.

It is obvious that the position of historians towards the postwar resistance movements in Eastern Europe depends on their ideologies. Those of them, who have a nostalgia for the Soviet (or even Russian) empire, consider such movements as “bands of criminals”, which also damaged the empire, were agents of the West, mainly of the USA, and their successors were among the grave-diggers of the Soviet Union. Their opponents see the rebels as representatives of national democracies, although some of the partisans, for example, Mikhailovich's chetnicks in Yugoslavia, are accused of collaboration with the Germans and Italians. In a special collective monograph, devoted to the formation of the Communist regimes in Eastern Europe, only very little attention is paid to the resistance to Communism.³³ The authors only stress that in 1944–1948 in Poland the military courts passed more than 22,000 sentences, including 2,500 death sentences, although, as it is recognized in the book, there was no mass collaboration with the Germans both among the Polish elite and people. It was called “the fighting

of the Communists for the regime, adequate to their theoretical settings”, and most of the victims were fighters of Armia Krajowa.³⁴ The anti-Communist movement in Yugoslavia is also only briefly mentioned in the book “Moscow and Eastern Europe”. The authors cited the report of the Soviet ambassador in Belgrade in February 1946, that the Yugoslavian state security structures liquidated about 200,000 people, who “collaborated with occupants and were active enemies of the new order”. The authors of the book state that Tito’s army was seven times as large as Mikhailovich’s one and this fact should be adequately estimated, regardless of our attitude towards the Communist ideology.³⁵ They also mention the anti-Communist movement in Albania.³⁶

It can be concluded that the Russian historians now pay very little attention to the resistance movements in the postwar Europe. Most of them do not know how to estimate the anti-Communist movements, which fought against the Red Army and the Soviet Allies. Practically the Russian historians write only about the Ukrainian and the Baltic resistance. Lack of interest in this problem may be partially explained by the fact that there were no serious postwar resistance movements on the territory of the modern Russia. The only exceptions are a small group of fighters of Bronislaw Kaminsky’s Russian Liberation People’s Army (RONA), liquidated in the Bryansk region in 1947, and the partisan fighting of North Caucasian peoples. For example, the small groups of Chechen partisans fought against the MGB troops even in 1948.³⁷

References

- 1 Yemelyanov, Yu. V. (1990) *Bol’shaya igra: Stavki separatistov i sud’by narodov*. Moscow, pp. 219–233.
- 2 Misiunas, R., Taagepera, R. (1980) *The Baltic States: Years of Dependence, 1940–1980*. Princeton.
- 3 Yemelyanov, Yu. V. *Op. cit.*, pp. 220, 221.
- 4 *Ibid.*, pp. 221, 222.
- 5 *Ibid.*, pp. 222, 223.
- 6 *Ibid.*, p. 233.
- 7 Krysin, M. Yu. (2004) *Pribaltika mezhdru Stalinyim i Gitlerom*. Moscow.
- 8 *Ibid.*, pp. 255–288.
- 9 *Ibid.*, p. 255.
- 10 Thomas, N., Abbot, P., Chappel, M. (1983) *Partisan Warfare 1941–1945*. London, p. 17.
- 11 Krysin, M. Yu. *Op. cit.*, p. 255.
- 12 *Ibid.*, pp. 256–266.
- 13 *Ibid.*, pp. 266–273.
- 14 *Ibid.*, pp. 273–284.
- 15 *Ibid.*, p. 282.

- ¹⁶ Ibid., p. 286.
- ¹⁷ Ibid., p. 288.
- ¹⁸ Semiryaga, M. I. (1991) "A Traitor? A Liberator? A Victim?", *Rodina*, 5: 92.
- ¹⁹ Ibid., pp. 93, 94.
- ²⁰ Semiryaga, M. I. (2000) *Kollaboratsionizm: Priroda, tipologiya i proyavleniya v gody Vtoroy mirovoj vojny*. Moscow, pp. 497–529.
- ²¹ Ibid., p. 528.
- ²² Ibid.
- ²³ Ibid., pp. 526, 527.
- ²⁴ Ibid., p. 526.
- ²⁵ Ibid., pp. 527, 528.
- ²⁶ *Velikaya Otechestvennaya vojna v otsenke molodykh*. (1997) Moscow, pp. 162, 163. See also: *Dokumenty po istorii dvizheniya inakomyslyaschih. 2. "Lesnye brat'ya" 1944–45. Dokumenty po Litovskoy osvoboditel'noj armii*. (1995) Compiled by S. V. Zubrenkov. Moscow.
- ²⁷ Gogun, A. (2004) *Mezhdru Gitlerom i Stalinym. Ukrainskie povstantsy*. Sankt-Peterburg, p. 164.
- ²⁸ Ibid., p. 65.
- ²⁹ Ibid., p. 61 ff. Gogun states, that Bandera's supporters copied slogans and methods of Bolsheviks (Ibid., p. 64).
- ³⁰ Ibid., pp. 11, 12.
- ³¹ Ibid., p. 317.
- ³² Ibid., pp. 317, 318.
- ³³ Volokitin, T. V., Murashko, A. F., Noskova, V. F., Pokivaylova, T. A. (2002) *Moskva i Vostochnaya Evropa. Stanovlenie politicheskikh rezhimov sovetskogo tipa*. Moscow.
- ³⁴ Ibid., p. 72.
- ³⁵ Ibid., pp. 74, 75.
- ³⁶ Ibid., p. 77.
- ³⁷ "Kavkazskie orly", *Biblioteka al'manakha "Shpion."* (1993) Moscow, 1: 63, 64. This is a compilation of the NKVD and MGB documents about "bandit movement" in Chechen-Ingushetia.

Boriss Sokolovs

Pretošanās kustība Padomju Savienībā un Austrumeiropas valstīs pēc Otrā pasaules kara Krievijas historiogrāfijā

Kopsavilkums

Padomju historiogrāfijā antikomunistisko nemiernieku darbība Baltijā, Ukrainā, Polijā, Dienvidslāvijā un citās Austrumeiropas valstīs pēc Otrā pasaules kara faktiski tika uzskatīta par tabu. Brīvības cīnītāji, kas iesaistījās sadursmēs ar padomju un PSRS Austrumeiropas satelītu karaspēku, tika minēti ļoti retos gadījumos un vērtēti kā bandīti un noziedznieki. Tikai

pēdējos PSRS pastāvēšanas gados antikomunistiskā pretošanās izpelnījās lielāku uzmanību galvenokārt tāpēc, ka nacionālās atbrīvošanās kustības, kas bija radušās M. Gorbačova reformu laikā 80. gados, izraisīja Austrumeiropas komunistisko režīmu krišanu un draudēja ar Padomju Savienības sabrukumu. Minētās kustības joprojām tiek vērtētas negatīvi un uzskatītas par nopietnu draudu, norādot uz to sakariem ar Rietumiem, īpaši ar ASV.

Pēc PSRS sabrukuma 1991. gadā Krievijas historiogrāfija atkal zaudēja interesi par bruņoto antikomunistisko pēckara kustību. Lielākajai daļai vēsturnieku joprojām nav sava viedokļa par antikomunistisko pretošanos padomju okupētajās Baltijas valstīs, Ukrainā, Polijā un citās Austrumeiropas zemēs. Mūsdienās nav pieņemts šīs kustības dalībniekus saukt par bandītiem, taču daudzi Krievijas vēsturnieki neredz atšķirību starp pretpadomju un pretkrievisku darbību. Interesanti, ka rakstu krājumā *Другая война* ("Cits karš"), ko publicējusi Krievijas Valsts humanitārā universitāte, atrodams Polijas Otrā pasaules kara laika *Armia Krajowa* veltīts poļu vēsturnieka Eugenjuša Duračinska raksts. Akadēmiska līmeņa monogrāfijā "Maskava un Austrumeiropa: totalitāro režīmu dibināšana" par pēckara Austrumeiropas pretošanās kustībām ir tikai dažas lappuses, neizsakot ne pozitīvu, ne negatīvu vērtējumu.

Pretpadomju un antikomunistiskos partizānus labvēlīgi vērtē tikai nedaudzi demokrātiskas pārliecības krievu vēsturnieki. Jāpiezīmē, ka daži no tiem ir cēlušies no Ukrainas. Viņu oponentu skaits ir daudz lielāks, un šie pētnieki turpina apgalvot, ka pretpadomju un antikomunistisko kustību dalībnieki bija ļaunuma spēku pusē. Zīmīgi, ka Krievijas Valsts domes izsludinātajā amnestijā sakarā ar 60. gadadienu kopš uzvaras Otrajā pasaules karā bija iekļauti arī iekšlietu struktūru kareivji un virsnieki, kas cīnījās pret "nacionālistisko pagrīdi" Baltijas valstīs un Ukrainā.

Tikai demokrātiskas pārliecības Krievijas vēsturnieki mēģina izprast antikomunistisko nemiernieku cīņas patiesos motīvus. Tā, piemēram, Aleksandrs Goguns ar nožēlu uzsver, ka 1943. gadā "*divi antikomunistiski, antinacistiski spēki – Polijas Tēvzemes armija (AK) un Ukrainas Nemiernieku armija (UPA), cīnoties pret diviem despotiskiem režīmiem – PSRS un Trešo reihu, uzsāka savstarpēju karu un civiliedzīvotāju masu slepkavības*".

Acīmredzot vēsturnieku nostāja pret pēckara pretošanās kustībām Austrumeiropā ir atkarīga no viņu politiskajiem uzskatiem. Tie, kas ar nostalgiju atceras Padomju (vai pat krievu) impēriju, uzskata šīs kustības par noziedznieku bandām, kas grāva impēriju, kalpoja Rietumiem, it īpaši ASV, un ar laiku izraka kapu Padomju Savienībai. Viņu oponenti redz pēckara nemierniekus kā nacionālo demokrātisko kustību pārstāvjus.

Ronaldas Račinskas

Crimes of the Communist Regime in Lithuania after World War II and National Resistance: Conclusions of Lithuanian International Historical Commission

I. The Criminal System of Occupational Policy – The Role of Occupational (Repressive) Structures and Collaboration with Them in 1944–1953

1. During the Soviet occupation of Lithuania in 1944, the Communist Party of the Soviet Union (VKP(b)) once again became the most important and only official political structure, as well as the mainstay of the political regime in Lithuania. Its constituent part, the Lithuanian Communist Party (LKP(b)), was the territorial organization of the VKP(b) which performed the functions of the occupation's administrative authorities. The LKP(b) had no authority, nor did it have sufficient political power to sustain the government without the support of Soviet military and repressive structures. Lithuanian society generally considered the LKP(b) as an alien organization, which opposed Lithuanian nationhood.
2. In the national composition of the LKP(b), Lithuanians were a minority: 18% in 1947, 38% by 1953. Almost all Party programmes would be carried out in Russian; documents and the bulk of Party literature were prepared in the Russian language. The LKP(b) became the agent of Russification in Lithuania. Members of the LKP(b) were for the most part lacking formal education. Their dismissive, or even antagonistic, attitude towards the religion and ethnic values of society contributed to their amoral behaviour and the ferocity of their assault on that society.
3. The main function performed by the LKP(b) was the unconditional and unquestioning implementation of directives given by the Central Committee of the VKP(b), the CC Politburo of the VKP(b) and its supreme authority, Joseph Stalin. The main objectives set for the LKP(b) were the Sovietization of Lithuania and the establishment of a Communist regime, the struggle against the national underground, and the introduction of the "nomenklatura" structure. Communist Party policy in establishing the Soviet regime in Lithuania was kept strictly confidential. Not only planned

repression or acts of terror, but also the basic decisions about everyday life were to be concealed from the public.

4. One of the most important tasks of the Party structures was to constantly search for “national or class enemies”, and organize their repression. Four categories of people or social groups became the victims of the VKP(b)-LKP(b) repression: (1) partisans and members of underground organizations and their supporters (“bourgeois nationalists”); (2) farmers (“kulaks”); (3) the employees of Soviet institutions (teachers, intellectuals and others), former politicians, officials, soldiers, other representatives of independent Lithuania (“politically and socially unreliable elements”); (4) Catholic clergymen (“reactionary Catholic clergy”). All these categories were subject to arrest, imprisonment, deportation, or execution. This was the most extensive and most significant sphere of the LKP(b)’s criminal activities. Other spheres (including rigged elections, Russification, spiritual oppression, militant atheism (the persecution of believers and of the Church), tendentious execution of justice, anti-Semitism and economic repression) of the LKP(b) activities took the form of political discrimination against individuals and were also of a criminal nature.
5. Supported by Soviet repressive structures during 1944–1945, the LKP(b) established its authority in the populated areas of Lithuania in a short period of time. However, it was less successful in expanding its network of authorities in the countryside. The partorgs (Party organizers) sent there constituted the highest local political authority. They initiated and organized repression of local inhabitants; they were distinguished by their brutal behaviour, inhumanity and unethical/amoral life styles. In 1948, they were replaced by the secretaries of Party organizations.
6. Many Lithuanian Communists displayed a negative attitude towards Lithuanian nationhood, traditions, and common national values. Many participated voluntarily in the crimes of the Stalinist period. Many had few scruples, and in later years expressed little regret about their criminal activities. Among the leadership, there were some Communists, especially intellectuals, who would try to mitigate the attacks of Stalinist forces; they would help their relatives, would rescue friends and would criticize some decrees of Moscow. Unfortunately, these were rare exceptions, which had no effect on political life in Lithuania or on the LKP(b) criminal activities.
7. During the first years of the postwar period, Moscow ordered the LKP(b) to speed up Sovietization and tighten its repressive policy. In 1944–1946, the CC of the VKP(b) passed three decrees strongly criticizing LKP(b) for unsatisfactory action in Sovietizing Lithuania. The implementation of these decrees was controlled by the Lithuanian Bureau of the CC of the VKP(b) and the CC Bureau of the LKP(b). In 1944–1953, they were succeeded by decrees and resolutions of the CC Bureau of the LKP(b) and CC plenums of the LKP(b), which rode roughshod over human

rights. Those documents focused primarily on different groups or social strata who were antagonistic towards the Soviet authorities (“bourgeois nationalists”, “kulaks”, “reactionary Catholic clergy”, “socially alien elements” and the like). Those decrees considered repressive measures regarding these people, who were enlisted as politically unreliable. At the end of the 1940s and the beginning of the 50s, the VKP(b) introduced a state policy of anti-Semitism. The VKP(b) would provoke political and ideological anti-Semitic campaigns, and would embark on repression. Anti-Semitism was officially named as the fight against “Zionism”, “Cosmopolitanism”, and “Freemasonry”. VKP(b) authorities aimed to oust the Jews from state government and from active public life.

8. As the entire Soviet political system was introduced into Lithuania, so too was Stalinist personnel policy, the practice of creating a “nomenklatura” (elite) which was to help the Communist Party to expand its control over all state, economic, cultural and other institutions in a very short period of time. The people belonging to the “nomenklatura”, the leading personnel and specialists of the Soviet Lithuanian Party and Soviet administrative institutions, made up a privileged stratum of Lithuanian officialdom, the composition of which was unofficially controlled by the CCs of the VKP(b) and the LKP(b). Overall, there were more than 42,000 “nomenklatura” positions in Lithuania in 1952. Half of the people working in the “nomenklatura” were non-Lithuanians, primarily Russian-speaking people of different nationalities of the USSR sent by the CC of the VKP(b).
9. One of the most influential structures of the CC of the LKP(b) apparatus was eventually the CC Bureau of the LKP(b) which made decisions not only regarding repression (for instance, how to crush the resistance or to deport people), but also regarding most Soviet Lithuanian administrative, economic, social and other questions. Essential decisions on the Sovietization of Lithuania had been made in the Lithuanian Bureau of the CC of the VKP(b)). All the former members of both Bureaux (together with all the VKP(b) leadership) bear the greatest responsibility for the consequences of the Soviet occupation, forced Sovietization, and the inhumane and anti-Lithuanian actions taken against the Lithuanian people.
10. The First Secretary of the CC of the LKP(b), Antanas Sniečkus, was the creator of the Soviet regime, the most important Lithuanian collaborator, and the loyal viceroy of Moscow in Lithuania. All his life, he remained devoted to the tradition of Marxist dogmatism, obedience, and intolerance of contrary opinions. From 1944 to 1953 his name was associated with the forced Sovietization and Russification of Lithuania, the planning of the struggle against the national underground, mass deportations of innocent people, imprisonments, persecutions of the opponents of the regime and of the Church, and the disruption of national culture.

11. Among the most important elements supporting the Communist regime in the USSR were the repressive structures (NKVD-MVD, NKGB-MGB and the *prokuratura* (prosecutor's office), as well as the special trials. During the postwar period in Lithuania, while executing the mission of the CC of the VKP(b) and the central repressive departments of the USSR, these structures developed a significant weight since it was their activities, notably the everyday struggle against resistance of the Lithuanian nation, which determined that the Soviet regime, and the Communist Party specifically, were able to exist in Lithuania.
12. The Soviet repressive structures were formally subordinate to the VKP(b). The LKP(b) in Lithuania did not have any actual administrative authority over these institutions, nor did the CC of the LKP(b) have the political power to bring under its control the entire repressive apparatus. These structures were directly subject to the central departments of the USSR in Moscow. They employed almost no Lithuanians as they were not trusted. The LKP(b) authorities made efforts to spread their influence and to make those institutions more Lithuanian, to form Lithuanian military-repressive units. However, Moscow was determined to put an end to military resistance by using its own military-repressive power, leaving the Lithuanians only with the function of formal implementation of the Communist regime. The nature of the LKP(b) leadership was more Party-ideologically oriented. Nevertheless, while during 1945–1948 deportations were carried out following direct orders from Moscow, in 1949–1953, the approval of directives regarding deportations would be sanctioned in the first instance by the CC of the LKP(b).
13. The decisions of the CC of the LKP(b) office and the CC plenums required the repressive structures to pursue the general policy of establishing the Soviet regime and state terror. However, various levels within the LKP(b) did not have the opportunity to control the activities of those structures. Disagreements between the LKP(b) and the repressive structures had no impact on the Sovietization of Lithuania; all the relevant administrative institutions of the occupation were controlled from Moscow.
14. In 1944, it was not Soviet occupiers who were appointed to the leading positions in the central and local state institutions of the LSSR administration, but former Lithuanian citizens, mostly Communists who, because of their ideological beliefs, opportunism or other motives, were supporting the Soviet Union. They voluntarily cooperated with the occupiers; they had sufficiently high administrative authority to force their countrymen to submit to the orders of Moscow. The Lithuanian Communists were against an independent Lithuania, and for the Soviet Union. Since they were defending not the interests of Lithuania, but those of the USSR, i. e. of the occupiers, their activities can be treated as criminal cooperation, assistance or collaboration.

General conclusion

The Communist Party of the Soviet Union, or the VKP(b), constituting the basis of the structure of the state and having been designated by the Soviet Constitution as the leading political power in society, made the state itself an instrument of its political interests and ideology. The Party took control of all political and state government. Concerning postwar Lithuania, the appearance of democracy and constitutionalism in the state consisted of the supposedly normal attributes of statehood, the high institutions of state authorities and government, the constitution, elections, and the legal system. Using these and other elements of statehood, the Communists realized the Party's total control over society, forbidding freedom of opinion, violating basic human rights and freedoms, pursuing a criminal policy of state terror, repression and the destruction of Lithuanian nationhood.

All the most important decisions regarding the destruction or repression of Lithuanian nationhood were made in Moscow, by the leadership of the Communist Party. In Lithuania, all state structures of the occupation administration sanctioned these decisions and passed appropriate resolutions regarding them. The Lithuanian Communist Party leadership (the CC of the LKP(b), the LKP(b) district, town and community committees, the secretaries and partorgs of Party committees) became the initiators, organizers and perpetrators of criminal activities; they also demanded that Party members, Komsomol members, other functionaries and activists of the Soviet apparatus take part in those activities. They provided ideological justification for the killing of a part of the population of Lithuania, and also instilled such attitudes into all the state structures of the Lithuanian SSR. The entire activity of the Communist Party was based on the Stalinist theory of the class struggle. Communism would set one social group of people against another. Party members were also encouraged to incite discord among people, arguing that the poor people represented the most advanced stratum of society.

In postwar Lithuania, besides the Communist Party of Lithuania, other Soviet political structures operated such as: the Lithuanian Bureau of the CC of the VKP(b) and the Lithuanian Lenin Young Communist League (Komsomol). Those organizations made active contributions to the process of Sovietization, they fought against the resistance and participated in repression.

In 1944–1953, the VKP(b) and its territorial division, the LKP(b), was a criminal organization, which perpetrated crimes against humanity, against the Lithuanian people and Lithuanian statehood. The Communist terror and political repression affected some half a million of Lithuanians. The LKP(b) never disclosed or openly discussed its past, and never admitted that it had engaged in criminal activities.

II. Mass Arrests and Torture in 1944–1953

Period of Terror. The study covers the third period of unlawful arrests in Lithuania, which started at the beginning of the re-occupation on 13 July 1944 (when the Red Army entered the territory of Lithuania followed by the operational groups, formed by the repressive structures, and the units of internal army, front rear defence and border defence), and lasted until 1953 inclusive. The population of Lithuania once again was subjected to the laws of the Soviet Union. Political repression was applied to groups of people, first of all based on social background, former status, and occupational or political activities during Lithuanian Independence as well as previous position, professional or even underground (non-Communist) activities during Nazi occupation.

The institutions of Soviet occupation government set new ambiguous and not fully defined repression criteria that evolved in accordance with the ongoing war and internal politics. During the first period, i. e. July 1944 – October 1945, the arrests were directed against people (mostly Lithuanians, also Russians and Belarussians) accused of either collaboration with the Germans, or involvement in the resistance aiming at the restoration of the independent states (Lithuanians and Poles). During the second period, i. e. October 1945 – April 1948, the arrests mainly targeted the participants of the Lithuanian resistance and politically unreliable persons (former members of political or cultural organizations that existed during the Lithuanian Independence). During the third period, i. e. May 1948 – May 1953, the arrests for the most part were aimed at the participants of the Lithuanian resistance, as well as persons of certain social background and former status, and formerly engaged in certain professional or political activities. For the duration of this period, in terms of the scope, arrests were exceeded by deportations.

In 1944–1953, 186,000 persons were arrested and imprisoned, while 118,000 people were deported. About 80,000 of the arrested and imprisoned people were political prisoners convicted pursuant to Article 58 and other articles of the Criminal Code of the RSFSR applied to political prisoners. The imprisonment of political prisoners breached the regulations of the Criminal Procedure Code of the RSFSR as they were imprisoned without any incrimination, without extending the period of detention and interrogation. Meanwhile, the procedures of compiling criminal cases were faulty, partial and ideology-based. Furthermore, about 8,000 people were imprisoned for collaboration with the Nazi occupation government. This figure included 256 persons executed before 1947 for war crimes and 123 persons executed before 1947 for collaboration with the Nazi occupation government. However, the data of the repressive institutions do not reveal the actual scope of collaboration, while ambiguous criteria applied to case compilation. The Criminal Code of the RSFSR also allowed adopting

the same punishment for both persons charged with war crimes and those imprisoned for political reasons.

The Role of Soviet Institutions in the Terror Organization. Brand new structures, which had an outward resemblance to prewar structures, were set up for the implementation of Soviet terror policy. In 1944–1953, the Services of the Interior and Security of the Soviet Union formed a solid system of the implementation of terror. They followed Extraordinary Laws that had been effective during the war. All the elements of the implementation of terror, including special courts and extrajudicial structures (special commissions), were restored.

Other Forms of Violence (Torture). Political prisoners usually suffered from the effect of “necessary interrogation actions”, i. e. torture. Torture was sanctioned by the top officers of the NKVD, the MVD, and the MGB. Testimonies obtained or confirmed by torture would become the principal incriminatory evidence.

Confiscation of Private Property of the Arrested. As a rule, private property of the arrested was confiscated. However, this method was mainly directed against the families of the political prisoners whose movable and immovable property (houses, land, livestock, etc.) was also expropriated. This method had especially wide application during the first period, during World War II.

Sentences and their Execution. During the period of 1944–1953, 142,579 people were taken to the Soviet GULAG camps. People who had been interrogated but not sentenced constituted the majority of those sent to the camps in 1944–1945. Later, people were sent to camps only after sentencing. Sentences were usually passed by either the war tribunals of the internal army or the special commission. Pursuant to the Decree of 21 February 1948 of the Supreme Council of the USSR, after serving the entire term the political prisoners had to settle in exile under the supervision of the MGB in certain Siberian and Northern territories. About 10–12% of the imprisoned people lost their lives in Soviet camps and prisons.

Constitution of Prisoners. There were people of all ethnic groups among 80,000 political prisoners imprisoned in Lithuania in 1944–1953, however, Lithuanians (about 94%) predominated (while Poles constituted 5%, and Jews – 0.5% of the total). This constituted about 3.5% of ethnic Lithuanians residing in Lithuania in 1945 (of 2.2 million), about 1% of Poles (of 400,000) and about 2% of Jews (of 16,000). There were people from all social and professional strata among the arrested and imprisoned people. Farmers, public servants (about 10%) and workers constituted the majority of persons arrested and imprisoned in Lithuania.

Qualitative Changes in the Lithuanian Society. Unlawful arrests and deportations to camps that took place in 1944–1953 further aggravated the losses suffered by the Lithuanian society during the period of 1940–1944, that is:

- a) The elimination of trained professional officers (politicians, teachers, military officers, policemen, etc.) was accomplished in Lithuania, while those who survived were removed to the periphery of social and public life;
- b) The majority of participants of armed and non-armed resistance was eliminated, thus providing the conditions for the implementation and enhancement of Soviet farming and political reforms and campaigns;
- c) A general atmosphere of suspicion and fear was created that did not fade away even after the mass terror period was ended.

III. Mass Deportations of the Population in 1944–1953

1. As soon as the reoccupation started and both passive and active resistance of the Lithuanian nation occurred, the officials of the NKVD, the NKGB and the Soviet Public Prosecutor's Office provided grounds for the necessity of mass deportations. Each man in hiding, armed or unarmed, was declared a "bandit", while their families were called "bandit families". On 20 October 1944, the Soviet officials proposed taking necessary "repressive measures in respect of bandit families" and arresting, imprisoning and/or deporting the members of their families. The beginning of mass deportations, however, had to be delayed due to the unfavourable circumstances of internal and international affairs (ongoing war, mobilization boycott, etc.).
2. Deportations based on nationality were initiated in 1945. Germans residing in Lithuania were deported first following the general Soviet directives concerning the deportation of Germans to Siberia and Kazakhstan. The Soviets deported 1,048 persons, who were not included in the lists of Lithuanian deportees.
3. The first mass deportations were carried out in connection with the struggle against the Lithuanian resistance, and the legalization of men in hiding. Improvements of deportation procedures were implemented during the armed resistance: five-men combat groups were formed to carry out deportation, raids on deportees' residences (the latter groups were called cover groups of operation object), security of the deportation route to the railway station (the latter groups were called security groups of deportee evacuation route), security of railway stations (so-called collection points) and deportee convoys. Deportations were carried out by officers of both the NKVD and the NKGB as well as soldiers (of all ranks) of the NKVD army. Local collaborators constituted 50–70% of all raiding, route and railway station security groups. The deportee convoys were secured by the NKVD army only.
4. Local collaborators (including local inhabitants, first secretaries of the district committees of the LKP(b), chairmen of executive committees and the agents of the People's Commissar Board (hereinafter – LKT)) actively participated in the drafting

of deportee lists and in carrying out deportation. The latter were mostly concerned with arranging for the seizure of the deportees property, and the utilisation of the seized property (livestock, grain, etc.), however, they also used to check deportee lists together with the NKVD soldiers in the stations.

5. During these deportations it was typical to exile people who were the members of guerrilla families and their supporters, while their farms (with few exceptions) were confiscated before the deportation. Official permission to take with them “up to 1.5 tons of their belongings” was not implemented. This further increased the deportees’ poverty. Thus, forced labour, starvation and diseases accounted for the demise of approximately 25% of all the deportees in the deportation locations as early as the period of 1945–1947.
6. The deportations on the largest scale occurred after the MGB took over a number of the MVD functions. During 1945–1948, Lithuanians used to be deported as hostages, i. e. “in response to the guerrilla attacks”. 12,304 people, including 3,785 so-called kulaks, were deported within two and a half years before the major deportation of 1948.
7. In 1948–1951, the majority of people selected for deportation were chosen not because of supporting the resistance movement, but in order to implement the postulate of the Communist ideology, i. e. “to liquidate the kulaks as the class”. The said selection principle of the deportees prevailed when the Communist reform in agriculture, including forced collectivization of land, was being conducted in Lithuania, and Lithuanian resistance was not as effective as during the first years.
8. The major deportations of Lithuanians during the period of 1948–1951 were carried out pursuant to the following Resolutions of the Council of Ministers of the USSR: No 447-160-ss dated 21 February 1948, No 390-138-ss dated 29 January 1949, and No 3309-1568-ss dated 05 September 1951. The first two deportations were officially targeted at the families of identified guerrillas and persons in hiding, guerrillas who had been killed and convicted persons, as well as supporters of the resistance. The deportations of 1951 were directed against peasants who resisted the collectivisation wave and did not give up their individual farms, and against “the kulaks who acted in collective farms”.
9. The Council of Ministers of the Lithuanian SSR and the local branch of the MGB used to detail in their instructions and orders all resolutions adopted by both the Council of Ministers of the USSR and the MGB. The final approval of the resolutions concerning the deportations of so-called kulaks was given by the Council of Ministers of the Lithuanian SSR, while those concerning the deportation of the families of guerrillas and their supporters were approved by the Extraordinary Council of the MGB of the USSR. The district (region) branches of the MGB were engaged

in the preparations for deportations and the conclusion of cases for deportees, while the secretaries of the LKP(b) regional committees and the chairmen of the executive committees approved the lists of people to be deported. The year 1951 was an exception since the deportee lists were drafted by the local Soviet institutions.

10. The total number of deportees in 1945–1952 is estimated to be at least 118,000 (data remains only on 115,000 deportees). A total of 155,796 persons were included in potential deportee lists. In 1948 and 1951, the deported Lithuanians accounted for respectively 49 and 46.5 per cent of all deportees of the Soviet Union, or 16.4 per cent of people deported in 1946–1952.
11. Children of the deportees aged 16 were included into the deportee lists. The deportees and their children were subjected to the inhuman Order (applied to the deportees of certain nationalities including Lithuanians), issued by the Presidium of the Supreme Council of the USSR on 26 November 1948, which provided a punishment of 20 years of imprisonment for a deportee who had escaped.
12. The Lithuanians were mostly classified as “specially relocated persons” (deportees of 1941, who were included in the group of deportees “settled by force” in 1951), and deportees “settled by force”. Pursuant to the Resolution issued by the Government of the Soviet Union on 8 January 1945, the deportees had no right to leave the deportation location and had to check in with the special commandantures regularly. Furthermore, they were attached to some industrial enterprise or had to perform agricultural or some other tasks. Lithuanians were requisitioned as slave labour in the Siberian forestry sites, gold and coal mines, construction sites and the huge Soviet industrial complexes “Chelyabinskugol”, “Karagandaugol”, “Vostsibugol”, “Kuzbasugol”, “Tomles” and “Lenzoloto”, where they were left to the absolute disposition of the special commandantures and factory directors. So far, the Commission cannot determine the quantitative extent of the forced labour carried out by the deportees. The Commission confirms that the deportees have not yet been compensated for the forced labour in the enterprises of Soviet industrial conglomerates and the Soviet agricultural sector.
13. When mass deportations of the Lithuanians started in 1948, the situation of the deportees was even further restricted and regulated by the regulations of the USSR Government:
  - a) the deportees had no right to leave the deportation destination without the MVD permit;
  - b) they had notations showing the restriction of their place of residence (restricted to the deportation region) made in their passports by the militia, but the passports were taken away from them in any case;

- c) at least once per month the deportees were checked, that is, the adults had to check in with the special commandantures.
14. About 80% of 118,000 Lithuanian deportees exiled in 1948–1951 were settled in Irkutsk District and Krasnoyarsk Region. On 1 January 1953, the number of surviving Lithuanian deportees had dropped to 98,286. Furthermore, about one thousand of deportees were imprisoned or killed in the strict regime labour camps. During the period of 1945–1952, over 32,000 children were deported from Lithuania. The number of the deportees increased by approximately 2,000 children born in exile, who were entered into the deportee list. The total of Lithuanian deportees who died in 1945–1958 is estimated at 20,000 including about 5,000 children.
15. In 1954–1958, the Soviet officials admitted that the deportation of 2,573 families had been unfounded and allowed them to recover their confiscated property (or what remained of it). After the issue of the Order of 19 May 1958 by the Presidium of the Supreme Council of the USSR, a new policy was implemented in regard to those last deportees. Only resistance members and their families were left in exile, while all others were conditionally released from exile. They were not subject to the restoration of confiscated property nor were they allowed to return to their Motherland. A huge number of 37,505 Lithuanians (about 48,000–50,000 people including children) who still lived in exile on 1 January 1958 never returned to Lithuania.

IV. Suppression of Armed Resistance from 1944 to 1953

1. International law recognizes as lawful resistance against an occupation regime. The resistance is considered lawful when it has centralized governing structures, a political programme, and when the participants of the armed resistance are wearing recognizable insignia. The armed civil resistance was seeking to restore the independent state of Lithuania (according to the political programme of the Armed Movement for the Freedom of Lithuania). As the reoccupation of Lithuania commenced in 1944, Soviet rule was enforced by the institutions of repression. The task of suppression was assigned by the Soviet security service (NKVD-MVD and MGB-KGB) and the organs of the Communist Party, while the main suppressor of armed resistance was the NKVD-MGB troops of various kinds (the so-called chekists). An auxiliary armed force were the para-military troops (“destruction battalions”). (These armed collaborators were mostly composed of local people.)
2. The repressive institutions of the Soviet Union (NKVD/NKGB) employed a number of severe measures to suppress the underground. Most of these measures were

applied in breach of international law (the Hague and Geneva Conventions), the Constitution of the USSR, and Soviet laws. These methods were: (a) the exile of the families of the participants of armed resistance; (b) torture of the participants of the resistance; (c) psychological warfare – the public display of the bodies of fighters killed in battle; (d) the use of resistance insignia and uniforms by the MGB-KGB *agents provocateurs*; (e) the military's punitive actions against the participants and supporters of the resistance.

- (a) Deportations of the families of members of the armed resistance. Deportations of the families of members of the armed resistance were carried out without interrogation or court decisions from the summer of 1945 until September 1953 (all property of these families was confiscated). Most of the deportees either died from starvation and disease, lost their health, or experienced severe psychological problems.
- (b) Torture. From 1944 to 1954 the repressive institutions (NKVD-NKGB-MGB-KGB) of the USSR applied severe physical and psychological torture in the fight against partisans. Torture was a component part of the policy of fighting the resistance movement. Physical and psychological torture dramatically impaired the health of numerous members of the resistance, many of whom became disabled. Faced with torture, many prisoners committed suicide, while others suffered severe psychological harm.
- (c) Psychological warfare. From the beginning of 1945 until 1950, in order to frighten members of the resistance and to discourage people from supporting the underground, officials of the Soviet institutions of repression mutilated the bodies of partisans and exposed them in public places. Later, the bodies were secretly buried or destroyed.
- (d) Use of agents provocateurs. From 1945 to 1959 an integral part of the network of terror was provided by agents provocateurs, special units of Soviet NKGB-MGB-KGB shock troops. These units pretended to be members of the resistance movement by adopting their insignia and uniforms; they terrorized civilians and killed real members of the resistance and their supporters. This was an approach used to destroy the morale of the armed resistance and of civilians. Responsibility for the torture and murder of members of the underground, and for the use of chemical substances for this purpose, rests with the leadership of the Central Committee of the Communist Party of Lithuania as well as with the leadership of the All-Union and Soviet Lithuanian state security institutions (the MVD-MGB).
- (e) Military punitive actions. The NKVD-MGB, by carrying out punitive operations, sought to destroy the major partisan units. Before the revocation of the state

of war, the NKVD-MGB army was assisted by regular units of the occupying army. The NKVD-MGB troops carried out extremely brutal punitive actions in Lithuania, during which the homesteads of the supporters of the resistance were destroyed since they were treated as military objectives. Such brutality was encouraged by ongoing pressure from top officials of the Communist party, as well as the leaders of the Soviet institutions of repression, to break the resistance as quickly as possible, for which purpose they created a system of incentives. The military units which carried out the main task of destroying the armed resistance, also created the conditions for the formation of a stratum of people collaborating with the occupiers, both openly and in secret.

3. Both military and para-military units employed all the methods to suppress armed resistance, which, in fact, were prohibited by international conventions. The rules concerning the treatment of an occupied country's civilians and prisoners of war, as defined by international conventions, were also disregarded. According to the Nuremberg War Crimes Tribunal Statute and the Rome Statute of the International Criminal Court, as well as the 17 July 1998 international treaty adopted by the United Nations diplomatic conference in Rome, the International Criminal Court of the Rome Statute, the torture of members of an armed resistance movement, desecration of their corpses, deportation of families, and actions by special agents are in breach of international law. These actions fall within the scope of Article 5 Section (b), crimes against humanity, and Section (c), war crimes, of the Rome Statute. These crimes also fall within the scope of the Statute of the International Tribunal for the former Yugoslavia, set up by the United Nations Security Council in 1993. The Statute essentially covers the activities already defined in Sections (b), (c), (d), (f), (g), and (h) of Article 2 of the Geneva Convention of 12 August 1949*.

One should also consider the violation of the following sections of Article 5 defining crimes against humanity: (a) murder; (b) extermination; (c) enslavement; (d) deportation; (e) unlawful imprisonment; and (g) persecution on political grounds.

---

* (b) Torture or inhuman treatment, including biological experiments;
(c) Wilfully causing great suffering, or serious injury to body or health;
(d) Extensive destruction and appropriation of property, not justified by military necessity and carried out unlawfully and wantonly;
(f) Wilfully depriving a prisoner of war or other protected person of the rights of fair and regular trial;
(g) Unlawful deportation or transfer, or unlawful confinement of civilians;
(h) Taking of hostages.

The torture of the members of the armed resistance, the desecration of their corpses, the deportation of the families of resistance members, and the activities of the USSR special troops can be recognized as criminal acts and as criminal acts of state on an international scale.

V. Forcible Use of the Population of Lithuania by Armed Forces of the USSR before the End of World War II, August 1944 – May 1945

1. The Legal Aspect of Forced Mobilization

Forced mobilization into the Soviet army of occupation during August 1944 – May 1945 was an integral part of the terror unleashed against the population of Lithuania. The Soviet Union, which in the second half of 1944 launched the call-up of Lithuanian men by Red Army, violated provisions of international law laid down in the 1907 Hague IV Convention on Laws and Customs of War on Land, which forbade the mobilization of the inhabitants of the occupied territory by the occupying army, or the use of the occupied population for military purposes. Article 4 of Appendix III of the Hague Convention sets forth that the Convention is binding upon all parties, regardless of whether they had ratified the convention or not. Article 45 proclaims that “[the occupier] is forbidden to compel the inhabitants of occupied territory to swear allegiance to the hostile Power”.

After World War II, the recruitment of Lithuanian men by the Soviet army was also unlawful in terms of international law. After World War II, and even after the amnesty of men evading mobilization was declared, the military conscription as such was still of a forcible type. The Soviet Union violated the 1949 Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War, Article 51, which states that “[The] Occupying Power may not compel protected persons to serve in its armed or auxiliary forces”. After the armed anti-Soviet resistance was defeated, a man still had to choose between service in the armed forces and imprisonment for the evasion of military service.

2. Executors and Organizers of Forcible Conscription

The forcible mobilization by the Soviet army on the territory of Lithuania was mainly carried out by the Fourth Riflemen Division of the NKVD (USSR) Internal Army, and the units of the border army. The principal organizers of this military campaign in Lithuania were Party leaders and heads of repressive structures. The mobilization was practically implemented by the military commissariats.

3. The Attitude of the Population of Lithuania towards the Mobilization

Lithuanian society viewed the Soviet Union as an occupying state, therefore, men liable for call-up evaded service in the Red Army. The position of the population of Lithuania with respect to mobilization, that is, the practice of evading, ignoring and hiding from the mobilization, was conditioned by the negative attitude of the people towards this conscription by an alien army. This attitude of rejecting mobilization by an occupying power was formed during the period of the Nazi occupation. The people were aware of the fundamental provisions of the Atlantic Charter, and they hoped to use them in restoring the sovereignty of the Lithuanian state.

On 1 January 1945, there were 58,620 draft dodgers. The boycott of the mobilization was a way to demonstrate resistance to the Soviet occupation. Men, who had not registered at mobilization stations and were discovered in hiding, were often regarded by the Soviet authorities as partisans and participants of the underground. Therefore, they were frequently treated as participants of the armed resistance: they were threatened with prison or death, arrested (“detained”), tortured and even executed. Estimates have been made on the basis of archival documents: in the course of military punitive operations in 1944–1945, about 5,000 defenseless people were killed.

The Lithuanian occupation authorities, in view of the fact that draft dodging escalated onto a massive refusal to serve, resorted to harsher policies of repression. On 12 December 1944, the CC Bureau of the LKP(b) adopted a Resolution on the Measures to Combat the Deserters and Draft Dodgers of the Red Army. Order No 064 of the People’s Commissariat of Defense mandated the searching of all farmsteads until all draft dodgers were detained and immediately delivered to the conscription stations. As a result, by 21 March 1945, 338,887 men turned up at the stations.

4. Restoration of Legal Status as a Way to Weaken Resistance to the Mobilization

The amnesty declared by the Soviet authorities on 9 February 1945 was a failure as only 8,896 men returned to legal status before June 1945. After the end of the Soviet-German war, on 3 June 1945, the Soviet authorities announced the second amnesty. From July 1944 till 1 December 1945, 36,144 persons returned to legal status (that is, they came to register with the Soviet repressive structures and were issued temporary identification documents), of whom 27,361 were draft dodgers (according to other data there were 34,589), 2,423 – deserters (other data say 2,522), and 6,259 – partisans. By 1957, 38,838 persons had returned to legal status, of whom 8,350 were partisans, and 30,488 were draft dodgers, deserters and others. Everyone returning to legal status was

subjected to various repressive measures and moral coercion. Half of these persons were forced to hide or leave Lithuania. About 10% of the legalized “deserters” and 8% of the legalized “draft dodgers” were imprisoned.

5. The Situation of the Mobilized Men

Until December 1944, Lithuanians were sent to the so-called Lithuanian divisions. They were not placed in any other units of the Red Army. The Directive of 18 October 1944 of the Red Army Mobilization Board instructed all privates and sergeants of Lithuanian nationality (ca. 25,000 soldiers) to transfer to the 50th Division by 15 November. The 16th Lithuanian Division was supplemented with new conscripts as well.

No precise data about Lithuanian soldiers who perished in military actions while serving in the Soviet forces have been established. After the demobilization, by 25 November 1946, 42,898 soldiers had returned to Lithuania, of whom 30,000 were Lithuanians.

Since the Soviet military authorities considered Lithuanians, who had emigrated or were forcibly taken to Germany, to be citizens of the USSR, they issued instructions to capture them, induct them into the military by force, and send them to the front. The number of such cases has never been established.

6. The Outcome of the Policy of Forced Mobilisation

In 1944, 63,000 men were mobilized, and 24,100 of them were taken to military commissariats by force. Before 1 June 1945, an additional 45,000 were mobilized, of whom 20,462 were inducted by force. Altogether 44,562 men were taken to military commissariats by force (alternative data indicate 41,010 people).

After the Soviet-German war, forced mobilization was stopped. According to official data, throughout the period of mobilization, 108,378 people were drafted to the Red Army, and 82,000 of them were Lithuanians. From 15 July 1944 until 1 December 1945, 1,774 draft dodgers and 196 deserters were sentenced.

VI. Persecution of Religion in 1944–1953

1. Stimulation of Confessional and National Disagreements

In contrast to the first occupation when there was an effort to destroy religious institutions rapidly, a more pragmatic approach prevailed in the second occupation period. The idea of the new approach was to use religion as proof of the regime’s legitimacy by completely limiting pastoral activity of the religious organizations and effectively controlling the spiritual leadership thereof. This metamorphosis expressed itself in the creation of new institutions in the Soviet Union controlling religious life in 1943–1944.

In 1944–1953, the Russian Orthodox Church (ROC) in Lithuania received clearly preferential treatment compared to other religious confessions. However, it was obvious that the ROC had limited possibilities to compete with Catholicism in Lithuania; therefore the Soviet authorities put all their efforts into the isolation of Lithuanian Catholic Church from the Vatican, or the creation of a so-called national church. However, there were no priests in good standing who were willing to publicly declare their rejection of Papal authority. Thus, the Soviet authorities had to make do with severing any connections that the Lithuanian Catholic Church had with its spiritual and administrative centre. Any attempts to contact the Holy See without informing the authorities were seen as “spying for the Vatican”.

2. Radical Restrictions on Religious Life in 1948–1949

Soviet antireligious policies changed in 1948, as the tendency towards the increase in armed resistance became apparent. The independence of the Church and its opposition to the regime had to be broken mainly by the application of external pressure. In 1948–1949, the Lithuanian Catholic Church was forced to assume additional features of a Soviet religious cult. After harsh pressure was used, Catholic parishes and their clergy were forced to register with the institutions of the Soviet authorities, and by doing so they had to officially obey the new, essentially unacceptable rules of religious life that were imposed on the Church. Enforced registration became an effective tool of the Soviet authorities for the regulation of the internal operation of religious organizations. Among other things, the new rules allowed for the regulation of the distribution of the network of parishes. First, the number of Catholic churches that operated in the major Lithuanian cities of Vilnius and Kaunas was reduced several times. In total 90 churches in Lithuania were closed in 1945–1952. Registration documents were not issued to Catholic monasteries – by 1949 there were no legally operating monasteries left in Lithuania and monks had to adjust to their new illegal status. The imposition of economic restrictions on religious organizations occurred together with the forced registration campaign: religious organizations lost the remainder of the real estate they had left after previous sanctions, and discriminatory taxes were imposed on the clergy.

3. Restrictions imposed on the small religious communities

Small religious communities were treated unequally by the Soviet regime. All mosques were closed, but only three Orthodox Churches out of approx. 50, three Lutheran Churches and one Evangelical Reformed Church were also closed in Lithuania in 1948–1953. Small Jewish religious communities were refused registration in Panevėžys, Šiauliai and Klaipėda due to intensified anti-Semitic attitudes.

4. Repressive Actions Against Clergy

Soviet ideology assigned clergy to the camp of “class enemies”, and propagating religious beliefs was regarded as ideological sabotage, and anti-state activity. 362 Catholic priests were arrested and sentenced with the aim of weakening and discrediting the Church, and not because they were actually involved in the underground struggle. Eight Old believer *nastavniks*, four Orthodox priests and four Lutheran parsons were also arrested.

5. Enforcement of Atheism on Society

An important part of Lithuania’s Sovietization was the atheistic indoctrination of society. All means available to impose Soviet ideology were mobilized for this purpose: the party and the Komsomol organizations, schools etc. The Soviet constitution acknowledged only antireligious propaganda. Society forfeited its ability to learn the substance of religion, as the majority of books on religion were withdrawn from libraries, and it was extremely difficult to get permission to publish new ones. So far, the status of an individual believer in Soviet Lithuania has not been researched.

6. Changes in the tactics of antireligious policy

After radical changes imposed on the Catholic Church in 1948–1949, the pressure on it eased a little at the beginning of the 1950s. Yet, the objectives of the Soviet antireligious policy remained the same. Starting from the beginning of the 1950s, the main focus was placed on the destruction of the Church from within. The main measures employed were attempts to infiltrate the clergy and to strengthen the control of the only Seminary then existing. The majority of these measures were also applied for the destruction from within of other religious minorities.

Ronalds Račinskis

Komunistiskā režīma noziegumi Lietuvā pēc Otrā pasaules kara un nacionālā pretošanās kustība: Lietuvas Starptautiskās vēsturnieku komisijas secinājumi

Kopsavilkums

Pēc padomju okupācijas režīma atjaunošanas 1944. gadā lielākā nozīme tā iedibināšanā bija Padomju Savienības Komunistiskajai partijai (VK(b)P) un tās Lietuvas filiālei. Lietuviešu komunisti bija mazākumā – 18% 1947. gadā un 38% 1953. gadā. Viens no galvenajiem

partijas uzdevumiem bija nepārtraukta "tautas ienaidnieku meklēšana". Lietuvā tika ieviesta stāļiniskā kadru politika, t.i., nomenklatūras (elites) veidošana ar 42 000 štata vietām 1952. gadā. Formāli visas represīvās padomju iestādes bija pakļautas VK(b)P. Svarīgākie lēmumi attiecībā uz Lietuvas valsts un tautas nākotni tika pieņemti Maskavā. Lietuvas valsts iestādes sankcionēja šos lēmumus un nodeva tos tālākai izpildei. 1944.–1953. gadā VK(b)P un tās Lietuvas filiāle bija krimināla organizācija, kas pastrādāja noziegumus pret cilvēci, Lietuvas tautu un Lietuvas valsti. No komunistu represijām cieta līdz pat pusmiljoniem lietuviešu.

Okupācijas režīma represiju kritēriji bija neskaidri. Pirmajā posmā, līdz 1945. gada oktobrim, galvenokārt represēja kolaboracionistus; otrajā posmā, līdz 1948. gada aprīlim, politiski nevēlamus neatkarīgās Lietuvas sabiedriskos darbiniekus; trešajā posmā, līdz 1953. gada maijam, pretošanās kustības dalībniekus. No 1944. gada līdz 1953. gadam aizturēja un arestēja 186 000, bet deportēja 116 000 cilvēku. Pēc PSRS Kriminālkodeksa 58. panta apmēram 80 000 arestēto bija politeslodzītie. 94% politeslodzīto bija lietuvieši. Lietuva zaudēja plašu apmācītu profesionāļu slāni un cieta no aizdomu un bailu atmosfēras.

Lietuvas nacionālā pretošanās kustība bija starptautiski likumīga, jo tai bija centralizēta pārvaldes struktūra, politiskā programma un paziņotās zīmes. Padomju režīma lietotie represīvie pasākumi bija tiešs Hāgas un Ženēvas konvenciju un PSRS Konstitūcijas pārkāpums. Noziedzīgās metodes bija – pretošanās kustības dalībnieku ģimenes locekļu izsūtīšana, partizānu spīdzināšana, kritušo līķu publiska izrādīšana, soda ekspedīciju rīkošana.

Bez tā līdz 1945. gada maijam veiktā piespiedu mobilizācija Sarkanajā armijā bija daļa no terora kampaņas pret lietuviešu tautu. Soda ekspedīcijas nogalināja aptuveni 5000 cilvēku, kas izvairījās no iesaukuma. Nav precīzu datu, cik lietuviešu tautības karavīru gāja bojā frontē. Kopumā iesauca 108 300 cilvēku, no viņiem 82 000 bija lietuvieši.

Janusz Wróbel

Polish Resistance against the Communist Regime after World War II

When Polish Minister of Foreign Affairs Jozef Beck declined the territorial demands of Nazi Germany on 5 May 1939, nobody in Warsaw thought that peace in that part of Europe is on the verge of collapse. No one considered the possibility that in just a few months Poland would lose its sovereignty again. The moods were quite opposite. Even though the threat of violent confrontation with Hitler was real, the confidence was high since Poland's alliance with Western Powers was perceived to be strong.¹

Yet, just four months later the unthinkable happened. On 1 September 1939, German aggression on Poland transformed the entire political and territorial shape of Central Europe. Along with Hitler's attack, equally important was the concurrent invasion by the Soviet Union, which radically changed its foreign policy in 1939. The German-Soviet non-aggression pact signed on 23 August 1939 by the Foreign Minister Joachim von Ribbentrop on behalf of Germany and People's Commissar of Foreign Affairs Vyacheslav Molotov on behalf of the USSR stunned the world. For both totalitarian powers now was the time to take control over the entire Central Europe. Signed in Moscow bilateral agreements split the region into two spheres of influence. Nazi Germany controlled Lithuania and Polish territories west of the River Vistula and Soviets overtook Estonia, Latvia, Finland and Bessarabia. That arrangement did not leave any room for the existence of strong and independent Poland, as well as other sovereign Baltic States.²

Such a situation was of course unacceptable for Poles and their supporters. The September 1939 defeat was treated as only the first battle, and not the end of the war. The fight continued. In France, Polish Government in Exile headed by the Prime Minister General Wladyslaw Sikorski, was maintaining the political control over the interests of the nation and the refugees. The army was being rebuilt. Some 100,000 troops that managed to escape to Romania, Hungary and the Baltic States eventually made their way into the various Polish forces that operated along allied divisions. During the Battle of Britain, almost 15% of the RAF crews were made of Polish pilots. In Italy, France, Belgium and Netherlands Polish corps fought under British and American commands.

On the Eastern front, the First and Second Polish People's armies went to battle along Soviet regiments. By the end of the war, the combined Polish formations constituted the fourth largest allied army after the Soviet Union, United States and Great Britain.³

In addition to the armed forces, the resistance movement was organizing its structures in the occupied country. The efforts of the determined Poles were staggering. In mid-1944, the underground *Armia Krajowa* (Home Army) consisted of almost 350,000 combatants. It is true that most of them were poorly trained or equipped, but with very limited resources the effort was still remarkable. The Nazi and Soviet occupation was never accepted. Through the efforts of patriotic fighters and the exiled government, supported by all anti-German coalition countries and most of the neutral states, Poland was still considered a sovereign state, who had the right to regain her territory after the war was over.

Unfortunately, that did not happen. While after another German offensive in June of 1941, the Soviet Union became a member of the anti-Nazi coalition, it only accepted the independent Polish Government in Exile until the famous battle of Stalingrad. The first German defeat changed Stalin's policy and it became clear that after the war the Soviet Union would not only like to keep the territories taken in 1939, but also expand its influence over all of Central Europe. The future of Poland all of a sudden became even more uncertain and grim. In this situation the direct conflict between the London supported Polish Underground State and the whole might of the Soviet Empire was imminent.

The first act of this conflict took place on the German occupied grounds just east of the River Bug, which were first captured by the Red Army in September 1939 and considered in Moscow as an integral part of the USSR. When in January 1944 the Red Army recaptured the territory and passed the old Polish-Russian border settled by the 1921 Peace of Riga, the Polish leaders decided to act. Fighting in this region strong guerilla groups of the Polish Home Army began executing the tactics outlined by the "Burza" ("Storm") plan, which were designed to obstruct and interfere with the retreat of German forces. Mobilized to the full strength, Polish divisions were trying to take control over the territories around the cities of Vilnius, Lvov, and the Volhynia region. The idea was to support the oncoming Red Army and play the role of the welcoming hosts on the liberated Polish grounds.

The early actions were organized by the groups, which were hiding in the Volhynia forests. These clusters of soldiers quickly consolidated their forces and created the 27th Infantry Division of the Home Army, which in the first days of 1944, along the Russian cavalry was able to overpower several German defensive positions. Unfortunately, the initial successes were quickly replaced by heavy losses. The six-thousand-men strong Division was soon surrounded by the counter-attacking Germans and forced to retreat

towards the Polesye region (Pripyat Marshes). There the exhausted unit was partially disarmed by the Russians and forcefully integrated into the structures of the Berling's Army. With no intentions to fight under Soviet orders, several groups of soldiers continued to fight on their own and retreat in the direction of the city of Lublin. But even their heroic efforts did not prevent the final defeat. In July 1944, the remains of the 27th Infantry Division were ultimately surrounded by the Russian tanks and ordered to disarm. The last dramatic message to London said: "Soviets are disarming us. 27th DP."⁴

On 7 July 1944, another cluster of guerilla fighters operating in the Vilnius region began to fulfil the objectives of the "Ostra Brama" ("Sharp Gate") plan, the purpose of which was to liberate the city of Vilnius before the arrival of the Red Army. The plan failed, but the six days of heavy fighting severely damaged German defenses and allowed control to be gained over the numerous weapons left by the retreating Nazis. The attacks of the Polish Home Army troops were tactically supported by the oncoming Soviet forces by the end of the operation. This support brought the hope of closer cooperation, and on 12 July the Polish commanding officer Lieutenant Colonel Alexander Krzyzanowski contacted the commander of the Third Byelorussian Front General Ivan Czerniachowski to gain approval for establishment of the new, independent Polish corps.⁵ But even though initially the Front leaders accepted the idea, the actual contingent was never formed. The reason for that was the report sent to Stalin by the People's Commissar of the Internal Affairs Lavrenti Beria, which stated that "supported" by General Czerniachowski Polish Home Army fighters were not only disobedient, but they also had audacity to rise the Polish flag on the roof of the Town Hall of the liberated Vilnius.⁶

The plans to play the role of the welcoming host proved ineffective, and soon after the Soviets recaptured the region their military police and security forces began to disarm the Polish fighters and imprison higher-ranking officers. Startled by the hostile actions of the Russian "liberators", some of the Home Army groups returned to forests and tried to continue the fight with the oppressor. Others retreated towards Central Poland.

In 1945, the Nowogrodek region controlled by the Home Army consisted of about 30 Polish guerilla groups and what were called "the survival groups", which were made out of men trying to avoid the recruitment to the Soviet Army. Most of these military units were destroyed by the Internal Army of the NKVD of the USSR, which in turn spawn large migration of Polish patriots towards newly liberated western regions of Poland. A lot of them crossed the new Polish-Soviet border in the hope and with intentions to continue the fight. The interesting part here was the history of one of the last remaining groups, commanded by the Lieutenant Anatol Radziwonik, which successfully evaded the NKVD and between 1945 and 1946 was actually able to recreate the opposition

structures that existed under Nazi occupation. For three years, the one hundred well-trained and equipped men wrought havoc among Soviet controlled political and military institutions. In the spring of 1949 the NKVD forces finally surrounded the Lieutenant Radziwonik's group, and the brave soldier perished among his followers, fighting to the end against overwhelming odds. The survivors and a few other small units continued their missions until the 1950s when the last fighters surrendered to the Soviets.

The actions by the Home Army battalions which fought for the liberation of Lvov ended with similar results. Again in this region, Polish groups mobilized all their forces and prepared condensed attacks on the retreating German forces. Tactical cooperation with flanking Russian tank divisions brought initial success and the liberation of the city. Like in Vilnius, Polish flag was risen to the top of the Town Hall where it joined the Soviet, British and American colours. But the joy of freedom was quickly replaced by despair. Immediately after the liberation the Red Army began to disarm the Polish forces and the waves of arrests decimated the ranks of the Home Army units. Those that were able to escape saw their only chance to survive in crossing the River San and creating new guerilla groups on the native Polish territories still occupied by Germans. In Lvov, the remaining soldiers gathered around the new secretive organization, called "NIE" ("Independence") that was created by the leader of the Home Army, General Tadeusz Komorowski. The organization's main objective was to create a strong opposition against the Soviet regime. While "NIE" was going to play a major role in the resistance efforts, it was soon learned that in Yalta, the decision was made to leave Lvov in the Soviet sphere of influence, within the boundaries of the Soviet Union. Such devastating news prompted the Home Army command to abolish the plans, discontinue building any resistance structures and move opposition leaders towards Western Poland.⁷

The events in Volhynia, Vilnius and Lvov and other eastern grounds that belonged to Poland before the war were catastrophic to the Polish Underground State and the considerable warning for the future. It was discovered that the power of the Home Army was not only inadequate against the German forces, but also insignificant against the might of the Red Army. What was worse, it was revealed that the government in exile was simply not able to provide enough political support for the struggling resistance. Stalin was completely ignoring Polish leaders from London and soon it became obvious that others were not willing to help.

While the failure of the "Storm" objectives showed the possible intentions of the Soviets, their next act really confirmed Stalin's plans towards Poland. After crossing the River Bug and liberating native Polish grounds, Soviets continued to force the Communist regime. Numerous attempts to create government bodies controlled by the exiled leaders failed. Even when Polish forces successfully recaptured Lublin, the biggest city between the Rivers Bug and Vistula, Moscow still placed new Communist

government in that city. For millions of Poles, who considered the exiled government in London as the true authority, this was a clear and direct message. Unless something significant was accomplished, the power in Poland after the war was going to fall in the hands of the Communist cohorts controlled by the Kremlin and supported by the Red Army and the secret service.

The final, momentous attempt to reclaim the power in Poland took place just three months later in the heart of the oppressed country, its capital Warsaw. The exiled leaders considered the Warsaw Uprising that lasted through August and September 1944, as the best way for the Polish people to regain the control over the nation. The London based government assumed that, through the bravery and determination of the Polish fighters the liberation of the city could be accelerated and the power regained before any attempts from Soviets to install new institutions. Unfortunately, that did not happen. Instead of bringing help, Stalin delayed the Russian offensive and waited for Nazis to break down the uprising. The best Polish groups were either destroyed or imprisoned and the whole initiative only helped Soviets, by early 1945, to take military control over the entire country of Poland.⁸

World War II began in September 1939 when the independence of Poland was endangered by the attack of Nazi Germany. What is one of the greatest ironies in history is that the very same independence was, at the end of the war bargained away at the conferences in Yalta and Potsdam. The agreements made by Stalin, Roosevelt and Churchill left Poland under the Soviet-controlled Communist regime, on the east side of the "Iron Curtain". Despite a great antipathy towards the Soviet Union, Poles had to endure another four decades of occupation and falsified autonomy.⁹

The calamity of the Warsaw Uprising, the successful offensives by the Red Army and the lack of support from the Western Allies, which at that time were not willing to oppose Stalin, devastated the Home Army. On 19 January 1945, the last leader of the underground Polish forces, General Leopold Okulicki, gave the order to cease all the operations and disintegrate the structures. This was confirmed on 8 February when the Polish president in exile, Wladyslaw Raczewicz, in his radio address spoke directly to the soldiers of the Home Army.¹⁰ In the last command to fighters General Okulicki said: "Your further efforts have to be directed toward regaining of the full sovereignty for the Nation and protecting of the Polish citizens from annihilation. Try to be the leaders of the Nation and the organizers of the free Poland".¹¹

Although the breakdown of the Home Army significantly reduced the strength of the resistance, it did not fully disintegrate opposition structures. The underground activities were still performed by the resistance leaders, entire command posts, and the communication networks, which spread information throughout the country and to the exiled government. These opposition cells were not new. They were developed a few

months earlier, when the concept of the “NIE” organization was first undertaken in Lvov. The status of this conspiracy group was fully implemented in mid-January 1945, when “NIE” was formally structured as the military institution that consisted of London-based government supporters.¹²

Unfortunately, the establishment of “NIE” did not prevent the chaos that resulted from the disintegration of the Home Army. While the direct orders from General Okulicki and President Raczkiewicz reached everybody, the majority of Polish soldiers decided to ignore them and continue to fight. As pointed out by historians, the new reality created a form of defiance that “went back to the unstructured ways of the resistance employed five years earlier. Ways that prompted many separate groups to fight independently, without much support and effort integration.”¹³

In addition to the internal problems, the destruction of the underground resistance movement was impelled by the Soviet special forces that freely operated throughout liberated territories. On 27–28 March 1945, directed by Kremlin, Russian commander of SMIERSZ formations and formally the NKVD consultant to the Polish Ministry of Internal Affairs, General Ivan Serov ordered the wave of arrests, targeting the leaders of the opposition. Using deception, Russians relatively quickly captured sixteen of the top heads of the “Polish Underground Nation”. Among detained were General Leopold Okulicki and Vice Prime Minister of Polish government Jan Stanislaw Jankowski. All of them were later that year prosecuted and sentenced by the Soviet court in Moscow.¹⁴

Soon after the arrests the plans and hopes for the success of “NIE” organization were greatly minimized and finally relinquished by the decision of General Wladyslaw Anders, the commander of all Polish armed forces, who created a new institution, called the Armed Forces Delegation (DSZ). The new organization was established to unify the efforts of the resistance, inform the exiled government about the situation in Poland, protect the society and clean up the opposition networks from the “destructive” individuals. In addition, directed by the “London” representative Stefan Korbonski, DSZ was supposed to infiltrate the units of the newly created by Communists Polish Army and ignite the idea of a free, independent Poland among the soldiers. While DSZ operated within the military structures, it was not designed to form any armed units or prepare any major confrontations with occupants. By the end of May 1945, Korbonski and Colonel Jan Rzepecki, who carried the functions of the top DSZ delegate, released the statement to the former Home Army fighters, in which they thanked them for the patriotic service, but also called for a complete disarmament and return to a normal, peaceful life.

Important changes were also occurring among the civil resistance. The Council for National Unity, which performed the role of the underground Parliament, was struggling to survive in the midst of constant arrests and lack of compromise between Polish

political parties that differently perceived the changes occurring in Poland. On 17 May 1945, the Council published the declaration to the nation, in which its members wrote: "You cannot allow yourself to be provoked to fight. Currently, military hostilities will not help to achieve any goals and may in fact endanger the lives of the most valuable for our cause individuals. We call for the youth, who avoided the arrests and persecutions by hiding in forests to come back to the normal and productive existence. Your escape and defiance already caused numerous bloody pacifications. If you stay, then certain demise awaits you, but your duty is to live and work for Poland and not to sacrifice yourself for any reason at all."¹⁵ The final act of the Council for National Unity that disintegrated on 1 July 1945 was again directed to the Polish Nation but also to the United Nations. In its closing paragraphs, later named "The Will of the Fighting Poland", the Council presented a list of demands that were essential for the future of an independent and democratic Poland. These included the full withdrawal of the Red Army and the Soviet secret police from the Polish territories, end of political persecutions, unification and nationalization of Polish armed forces and the call for free, five-point elections attended by all democratic parties.¹⁶

The breakdown of the Council for National Unity and the formation of a Communist-controlled Temporary Government of National Unity also led to the disintegration of the Armed Forces Delegation.¹⁷ This created an organizational void within the weakening structures of the Polish opposition. While nobody wanted to repeat previous failures, most of the former Home Army commanders and fighters called for the establishment of a new, stronger and more successful institution.

On 2 September 1945, the latest conspiracy organization, called the Union for Freedom and Sovereignty (WiN) held its first official meeting. In its incorporation document WiN was declared as the executor of "the Will of the Fighting Poland" and the resolutions made by the Home Army. In spite of the Council for National Unity's and the DSZ failures, and faced by the diminishing outside support for the exiled government, the WiN was ready to take on the responsibility for the future of Poland. The two main objectives of WiN called for restoration of personal freedoms for Poles and the return of Polish independence. While the Union was not militarized, its core consisted of former Home Army officers. This soon created a major challenge that was caused by the continuous repressions performed by Communist special forces. "Marked" soldiers were constantly targeted and by November the wave of arrests reached the first leader of WiN, Colonel Rzepecki. Tortured, Rzepecki revealed many secrets of the organization, which led to more arrests and persecutions. Decimated leadership of the Union soon realized that the only way to survive would be to forego all saboteur activities, and concentrate on the political and social arenas. The new head of WiN, Colonel Niepokolczycki, rejected plans of some right-wing movements that called for active military

resistance. He also turned down the plans of Stanisław Mikołajczyk, who as a leader of the Polish People's Party and the Vice Prime Minister still believed in the success of the Communist-dominated Temporary Government of National Unity. Niepokolczycki's strategy called for the fighters still hiding in forests to come out and stop the violence. Throughout his time in power the tactics worked in most of the southern regions of Poland, where thousands of people left the forests. But other regions responded with much smaller results.

On the political arena, one of the most important accomplishments of that time was the development of the special memorandum to the United Nations. This document, prepared by WiN and other conspirator groups fighting for independence, was supposed to bring more attention to the issue of Poland on the international stage. Signed by the "Polish Resistance Movement", the memorandum was handed to the British and American diplomats and later smuggled to the West. In its body, the document underlined the fact that in 1944 the aggression of the Soviet Union toward Poland caused the country to lose its independence once more. It also stated that Kremlin was directly responsible for breaking down of Poland and instigating the state, in which basic human rights were violated on the daily basis. This situation, in words of the authors, was not only dangerous for Poland and the Central Europe, but also jeopardized peace in other parts of the world. In its conclusion, the Polish resistance demanded the Security Council of the UN to pressure Stalin and allow to hold truly free elections.

The 1946 memorandum never received proper attention from the Western Powers or the UN, and the authors of the document soon shared the fate of other patriotic fighters. The leader of WiN Colonel Niepokolczycki was detained in the autumn of 1946 and the whole organization was shortly after infiltrated by the secret Communist police. Further operations of the Union became more sporadic and they finally ceased by the end of the year.

It is important here to highlight the fact that throughout the existence of all those organizations, both the Polish government in exile and the Poland-based resistance leaders were against any military actions directed toward the Communist oppressors. While the desperation among the opposition grew, this view remained unchanged also in later years. In 1946, the Polish government in London released three official declarations directed to the fighters, which called for ceasing all violent military actions against the enemy. The leaders of the oppressed nation argued that the violence and internal conflict could only help the Soviets and their Polish followers. But while the efforts of widely respected exiled government brought some results, the military resistance never came to an end.

In practically every region of Poland, based on the structures of the former Home Army, new formations were beginning to actively oppose the Communist occupants.

There were a few major reasons for that. For one, the Poles were prohibited to participate in the legal, political life of their homeland, which relinquished their influence over the situation. Secondly, the terror of the Soviet and Polish secret services that called the Polish Underground State their main enemy, caused thousands of people to look for ways to escape and fight back. Thirdly, after the series of failures the authority of the resistance leaders diminished, which caused them to lose control over the fighting groups that now were acting on their own. Finally, many conspirators were simply not willing to accept the rules of the Communist officials that were considered to be traitors and puppets of Stalin's regime.

In Central Poland, the "Conspirators Polish Army" under the leadership of Captain Stanislaw Sojczyński wrought constant havoc to the enemy. Around Lublin, Major Hieronim Dekutowski and his group actively resisted the Communist domination. On the Pomeranian grounds, regular attacks were initiated by the moved from the Vilnius region group under the command of Zygmunt Szyndzielorz. Strong opposition presence was also found around the city of Białystok, and in Western Poland, where previously the anti-German resistance was almost non-existent.

The actions of these groups were rarely limited to just defensive measures. In 1945, when the size of the movement was estimated at 8,000 to 12,000 fighters, the assaults on smaller Red Army regiments, facilities of the Polish Communist police and the structures of the Ministry of Public Security were very common. The tactics also involved attacks on prisons where Russians held captured Home Army soldiers. During one of such actions in March 1945, a group of young conspirators raided the prison in the town of Łowicz. In the perfectly executed attack Polish fighters freed several political prisoners without any losses.¹⁸ By the end of April the section led by Major Marian Bernaciak assaulted the police post in Puławy. Over one hundred detained patriots regained their freedom. Just a month later the group led by the Second Lieutenant Edward Wasilewski attacked the NKVD garrison in Rembertów near Warsaw. The successful action yielded a few hundred freed prisoners and dozens of killed Soviet soldiers and police officers.¹⁹ In June 1945, dressed in Russian uniforms Home Army soldiers overtook the headquarters of the regional office of the Ministry of Public Security in Pabianice. They quickly disarmed the Communist police force and, without a shot fired, freed all the inmates detained in the building.²⁰

In the first days of August, a few hundred men strong regiment under the command of Captain Antoni Heda, attacked Kielce. The action contributed to the release of about 300 political prisoners. Another successful raid happened just a few weeks later, when Stefan Bembiński and his team destroyed the prison in Radom and freed hundreds of detainees.²¹ On the night of 20 April 1946, the biggest resistance group in Central Poland, the "Conspirators Polish Army" captured the jail in the town of Radomsko.

While releasing all 57 prisoners, the group also captured a few NKVD officers. They were all sentenced and later executed.²²

Polish historians have been debating for years about the real strength of the anti-Communist underground resistance and its influence on the situation in Poland. There are also different opinions about the classification of the conflict between the military opposition and the Soviet and Polish Communist forces between 1944 and 1947. The question raised is: Was this a domestic war or a desperate fight with the oppressors?

Looking at the data provided by the General Command of the Polish Army in those years, the size of the anti-Communist resistance was estimated at about 15,000 people, including the Ukrainian guerilla groups.²³ Somewhat different figures were released by one of the best known experts in the field of conspirator actions during WWII and the following years, Jerzy Ślaski, who approximated the total strength of the resistance at its peak in 1945 between 8,000 and 12,000 fighters. By the second half of 1946 that number was significantly less and estimated at only 3,000 people.²⁴ Compared to the war-time anti-Nazi oppositions and the Home Army groups, this was a really small figure. Another fact that seems to eradicate the theory about the civil war is the lack of strong, unified political center that took control over the fighting forces. After the disintegration of the Home Army, no other developed institution ever gained a full charge over the whole resistance movement. It is, therefore, impracticable to contrast a politically and militarily weak opposition to the Communist enemy on equal basis. In reality, for the Polish forces the only way of success was to survive and hope for some geo-political changes that would help their cause. On the other hand, it is important to mention that actions carried out by the resistance wrought significant havoc among the structures of the Communist State, and in some places, the groups hiding in forests were bigger and better equipped than a few years before. For example, in the north-east, Polish groups were able to recapture entire towns from the Communist hands, which gave an illusion of their considerable strength. In my opinion, on some of the Polish territories the fight was so intense that the argument for the civil war may be valid.

Although it is difficult to classify the conflict, one thing was certain. The resistance was destined to fail and break down. The military opposition was no match against the Polish Communist forces that were supported by the mighty ally.

The fight between the defiant Polish patriots and the Communist government was also carried on what could be called the "secret front". The resistance tried to identify the structures of the Soviet and Polish security units, uncover the agents that infiltrated the ranks of the opposition and gather information about the planned actions against them. At one point this secret defiance was carried out by two high-ranking conspirators who worked in the central command of the Ministry of Public Security in Lodz, at

that time the biggest Polish city. Their work brought numerous secret documents to the underground and dozens of agent lists that pointed out the Communist spies. Because of that, for a while, the resistance was able to warn its members against upcoming arrests and effectively plan successful missions against the enemy. But in the end both conspirators were caught and quickly executed.²⁵

As the years went by, the significant increase of terror from the hands of the Communists quickly diminished the chance for the successful resistance. The leaders of the opposition were often forced to choose between the escape to the West and long-term prison sentences or death. Between 1947 and 1949, when the wave of escapes intensified, some of the most important figures of the Polish Underground State left Poland through different channels. While the spectacular getaways verified the failure of both the legal and the underground opposition, they also showed the weakness of the Communist system that was not able to prevent them. In 1947, with the help of the American Embassy, Stanislaw Mikolajczyk, former Prime Minister of the Polish Government in Exile and later the leader of the Polish People's Party, escaped from the security forces closing in on him. Another well known Polish patriot, Stefan Korbonski, soon followed in Mikolajczyk's footsteps and escaped to the West. In late December 1948, two high-ranking members of the People's Party, Stanislaw Banczyk (Mikolajczyk's "right hand") and the representative Stanislaw Wojcik, smuggled themselves on board of the Swedish freight ship and soon joined their leader. These escapes allowed the party to rebuild its structure and within months with the support of Americans and the Polish emigration, Mikolajczyk initiated a widespread anti-Communist campaign.²⁶

While talking about the Polish resistance against the Communist oppressors after the end of the war, we should remember about one more important thing: the Polish nation was the only one in this part of continent that still had a free, democratic government that worked in Great Britain and was accepted by several nations. Polish Armed Forces were still stationed in the Western Europe, and in America, Polish emigrants were unifying their efforts under the umbrella of the newly created Polish American Congress.²⁷ The support for the fight for the independent Poland was significant.

Unfortunately, throughout the second half of the 1940s that support somewhat diminished. While Poles were still considered as allies, the government in exile soon lost its international position, after Americans and the British accepted the Communist government in Warsaw. In 1949, only the Vatican, Ireland, Spain, Liban and a few Central and South American countries still considered the "London" leaders as the legal authority of Poland.²⁸ Faced with such a situation, the exiled government struggled to continue the political fight on the international arena. Nevertheless, it is important to recognize that at least at the beginning this authoritative body was able to

impact the issue of oppressed Poland due to its strong and efficient administrative structures and the wide network of political connections. The government was also in control of sizable amounts of money, which was budgeted to help in the future efforts. That money came from the remains of the 10 million dollars grant issued to the Polish resistance by the American President Franklin Delano Roosevelt. In December 1944, the sum of 7 million dollars was arranged to “finance the special operations inside and outside of the country.”²⁹

After the war the Polish Armed Forces that had fought alongside Western Allies were stationed in northern Italy, northwestern Germany, Great Britain and Middle East. The army consisted of about 230,000 soldiers that were ready to fight for the independence of Poland. Sadly, nobody from the exiled political and military structures was ever able to present and execute clear and precise plan of how to use this force in the fight for the cause. Many proposed ideas were either impossible to accomplish or only partially realized. Some of the Polish commanders, along with the General Anders intended for all of the military units to concentrate on the occupied German territories. These were supposed to fuel the further growth of the army, since former workers remaining in Germany who had been forcefully brought from Poland, were eager to enlist. In the plans of the generals, the Polish Armed Forces would then be able to survive for a long time and eventually replace the American divisions that had to return home sooner or later. Anders calculated that the strong Polish presence in Germany would influence the actions of the Western politicians against Communism. He dreamed of liberating Poland and entering Warsaw on the “white horse”.

The Polish officers and politicians in the West were always trying to affect the situation in the oppressed country and help in the fight against the enemy. To coordinate their efforts, a special organization, called the Committee of the National Affairs was established. Its hierarchy was developed from the military and civil leaders that represented all political fractions. Its main function was to provide financial and political support to the emissaries of WiN and other resistance units that had escaped from Poland. The Committee was sustained by financial help for the Union of “Freedom and Sovereignty” which reached in 1948 the amount of approximately half a million dollars. In addition to the Committee of the National Affairs, other organizations actively communicated with and supported the resistance with constant monetary donations. The worsening of relations between Western Powers and the Soviet Union also brought the assistance from the American and British intelligence services that were looking for the reliable sources of information on the other side of the “Iron Curtain”. But this cooperation brought a lot of controversy. On the one side, the relations with CIA and British MI services allowed for significant financial and logistical help, but on the other they threatened the stability of the political power held by the exiled leaders.

The potential of the governmental body and the significant support from the Polish emigration was unfortunately completely mishandled in the end. The direct reason for that was the conflict among the exiled leaders that began shortly after the death of President Raczkiewicz in June 1947. The argument of who should replace his post soon caused the parties to split into separate centres. Separated government lost its strength and effectiveness.³⁰

The plans of Polish generals were also not realized. While the Western Allies tolerated the growth of the Polish army, they did not allow for the forces to unify in Germany, knowing that such action would complicate the relations with the Soviets. The Communist government in Warsaw, under the pressure from Kremlin demanded for the armed forces in the West to be immediately disbanded and refused to acknowledge their name as the Polish Army. In addition to the Communist demands, the British media and even the House of Commons began the attacks on General Anders.³¹ The visit of the Commander General Tadeusz Komorowski in Washington in 1946 was also unsuccessful. Komorowski wanted most of the Polish units to transfer under the American command and serve as the Pulaski Legion. But at that time the White House along with the British Parliament was more interested in quickly repatriating the Polish military units back to Poland. When their plan failed due to the overwhelming protest of the Polish soldiers and officers who were reluctant to return to now Communist homeland, the two victorious allies decided to create the Polish Resettlement Corps that would demobilize Poles and prepare them for the civil life on emigration. With such declarations from the American and the British governments, the concept of the strong Polish Armed Forces was quickly abolished. There would be no army that could impact the “war” with the Soviets.

Also unfortunately, the funds collected and budgeted by the government in exile were quickly lost. The special Committee “Foundation Drawa” that was established to distribute the 7 million dollars American grant was not able to effectively fulfil the task. The money was quickly dispersed without any significant results. This caused some to suspect the leader of the “Foundation Drawa” General Stanislaw Tatar, of fraud. Their accusations were soon confirmed when it was learned that in 1947 Tatar and his closest followers contacted the agents of the Communist intelligence services and gave them the money.³² But not everything was lost. In Italy, the funds from the Second Polish Corps. helped Jerzy Giedroyc form and publish the magazine “Kultura”, which after the move to France became one of the most important centres of the Polish intellectual thinking. I should point out that later “Kultura” was the first to call for the change in relations between Poles and their eastern neighbours, especially Lithuanians and Ukrainians. A significant role was also played by the weekly periodical “Wiadomosci” that was published in London and financially supported by the exiled government.

The chance of successful resistance against the Soviet regime diminished as the years went by. The most significant reason for that was the overwhelming size of the Russian forces and the military special services that were controlled by the Communist government in Warsaw. Poland was slowly isolated from the West, which limited the political support given by the emigration. The constant fighting and waves of arrests started to affect the opposition movement that finally began to disintegrate. In the second half of 1946 the number of fighters was estimated at only 3,000 men. The demise of the anti-Communist resistance was additionally fuelled by the lost of Stanislaw Mikolajczyk, who, after the fraudulent parliamentary elections in 1947, had to give up all of his political influence and power.

After another amnesty by the Communist government, the active opposition almost ceased to exist and only the most determined were still fighting. But they knew that sooner or later they will either die in the imbalanced combat or be captured and imprisoned in the Communist camps. Yet, even in this desperate situation some of the groups continued to fight until the mid-1950s.

The Communists were finally able to obliterate both the political and the military resistance, but strangely enough at the same time a new form of the defiance was born. A form that only recently came to the wider attention of the Polish historians. At the universities, in high schools and even in the elementary schools new youth organizations began to oppose the Communist rule. There were established hundreds of resistance groups with thousands of young members that soon resumed the "fight" with the regime. Of course such movement could not bring any significant threats to the adverse government, but it did allow for the idea of free and independent Poland to remain in the souls of the young patriots. Formation of the resistance in schools was definitely fuelled by the legends of the Polish Underground State and its fight with the Nazi oppressors. Youth was fascinated by the stories of bravery and sacrifice that were told by the parents, family and friends who experienced the conspirator life just a few years earlier. The idealism of the young "fighters" was pure and their actions heroic. One of them, the leader of the provincial high school organization called "Katyn", when sentenced by the military court, boldly stated that he pleads guilty to wrong-doing against the Communist government, but he is not at fault toward his homeland and the countrymen.³³

There were people like him who in 1956, when the political changes became possible, influenced the transition. And after that date, when the Communists strengthened their political oppression, even more small opposition groups developed in schools around the country. While the archival data of the Security Service provides the information about capturing several of such groups each year, there were dozens never found out that operated for decades.³⁴

The Polish nation has a long history of defending its sovereignty against oppressors and foreign regimes. After the partition of Poland in the late 18th century, the nation constantly rose to arms and ignited uprisings against the occupants, especially Germany and Russia. In 1939, it was the turn of the generation that grew up in free, reborn in 1918 Poland, to fight again for the independence. While the war ended in 1945, for Poland and most other Central European countries the freedom was still unattainable. Forced by Moscow Communist regime controlled the political and social life, but was never fully accepted by the patriotic nation. The efforts of political freedom fighters, the Catholic clergy, resistance soldiers and the Polish emigration allowed for the light of hope to remain in the hearts of people. When they started their fight in the mid-1940s the success seemed impossible to achieve, but today Poles live in a sovereign and democratic state. It is them, who sacrificing their personal freedoms and lives, made this possible.

References

- 1 Skrzypek, A. (1998) "W obliczu wojny (październik 1938–sierpień 1939)", in: Łossowski, P. (ed.) *Historia Dyplomacji Polskiej*. Vol. IV. 1918–1939. Warszawa, pp. 594, 595; *Polska polityka zagraniczna w latach 1926–1939*. (1990) Na podstawie tekstów min. Józefa Becka opracowała Anna M. Cieniwała. Paris, pp. 250, 361–366.
- 2 Zabecki, D. T. (1999) "Invasion of Poland. Campaign That Launched a War", *World War II*, September, pp. 26, 27.
- 3 *Ibid.*, p. 76.
- 4 Ślaski, J. (2004) *Żołnierze wyklęci*. Warszawa, p. 92; Ney-Krwawicz, M. (1999) "The Military Structures of the Polish Underground State", in: *Polish Underground State*. Warszawa, pp. 207, 208.
- 5 Piskunowicz, H. (1998) "Zwalczanie polskiego podziemia przez NKWD i NKGB na kresach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej", in: Ajnenkiel, A. (ed.) *Wojna domowa czy nowa okupacja? Polska po roku 1944*. Wrocław, p. 54.
- 6 *Raport komisarza ludowego spraw wewnętrznych ZSRR Ł. P. Berii dla J. W. Stalina, W. M. Mołotowa, A. I. Antonowa dotyczący przeprowadzenia operacyjno-czekistowskich akcji w mieście Wilno*, in *NKWD i polskie podziemie 1944–1945. Z "teczek specjalnych" Józefa W. Stalina*. (1998) Kraków, p. 39.
- 7 Balbus, T. (2002) "Ostatni kapitanowie". *Epilog Komendy Obszaru Lwowskiego "Nie" ewakuowanej na ziemie zachodnie Polski*, *Pamięć i Sprawiedliwość* 2 (2): 157–160.
- 8 Davies, N. (2004) *Powstanie'44*. Kraków, pp. 561, 562.
- 9 Zabecki, D. T. *Op. cit.*, p. 76.
- 10 Friszke, A. (1999) *Życie polityczne emigracji (Druga Wielka Emigracja 1945–1990)*. Vol. I. Warszawa, p. 53.
- 11 *Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945*. (1981) Vol. 5. Październik 1944 – lipiec 1945. London, p. 240.

- ¹² Grabowski, W. (2003) *Polska tajna administracja cywilna 1940–1945*. Warszawa, p. 511.
- ¹³ Pobóg-Malinowski, W. (1960) *Najnowsza historia polityczna Polski 1864–1945*. Vol. III. Okres 1939–1945. London, p. 856.
- ¹⁴ Kunert, A. K. (1998) "Rozbicie Polskiego Państwa Podziemnego", in: *Wojna domowa ...*, p. 36; Paczkowski, A. (1999) "Polacy pod obcą i własną przemocą", in: *Czarna księga komunizmu. Zbrodnie terror, prześladowania*. Warszawa, p. 350; Salmonowicz, S. (1999) "The Polish Underground State and its Civil Structures", in: *Polish Underground State*. Warszawa, p. 174.
- ¹⁵ Korboński, S. (1991) *W imieniu Rzeczypospolitej...* Warszawa, pp. 380–383.
- ¹⁶ Salmonowicz, S. *Op. cit.*, pp. 177, 178.
- ¹⁷ Ney-Krwawicz, M. *Op. cit.*, p. 215.
- ¹⁸ *Uwolnić "Cyfrę". Uwolnienie więźniów więzienia w Łowiczu*. (2004) Łowicz, pp. 17–23.
- ¹⁹ Ślaski, J. (1998) "Siły zbrojnego oporu antykomunistycznego w latach 1944–1947", in: *Wojna domowa...*, p. 41.
- ²⁰ IPN (Institute of National Remembrance), Ld 10/528, *Raport kierownika PUBP w Pabianicach z 12 VI 1945 r.*, pp. 15, 16.
- ²¹ Ślaski, J. *Op. cit.*, pp. 149, 150.
- ²² Toborek, T. (2004) "Likwidacja Konspiracyjnego Wojska Polskiego w Łódzkiem w latach 1945–1951", *Pamięć i Sprawiedliwość* 1 (5): 85, 86.
- ²³ Poksiński, J. (1998) "Siły zbrojne wobec ugrupowań niepodległościowych w Polsce w latach 1944–1956", in: *Wojna domowa...*, p. 114.
- ²⁴ Ślaski, J. *Op. cit.*, p. 44.
- ²⁵ IPN, Ld 12/1165. Vol. IV. *Raport o przebiegu rozpracowania sprawy pod kryptonimem "Miotła" dotyczącego działalności wywiadu inspektoratu łódzkiego AK w latach 1940–1950*, pp. 578–588.
- ²⁶ IPN 0259/562, *Akta dotyczące ucieczki posłów PSL S. Bańczyka i S. Wójcika*; Foreign Relations of the United States. Vol. IV, 1947, pp. 460–464; Pastusiak, L. (2004) *Stosunki polsko-amerykańskie 1945–1955*. Toruń, pp. 306–318.
- ²⁷ Pienkos, D. E. (1991) *"For Your Freedom through Ours". Polish American Efforts on Poland's Behalf 1863–1991*. New York, pp. 114–116.
- ²⁸ Machcewicz, P. (1999) *Emigracja w polityce międzynarodowej (Druga Wielka Emigracja 1945–1990)*. Vol. II. Warszawa, p. 13.
- ²⁹ Friszke, A. *Op. cit.*, pp. 61, 62.
- ³⁰ *Ibid.*, pp. 73, 74.
- ³¹ IPN 00231/312. Vol. 2. *PKPiR w Anglii 1945–1949, "Komunikat Służby Opieki"*. Vol. 5/46, 23 II 1946, pp. 18, 19.
- ³² *Ibid.*, pp. 61–64.
- ³³ IPN Ld 12/1436, *Akta śledcze przeciwko Z. Turowi*. Vol. I, pp. 126–128, 131; Wróbel, J. (2004) "Procesy członków niepodległościowych organizacji młodzieżowych przed Wojskowym Sądem Rejonowym w Łodzi", in: Wróbel, J., Żelazko, J. (eds.) *Wojskowy Sąd Rejonowy w Łodzi*. Warszawa, pp. 128, 129.
- ³⁴ Kamiński, Ł. (2002) "Polskie Państwo Podziemne – długie trwanie w PRL (1956–1989)", *Pamięć i Sprawiedliwość* 2 (2): 62.

Janušs Vrubels

Poļu pretošanās komunistiskajam režīmam pēc Otrā pasaules kara

Kopsavilkums

Kad Polijas ārlietu ministrs Jozefs Beks 1939. gada 5. maijā noraidīja nacistiskās Vācijas teritoriālās prasības, Varšavā nevienam nešķīta, ka miers šai Eiropas reģionā ir tuvu beigām. Nevienš neapsvēra iespēju, ka jau pēc dažiem mēnešiem Polija var atkal zaudēt savu neatkarību, attieksme bija gluži pretēja – cilvēki bija pārliecināti, ka Polija ir stipra, jo to atbalsta Rietumu lielvalstis, tomēr bažām par konfliktu ar Hitleru bija pietiekams pamats.

Bet tikai četrus mēnešus vēlāk notika neiedomājams. 1939. gada 1. septembrī uzsāktā vācu agresija pret Poliju pārveidoja visu Centrāleiropas politisko karti. Tikpat svarīga kā Hitlera uzbrukums bija vienlaicīgā Padomju Savienības agresija, kas 1939. gada augustā radikāli mainīja šīs valsts ārpolitiku. Abām totalitārajām varām bija pienācis laiks pārņemt kontroli pār visu Centrāleuropu. Maskavā un Berlīnē parakstītie abpusējie līgumi sašķēla reģionu nacistiskās Vācijas un Padomju Savienības daļā, neatstājot vietu stiprai un neatkarīgai Polijai.

Protams, no poļu un to atbalstītāju viedokļa šāda situācija nebija pieņemama. 1939. gada septembra sakāve tika uzskatīta nevis par kara beigām, bet gan tikai par pirmo kauju. Cīņa turpinājās. Poļu trimdas valdība Francijā saglabāja politisko kontroli pār nācījas un bēgļu interesēm. Sabiedroto spēku ietvaros tika atjaunota armija. Okupētajā valstī savu organizācijas struktūru veidoja pretošanās kustība. Poļu apņēmības rezultāti bija apbrīnojami. Īsā laikā ārzemēs atjaunotajos bruņotajos spēkos iekļāvās simtiem tūkstošu kareivju, jūrnieku un pilotu. Vecās Polijas robežas ietvaros tūkstošiem pretošanās kustības dalībnieku turpināja cīnīties ar agresoru. Nacistiskā un padomju okupācija nekad netika atzīta un, pateicoties patriotisko cīnītāju pūlēm, Polija joprojām tika uzskatīta par suverēnu nāciju ar tiesībām atgūt savu teritoriju pēc kara.

Par nelaimi, tam nebija lemts notikt. Lai arī Padomju Savienība kļuva par antinacistiskās koalīcijas locekli pēc vācu uzbrukuma 1941. gada jūnijā, tā atzina neatkarīgās Polijas trimdas valdību tikai līdz Staļingradas kaujas beigām. Pirmā uzvara pār Vāciju vēlreiz mainīja Staļina politiku, un kļuva skaidrs, ka pēc kara Padomju Savienība ne tikai vēlas paturēt 1939. gadā iegūtās teritorijas, bet arī pretendē uz visas Centrāleiropas iekļaušanu savā ietekmes sfērā. Šādā situācijā tiešs konflikts starp Londonas atbalstīto poļu pagrīdes valsti un vareno Padomju impēriju bija neizbēgams.

Šī konflikta pirmā fāze norisinājās apgabalā uz austrumiem no Bugas upes, ko Sarkanā armija bija sagrābusi 1939. gada septembrī. Maskava uzskatīja to par nedalāmu krievu valsts sastāvdaļu. Spēcīgās poļu partizānu vienības, kas cīnījās šajā reģionā, 1944. gada pirmajos mēnešos sāka darboties atbilstoši plānam *Burza* (Vētra), kas paredzēja apgrūtināt

un traucēt vācu spēku atkāpšanos. Pilnībā mobilizētās poļu divīzijas mēģināja pārņemt savā varā teritorijas ap Viļņu un Lvovu, kā arī Volīnijas reģionu. Pēc plāna šim karaspēkam bija jāatbalsta ienākošā Sarkanā armija un jāuzvedas kā viesmīlīgiem saimniekiem atbrīvotajās poļu zemēs. Taču minētie pasākumi izrādījās neefektīvi un drīz pēc tam, kad padomju spēki atkaroja šo reģionu, armijas un drošības iestāžu struktūras sāka atbrūņot kaujiniekus un arestēt augsta ranga virsniekus. Pārsteigtas par krievu atbrīvotāju naidīgo rīcību, dažas partizānu grupas atgriezās mežos un mēģināja turpināt cīņu ar apspiedējiem. Citi atkāpās uz Polijas centrālajiem apgabaliem.

Burza neveiksme atklāja padomju režīma iespējamus nodomus, un turpmākie notikumi parādīja, kādi ir Staļina plāni attiecībā uz Poliju. Pēc Bugas upes šķērsošanas un Lubļinas pilsētas ieņemšanas Maskava nolēma izveidot šai pilsētā jaunu – komunistisku valdību. Tā bija skaidra un nepārprotama ziņa miljoniem poļu, kas joprojām atzina Londonas trimdas valdības pilnvaras. Ja netiks paveikts kaut kas īpašs, pēc kara vara Polijā nonāks Kremļa kontrolēto komunistu rokās.

Šis nozīmīgais pasākums tika paveikts tikai trīs mēnešus vēlāk pašā apspiestās valsts sirdī, tās galvaspilsētā Varšavā. Trimdas līderi uzskatīja, ka Varšavas sacelšanās, kas norisinājās no 1944. gada augusta līdz septembrim, ir labākais veids, kā poļu tautai atgūt kontroli pār savu valsti. Poļu valdība Londonā paredzēja, ka kaujinieku drosme un apņēmība varētu paātrināt pilsētas atbrīvošanu un ļaut pārņemt varu pirms padomju režīma mēģinājumiem iedibināt jaunas institūcijas. Diemžēl tas nenotika. Tā vietā, lai palīdzētu, Staļins apturēja krievu uzbrukumu un nogaidīja, līdz nacisti sagrāva sacelšanos. Labākās poļu vienības tika vai nu iznīcinātas, vai arī apcietinātas, un viss pasākums kopumā tikai palīdzēja Padomju Savienībai 1945. gada sākumā iegūt militāru kontroli pār visu Poliju.

Varšavas sacelšanās neveiksme un atbalsta trūkums no Rietumu sabiedrotajiem sakarā ar nevēlēšanos konfliktēt ar Staļinu novājināja partizānu kustību tiktāl, ka tā pārtrauca aktīvās operācijas. Pagrīdes pretošanās kustības sagraušanu pēc vācu aiziešanas turpināja padomju speciālo uzdevumu vienības, kas netraucēti darbojās atbrīvotajās teritorijās. 1945. gada martā krievi sagūstīja sešpadsmit poļu pagrīdes valsts vadītājus, tā paša gada beigās padomju tiesa Maskavā piesprieda šiem cilvēkiem cietumsodu.

Tāpat kā 1939. gadā, poļiem un viņu atbalstītājiem atkal bija jāmobilizē spēki un jāgatavojas cīņai ar jaunajiem apspiedējiem. Pretošanās kustība tika organizēta no jauna, izvēlējās jaunas pretdarbības formas. Viena no tām bija jaunā Poļu Tautas partija, ko radīja zemnieku līderis un bijušais trimdas valdības premjerministrs Staņislavs Mikolajčuks. Jaunajai organizācijai bija jākonkurē ar komunistu partiju nākamajās parlamenta vēlēšanās un jāmēģina mazināt padomju ietekme Polijā. Šo svarīgo pasākumu atbalstīja arī Katoļu baznīca, kam bija nopietni iebildumi pret komunistu režīma ateistiskajiem uzskatiem. Līdz ar politisko darbību bijušās kaujinieku grupas sāka uzbrukt okupācijas spēkiem un atkal plānoja partizānu karu pret padomju režīmu. 1945. gadā pretošanās kustībā bija

iesaistījies no astoņiem līdz divpadsmit tūkstošiem kaujinieku, kas uzbruka mazākām Sar-kanās armijas vienībām, poļu komunistiskās policijas iestādēm un Sabiedrības drošības ministrijas struktūrām. Notika arī uzbrukumi cietumiem, kur krievi turēja sagūstītos kaujiniekus. Opozīcijas spēki auga, un antikomunistiskās kustības līderi mēģināja vēl vairāk nostiprināt savas iespējas, sazinoties ar Rietumu sabiedroto izveidotajām poļu divīzijām, kas pēc kara bija izvietotas Vācijā un Itālijā.

Taču gadu gaitā iespējas veiksmīgi pretoties padomju režīmam mazinājās. Galvenais iemesls bija krievu spēku un Varšavas komunistu valdības kontrolēto militāro speciālo dienestu pārsvars. Pakāpeniski Polija tika izolēta no Rietumiem, mazinot emigrantu sniegto politisko atbalstu. Nepārtrauktās sadursmes un masveida aresti ietekmēja opozīcijas kustību, un galu galā tā sāka brukt. 1946. gada otrajā pusē bija palikuši tikai trīs tūkstoši kaujinieku. Bez visa cita antikomunistiskās pretošanās norietu paātrināja Staņislava Mikolajčuka nespēja saglabāt politisko ietekmi un varu pēc viltotajām 1947. gada vēlēšanām.

Pēc vēl vienas komunistu valdības amnestijas aktīvā opozīcija gandrīz izzuda – un tikai visapņēmīgākie turpināja cīnīties. Taču viņi zināja, ka agri vai vēlu vai nu kritīs kaujā, vai arī tiks sagūstīti un ievietoti komunistu cietumos. Tomēr pat tik neapskaužamā situācijā dažas grupas turpināja cīnīties līdz pat 50. gadu vidum.

Galū galā komunisti spēja sagraut kā politisko, tā bruņoto pretošanos, taču brīnumainā kārtā tai pašā laikā dzima jauns pretdarbības veids. Poļu vēsturnieki tikai nesen sāka pievērst tam nopietnāku uzmanību. Universitātēs, vidusskolās un pat pamatskolās komunistu varai sāka pretoties jaunizveidotas jauniešu organizācijas. Ir zināmi daudzi simti šādu grupu ar tūkstošiem biedru, kas bija iesaistījušies cīņā ar režīmu. Protams, šāda kustība nevarēja nopietni apdraudēt pastāvošo iekārtu, taču tā saglabāja jauno patriotu sirdīs brīvas un neatkarīgas Polijas ideju. Kad, sākot ar 1956. gadu, kļuva iespējamas politiskas pārmaiņas, turpmāko notikumu gaitu noteica jaunatne.

Vitaliy Skalaban

Anti-Soviet Resistance in Belarus after World War II

In the late 1940s – early 50s numerous anti-Soviet underground organizations and armed formations acted on the territory of Belarus. Their history is closely related with geopolitical changes in the region, a complicated process concerning the restoration of Belarusian Statehood and struggling among its different concepts and attempts of realization. The underground movement was not united and may be shown as a totality of different underground parties, organizations and armed formations struggling for the change of political, economic and ideological foundations of the regime existing in Belarus – one of the Soviet republics. There were Belarusian underground organizations acting in Belarus as well as Polish underground movement Armia Krajowa (AK), the Ukrainian underground Ukrainian Nationalist Organization – Ukrainian Rebellious Army (OUN-UPA), Lithuanian Underground Supreme Committee of Lithuania Liberation (VLIK), a number of other illegal formations without clear political orientation.¹

Belarusian underground movement shared the idea to create an independent State and appealed to the ideals of a Belarusian People's Republic. At the same time Polish, Ukrainian and Lithuanian formations strove to include some Belarusian regions into their future states.

The phenomena of the prolonged existence of a great number of anti-Soviet underground organizations and armed formations can be explained by several factors. Among them are: difficult socio-economic situation after the war, unpopular policy of the authorities (collectivization, anti-Church policy, groundless political repressions), the support which foreign centres of emigrants as well as special services of the USA and Western countries rendered to underground structures.

The report that the CC of the CP(b)B had sent to Moscow at the end of 1946 contained information about “the liquidation of 814 underground terrorist organizations and formations, including: 667 Polish, 97 Belarusian, 23 Ukrainian and 27 other fascist-nationalist organizations and formations”. It also informed that 3,035 and 17,872 members of the formations had been killed and arrested accordingly, 27,950 active supporters

and 5,620 agents of foreign intelligence service and security service organs had been exposed and arrested. It also gave the information about the number of persons the authorities had lost: 924 persons had been killed.²

The historian I. A. Valahanovich published the data that the KGB of the BSSR had sent to Moscow. From November 1943 till December 1956, in Belarus there were eliminated (further terminology is given in accordance with the text of the document) 1,264 bandit groups (of them 840 were connected with nationalistic underground movement) and 16,466 bandits. Of them 2,691 were killed, 6,617 arrested and 1,190 pleaded themselves guilty.³

A separate page of the resistance movement is devoted to the activities of illegal unions of Belarusian student youth. In 1946–1949, special services found out more than ten of such organizations: “Chayka” (Sea-gull) in Slonim, “Union of Belarusian Liberation” in Novogrudok, “Union of Belarusian Patriots” acting in teacher’s colleges in Glubokoye and Postavy. Similar organizations acted in Lebedevo, Molodechno region (1948–1951), Lida (1950–1951), Miadel, Smorgon (1947–1950), etc.⁴ It is necessary to admit that in February 1949 L. Canava, Minister of State Security of the BSSR, at the Party Congress in Minsk reported about the victory of chekists who had discovered Belarusian underground student-pupils organizations. At the same time Canava said nothing about the full-scaled activities undertaken by the AK and OUN. It is very likely that special services provoked the youth to undertake patriotic activities. Doing that they tried to reveal the potential leaders of the resistance⁵ and to inspire the new company against “Belarusian bourgeois nationalists”.

The moving of about 240,000 persons from the BSSR to Poland in October 1944 – December 1946 can be shown as peculiarly silent protest, “foot-voting” against the Soviet power.⁶

We also know some examples of collective insubordination of militaries recruited from western regions of the BSSR to the Red Army in 1945.⁷ Thus, in the 34th reserved division located in Bobruisk some servicemen recruited from Molodechno region refused to wash themselves in the bath-house and to get their uniform on 19 March 1945. They declared: “We, the Poles, do not want to serve in the Red Army and we demand to direct us to the Polish army.” All the persons who arrived accordingly to the lists made by military registration and enlistment offices were registered as Belarusians although some of them had documents that proved their Polish nationality. In such conditions the headquarters of the division issued the special order directed to take the Report of refusal to serve in the Red Army from all the persons who regarded themselves as Poles. As a result till 24 March the number of persons who declared themselves Poles exceeded 1,000 persons. During that period a number of oral claims classified as “open anti-Soviet actions” were fixed. Thus, a private of the 75th regiment claimed: “I am

not a Pole, I am Belarusian but I declared myself as a Pole with the aim to get to the Polish army. When I and the other Belarusian people are directed to the Polish army, we will demand openly that the Soviet government return Western Belarus to Poland and thus we will live in Poland again." A private of the 282th regiment said: "Belarusian people, you must declare that you are Poles. I am also Belarusian but I registered as a Pole [...] The Poles do not climb up the guns but if we attack the front with Russians, we will die. The Russians bring people into the slaughter-house. Belarus will never be Soviet, it should move to Poland. We have a support from America and England, thus we should not be afraid of anything."

The authorities, which organized the collecting of Belarusian people's signatures under the letter to Stalin in June 1945 also faced some problems. Not only in western regions of Belarus but in Minsk and eastern part of Polotsk regions some cases of mass refusal to sign the letter were registered.⁸ A collective farmer from the collective farm "Chyrvonaja iskra" (the Red spark), Begoml region, said: "You deceive us because you write that everything is very good. But we lived badly before the war and now we live even worse. It is necessary to dismiss the collective farms and we will live in such a way as people close to us, in western [Belarus], do". Her countrywoman, Anna, came to the meeting with a sack and claimed: "I thought that they had got salt for us but they asked to sign for collective farms maintaining. Let's go home, women, don't even sign." As a result only two persons signed the letter to Stalin in this collective farm. In June, 1945 a girl from Disna region wrote to front: "Now there is a campaign for signing the letter of thanks to Stalin going on in our village Soviet. But people don't want to sign. Owing to this letter we did nothing and celebrated four days of Whit Sunday."

In the postwar decade in the BSSR some signs of liberalization in regard to Orthodox church appeared. Nevertheless, the authorities remained irreconcilable as regards to Catholics, Israelites, Muslims.⁹ Their temples were closed, communities were not registered, their priests were arrested and religious persons were oppressed. Such actions evoked protests classified as anti-Soviet agitation.

Till 1953 the main forces of anti-Soviet underground in the BSSR were eliminated but single actions continued in the following years.

When studying Belarusian resistance after the war and especially the armed resistance, researchers faced the limitations of access to departmental archives. Such a situation gave birth to a great variety of myths. The last publication¹⁰ of the documents from Belarusian Institute of Science and Arts and especially the report, which was probably written by a military man, one of the members of the Council (Rada) of Belarusian People's Republic Frantishak Kushal, gives us new facts that help to determine the structure of the armed underground and specify the destiny of its leaders.

References

- ¹ Valahanovich, I. A. (2002) *Antisovetskoye podpolye na territorii Belarusi v 1944–1953*. Minsk, 146 pp.; *Polskoye podpolye na territorii zapadnyh oblastej Belarusi (1939–1954)*. (2004) Grodno, 345 pp.
- ² National archives of the Republic of Belarus. F. 4п. Op. 29. D. 522, l. 55.
- ³ Valahanovich, I. A. *Op. cit.*, p. 128.
- ⁴ *Antysavieckiya ruhi u Belarusi: 1944–1956: Davednik*. (1999) Minsk; *Gart: Z vspaminau pra Sajuz Belaruskich Patryjotau (Glybokaje, Pastavy. 1945–1947)*. (1997) Minsk, 352 pp.; Michnuk, U. (2001) "Sajuz vyzvalennia Belarusi", *Encyklopedyja historyi Belarusi*. U 6 t. T. 6. Kn. 1. Minsk, p. 249; Vialikaya, V. (1999) "Dzejnasc padpolnaj maladzezhnaj antysaveckaj arganizacyo u g. Lida", *Blizkaja historyja. Pausiadzennaje zhyccio u Belarusi: 1945–1965. Konkurs dlja shkolnikau*. Minsk, pp. 86–93.
- ⁵ Shybeka, Z. (2003) *Narys historyi Belarusi. 1795–2002*. Minsk, p. 341.
- ⁶ Vialikiy, A. (2205) *Na razdarozhzy: Belarusy i paliaki u chas perasialennia (1944–1946)*. Minsk, pp. 5, 221.
- ⁷ NARB. F. 4п. Op. 37. D. 124. L. 99–105 ob.
- ⁸ *Osvobozhdennaya Belarus. Dokumenty i materialy*. (2005) V 2 kn. Kn. 2. Janvar–dekabr 1945. Minsk, pp. 280–283; NARB. F. 4p. Op. 51. D. 30. L. 57, 67–72; Op. 29. D. 814. L. 68, 75; D. 830. L. 25.
- ⁹ *Kanfesii na Belarusi (kanec XVII–XX st.)* (1998) Minsk, pp. 234–263.
- ¹⁰ *Zapisy. Belaruskii instytut navuki i mastactva*. (2005) New York; Minsk, Vol. 28, pp. 261–269.

Vitālijs Skalabans

Pretpadomju pretošanās kustība Baltkrievijā pēc Otrā pasaules kara

Kopsavilkums

20. gadsimta 40. gadu beigās – 50. gadu sākumā Baltkrievijas teritorijā darbojās liels skaits pretpadomju pagrīdes organizāciju un bruņotu formējumu. To vēsture ir cieši saistīta ar ģeopolitiskajām pārmaiņām reģionā, sarežģīto Baltkrievijas valstiskuma atgūšanas procesu un konfliktiem starp tā dažādajām koncepcijām un realizācijas plāniem. Pagrīdes kustība nebija vienota, un to var uzskatīt kā dažādu pagrīdes partiju, organizāciju un bruņotu formējumu kopumu, kas cīnījās par Baltkrievijas Padomju Republikas politisko, ekonomisko un ideoloģisko pamatu maiņu. Baltkrievijā darbojās baltkrievu pagrīdes organizācijas, kā arī poļu pagrīdes kustība *Armia Krajowa (AK)*, ukraiņu pagrīdes Ukraiņu nacionālistu organizācija–Ukraiņu nemiernieku armija (*OUN–UPA*), lietuviešu Lietuvas Atbrīvošanas pagrīdes Augstākā komiteja (*VLIK*) un vairāki nelegāli formējumi ar neskaidru politisko orientāciju.

Baltkrievu pagrīdes kustība atbalstīja neatkarīgas valsts dibināšanas ideju un bija uzticīga Baltkrievijas Tautas republikas ideāliem, savukārt poļu, ukraiņu un lietuviešu formējumi centās iekļaut atsevišķus Baltkrievijas reģionus savās nākotnes valstīs.

Daudzu pretpadomju pagrīdes organizāciju un bruņoto formējumu ilgstošas pastāvēšanas fenomenu var izskaidrot ar vairākiem faktoriem. Starp tiem jāmin pēckara

sarežģītā, sociāli ekonomiskā situācija, varas iestāžu nepopulārie pasākumi (kolektivizācija, antireliģiskā politika, nepamatotās politiskās represijas) un atbalsts, ko pagrīdes struktūrām sniedza ārzemju emigrantu centri un ASV un Rietumvalstu slepenie dienesti.

1946. gada beigās uz Maskavu nosūtītais Baltkrievijas K(b)P CK ziņojums saturēja informāciju par "814 pagrīdes teroristisko organizāciju un formējumu likvidāciju, to skaitā: 667 poļu, 97 baltkrievu, 23 ukraiņu un 27 citas fašistiski nacionālistiskas organizācijas un formējumi". Ziņoja, ka 3035 šo formējumu locekļi bija nogalināti un 17 872 arestēti, atklāti un arestēti 27 950 aktīvi atbalstītāji un 5620 ārzemju izlūkdienestu un drošības struktūru aģenti. Tika sniegta arī informācija par varas iestāžu zaudējumiem – 924 kritušie.

Vēsturnieks I. Valahanovičs ir publicējis datus, ko Baltkrievijas PSR Valsts drošības komiteja sūtīja uz Maskavu. No 1943. gada novembra līdz 1956. gada decembrim Baltkrievijā (atbilstoši dokumenta teksta terminoloģijai) bija likvidētas 1264 bandītu grupas (840 no tām bija saistītas ar nacionālistisko pagrīdes kustību) un 16 466 bandīti. No tiem 2691 bija nogalināts, 6617 arestēti un 1190 labprātīgi atzinuši savu vainu.

Nelegālā Baltkrievijas studentu savienības darbība ir atsevišķa pretošanās joma. 1946.–1949. gadā speciālie dienesti atklāja vairāk nekā desmit šādu organizāciju: "Čaika" Sloņimā, "Baltkrievu atbrīvošanās savienība" Novogrudokā, "Baltkrievu patriotu savienība", kas darbojās Glubokoje un Postavu pedagogu skolā. Līdzīgas organizācijas darbojās Lebedevā, Molodečno apgabalā (1948–1951), Lidā (1950–1951), Mjadeljā, Smorgoņā (1947–1950) utt. Jāpiemin, ka 1949. gada februārī Baltkrievijas PSR valsts drošības ministrs L. Kanava Minskā notiekošajā partijas kongresā ziņoja par čekistu panākumiem, atklājot Baltkrievijas studentu un skolnieku pagrīdes organizācijas. Taču L. Kanava pat nepieminēja ļoti aktīvo AK un OUN darbību. Ļoti iespējams, ka speciālie dienesti paši provocēja jauniešus uzsākt patriotiskus pasākumus. Tādā veidā tie centās atklāt potenciālos pretošanās līderus un veicināt jaunu kampaņu pret "baltkrievu buržuāziskajiem nacionālistiem".

Ap 240 000 personu pārceļošanu no Baltkrievijas uz Poliju 1944. gada oktobrī – 1946. gada decembrī var uzskatīt par īpašu klusā protesta formu, "balsojot ar kājām" pret padomju varu.

Ir zināmi atsevišķi no Baltkrievijas rietumu reģioniem Sarkanajā armijā mobilizēto jauniesaukto kolektīvās nepakļaušanās gadījumi.

Ar zināmām problēmām saskārās arī personas, kas organizēja Baltkrievijas iedzīvotāju parakstu vākšanu 1945. gada jūnijā gatavotajai vēstulei Staļinam. Masveida atteikumi parakstīt vēstuli bija reģistrēti ne tikai Baltkrievijas rietumu reģionos, bet arī Minskā un Polockas apgabala austrumdaļā.

Pirmajā pēckara desmitgadē Baltkrievijas PSR bija jūtama zināma liberalizācija attiecībā pret pareizticīgo baznīcu, tomēr varas iestādes negatavojās piekāpties katoļiem, ebrejiem un musulmaņiem. Viņu tempļi tika slēgti, draudžu reģistrācija atteikta, priesteri arestēti un ticīgie apspiesti. Šāda rīcība izraisīja protestu, ko klasificēja kā pretpadomju aģitāciju.

Līdz 1953. gadam galvenie pretpadomju pagrīdes spēki Baltkrievijā bija iznīcināti, taču atsevišķi indivīdi turpināja darboties.

Raitis Ābelnieks

Nacionālās bruņotās pretošanās kustības īpatnības Bauskas apriņķī (1944–1950)

Mūsdienās visai bieži tiek runāts par baltiešu sadarbību valsts līmenī. Līdzīgas problēmas risināja arī Latvijas pirmās brīvvalsts laikā. Vācu un padomju okupācijas režīma gados šāda sadarbība vairs nevarēja notikt, bet tā izpaudās gan atsevišķu cilvēku, gan dažādu pretošanās organizāciju sadarbības formās. Plašāka pētījuma par baltiešu partizānu sadarbību vēl joprojām nav. Šī problēma ir ieskicēta H. Stroda monogrāfijā “Latvijas nacionālo partizānu karš 1944–1956” nodaļā “Nacionālo partizānu sadarbība ar kaimiņvalstu partizāniem”.¹ Šajā darbā, kā arī citās publikācijās par bruņoto pretošanās kustību padomju okupācijas režīmam Latvijā visvairāk pieminēta sadarbība ar lietuviešu nacionālajiem partizāniem. Lai gan šāda sadarbība konstatējama gandrīz visas Latvijas–Lietuvas robežas garumā, tomēr līdzšinējās publikācijās visvairāk minēti fakti par bijušā Ilūkstes apriņķa teritoriju.² Dokumentos un aculiecinieku atmiņās fiksēta latviešu un lietuviešu partizānu vienības dramatiskā iznīcināšana Īles bunkura kaujā Jelgavas apriņķī 1949. gada 17. martā.³ Par citiem sadarbības gadījumiem līdz šim publicētas visai skopas ziņas.

Turpmāk šajā rakstā aplūkota latviešu un lietuviešu nacionālo partizānu sadarbība Bauskas apriņķa teritorijā pēc Otrā pasaules kara. Vislielākā partizānu darbības aktivitāte bija vērojama mežainākajos pagastos, it īpaši Lietuvas pierobežā. To apliecina arī bijušā Bauskas apriņķa Iznīcinātāju bataljona komandiera Viktora Ļaļina atmiņas. Viņš raksta, ka visaktīvākie bandītu darbības rajoni bijuši mežiem klātā Lietuvas pierobežā.⁴ Padomju represīvo iestāžu sastādītajā kartotēkā par nacionālo partizānu rīcību Bauskas apriņķī minēta pirmā lietuviešu partizānu “vizīte” padomju varas vietējo aktīvistu mājās 1945. gada 16. maija naktī, kad tika piekauts pagasta “desmitnieks”, draudot to nākamreiz nosist, ja viņš neatstās savu amatu.⁵

Lietuviešu nacionālie partizāni īpaši neatlaidīgi vērsās pret padomju varas aktīvistiem Bauskas apriņķī 1946. gada maijā, kad Latvijas Komunistiskās partijas (turpmāk tekstā – LKP) Bauskas apriņķa komitejas Kara daļa ziņoja, ka no 11 zināmiem partizānu uzbrukumiem piecus izdarījuši lietuvieši.⁶

Partizānu aktivitāte pierobežā izskaidrojama ar to, ka starp PSRS republikām robeža pastāvēja tikai teorētiski, tālab bija iespējami visai plaši manevri, it īpaši, ja vajātāju loks koncentrējās robežas vienā pusē. Šķiet, ka otrreizējās padomju okupācijas pirmajos gados abu kaimiņrepubliku represīvo iestāžu sadarbība tika koordinēta visai vāji. Lai gan Latvijas PSR Iekšlietu tautas komisariāts (turpmāk tekstā tiks lietots plašāk pazīstamākais šīs institūcijas saīsinājums no krievu valodas – *NKVD*) strādāja krietni vien operatīvāk nekā citas padomju sistēmas iestādes, tomēr arī šeit traucēja birokrātiskā subordinācija: no *NKVD* Bauskas nodaļas nācās ziņot uz Rīgu, tad, iespējams, caur Maskavu ziņojums sasniedza Viļņu un tālāk pārdresēts Lietuvas PSR *NKVD* Biržu apriņķa nodaļai. Tomēr 1948. gada vasarā stāvoklis šajā jomā mainījās – notika vairākas Latvijas un Lietuvas PSR Valsts drošības ministrijas organizētas partizānu apkarošanas operācijas pierobežas zonā.⁷

Vēl kā latviešu un lietuviešu nacionālās pretošanās organizāciju sadarbību veicinošs faktors jāmin tas, ka pierobežas apgabalos nebija nekādu grūtību saprasties abās valodās, turklāt, veicot akcijas pret padomju varas aktīvistiem vai arī izlaupot sabiedrisko īpašumu kaimiņrepublikas teritorijā, tikpat kā nepastāvēja iespēja tikt atpazītiem, un legāli dzīvojošie tuvinieki tika pasargāti no represīvo iestāžu atriebības.

Lielākā lietuviešu partizānu līdzdalība bruņotajā pretošanās kustībā Bauskas apriņķī bija vērojama Panemunes (tagad – Brunava) pagasta teritorijā. Dokumentālas liecības par pretošanās kustības starptautisko raksturu rodamas Latvijas Valsts arhīvā glabātajās represēto personu krimināllietās. Svarīgi atrast atbildi uz jautājumu, kāpēc tieši Panemunes, nevis citos Bauskas apriņķa pierobežas pagastos bija vērojama visaktīvākā latviešu un lietuviešu pretošanās kustības dalībnieku sadarbība. Te nozīme bija tam, ka Panemunes (tolaik – Budberga) pagasts Latvijai tika pievienots tikai 1921. gadā⁸ un abpus robežas kā nacionālās minoritātes dzīvoja ievērojams skaits kaimiņtautas pārstāvju, kurus savstarpēji vienoja arī radniecība. Bez tam Panemunes pagasta teritorijā līdz pat robežai pletās tā saucamais Budbergas mežs, kas pēckara gados bija patvēruma vieta vairākām internacionālām partizānu vienībām. Jāpiebilst, ka šajā apvidū lieli mežu masīvi ir retums.

Nacionālā pretošanās kustība Panemunes pagastā sāka veidoties drīz pēc otrreizējās padomju okupācijas 1944. gada augustā. Sākotnēji tie bija vietējie iedzīvotāji, kas izvairījās no dienesta Sarkanajā armijā un slēpās no varas iestādēm, tādējādi kļūdami nelegālisti. 1944. gada rudenī un ziemā vēl nevar runāt par organizētu nacionālo pretošanos, jo nelegālisti (kopskaitā vairāki desmiti), vairākums no tiem apbruņots, slēpās pie saviem tuviniekiem.⁹ Tikai 1945. gada pavasarī nelegālisti sāka rīkot kopējas sanāksmes, kur apsprieda jautājumus par savstarpēju informācijas apmaiņu, it īpaši gadījumos, ja pagastā notiktu kādas cilvēku tvarstīšanas akcijas.¹⁰ Tā paša gada

jūnijā Panemunes pagasta nelegālisti jau sadarbojās ar kaimiņpagastu nacionālās pretošanās kustības dalībniekiem.

Naktī uz 1945. gada 4. jūniju izdemolēja Brunavas piena savākšanas punktu,¹¹ un Jāņu dienas vakarā tika piekauts un atbruņots Brunavas ciema padomes priekšsēdētājs Juris Mangins, pie reizes iesakot viņam savu amatu pamest.¹² Taču tad vēl nevarēja runāt, ka darbojas labi organizēta partizānu vienība. Akciju dalībnieki joprojām slēpās individuāli. Vēlāk apsūdzības rakstā minētie “bandas vadoņi”, šķiet, ir tikai pratinātāju fantāzijas auglis, jo priekšraksti prasīja atrast galvenos vaininiekus.¹³ Tādā veidā par vienu no grupas vadītājiem 1945. gada 7. jūlijā “pataisīja” “bandītu ķeršanas akcijā” nogalināto Arvīdu Melduci¹⁴ un 15. jūlijā aizturēto Voldemāru Žinduli. Protams, nošautais A. Melducis nevarēja pret viņu vērst apsūdzību ne apstiprināt, ne noliegt, bet V. Žindulis visas apsūdzības vairākkārt noliedza, atzīdams tikai īslaicīgu atrašanos vācu palīgpolicijas dienestā un bēgulošanu no iesaukuma Sarkanajā armijā.¹⁵

Pēc A. Melduča nogalināšanas un triju nelegālistu aresta vairāki citi nelegālisti brīvprātīgi pieteicās NKVD Bauskas nodaļā un atdeva ieročus,¹⁶ bet palikušie iesaisītījās Ceraukstes pagastā bāzētajā Varena vienībā.¹⁷

Jau 1945. gada jūlija beigās partizāni pierādīja, ka par bruņotās pagrīdes pagrāvi Panemunes pagastā ir pārargri runāt. Proti, naktī no 24. uz 25. jūliju partizānu grupa Rūdolfa Kundziņa vadībā nodedzināja jau minētā Brunavas ciema padomes priekšsēdētāja J. Mangina un viņa brāļa Iznīcinātāju bataljona kaujinieka Friča Mangina māju, kā arī kaimiņos esošajā Ceraukstes pagastā smagi ievainoja Pāces ciema padomes priekšsēdētāju Vili Kukutu.¹⁸ Šīs partizānu vienības atbalstītāja, Ceraukstes pagastā dzīvojošā Elizabete Luntēna, tika arestēta 30. jūlijā un vēlāk sniedza visai interesantu liecību. Proti, R. Kundziņš esot uzdevies par partizānu grupas komandieri un stāstījis, ka partizānu esot daudz, tie “[...] esot saistīti ar Lietuvas bandu un pakļaujoties bandītisko formējumu štābam, kas atrodoties mežā Lietuvā. Štābā esot ložmetēji un radiosakari. [...] No bandītu štāba nācis rīkojums visiem bandītiem apvienoties; no Rīgas ieradīšoties papildspēki, un sākšoties lielas lietas. Visu bandītu grupu vadītājs štābā esot Raseckis, kurš atrodoties mežā Lietuvā.”¹⁹ Diemžēl autoram nevienā citā dokumentā nav izdevies atrast apstiprinājumu par šādu partizānu štābu un komandieri Rasecki Lietuvā, kam pakļautos arī latviešu partizāni.

1945. gada jūlijā un augustā turpinājās Bauskas čekistu un karaspēka kopējas operācijas. Cīņās krita vairāki latviešu partizāni, citus arestēja, un padomju varas represīvās iestādes tā saucamo Varena partizānu vienību uzskatīja par likvidētu.²⁰

Arī otrpus robežas, Lietuvas teritorijā, 1945. gada vasarā notika līdzīgi procesi. Daudzi Biržu apriņķa teritorijā dzīvojošie latvieši papildināja Lietuvas bruņoto pretošanās kustību. Tā, piemēram, Jānis Ceplis no Biržu apriņķa Radvilišķu pagasta Purvišķu sādžas NKVD izmeklētājam liecināja, ka viņš 1945. gada augustā pievieno-

jies Jāņa Krivicka vadītajai partizānu vienībai, kurā no viņa sādžas bijuši arī Vilis un Valdis Kovali. Šī grupa sagrauta, kad to nakšņošanas vietā kādā sādžā pie Biržiem šķūnī aplenca Iznīcinātāju bataljona kaujinieki. Apšaudē no 35 vīru lielās partizānu grupas krita 16–20 cīnītāju, bet pašu J. Cepli, kuram bija tikai 16 gadu, – ievainoja.²¹ Nākamajā gadā J. Ceplis iesaistījās bruņotā jauniešu pretošanās grupā, kuru vadīja Panemunes pagastā dzīvojošais Ēriks Arvīds Narkevics. Jaunieši 1946. gadā kopš vasaras līdz gada beigām bija vairākkārt izdemolējuši ciema padomes ēkas Panemunes un Jaunsaules pagastā – sadedzināja dokumentus, iznīcināja propagandas plakātus un komunistu partijas vadoņu portretus, salauza inventāru, aiznesa gan telefona aparātus, gan svarīgus dokumentus. Paņemts tika arī sarkanais karogs, kuru vēlāk izmantoja, lai izgatavotu Latvijas nacionālo karogu. Sarkanbaltsarkanais karogs tika uzvilkt Budbergas parkā kādā augstā kokā naktī uz 1946. gada 18. novembri. Vēl Ē. A. Narkevica vadībā tika piekauts un atbruņots Jaunsaules pagastā dzīvojošs Iznīcinātāju bataljona kaujinieks J. Avinskis, apšaudīta Ramīķēnu ciema padomes priekšsēdētāja T. Pravdas māja.²²

Arestam sekojošās pratināšanās Ē. A. Narkevics atzinās, ka uzturējies sakarus ar lietuviešu nacionālajiem partizāniem. Pirmo reizi lietuvieši viņa mājās pabija jau 1945. gada ziemā, bet 1946. gada vasarā septiņi lietuviešu partizāni prasīja, lai viņus aizved līdz Jaunsaules veikalam, kuru aplaupīja. Par šo pakalpojumu Ē. A. Narkevics no laupījuma saņēma puskilogramu konfekšu un odekolona pudelīti.²³

1947. gada 12. janvārī Ē. A. Narkevics kopā ar Panemunes ciema padomes priekšsēdētāju Robertu Butleru viesojās kādās Jaunsaules pagasta mājās. Tur kopējas iedzeršanas laikā ieradās 16 partizāni, kas savstarpēji, kā liecinājis Ē. A. Narkevics, sarunājušies lietuviski, bet daži runājuši latviski. Četri bijuši viņam pazīstami, jo kopīgi piedalījušies Jaunsaules veikala aplaupīšanā. Partizāni izlamāja R. Butleru un aizliedza strādāt līdzšinējā amatā, bet Ē. A. Narkevicu uzaicināja tiem pievienoties, kam viņš arī labprāt piekrita. Partizānu vienība vairākas dienas pavadīja dažādās Jaunsaules pagasta zemnieku sētās, jo Panemunes pagastā viņus meklēja. Pēc tam partizāni atgriezās savā bunkurā Budbergas mežā. Turpmākajās dienās bunkurā palika tikai divi partizāni (viens vecs, otrs ievainots), bet citi, sadalījušies divās grupās, aizgāja uz Lietuvu pēc pārtikas, jo vienības atbalstītāji dzīvoja vairākās sādžās Saloču pagastā. Komandiera uzvārdu Ē. A. Narkevics nezināja, bet čekas izmeklētājiem teica, ka tā vārds ir Alberi,²⁴ biežāk saukts par Kapteini. Šā komandiera apģērba apraksts ir visai interesants – vācu armijas mētelis, civilapģērba bikses, Latvijas armijas frencis ar kapteiņa zīmotnēm, bet pie krūtīm piesprausts augsts padomju apbalvojums – Sarkanās Zvaigznes ordenis (! – R. Ā.). Lietuvieši esot stāstījuši, ka tie nogalinot padomju aktīvistus – Panemunes pagastā esot nogalinājuši Iznīcinātāju bataljona kaujinieku Balakānu.

Ē. A. Narkevics aizgājis uz mājām, solīdams nākamajā dienā atgriezties, bet nav atgriezies, jo bunkurā nav bijis kur gulēt un arī ēdiens bijis slikts.

1947. gada 27. janvārī nepilngadīgo jaunekli arestēja, un, spriežot pēc viņa liecībām un tajās ietvertās informācijas nozīmīguma, pratināšanas viņu bija salauzušas – Ē. A. Narkevics izstāstīja visu, ko zināja. Čekistiem varēja noderēt informācija gan par bunkura atrašanās vietu, gan par to, ka pieejas nav mīnētas, kā arī par apkārtnes novērošanu un sargposteni.²⁵ Diemžēl nav zināms, kā čekisti iegūto informāciju izmantoja, jo lietuviešu nacionālo partizānu vienības turpmākais liktenis nav skaidrs.

Sākot ar 1947. gada pavasari līdz 1949. gada oktobrim, Panemunes pagastā uzturējās cita lietuviešu nacionālo partizānu grupa, kas jau 1944. gada nogalē bija izveidojusies Biržu apriņķa Saloču un Pabirzes pagastā. To vadīja kāds lietuvietis Naudžūns ar segvārdu “Miķelis”.²⁶ Vienības dislokācijas vieta atradās Budbergas mežā, un grupas sastāvā bija deviņi cīnītāji, arī kāds Kēnigsbergas vācietis – Horsts Langekers (*Horst Langecker*), kurš nelegāli vispirms bija ieradies Lietuvā, tad Latvijā un dzīvoja Panemunes pagastā, līdz 1949. gada augustā pievienojās lietuviešu partizāniem. “Miķeļa” vadītā partizānu vienība tika sagrauta PSRS Valsts drošības ministrijas (turpmāk tekstā – VDM) iekšējā karaspēka operācijā 1949. gada 17. oktobrī, kad Pūču Šņoru viensētā piecus partizānus ielenca ievērojams pārspēks – Bauskas un Biržu čekisti, kā arī PSRS VDM iekšējā karaspēka 36. un 137. strēlnieku pulka karavīri.²⁷ Spriežot pēc tā, ka Pūču Šņoru saimnieks Arvīds Butka atstāja partizāniem degvīnu, alu un uzkožamos, bet pats pirms uzbrukuma māju pameta,²⁸ jāsecina, ka viņš sadarbojies ar čekistiem. Minētajās mājās iepriekš kādu laiku puslegāli bija dzīvojis H. Langekers, arī pārējie partizāni tur nebija pirmoreiz. Starp aplencējiem un partizāniem notika apšaude, mājā iemeta granātas, izcēlās ugunsgrēks, un četri partizāni gāja bojā, bet smagi ievainoto H. Langekeru sagūstīja. Arī aplencējiem bija viens kritušais un viens ievainotais.²⁹ Pirms smagi ievainoto H. Langekeru pārveda uz Rīgas 1. cietuma slimnīcu, viņu sāka pratināt jau Bauskā. Slimnīcā Rīgā H. Langekeru ārstēja un turpināja pratināt, lai uzzinātu partizānu atbalstītājus. To arī panāca, un vēlāk uz šo liecību pamata apcietināja 11 Panemunes pagasta iedzīvotāju.³⁰ Atbalstītājus sodīja gan par neziņošanu, gan par atbalstu ar pārtiku, gan par partizānu veļas mazgāšanu un citiem padomju varai netīkamiem “noziegumiem”. Atbalstītāju vidū bija arī pagasta izpildkomitejas sekretāre Zelma Bēka, kura “bandītu uzdevumā ievākusi ziņas par karaspēku un VDM darbiniekiem, apmeklēja bandas nometni un bija bandīta “Kazimira” mīļākā.” Savukārt Jermaloviču ģimene tika vainota par to, ka partizāni nolauņījuši un nokāvuši govi un pārdevuši Rīgas tirgū. Bez tam viņi savās mājās bija slēpuši kāda partizāna māsu – Elizabeti Sirbikaiti, kas dzīvoja ar viltotiem dokumentiem un bija Jermalovičiem attāla radniece.³¹ Atbalstītājs Jānis Slavinskis

bija iestājies Iznīcinātāju bataljonā, lai par tā darbības plāniem jau laikus varētu ziņot partizāniem.³²

Jāpiebilst, ka starp Pūču Šņorēs nogalinātajiem nebija vienības komandiera. Viņa un vēl triju partizānu turpmākais liktenis autoram nav zināms.

Šī temata pilnīgākai izpētei būtu nepieciešams pētnieciskā darba turpinājums Lietuvas arhīvos un sadarbība ar lietuviešu kolēģiem.

Atsauces un piezīmes

- 1 *Strods H.* Latvijas nacionālo partizānu karš 1944–1956. – Rīga, 1996, 472.–475. lpp.
- 2 Turpat, 203., 396., 474. lpp.; *Baltmanis J.* Ilūkstes partizānu pulka gaitas // Uz ežiņas galvu liku... – Rīga, 1993, 124. lpp.; *Blūzma G.* Nacionālo partizānu karš Sēlijā // Pretestības kustība okupācijas varām Latvijā. – Rīga, 1997, 265.–344. lpp.
- 3 *Zihmanis M.* Tur mežā, mazā bunkurītī // Uz ežiņas galvu liku..., 309.–314. lpp.; *Strods H.* Latvijas nacionālo partizānu karš: Dokumenti un materiāli 1944–1956. – Rīga, 1999, 460.–468. lpp.
- 4 Latvijas Valsts arhīvs (turpmāk – LVA), 1822. f., 1. apr., 204. l., 108. lp.
- 5 Turpat, 1825. f., 2. apr., 43. l.
- 6 *Strods H.* Latvijas nacionālo partizānu karš 1944–1956, 473. lpp.
- 7 Turpat, 474. lpp.
- 8 Latvijas Valsts vēstures arhīvs (turpmāk – LVVA), 3790. f., 1. apr., 511. l., 24. lp.
- 9 LVA, 1986. f., 1. apr., 14707. l., 13., 14. lp.
- 10 Turpat, 19. lp.
- 11 Turpat, 18254. l., 260. lp.
- 12 Turpat, 14707. l., 104.–106. lp.
- 13 Turpat, 135.–137. lp.
- 14 Turpat, 32. lp.
- 15 Turpat, 13., 14., 19., 23. lp.
- 16 Turpat, 70.–74. lp.
- 17 Turpat, 18254. l., 260.–262. lp.
- 18 Turpat.
- 19 Turpat, 14707. l., 110., 111. lp.
- 20 Turpat, 18254. l., 260. lp.
- 21 Turpat, 855. l., 74.–86. lp.
- 22 Turpat, 227.–233. lp.
- 23 Turpat, 18.–20. lp.
- 24 Lietas materiālos parādās apzīmējums – “Kavaļauskas banda”, kas varētu norādīt uz vienības komandiera uzvārdu.
- 25 LVA, 1986. f., 1. apr., 855. l., 18.–31., 152.–154. lp.
- 26 Turpat, 29289. l., 3. sēj., 70., 113.–122. lp.
- 27 Turpat, 70. lp.

²⁸ Turpat, 1. sēj., 31. lp.

²⁹ Turpat, 3. sēj., 70. lp.

³⁰ Turpat, 123.–129. lp.

³¹ Turpat, 113.–122. lp.

³² Turpat, 1. sēj., 58.–61. lp.

Raitis Ābelnieks

Die Besonderheiten des bewaffneten nationalen Widerstandes im Kreis Bauska (1944–1950)

Zusammenfassung

Heute wird viel über eine Zusammenarbeit der Balten auf staatlicher Ebene gesprochen. Zur Zeit der sowjetischen Besetzung konnte diese Art der Zusammenarbeit nur unter einzelnen Individuen oder zwischen verschiedenen nationalen Widerstandsorganisationen stattfinden. Die Zusammenarbeit zwischen lettischen und litauischen Partisanen fand in den Regionen entlang der lettisch-litauischen Grenze statt, zu der auch der Kreis Bauska gehört.

Die Aktivitäten der nationalen Partisanen konzentrierten sich gerade auf die grenznahen Gemeinden des Kreises Bauska. In dieser Region operierten oft auch litauische Partisanen, denn die sprachliche und geographische Verwandtschaft zwischen Letten und Litauern förderte die gute Zusammenarbeit. Dies war vor allem in der Gemeinde Panemune (jetzt Brunava) zu beobachten.

Die Aktivitäten der nationalen Partisanen waren auf dem Territorium des Nachbarlandes relativ sicher – im Vergleich zu Unternehmungen im eigenen Land. Hier bestand kaum Gefahr, erkannt zu werden, was für Verwandte, die mit dem bewaffneten Widerstand oft nichts zu tun hatten, zusätzlichen Schutz bedeutete. Hier sei erwähnt, dass die Staatsgrenzen innerhalb der UdSSR nur formal auf dem Papier existierten – ein Umstand, der die Tätigkeit der Partisanen über Grenzen hinweg ermöglichte. Zudem konnten die Partisanen so ihren sowjetischen Verfolgern besser ausweichen.

Doch im Sommer 1948 änderte sich die Situation: Die Verteidigungsministerien Lettlands und Litauens nutzten den Vorteil der Zusammenarbeit und organisierten in den Grenzgebieten gemeinsame Operationen gegen die Partisanen.

Eine nationale Widerstandsbewegung entstand in der Gemeinde Panemune direkt nach der zweiten (wiederholten) sowjetischen Besetzung im August 1944. Anfangs waren in ihr Männer aus der örtlichen Bevölkerung organisiert, die den Wehrdienst in der Roten Armee verweigerten und sich deshalb vor ihren Verfolgern verstecken mußten. Insgesamt handelt es sich hierbei um mehrere Zehn Dutzend Männer. Die meisten von ihnen besaßen

Waffen. Teilweise versteckten sie sich bei den eigenen Verwandten. Erst ab dem Frühjahr 1945 veranstalteten sie "illegale" Versammlungen, um ihre Aktivitäten besser zu koordinieren. Bald wurde eine Zusammenarbeit mit Mitgliedern der Widerstandsbewegung aus angrenzenden Gemeinden des Kreises Bauska und Litauen vereinbart. Im Juni und Juli 1945 erfolgten mehrere Angriffe auf Gemeinschaftseigentum sowie auf Helfer sowjetischer Machteinrichtungen in den Gemeinden Panemune, Ceraukste und Īslīce. Die Antwort darauf waren Verhaftungen (ausgeführt vom NKWD) der "Illegalen" und deren Helfern. Ein Partisan wurde dabei getötet.

Auch auf litauischer Seite spielte sich Ähnliches ab. In der Gemeinde Radviliškis im Kreis Biržai bildete sich eine Partisaneneinheit, der auch mehrere Letten angehörten. Von diesem Zeitpunkt an rückten mehrere litauische Partisaneneinheiten regelmäßig auf lettisches Territorium vor. Zu diesen Einheiten gehörten auch mehrere lettische Partisanen, 1949 sogar ein Deutscher aus Königsberg. Von 1945 bis 1949 hielten sie sich mehrfach für einen längeren Zeitraum im Wald Budberga auf, der zu der Gemeinde Panemune gehörte – da es hier einen geeigneten Bunker zum Überwintern gab. Von diesem Stützpunkt aus unternahm litauische Partisanen Angriffe auf sowjetische Machtaktivisten sowie Gemeinschaftseigentum auf litauischem Territorium. Lebensmittel wurden hauptsächlich bei Verwandtenbesuchen in Litauen organisiert. Doch auch die Bewohner der Gemeinde Panemune halfen den Partisanen vor allem mit Lebensmitteln und Informationen über Aktivitäten der sowjetischen Repressionseinrichtungen.

Der letzte dokumentierte bewaffnete Zusammenstoß zwischen der sowjetischen Armee und den litauischen nationalen Partisanen in der Gemeinde Panemune ereignete sich am 17. Oktober 1949. Auf beiden Seiten gab es Verwundete und Tote. Noch mehrere Monate danach wurden die Unterstützer der Partisanen verfolgt.

Ritvars Jansons

Čekistu militārās operācijas pret Latvijas nacionālajiem partizāniem (1944–1956)

Čekistu militārās operācijas (*чекистско войсковые операции* – tulk. no krievu val. – čekistu kaujas operācijas) kā vienu no operatīvās darbības veidiem pret bruņoto pretošanās kustību Baltijas republikās, Rietumukrainā un Rietumbaltkrievijā PSRS drošības iestādes sāka izmantot jau Otrā pasaules kara gados un turpināja pilnveidot līdz pat 20. gadsimta 50. gadu sākumam, kad bruņotā pretošanās komunistiskajam režīmam mazinājās.

Čekistu militārās operācijas savu nosaukumu ieguva operācijas kombinētā rakstura dēļ. PSRS drošības iestādes definēja, ka operācijas pamatelementi veidojas no čekistu un iekšlietu darbinieku darba ar aģentūru (drošības iestāžu aģenti, ziņotāji) un operatīvi militārajiem pasākumiem. Minētais čekistu militārās operācijas raksturojums sniegts, piemēram, PSRS Valsts drošības ministrijas 1947. gada 22. aprīļa pavēlē nr. 00207 “Par cīņas pastiprināšanu ar nacionālistisko pagrīdi un tās bruņotajām bandām Ukrainas PSR” un analogiskās pavēlēs par Baltijas padomju republikām.¹

Čekistu militārās operācijās tika iesaistīti drošības un iekšlietu iestāžu darbinieki, aģentūra, iekšlietu vai drošības iestāžu karaspēks. Šiem spēkiem saskaņā ar militāro teoriju bija jādarbojas ļoti saskaņoti un noteiktā secībā. Balstoties uz operatīvo darbinieku informāciju, ko ieguva no aģentūras, bija jānodrošināts militārs trieciens, pretošanās dalībniekus iznīcinot vai sagūstot. Turklāt čekistu militārās operācijās paredzēja, ievērojot konkrētu situāciju, noskaidrot partizānu skaitu, atrašanās vietu, partizānu militārās pozīcijas, kā arī to, cik daudz partizānu grupu drošības iestāžu aģentūra izsekojusi un to darbību ietekmējusi jau pirms čekistu operācijas.

Spriežot pēc drošības darbinieku izstrādātās un vēl 1949. gadā papildinātās teorijas, čekistu militārajai operācijai bija vairāki posmi – lēmuma pieņemšana par operācijas nepieciešamību, operācijas plāna izstrāde, operācijas dalībnieku politiskā “apstrāde”, militāro sakaru organizēšana, operācijas konfidencialitātes un partizāniem negaidītas norises nodrošināšana, izlūkošana, uzbrucēju nodrošināšanās pret partizānu pēkšņu uzbrukumu, operācijas norises vietas izolēšana un tās apkārtnes tīrīšana jeb “ķemmēšana” no cilvēkiem, kas varētu traucēt operācijas norisi. Šiem pasākumiem sekoja tiešs militārs uzbrukums partizāniem.²

Represīvajām iestādēm Latvijā 1944.–1945. gadā nebija viegli veikt operācijas, kurām būtu panākumi. Operācijās tika iesaistīti lieli militārie resursi – PSRS Iekšlietu tautas komisariāta (IeTK) Iekšējā karaspēka 5. un 48. divīzija, tomēr operācijas nebija efektīvas. Neveiksmi 1944. gada septembrī Latvijas PSR Iekšlietu sistēmas vadība izskaidroja ar to, ka Latvijas PSR IeTK apriņķu daļu vadītāji dezertieru grupām seko tikai ar karaspēku, neveicot operatīvo darbu ar aģentūru, t.i., neiefiltrējot dezertieru un partizānu vidū aģentus, pēc kuru sniegtās informācijas militārie pasākumi būtu veiksmīgāki.³ No 1944. gada septembra Latvijas PSR represīvās iestādes pret nacionālajiem partizāniem un Sarkanās armijas dezertieriem sāka izmantot operatīvās grupas. To vadību uzticēja Iekšlietu iestāžu virsniekam. Grupā darbojās vairāki operatīvie darbinieki, kuriem no aģentūras iegūto informāciju vajadzēja izmantot uzbrukumos pret nacionālajiem partizāniem. 1944. gadā operatīvie darbinieki, iesaistot IeTK Iekšējo karaspēku un Iznīcinātāju bataljonus, izmantoja slēpņus un pārsvarā nodarbojās tikai ar mežu epizodisku tīrīšanu, kā arī partizānu tvarstīšanu pēc to veiktajām akcijām. Situācija mainījās 1945. gadā, kad Latvijas PSR IeTK 18. aprīļa direktīva noteica, ka operatīvajām grupām nelieliem nacionālo partizānu spēkiem jāuzbrūk biežāk, militārajām vienībām – karaspēka kareivjiem un Iznīcinātājiem – operatīvo darbinieku vadībā veicot iepriekš plānotus uzbrukumus.⁴ Operatīvajās grupās parasti ietilpa trīs četri operatīvie darbinieki, IeTK karaspēka vads un vietējā Iznīcinātāju bataljona kaujinieki operatīvā darbinieka vadībā. IeTK Iekšējā karaspēka 5. divīzijas vadība katrā Latvijas apriņķī vienu vadu vienmēr turēja pilnā kaujas gatavībā, lai varētu palīdzēt operatīvajām grupām.⁵

1945. gada sākumā visaktīvākā nacionālo partizānu darbība bija Abrenes, Ludzas, Daugavpils un Ilūkstes apriņķī, kur pret to mēģināja aktīvi vērsties Latvijas PSR IeTK apriņķu daļas. Savukārt Madonas, Valkas, Jēkabpils, Cēsu un Rīgas apriņķī IeTK apriņķu daļu vājā operatīvā darba dēļ pret partizānu grupām nopietni uzbrukumi netika veikti. Latvijas nacionālo partizānu lielākā kauja ar PSRS IeTK karaspēku 1945. gada 2. martā Abrenes apriņķī Stampaku purvā pierādīja, ka ķēdes veida karaspēka uzbrukums lielam skaitam partizānu (apmēram 300), turklāt bez pamatīgas aģentūras informācijas par partizānu izvietojumu ir mazefektīvs. Savukārt Stampaku purvā koncentrētie Latvijas Nacionālo partizānu apvienības (LNPA) partizāni pārliecinājās, ka, partizāniem koncentrējoties lielā skaitā un iesaistoties cīņā ar karaspēku, ir daudz upuru – kaujas gaitā krita 25 partizāni.⁶ Tādēļ LNPA partizāni sadalījās mazās, mobilās grupās, kas uzbruka komunistiskā režīma amatpersonām un represīvo iestāžu darbiniekiem, bet frontāli pret karaspēku necīnījās.

Tā kā 1944. gadā un 1945. gada pirmajā pusē čekistu kaujas operācijas pret partizāniem Latvijā nedeva vēlamo rezultātu, PSRS IeTK un Valsts drošības tautas komisariāts (VDTK) 1945. gada 22. martā izdeva pavēli par “nacionālistiskās pagrīdes vienota centra un tās bruņoto bandu likvidēšanu”, kuru Latvijas PSR IeTK un VDTK visa 1945. gada laikā pildīja nesekmīgi.⁷

1945. gada 1. jūlijā Latvijas Komunistiskās (boļševiku) partijas (LK(b)P) Ludzas apriņķa komitejas sekretārs Ogurcovs ziņoja Centrālajai komitejai, ka 730 iznīcinātāju un PSRS leTK iekšējā karaspēka bataljons, kas darbojās apriņķī, nespēj atrast bruņotās pretošanās vadītājus un izvilināt partizānus no biežajiem mežiem, kur tie raduši patvērumu. Partizānu likvidēšanu traucējot arī nesaskaņotā rīcība un neorganizētība pat starp iznīcinātāju bataljona rotām.⁸

1945. gada 28. augusta pavēlē leTK darbiniekiem Latvijas PSR iekšlietu komisārs Augusts Eglītis uzsvēra, ka Jēkabpils un Daugavpils apriņķī, kur šajā laikā īpaši aktīvi darbojās Latvijas Tēvzemes sargu (partizānu) apvienības (LTS(p)A) dalībnieki, leTK apriņķa daļas ar partizāniem cīnās neefektīvi, neplāno operācijas un nopietni nedarbojas ar operatīvajām izstrādēm (izmantojot aģentūru) – galveno līdzekli cīņā pret partizāniem.⁹ Tāda pati situācija bija arī Ilūkstes apriņķī, kur darbojās LTS(p)A Ilūkstes pulks.¹⁰ LTS(p)A partizāni 1945. gada jūnijā un jūlija sākumā Ilūkstes apriņķī sagrāva piecu ciemu padomes ēkas, viena pagasta izpildkomiteju, izdemolēja 15 piena savākšanas vietas, divus Mašīnu un zirgu iznomāšanas punktus, sviesta ražotni, kā arī pagastos nopietni tika apdraudēti padomju varas saimnieciskie pasākumi kopumā.¹¹

1945. gada 1. septembrī tika izdota PSRS drošības komisāra vietnieka Bogdana Kobulova, Latvijas PSR iekšlietu komisāra A. Eglīša un drošības komisāra Alfona Novika pavēle par operatīvo sektoru izveidošanu cīņai pret nacionālajiem partizāniem Latvijā, ar Latvijas PSR represīvo institūciju vadošiem darbiniekiem kā sektoru komandieriem, jo izrādījās, ka čekistu militārās operācijas ir nesekmīgas. Drošības iestāžu vadītāji secināja, ka Latvijas PSR leTK un VDTK apriņķu daļu darbinieki tā vietā, lai sistemātiski un centīgi strādātu ar aģentūru, paļaujas vienīgi uz veiksmi karaspēka operācijās, izmantojot tiešu militāru uzbrukumu bez aģentūras informācijas. Praksē tas radījis situāciju, ka karaspēka apakšvienība, no leTK/VDTK apriņķa daļas nesaņemot konkrētu informāciju par partizānu dislokācijas vietām, nodarbojas galvenokārt ar apkārtnes pārbaudīšanu – un tas nevarot dot būtiskus operatīvus rezultātus. Par vienu no galvenajiem trūkumiem PSRS un Latvijas PSR represīvo iestāžu vadītāji atzina nepietiekamu un nokavētu operatīvās informācijas apmaiņu starp Latvijas PSR leTK un VDTK apriņķu daļām, tādēļ operācijas pret partizāniem netika rūpīgi sagatavotas, bet vairākos gadījumos operatīvās sadarbības trūkuma dēļ piedzīvoja neveiksmi.¹²

Taču arī pēc 1945. gada 1. septembra pavēles par operatīvo sektoru izveidošanu 1946. gada sākumā čekistu militāro operāciju kvalitāte uzlabojās salīdzinoši maz. Izpētot Latvijas PSR iekšlietu ministrijas (leM) dokumentus par cīņu pret nacionālajiem partizāniem 1946. gada pirmajā pusē, rodas pat priekšstats, ka iekšlietu sistēma militārājās operācijās devusies nelabrāt. Lai gan aktīvākajos partizānu darbības rajonos tika radītas pat jaunas operatīvās grupas partizānu likvidēšanai,¹³ čekistu operācijas gada sākumā Latvijas PSR leM atzina par neveiksmīgām. 1946. gada

16. aprīlī, apkopojot informāciju par partizānu vajāšanām Viļakas, Valkas, Daugavpils, Ventspils, Kuldīgas un Rīgas apriņķī, Latvijas PSR IeM vadība secināja, ka Viļakas, Valkas, Ventspils un vēl citos apriņķos partizānu grupu izstrāde pārtraukta 1945. gada rudenī. Vairākas operācijas ar aģentūras palīdzību pret partizāniem netika veiktas, jo nebija sastādīts pat plāns, kā rīkoties. Taču lielākā iekšlietu sistēmas neveiksme bija partizānu grupās iefiltrējamo aģentu trūkums – partizānu grupās, pret kurām vērsās iekšlietu darbinieki, iekšlietu aģentu lielākoties nebija. Tas bija iemesls neveiksmīgām operācijām.¹⁴ Vēl 1946. gada 12. jūlijā Latvijas PSR IeM vadība secināja, ka Tukuma, Talsu un Ventspils apriņķī partizāni netiek iznīcināti un tiem pat neseko tūlīt pēc partizānu veiktajām akcijām.¹⁵ Objektivitātes labad jāteic, ja aģentūras informācija tiku analizēta pirms militārā uzbrukuma, tad čekistu operācija arī 1946. gada sākumā partizāniem varēja sagādāt milzu zaudējumus. Par to liecina uz aģentūras informācijas pamata sagatavotā LTS(p)A 2. Latgales partizānu divīzijas štāba likvidēšana 1946. gada 9. februārī.¹⁶

1946. gadā Latvijas PSR IeM pavēles noteica, ka apriņķu daļas čekistu militārās operācijas nedrīkst veikt bez iepriekšējas IeM aģentu veiktas izlūkošanas un operācijas plānveida sagatavošanas. Šo rīkojumu un acīmredzot arī gūtās pieredzes dēļ 1946. gada augustā–septembrī LPSR IeM apriņķu daļas varēja atskaitīties par veiksmīgām operācijām. Valmieras, Valkas, Alūksnes, Viļakas, Rēzeknes, Daugavpils, Ilūkstes, Jēkabpils un Cēsu apriņķī čekistu militārās operācijas no 1946. gada jūlija sāka gatavot, vadoties pēc operatīvās informācijas. Tas palīdzēja likvidēt apmēram 100 partizānu.¹⁷ 1946. gada decembrī Kuldīgas un Tukuma apriņķī čekistu operācijās tika sagūstīta un iznīcināta Kurzemes nacionālo partizānu apvienības vadība. Arī citos Latvijas apriņķos 1946. gada otrajā pusē operācijas bija veiksmīgākas nekā pirms tam.¹⁸

Kopš 1946. gada Latvijas PSR drošības iestādes pret nacionālajiem partizāniem plaši izmantoja aģentus kaujiniekus, kā arī no tiem veidotās specgrupas. Aģentus iefiltrēja tieši partizānu grupās, kur viņi partizānus nogalināja vai sagūstīja. Viens no aģentu kaujinieku uzdevumiem bija cītīgi darboties partizānu izstrādē un partizānus pakļaut karaspēka triecienam. Speciāģentu darbība bija tik slepena, ka pat militārajā teorijā par čekistu militārajām operācijām aģentu kaujinieku loma netika uzsvērta, taču praksē Latvijā bieži vien bija gadījumi, kad partizānus nogalināja aģenti kaujinieki, bet karaspēks nodrošināja vienīgi aplenkumu vai arī operācijā iesaistījās tikai tad, kad specgrupa pirmo triecienu partizāniem jau bija devusi.¹⁹ PSRS un Latvijas PSR represīvo iestāžu vadība par veiksmīgāko aģentu kaujinieku operāciju uzskatīja Riharda Pārupa nacionālo partizānu grupas iznīcināšanu 1946. gada 2. jūlijā, kad specgrupa nogalināja 10 nacionālo partizānu, bet karaspēks piedalījās tikai piecu izbēgušo partizānu meklēšanā. Par šo operāciju PSRS iekšlietu ministrs Sergejs Kruglovs 1946. gada 6. jūlijā ziņoja pat PSRS vadībai – Josifam Staļinam, Vjačeslavam

Molotovam un Lavrentijam Berijam.²⁰ Lai gan 1946. gada sākumā Latvijas PSR leM vadība deva uzdevumu Viļakas apriņķa daļai kaujas operācijā likvidēt apriņķī dislocēto LNPA vadību, tās komandieri Pēteri Supi 1946. gada 1. aprīlī nodevīgi noslepkavoja leM speciālists Jānis Klimkāns.²¹

No dokumentiem secināms, ka salīdzinājumā ar 1946. gadu 1947. gadā čekistu militārās operācijas bija sagatavotākas – operatīvās informācijas iegūšanā pirms operācijas tika iesaistīti gan speciālisti, gan arī izmantotas izmeklēšanas procesā iegūtās ziņas. 1947. gada 14. februārī pēc speciālista Jāņa Klimkāna iegūtās informācijas tika sagūstīts Seskaūsas partizānu grupas dalībnieks Kārlis Rutkis, kurš atzinās, ka 15. februārī partizānu grupa paredzējusi izdemolēt Lutriņu pagasta vēlēšanu iecirkņus un pēc tam pārvietoties uz citiem pagastiem. To izmantoja Latvijas PSR leM Bandītisma apkarošanas daļas operatīvā grupa, kas priekšnieka Sabitova vadībā Lutriņu pagasta Jāņkalnu māju rajonā aplenca partizānu bunkuru un nošāva septiņus partizānus. Madonas un Viļakas apriņķī leM darbinieki izstrādāja aģentūru pret Slavinska partizānu grupu. Pēc aģenta “Maligna” informācijas grupa tika atklāta un partizānus Lubānas pagastā pārsteidza leM Madonas apriņķa daļas operatīvā grupa. Kaujā nogalināja 11 partizānu.²²

1947. gadā un vēlāk Latvijas PSR drošības iestāžu aģentu kaujinieku darbība turpinājās. No 1945. gada līdz 1953. gadam Latvijā darbojās vismaz 64 drošības iestāžu aģenti kaujinieki, kuri nogalināja 167 un sagūstīja 58 nacionālos partizānus, pie tam pārkāpjot 1907. gada 18. oktobra Hāgas IV konvencijas normas par karadarbības vešanu, – pret partizāniem tika izmantoti narkotiskie līdzekļi.²³ Lai gan salīdzinājumā ar kopējo nogalināto (2407) un arestēto (4370) nacionālo partizānu skaitu²⁴ aģentu kaujinieku noslepkavoto partizānu skaits ir neliels, tomēr jāievēro, ka aģentus kaujiniekus sekmīgi izmantoja partizānu centralizēto organizāciju – LNPA, LTS(p)A un Kurzemes nacionālo partizānu apvienības vadības iznīcināšanā un aizturēšanā. Līdzīga situācija bija arī Lietuvā, kur 1950.–1953. gadā aģenti kaujinieki piedalījās partizānu centralizēto organizāciju sagrāvē, un kopš 1952. gada tie bija galvenais spēks cīņā pret partizāniem, jo militārās vienības tika maz izmantotas. Partizānu kustībai kļūstot vājākai, daļu PSRS leTK leikšējā karaspēka no Lietuvas atvilka, un militārās grupas tika formētas, lai cīnītos pret konkrētām partizānu vienībām.²⁵

Latvijā vēl 1953. gadā cīņai pret partizāniem izveidoja 12 operatīvās grupas, kuras praktiskajā darbībā bija lēnas, operāciju īstenošanā parādīja neapdomību un izmantoja partizāniem jau zināmas metodes. Operatīvās grupas vilcināšanās un savu slēpņu atklāšanas dēļ neveiksmīgi norisēja čekistu militārās operācijas pret Staņislava Zavadskā, Kārļa Mūsiņa, Plotkāna-Šalamagina un Vucāna partizānu grupām.²⁶ 1953. gada 27. septembrī pēc čekistu uzbrukuma Kārlis Mūsiņš tika arestēts. Savukārt iekšējā karaspēka vienību 1955.–1956. gada operācijas pret Staņislava

Zavadska grupu un atsevišķiem bruņotiem partizāniem, piemēram, bijušo LTS(p)A dalībnieku Viktoru Smelteru, kad nebija zināma precīza partizānu atrašanās vieta, varēja izraisīt vienīgi iedzīvotāju izbrīnu vai sajūsmu – vairāk nekā 10 gadu pēc Otrā pasaules kara mežos vēl mīt partizāni! Šos cilvēkus 1955.–1956. gadā VDK tikai ar solījumiem, ka, piesakoties varas iestādēm, viņiem represijas nedraud, varēja piespiest legalizēties.²⁷

Jāsecina, ka līdz pat 1946. gadam Latvijas PSR drošības un iekšlietu iestādes no militārās teorijas par čekistu militārajām operācijām praksē pārsvarā izmantoja tikai karaspēka uzbrukumus. Pēc 1945. gada Latvijas PSR drošības iestādes pastiprināja operatīvo darbu ar aģentūru un efektīva kļuva drošības iestāžu operatīvās darbības savienošana ar karaspēka militārajām operācijām. Pēc PSRS IeM Bandīstisma apkarošanas pārvaldes informācijas čekistu militārajās operācijās 1944. gadā tika nogalināti vai sagūstīti 1075 partizāni, 1945. gadā – 6016, 1946. gadā – 4218 partizānu.²⁸

1954.–1956. gadā, kad partizānu Latvijā bija atlicis ļoti maz un viņi lielā mērā bija atšifrējuši drošības iestāžu aģentūras darba paņēmienus, čekistu operācijām, it sevišķi, kur piedalījās karaspēks, atkal bija maza efektivitāte. Taču 1946.–1953. gadā veiksmīga izrādījās Latvijas PSR drošības iestāžu aģentu kaujinieku izmantošana.

Kā liecina nacionālo partizānu darbības pieredze Latvijā, partizāni čekistu militārajām operācijām visveiksmīgāk varēja pretoties, negaidīti uzbrūkot, kad drošības iestāžu darbinieki vēl tikai devās uz operāciju. Par to liecina LTS(p)A Eduarda Platkaņa partizānu grupas uzbrukums IeTK Iekšējā karaspēka vienībai 1945. gada jūlijā netālu no Dunavas kapsētas,²⁹ vairākkārtēji partizānu uzbrukumi IeTK, VDTK darbiniekiem un iznīcinātājiem uz ceļa Ilūkstes apriņķa pagastos³⁰ 1945. gadā un citur Latvijā. Ja karaspēks jau bija pilnīgi aplencis partizānu atrašanās vietu, partizāniem, vērā ņemot karaspēka skaitlisko pārsvaru, bija mazas izredzes izlauzties no aplenkuma. Partizāni cīnījās varonīgi, tomēr bunkura aplenkšanas gadījumā no zaudējumiem neglāba arī ap bunkuru izliktās mīnas, kā Visvalža Brizgas latviešu un lietuviešu partizānu grupai 1949. gada 17. marta kaujā netālu no Īles,³¹ vai apļveida aizsardzība ap bunkuru, kad 1950. gada 25. februārī Jēkabpils apriņķī netālu no Aknīstes krita Grāversona–Indāna vienības dalībnieki.

No čekistu militārās operācijas aplenkuma partizāni visveiksmīgāk varēja izlauzties, izmantojot tumsas aizsegu, kā 1945. gada 2. marta Stampaku kaujā,³² Artūra Ernesta Legzdīņa partizānu grupas 20 partizāni kaujā ar IeTK Iekšējā karaspēka 5. divīzijas 36. pulka vienības 250 kaujiniekiem 1945. gada 24. decembrī Kuldīgas pagastā netālu no Skutuļu mājām³³ vai Kabiles apmēram 20 nacionālo partizānu kaujā ar PSRS IeTK Iekšējā karaspēka 5. divīzijas 36. strēlnieku pulka vienību 1946. gada 1. janvārī.³⁴

Atsauces

- ¹ Высшая Краснознаменная школа Комитета Государственной безопасности при Совете Министров СССР имени Ф. Э. Дзержинского. История советских органов государственной безопасности. – Москва, 1977, с. 471.
- ² Igaunijas Valsts arhīvs, 138. f., 1. apr., 16. l., 1.–48. lp.
- ³ Latvijas Valsts arhīvs (turpmāk – LVA), 1822. f., 1. apr., 244. l., 67. lp.
- ⁴ Turpat, 143. lp.
- ⁵ Turpat, 187. lp.
- ⁶ Turpat, 112. f., 2. apr., 8. l., 3., 4. lp.
- ⁷ Turpat, 1822. f., 1. apr., 244. l., 141. lp.
- ⁸ Turpat, 101. f., 8. apr., 18. l., 70. lp.
- ⁹ Turpat, 1822. f., 1. apr., 244. l., 186., 187. lp.
- ¹⁰ Turpat, 117. f., 3. apr., 19. l., 17.–19. lp.; 1986. f., 1. apr., 39056. l., 3. sēj., 48., 58. lp.
- ¹¹ Turpat, 270. f., 1. apr., 235. l., 18., 20. lp.
- ¹² Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas Informācijas centra arhīvs, 1. f., 3. apr., 2. l., 40., 41. lp.
- ¹³ Turpat, 91.–93. lp.
- ¹⁴ Turpat, 64., 65. lp.
- ¹⁵ Turpat, 104. lp.
- ¹⁶ LVA, 1986. f., 1. apr., 28785. l., 1. sēj., 150. lp.
- ¹⁷ Turpat, 163., 164. lp.
- ¹⁸ Krievijas Valsts kara arhīvs, 38673. f., 1. apr., 51. l., 29. lp.
- ¹⁹ LR kriminālieta 8600039, 2. sēj., 162. lp., Drošības policija.
- ²⁰ Krievijas Federācijas Valsts arhīvs (turpmāk – KFVA), 9401. f., 2. apr., 138. l., 46.–48. lp.
- ²¹ LVA, 1825. f., 2. apr., 17.B tēma, A sadaļa.
- ²² KFVA, 9478. f., 1. apr., 855. l., 91. lp.
- ²³ LVA, 1825. f., Nacionālo partizānu kartotēka; The Avalon Project at Yale Law School. Laws of War on Land (Hague IV); October 18, 1907 // <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/lawofwar/hague04.htm> (23.02.05.).
- ²⁴ *Strods H.* Latvijas nacionālo partizānu karš 1944.–1956. – Rīga, 1996, 490. lpp.
- ²⁵ *Pocius M.* MVD–MGB specialiosios grupēs Lietuvoje (1945–1959) // Genocidas ir rezistancija, 1997, nr. 1, p. 7–42; Karas po karo = War after War. Armed anti-Soviet Resistance in Lithuania in 1944–1953. – Vilnius, 2004, p. 38–40 (Unequal Struggle, 1, 2, 2).
- ²⁶ LVA, 101. f., 16. apr., 41.a l., 185. lp.
- ²⁷ *Jansons R., Zālīte I.* LPSR valsts drošības dienesta izveidošana un tā represīvie uzdevumi // Totalitārie režīmi un to represijas Latvijā 1940.–1956. gadā. Latvijas Vēsturnieku komisijas 2000. gada pētījumi (Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 3. sēj.). – Rīga, 2001, 447. lpp.
- ²⁸ KFVA, 9478. f., 1. apr., 769. l., 22. lp.
- ²⁹ *Blūzma G.* Nacionālo partizānu karš Sēlijā // Pretestības kustība okupācijas varām Latvijā. – Rīga, 1997, 277., 278. lpp.
- ³⁰ LVA, 270. f., 1. apr., 235. l., 18. lp.
- ³¹ *Strods H.* Latvijas nacionālo partizānu karš 1944–1956: Dokumenti un materiāli. – Rīga, 1999, 460.–468. lpp.

³² Turčinskis Z. Latvijas nacionālo partizānu apvienības izveidošanās un darbība Stampaku periodā (1944. gada oktobris – 1945. gada marts) // Okupācijas režīmi Latvijā 1940.–1959. gadā. Latvijas Vēsturnieku komisijas 2002. gada pētījumi (Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 10. sēj.). – Rīga, 2004, 466. lpp.

³³ Krievijas Valsts kara arhīvs, 38673. f., 1. apr., 42. l., 417. lp.

³⁴ Turpat, 45. l., 1. lp.

Ritvars Jansons

Combat Operations of the Soviet Security Agents (Chekists) against National Partisans (1944–1956)

Summary

The security institutions of the Soviet Union had worked out a military theory of combat operations for the needs of their special agents. By the end of World War II such operations were introduced as a kind of the operative measures against the armed resistance movements in the Baltic States, Western Ukraine and Western Byelorussia. The Soviet security institutions continued to improve the combat operations of their agents till the beginning of the 1950s when the intensity of anti-Communist resistance diminished.

The contacts of security agents and the NKVD personnel with agencies (agents of the security services and informers) and military actions were the main elements of the security agencies combat operations.

Until 1946 the LSSR security and NKVD institutions had almost no use for any military theory in their combat operations except frontal attacks in force. After 1945 the LSSR security institutions activated the operative contacts with agencies, and starting from 1946, effectively coordinated their operative measures with the military operations of armed forces. According to the information from the Department for Combating Banditism at the USSR NKVD, as a result of the NKVD combat operations during 1944 there were killed or captured 1075 partisans, 6016 in 1945, and 4218 in 1946.

By 1954–1956, the few remaining Latvian partisans had more or less deciphered the infiltration methods of the security service agencies. Thus, the effectiveness of combat operations, especially with engagement of the armed forces, was back to its lowest. In 1946–1953, the LSSR security institutions achieved unexpected success by using agents-combatants who infiltrated into armed resistance groups.

Memoirs of the Latvian national partisans indicate that they were most successful in warding off a secret agents combat operation at the moments when security forces were caught on move, preparing for a sudden attack. In cases when the partisan hiding places were already surrounded by the armed forces, partisans had very little chance to break out because of the numerical superiority of the Soviet units.

Zigmārs Turčinskis

Čekas aģentu kaujinieku loma Latvijas Nacionālo partizānu apvienības sagrāvē (1944–1953)

Rakstā apskatīti daži aspekti jautājumā par čekas specoperācijām cīņā pret vienu no Latvijas spēcīgākajām nacionālo partizānu organizācijām – Latvijas Nacionālo partizānu apvienību (LNPA). Līdz šim pieejamajā informācijā par aģentu kaujinieku (turpmāk tekstā speciāģenti) darbības sekām redzams, ka no 167 speciāģentu nogalinātajiem partizāniem LNPA darbības teritorijā nonāvēts tikai 12 cilvēku. Bez tam speciāģentu darbības rezultātā LNPA grupas ne reizi necieta tik lielus zaudējumus, kad tiktu likvidētas vai apšautas veselas grupas, kā tas nereti notika citos novados, kur specgrupām izdevās nogalināt pa pieciem, sešiem, pat deviņiem cilvēkiem vienā operācijā. No LNPA parasti nogalināja vienu, retāk divus partizānus.

Sākotnēji – 1945. gadā nacionālo bruņoto pretošanos padomju okupanti centās apspiest ar visnotaļ brutālu, militāru pārspēku. Cīņās pret partizānu kustību Latvijā tika izmantots ne tikai NKVD karaspēks, bet arī vairākas Sarkanās armijas divīzijas, kuras “ķemmēja” plašos mežu masīvus. NKVD karaspēks uzbruka partizānu nometnēm.

Vienlaikus Abrenes (no 1945. gada oktobra Viļakas) apriņķī NKVD masveidā arestēja partizānu atbalstītājus un partizānu ģimenes turēja apcietinājumā kā ķīlniekus. Apcietinātos sita, mērdēja badā vairākus mēnešus, līdz partizāns bija spiests legalizēties. Līdz 1945. gada rudenim šī metode bija devusi zināmus panākumus, bet daudzos gadījumos tā noveda pie pretējām sekām – mežos aizgāja veselas ģimenes ar maziem bērniem un, bēgdamas no terora, pievienojās partizāniem. Tam par iemeslu bija partizānu atbalstītāji, kuru vidū nereti atradās gandrīz visa uz Rietumiem bēgļu gaitās neaizbraukusī pagasta inteliģence – pagasta vecākais, skolotāji, mežsargi, turīgākie saimnieki utt.¹

Līdz ar to bez partizānu kustības apkarošanas ar militārām metodēm čekai bija arī jādomā, kā graut partizānu kustības autoritāti, tātad par speciālu provokatīvu metožu lietošanu. Tās ir grūti atklāt šo metožu specifiskuma dēļ. To galvenie mērķi bija partizānu vārdā slepkavot un aplaupīt vietējos iedzīvotājus, lai diskreditētu nacionālo pretošanās kustību, tādējādi sarīdot dažādas iedzīvotāju grupas savā starpā un vājinot spēju pretoties okupācijai.

Šādas metodes pēc literatūrā pieejamās informācijas tika izmantotas Rietumukrainā, kur atzīmēta “visnotaļ asas operatīvā darba metodes” efektivitāte.² Vienīgi MGB bija spiesta MVD iesniegt atskaiti par noziegumiem – slepkavībām, laupīšanu un zādzībām,

kuras čekas speciālisti ir izdarījuši, izlikdamies par Ukrainas Sacelšanās armijas (UPA) partizāniem, lai milicijai šīs lietas nebūtu velti jāizmeklē.

Vai arī Latvijā tika lietotas šādas metodes? Tiešu dokumentālu pierādījumu Latvijas arhīvos par šādu metožu lietošanu nav izdevies atklāt. Taču, pētot notikumus partizānu vissīvāko cīņu reģionos, atklājas bezjēdzīgas slepkavības, kuras radīja lielu rezonansi apkārtnes iedzīvotājos. Par šīm slepkavībām gan tolaik, gan vēlākajos gados plaši runāja padomju propaganda. Savukārt padomju drošības dienesti par tām neizrādīja interesi un nemēģināja tās atklāt. Neviena sagūstītā partizāna krimināllietā šīs slepkavības nav pat pieminētas. Tas rada aizdomas, ka runa varētu būt par čekas specoperācijām.

Aplūkosim šādu brutālu un mīklainu notikumu sērijas gaitu Abrenes apriņķa Šķilbēnu pagastā 1945. gada vasaras sākumā. Ir vairāki iemesli, kāpēc tas notika tieši Šķilbēnu pagastā. 1945. gada pavasarī un vasarā LNPA darbība Abrenes apriņķī kopumā bija tik spēcīga, ka padomju vara turējās vienīgi pilsētās – Viļakā un Balvos, kā arī pagastu centrā, kur bija izvietots NKVD karaspēks un iznīcinātāju operatīvās grupas. Pārējā teritorijā padomju vara pastāvēja visai nosacīti – 30 procentu ciema padomju bija iznīcināts un vēl 30 procentu vispār nebija spējušas uzsākt darbu.

Viena no traģiskākajām situācijām komunistiem bija izveidojusies Šķilbēnu pagastā, kur partizānu rindās darbojās ne tikai bijušais pagasta vecākais Pēteris Bukšs (1905–1946) un vairāki skolotāji, bet arī Šķilbēnu Romas Katoļu draudzes prāvests Ludvigs Štagars (1905–1973). Katoļu priesteru izvairīšanās no aresta un aiziešana mežā bija viena no lielākajām padomju varas neveiksmēm. Tas būtiski cēla partizānu kustības autoritāti iedzīvotāju acīs.³

Savukārt padomju vara balstījās vien uz saujiņu pagasta centrā Rekovā NKVD karaspēka aizsegā glābiņu atradušiem padomju aktīvistiem un pagasta krievu tautības iedzīvotājiem. Bolševistiskā propaganda bija bezspēcīga. Īpaši kolorīts bija partorgs Aleksejs Rassolovs (1902–?) – hronisks alkoholiķis, kurš savu “kroņa numuru” parādīja 1945. gada 8. martā Sieviešu dienas svinīgajā pasākumā, kad no pārdzeršanās jēgu zaudējušais bolševiks stāvēja uz skatuves un splāva uz runātājiem.⁴

1945. gada 24. martā Šķilbēnu pagasta Šeglovas sādžā piedzēries Sarkanās armijas leitnants Jegorovs cilvēku acu priekšā nošāva 12 gadus vecu zēnu, un Abrenes apriņķa kompartijas sekretārs Aleksandrs Ņikonovs bija spiests secināt:

“Uzskatām, ka tagad vienīgi publiska “oficiera” Jegorova nošaušana Šķilbēnu pagasta iedzīvotāju priekšā var pārliecināt pēdējos par to, ka Sarkanajā armijā nav un nevar būt bērnu slepkavas un ka padomju vara nežēlīgi izrēķinās kā ar saviem atklātajiem ienaidniekiem – visādiem bandītiem, tā arī ar cilvēkiem, kas gadījuma pēc pie tās ir piesmērējušies un apkaunojuši to.”⁵

Tas bija kas nepieredzēts – apriņķa Komunistiskās partijas sekretārs kā vienīgo izeju no situācijas redzēja padomju virsnieka publisku nošaušanu. Bolševiku režīms

acīmredzot bija nonācis traģiskā situācijā. Taču publiskus Sarkanās armijas virsnieku nāvessodus neviens pieļaut negrasījās. A. Ņikonovs nekavējoties no Abrenes apriņķa tika pārcelts darbā uz Daugavpili.

Savukārt Šķilbēnu pagastā pēc neilga laika notika vairākas mīklainas un nežēlīgas slepkavības, kuras mijās ar boļševiku organizētiem propagandas pasākumiem. 1945. gada 29. maija vēlā vakarā Zaķupļavas sādžā savā mājā tika noslepkavota visa ģimene – nošāva invalīdu Vincentu Gabrānu (1892), viņa sievu Sofiju (1896), māsu Bronislavu Gabrāni (1886), bet Gabrānu četrus bērnus – Antoņinu (1928), Antonu (1930), Franci (1932) un Anastasiju (1935) nodūra ar nazi.⁶ Nezināmie uzbrucēji bijuši četri. Ejot prom no Zaķupļavas, tie saskrējušies ar diviem partizāniem un bez brīdinājuma atklājuši uguni. Partizānu Jāni Kozlovski nogalināja, bet otram izdevās aizbēgt.⁷ Partizāniem bija labi izstrādāta paroļu sistēma, tādējādi bija iespējams izvairīties no nejaušām savstarpējām sadursmēm. Minētā grupa paroles vietā atklāja uguni, un tas rada aizdomas, ka uzbrucēji nav bijuši partizāni.

Nežēlīgā un bezjēdzīgā slepkavība apkārtnes iedzīvotājos izraisīja pamatotu sašutumu. To nekavējoties izmantoja komunistu propaganda. Abrenes apriņķa laikraksta "Latgales Zemnieks" 15. numurā parādījās raksts: "Iedzīvotāji prasa stingrus soļus pret bandītiem. 4. jūnijā ap 700 zemnieku piedalījās Šķilbēnu pagasta sapulcē". No varas iestādēm tika prasīta nekavējoša rīcība, lai pagastā pilnīgi pārtrauktu bandītismu, kura dēļ nevar mierīgi strādāt un dzīvot.

Dažas dienas vēlāk sekoja jauns slaktiņš, kurā atkal tika noslepkavota visa ģimene. 1945. gada 15. jūnija vakarā Šķilbēnu pagasta Stabļevas sādžā zvērīgi apšāva Slišānu ģimeni. Sētā ienāca bruņoti vīri un klusējot, bez brīdinājuma atklāja uguni. Viņi nogalināja Kazimiru Slišānu (1898), viņa sievu Viktoriju (1896) un bērnus Eleonoru (1927), Kazimiru (1933) un Albertu (1929).⁸ Dzīvi palika vienīgi divi mazākie bērni, kuri, ieraudzījuši svešiniekus, paslēpās un redzēja notiekošo.⁹

Autoraprāt, šie notikumi veido vienotu, labi plānotu kopainu, jo abu uzbrukumu mērķis bija nogalināt maksimāli daudz cilvēku, to skaitā bērnus, kas iedzīvotājos izraisītu lielāku sašutumu. Abos uzbrukumos gāja bojā 12 cilvēku: pieci pieaugušie un septiņi pusaudži.

Kas organizēja šos slaktiņus? Arhīvos atbildi meklēt veltīgi, jo jāšaubās, vai šādas operācijas sagatavošanu vispār dokumentēja. Visticamāk, pavēles tika dotas mutiski. Jāievēro, ka komunistu pārvaldītajā impērijā, kur galvenais bija noturēt partijas un tās vadoņa Staļina diktatūru, nevis ievērot likumību, mīklainas slepkavības bija normāla parādība. Slepkavības izmantoja, gan lai novāktu nevēlamus lieciniekus un konkurentus, gan diskreditētu politiskos pretiniekus. To panāca arī konkrētajā gadījumā, jo pēc tam daudzi iedzīvotāji uzskatīja partizānus par laupītājiem un slepkavām un no viņiem novērsās. Daudzu cilvēku prātos psiholoģiskā kara sekas ir saglabājušās vēl joprojām.

Pretošanās kustības brutālā apspiešanas fāze Viļakas apriņķī turpinājās līdz pat 1946. gada sākumam. Šajā laikā par normālu parādību kļuva tas, ka čekisti arestēja cilvēku, bet pēc dažām dienām kaut kur krūmos tika atrasts viņa līķis ar sasietām rokām un acīmredzamām spīdzināšanas pēdām uz ķermeņa. Baltinavas pagastā tikai 1945. gada septembrī vien šādā veidā nogalināja 24 pagasta iedzīvotājus. Visā apriņķī par parastu parādību kļuva māju dedzināšana.¹⁰

1946. gada sākumā čeka savas darbības metodes mainīja. Ašiņaināko darbu veicējus arestēja. Baltinavas pagastā arestēja un vēlāk notiesāja sešus NKVD darbiniekus ar pagasta nodaļas priekšnieku kapteini Minosjanu priekšgalā. Arestēja arī NKVD Rugāju pagasta nodaļas priekšnieku kapteini Murnilovu un Viļakas apriņķa nodaļas priekšnieku kapteini Pipo.¹¹ Šie čekistu aresti atgādināja PSRS augstākajos ešelonos trīsdesmitajos gados izstrādāto shēmu, kad G. Jagodu un viņa komandu nomainīja N. Ježovs, bet viņu savukārt L. Berija ar saviem rokaspuišiem. Tauta katreiz “atviegloti uzelpoja”, ka Komunistiskā partija to izglābusi no ļaunajiem čekistiem, bet represijas turpinājās. Kaut kas līdzīgs acīmredzot notika arī 1945. gadā Ziemeļlatgalē. Spriežot pēc vairāku padomju aktīvistu atmiņām, kurās pārpārēm izteikta pateicība partijai, arī šajā gadījumā boļševiku režīms panāca savu.

Taču terors nemazinājās. Tas tikai mainīja savas formas. Arestētos cilvēkus vairs masveidā nenogalināja, bet gan tiesāja un nosūtīja vergot uz daudzajām *Gulaga* nometnēm. Arī operācijas pret partizāniem kļuva slēptākas un līdz ar to bīstamākas. Pret partizānu organizāciju un lielāko grupu komandieriem sūtīja speciāģentus un no tiem saformētas specgrupas. Čekistos viesa optimismu Jāņa Klimkāna (1921–1971) veiksmīgā savervēšana un izmantošana, lai likvidētu LTS(p)A štābu; viņš darbojās Latgales dienvidu daļā, bija LTS(p)A jaunatnes organizācijas vadītājs.

Nākamā operācija, kurā tika nosūtīts J. Klimkāns – tagad kā čekas aģents *Dubin* –, bija LNPA štāba likvidācija. Operāciju kodēja ar nosaukumu *Molņija* (Zibens), kas norāda, ka aģenta *Dubin* uzdevums bija tieši partizānu komandieru likvidēšana. LNPA štābā J. Klimkāns ieradās kā LTS(p)A pārstāvis, kura uzdevums it kā bija abu organizāciju turpmākās sadarbības nostiprināšana.¹²

LNPA komandieris Pēteris Supe (1920–1946) nojauta, ka pret viņu vērsīs triecienu, taču nezināja, no kuras puses. Kopš desantēšanās 1944. gada oktobrī viņu vienmēr pavadīja personiskais miesassargs Aloizs Šaicāns (“Garais”; 1913–1948). Sarunu laikā ar citu grupu partizāniem vai atbalstītājiem viņš atradies līdzās P. Supem, ar šaušanai gatavu automātu.¹³ 1946. gada sākumā P. Supe pastiprināja apsardzi vēl ar diviem cilvēkiem – Kazimiru Circeni (“Bismarks”; 1923–?) un Franci Dukovski (“Franklins”; 1925).¹⁴ Arī LNPA sakaru daļas priekšniekam Antonam Circānam (“Vārpa”; 1911–1947) bija personiskais miesassargs – viņa bijušais kaimiņš Pēteris Logins (“Mazais”; 1927).¹⁵

Specaģentam operāciju atviegloja laimīgs gadījums. LNPA štābs tajā laikā bija apmeties Jaungulbenes mežos un tā vadībā valdīja pacilāts noskaņojums sakarā ar 1946. gada 6. martā Fultonā V. Čērčila teikto runu. To uztvēra gandrīz vai kā kara pieteikumu PSRS, un partizāni sāka gatavoties lielajam karam. Atklājās, ka Jaungulbenes pagasta Jaunzemjos sava brāļa mājās dzīvo bijušais Latvijas armijas pulkvedis Otto Klucis, kurš bija pieredzējis Latvijas armijas virsnieks un varētu vadīt plašākas kaujas operācijas. Nolēma, ka P. Supe un viņa vietnieks Heinrihs Auseklis ("Tērauds"; 1927–1946) kā LNPA pārstāvji, bet no LTS(p)A – J. Klimkāns dosies viņu pierunāt, lai pievienojas partizāniem. Tā bija pirmā reize, kad P. Supe kaut kur devās bez apsardzes, un tā izrādījās liktenīga.¹⁶

Padomju laika literatūrā lasāmi apraksti par varonīgo čekas aģentu, kurš viens pats tuvciņā pieveicis divus bandītu barvežus.¹⁷ Patiesība bija citāda un daudz nežēlīgāka. Kad P. Supe, H. Auseklis un O. Klucis apsēdās pie galda, J. Klimkāns palūdza saimniecei padzerties svaigu pienu un devās viņai līdzi uz priekšnamu. Tur viņš atvilka automāta aizslēgu un, iegājis atpakaļ istabā, atklāja uguni. P. Supe tika nogalināts uz vietas, bet H. Auseklis vēl paguva iekliegties.¹⁸

Pētot aģentu kaujinieku darbību, atklājās, ka informācijas par viņu neveiksmēm ir ļoti maz, taču tā ir atrodama. Interesanti, ka vienlaikus iespējams uzzināt arī partizānu atbildes soļus, kas bija īpaši asi un nežēlīgi. Tā, piemēram, Latvijas PSR MVD ministra vietnieks pulkvedis A. Sieks un Latvijas PSR MVD OBB daļas priekšnieks pulkvedis Riti-kovs 1946. gada 30. septembra instrukcijā par aģentu kaujinieku specgrupu izmantošanu cīņai pret partizāniem piemin arī neveiksmes. Viena no tām attiecas uz cīņu pret LNPA.

"Lai likvidētu bandītu grupas, kas operēja Alūksnes apriņķī, MVD nodaļa organizēja grupu, kuras sastāvā bija 2 aģenti, kas tika savervēti no legalizējušajiem bandītiem un vietējā istrebīķeļu bataljona 3 kaujiniekiem.

Būdami pazīstami kā legalizējušies bandīti un kā istrebīķeļu bataljona kaujinieki, pēdējie tika nosūtīti reidā, ar uzdevumu izlūkot un iznīcināt bandītu grupas. Vienā rajonā specgrupa satika ganu "B" un sāka sarunu ar viņu par bandītiem. "B" paziņoja, ka mežā, kur tiek ganīti lopi, parādās bandīti un ka pašlaik netālu no viņa krūmos ir nezināmi bruņoti ļaudis.

Padzirdējis tādas ziņas, aģents "V" bez vecākā atļaujas un bez piesardzības pasākumu ievērošanas, ar vārdiem – "Es bandītus pazīstu" devās uz krūmiem, un tur viņu bandīti nogalināja. Šaušanas laikā specgrupas dalībnieki apjuka un, neuzzinājuši "V" likteni, bēga."¹⁹

Nogalināto aģentu "V" partizāni atpazīna. Tas bija Ernests Zīverts no Annas pagasta Skaistā sila mājām, iesaukts par Voldi, kāds acīmredzot viņam bija arī aģenta segvārds. E. Zīverts no 1944. gada rudens līdz 1945. gada jūlijam kā Sarkanās armijas dezertieris bija dzīvojis nelegāli, bet pēc tam legalizējies.²⁰

Partizānu reakcija bija ātra un nežēlīga. Jāņa Bitāna ("Vanags"; 1918–1949) grupa naktī uz 1946. gada 31. augustu iebruka Zīverta mājā un nošāva tās iemītniekus – Zīverta sievu, meitu un no Baltkrievijas iebrakušu strādnieci.²¹ Tas bija nežēlīgs, bet visnotaļ pārlicinošs brīdinājums citiem potenciālajiem aģentiem kaujiniekiem, ka viņu atklāšanas gadījumā tie riskē ne tikai ar savu, bet arī ar savas ģimenes locekļu dzīvību.

Savukārt jau minēto MVD Alūksnes apriņķa nodaļas organizēto specgrupu turpināja vajāt neveiksmes, kuru iemesls bija pārspīlēta slepenība – kolēģiem no MGB struktūrām nebija zināms, ka MVD aģenti tēlo "bandītus". *"Nedaudz vēlāk šī pati specgrupa, pildot kārtējo apriņķa nodaļas priekšnieka uzdevumu, pēkšņi uzdūrās MGB slēpnim un tika apšaudīta. Apšaudes rezultātā tika nāvīgi ievainots istrebīķeļu bataljona kaujinieks "A", citus grupas dalībniekus aizturēja un atšifrēja iedzīvotāji."* Pēc otrās neveiksmes specgrupa tika izformēta.²²

Arī turpmāk aģentu kaujinieku vervēšana un specgrupu veidošana pret LNPA vienībām čekistiem panākumus nedeķa, jo LNPA darbs bija labi organizēts – partizānu štābs regulāri saņēma informāciju gan par stāvokli partizānu darbības rajonos, gan par grupu sastāvu un tā izmaiņām. Lai partizāns pārietu no vienas grupas uz citu, bija jāraksta štābam adresēts iesniegums, kurš tika izskatīts, un tikai pēc rakstiskas atļaujas saņemšanas partizāns varēja pāriet uz citu grupu. Līdz ar to LNPA teritorijā nebija iespējama citos novados ierastā čekas prakse, ka specgrupa bez problēmām pāriet no vienas grupas uz citu, apšaujot partizānus.

1946. gada rudenī – 1947. gada ziemā Viļakas apriņķī risinājās notikumi, kas pierādīja, ka arī partizāni, prātīgi rīkojoties, aģentu vervēšanu var izmantot savā labā. 1946. gada rudenī MVD Viļakas apriņķa OBB daļa izveidoja specgrupu no četriem partizāniem. Izziņā par aģenta "Vanaga" vadīto specgrupu teikts: *"Norādīto specgrupu Latvijas PSR Viļakas apriņķa MVD nodaļa izveidoja 1946. gada oktobra mēnesī no agrāk LNPA sastāvā iegājušajām "Bismarka" un "Friča" grupām, ar mērķi uzņemt sakarus un pakļaut operatīvam triecienam tā saucamo štāba grupu, kuras vadītājs bija "Vārpa" – "Aire"."*²³ Specgrupā darbojās bijušie partizāni: aģents "Vanags" un specgrupas komandieris Kazimirs Circenis, aģents "Stompaks" – Aloizs Circenis, aģents "Rudzītis" – Vladislavs Rundzāns un aģents "Fricis" – Aloizs Rundzāns.

Specgrupu nogādāja Viļakas pagasta Ulasu mežā, kur ar čekas ziņu aģenti iekārtoja ziemas bunkuru. MVD Viļakas nodaļa viņus apgādāja ar nepieciešamajām sadzīves lietām un pārtiku. Vēlāk, pēc aresta, K. Circenis čekistiem atzinās, ka *"ar padomju izlūkorgānu uzdevumu izpildi mēs vispār nesākām nodarboties un ar "Vārpas" atrašanās vietas noskaidrošanu mēs nenodarbojamies. Tāpat, neskatoties uz to, ka atsevišķu LNPA grupu dislokācijas vietas mēs labi zinājām, tikšanās reizēs ar MGB orgānu darbiniekiem es no viņiem to slēpu, paziņojot, ka sakarā ar ziemas periodu bandgrupas savas atrašanās vietas neatstāj un tāpēc tās noskaidrot nav iespējams."*

Partizāni uz MVD rēķina bez sarežģījumiem nodzīvoja visu 1946./1947. gada ziemu. "Aģentu" grupa jutās labi un pat aicināja dzīvot pie sevis arī citus partizānus. Jau rudenī viņi sameklēja K. Circeņa paziņu partizānu F. Dukovski ("Franklins") un pierunāja pievienoties. 1946. gada 25. oktobrī viņš kļuva par čekas aģentu ar segvārdu "Alksnis".²⁴ 1947. gada pavasarī grupai pievienojās partizāns Jānis Kļaviņš ("Jokers"), kurš dzīvoja grupas bunkurā, bet atteicās sadarboties. Čekistiem nācās konstatēt, ka *"periodā, kad ar specgrupu uzturēja sakarus Latvijas PSR MGB Viļakas apriņķa nodaļas priekšnieks, netika saņemti nekādi vērtīgi materiāli par jebkuru Latv. PSR Viļakas apriņķa teritorijā operējošo bandu dislokācijas vietu. Pēc datiem, kas saņemti no specgrupas, čekas – karaspēka operācijas netika veiktas sakarā ar to, ka dati nebija precīzi un visumā novecojuši. Tāpēc neviens bandīts netika nogalināts vai aizturēts."*²⁵

1947. gada maijā specgrupa sakarus ar čekistiem pārtrauca un aizgāja mežā, kur atsāka partizānu darbību. MGB nācās izdarīt ne visai iepriecinošus secinājumus: *"Veicot aģentūras operatīvos pasākumus, izdevās noskaidrot, ka specgrupas aģenti "Vanags", "Stompaks", "Rudzītis" un "Fricis" vēl 1946. gada beigās sevi atšifrējuši "Boļšaka" un "Trocka" bandgrupās. Tāpēc visā viņu sadarbības laikā ar MVD un MGB orgāniem viņi mūs dezinformējuši. Bez tam kopā ar bandgrupām "Boļšaks" un "Trockis" viņi piedalījušies vairākās bruņotās vietējo iedzīvotāju aplaupīšanās Pleskavas apgabala Pitalovas rajonā un Latvijas PSR Viļakas apriņķī. Pamatojoties uz šiem datiem, tika veikti pasākumi, lai atrastu specgrupas "Vanags" aģentus, kuri bija sarāvuši ar mums sakarus un operēja kā bandīti."*²⁶

Septiņus mēnešus ilgusī partizānu spēle ar čekistiem beidzās veiksmīgi. Viņi bija izmantojuši drošības dienestu vēlmi iefiltrēt partizānu kustībā savus aģentus, lai uz čekas rēķina mierīgi dzīvotu visu ziemu.

Sprīžot pēc aculiecinieku stāstītā, šis nav bijis vienīgais gadījums, kad partizāni "izmantoja" čekistus, lai uz viņu rēķina pārziemotu. Runa ir par LNPA Lauku novada komandantu Eduardu Krakopu ("Jūrnieks"; 1917–?). Bijušo pretošanās kustības dalībnieku atmiņās vairākkārt stāstīts par viņu kā čekas aģentu, kurš mitinājies Šķilbēnu pagasta izpildkomitejas bēniņos – tiešā NKVD pagasta nodaļas priekšnieka leitnanta Traščenoka aizbildniecībā. Bez tam Balvu novadpētnieks Zigfrīds Berķis (1931) savācis atmiņas, kurās liecināts, ka kādreiz Traščenoka vadītie iznīcinātāji saskrējušies ar E. Krakopa grupu, bet abas puses mierīgi pagājušas viena otrai garām.²⁷

Savukārt Baltinavas pagasta novadpētnieka Pētera Keiša (1929) apkopotās atmiņas liecina par E. Krakopa un leitnanta Traščenoka šķiršanos. Abi ar ieroci rokā atmuguriski kāpušies atpakaļ, jo baidījušies no otra dabūt lodi mugurā.²⁸ Tas, tāpat kā "Vanaga" specgrupas atgriešanās pie partizāniem, noticis 1947. gada pavasarī.

Pēc šiem gadījumiem arī LNPA štābs ieguva priekšstatu par čekas specgrupu darbību. Tāpēc 1947. gada martā tika izdoti LNPA Ģenerālštāba Pretizlūkošanas daļas norādījumi,

kā noprotināt spieģus.²⁹ Spriežot pēc aizturētajiem čekistiem uzdotajiem jautājumiem, pretizlūkošanu visvairāk interesējusi čekas specgrupu darbība. Bez tam 1947. gada aprīlī LNPA Ģenerālštāba Pretizlūkošanas daļa izdeva rakstisku brīdinājumu spieģiem, ko LNPA grupas pavairoja un izlīmēja publiskās vietās. Brīdinājumā bija teikts, ka *“saskaņā ar LNPA Ģenerālštāba š.g. 15. pavēli LNPA daļām uzdots minēto rīcību apkarot visiem līdzekļiem. Vadoties no šīs pavēles [...] turpmāk nesaudzīgi apkarosim spieģošanu un nodevību, vēršoties ne tikai pret nodevējiem, bet arī viņu piederīgajiem...”*³⁰ Tādējādi LNPA oficiāli paziņoja, ka čekas aģenti turpmāk riskē ne tikai ar savu, bet arī savas ģimenes locekļu dzīvību. Var apgalvot, ka šī partizānu sadarbība ar specaģentiem ir viena no vislabāk organizētajām un īstenotajām LNPA partizānu pretizlūkošanas operācijām. LNPA štāba Pretizlūkošanas daļu vadīja Jānis Sprukulis (“Tarzāns”, “Spars”; 1912–1948). Rezultātā partizānu grupas sāka izvairīties no sakariem ar svešām grupām un legalizētajiem partizāniem.

Viens no nozīmīgākajiem čekas pasākumiem pret bijušajām LNPA grupām Valkas apriņķī beidzās neveiksmīgi 1949. gada jūnijā. Tas bija mēģinājums iznīcināt spēcīgo un aktīvo Kārļa Mūsiņa (“Kārlis”; 1919–1955) grupu, kura veica plašas atriebības akcijas pret iznīcinātajiem, kuri bija piedalījušies iedzīvotāju deportācijās. Pēc “leģendas” čekas specgrupā bija Kurzemes partizāni, kas pārcēlušies uz Vidzemi un meklē sakarus ar vietējām grupām. Taču K. Mūsiņš no sakariem ar svešiniekiem atteicās. 80. gados pensionētais čekas ģenerālis Jānis Vēvers atzina: *“Protams, mēs centāmies darīt visu, [...] taču gūt panākumus tik drīz neizdevās. K. Mūsiņš, dēvēts arī par “Kārlī”, bija ļoti viltīgs un piesardzīgs bandīts. Visa viņa banda sastāvēja no viņam labi zināmiem cilvēkiem. [...] Lai nodrošinātos pret visādām nejausībām, viņš norobežojās no citām teroristu bandām un rīkojās pilnīgi patstāvīgi. Šādos apstākļos piekļūt bandai bija ārkārtīgi grūti. Protams, laika gaitā lielākās un mazākās sadursmēs tā cieta zaudējumus, taču pats “Kārlis” un viņa tuvākie rokaspuiši arvien prata iziet sveikā.”*³¹ Līdzīgi rīkojās arī citas ar LNPA saistītās partizānu grupas.

Čekisti atkal mainīja taktiku un sāka vervēt aģentus no atbalstītāju vidus. Parasti tie bija par partizānu atbalstīšanu arestētie. Čeka ļāva izvēlēties: vai nu paša un ģimenes locekļu ilgstošs ieslodzījums, vai arī konkrēta partizāna nošaušana vai sazāļošana.

Pirmais veiksmīgais šādas vervēšanas gadījums notika 1946. gadā Baltinavas pagastā, kur par aģentu “Francevu” savervēja bijušo vācu laika policistu Bronislavu Boldānu (1902–?). Viņam tika dots uzdevums noskaidrot no čekas redzesloka pazudušā partizānu komandiera Pētera Lūša (1905–1946) atrašanās vietu. No P. Lūša sievas “Francevs” noskaidroja, ka P. Lūsis pārtraucis cīņu un ar svešu vārdu dzīvo citā Latvijas apriņķī. B. Boldāns bija iesaistīts arī P. Lūša arestēšanā, kurš aizturēšanas brīdī, ar bārdas nazi pārgriezdams vēnas, izdarīja pašnāvību.³²

Tālākie notikumi ir traģiski. Lai slēptu aģenta “Franceva” personību, 1946. gada 29. septembrī tika nogalināta P. Lūša sieva Tatjana un divpadsmit gadu vecais dēls Ēvalds – cilvēki, kurus izspieģojot “Francevs” tika uz partizāna pēdām.³³

Savukārt bija atbalstītāji, kuri izšķīrās par izmisīgu soli, lai nekļūtu par nodevēju. 1946. gada 30. septembrī bijušais partizāns Antons Kazinovskis pēc savervēšanas izdarīja pašnāvību ar čekistu izsniegto pistoli.³⁴

40. gadu beigās kļuva skaidrs, ka partizāni ir lemti bojāejai, tādēļ arvien vairāk partizānu atbalstītāju pēc savervēšanas piekrita izpildīt čekistu dotos uzdevumus. 1949. gada 7. aprīlī aģents "Akmens" nogalināja partizānu grupas komandieri Augustu Kudreņicki (?–1949).³⁵

Čekistu sastādītājā partizānu atbalstītāju kartotēkā atrodams ieraksts: "*Babāns Francis Kazimira d. (1920) – aktīvs sakarnieks starp "Boļšaka" un "Jaunā" bandām. Slepēnais ziņotājs "Bargais". (29.04.50. Abrenes apr.)*"³⁶ Kā redzams, F. Babāns pēc aresta piespiests sadarboties ar čeku. Viņam nācās ne tikai kļūt par ziņotāju, bet arī likvidēt partizānus. Kartotēkas uzskaites lapiņā par partizānu Jēzupu Kozlovski teikts, ka viņu 1950. gada 23. martā nogalināja aģents "*Bargais*".³⁷

1951. gada 20. septembrī aģents ar segvārdu *Upomij* nogalināja partizānu Staņislavu Koņejevu (1921).³⁸ Pēc notikumu gaitas domājams, ka arī *Upomij* bija savervēts atbalstītājs.

Aģentu un ziņotāju atklāšanas gadījumā partizānu reakcija bija nežēlīga ne tikai pret aģentu, bet arī pret viņa ģimeni. 1949. gada jūlija sākumā Ādolfu Upīša ("Zibens"; 1920–1951) grupai radās aizdomas, ka Viļakas pagasta Rejevas sādžas iedzīvotāja Marija Kokorēviča un viņas dēls Staņislavs sadarbojas ar čeku. Iemesls aizdomām bija šāds: S. Kokorēvičs 1945. gadā bija partizāns. Pēc legalizēšanās viņš turpināja atbalstīt partizānus, taču 1947. gada 28. februārī pie viņa mājas tika nogalināts viens no partizānu Upīšu ģimenes – Jānis Upītis ("Vairogs"). Konkrētu pierādījumu aizdomām nebija, tādēļ ar Kokorēvičiem vienkārši pārtrauca sakarus. Tos atjaunoja pēc 1949. gada 25. marta deportācijas, kurā cieta daudzas partizānu atbalstītāju ģimenes. Kā čekai liecināja sagūstītā Agata Sprukule (1923–1951), partizāniem drīz radās aizdomas, ka M. Kokorēviča mēģina viņus sadzirdīt ar saindētu degvīnu. Tātad čekisti partizānu sagūstīšanai mēģināja izmantot savu slepeno preparātu "Neptūns". Visticamāk, nodevēji partizāniem gribēja dot saindēto dzērienu savās mājās, lai miegā viņus sagūstītu, bet partizāni to aiznesa uz nometni, kur nodevēju nolūks atklājās. Nekavējoties sekoja partizānu reakcija – Kokorēviču ģimene jānošauj.

Atriebības operācija notika 1949. gada 4. jūlija vakarā. Tonakt M. Kokorēvičas mājā atradās viņa pati ar meitām Anneliju (17 g.v.) un Teklu (13 g.v.), kā arī dēls Staņislavs (22 g.v.) ar sievu Moniku un meitu Genovevu (1,5 g.v.). Partizāni nežēlīgi izrēķinājās ar nodevējiem. Īpaši smagi cieta galvenais aizdomās turētais – S. Kokorēvičs. Tiesu medicīniskās izmeklēšanas liķa apskates protokolā lasāms, ka viņam izsisti zobi, labā acs, salauzts apakšžoklis. Eksekūcijas laikā S. Kokorēvičam izdevās izrauties un pa logu izlēkt pagalmā, kur viņu nošāva. Pēc tam partizāni atklāja uguni pret pārējiem Kokorēviča ģimenes locekļiem un beigās aizdedzināja māju. Partizāns Rūdolfs Upītis ("Strēlnieks"),

kuram bija tikai 17 gadu, izdzirda mājā bērna raudāšanu un lūdza to pasaudzēt. Ā. Upītis, iegājis degošajā mājā, iznesa G. Kokorēviču, ietina segā un nosēdināja pagalmā.³⁹

Pēdējo reizi pret LNPA partizāniem specaģentus izmantoja 1953. gada vasarā, kad čekai izdevās sadzīt pēdas Māilupes mežos dzīvojošam bijušajam partizānu komandierim Jānim Liepacim ("kapteinis Skujiņš"). Par viņu kartotēkā atrodamas šādas ziņas: "*Liepacis Jānis Pētera d. (1915) – Viļakas apr. Vīksnas pag. Nikolajevskas c/p Berezņaku sādža. Dēvējis sevi par "pulkvedi Skujiņu", "Kapteini" [...] Izstrādāts pēc aģentūras lietas "Vragi". Nošāva Māilupes mežniecības darbinieks Radziņš 22.08.53. ar diviem pistoles šāvieniem.*"⁴⁰

Sīkākas ziņas par šo notikumu sniedza novadpētnieks Z. Berķis. Čekistiem šķitis aizdomīgi, ka Māilupes mežniecības darbinieki Staņislavs Grodņa un Arvīds Radziņš regulāri spēj izstrādāt pārāk lielas meža darbu normas. Radās aizdomas, ka viņiem ir kāds slepens palīgs. Abus apcietināja un pratināja. A. Radziņš salūza savas divgadīgās meitiņas dēļ, jo čekisti draudējuši apcietināt arī A. Radziņa sievu, bet bērnu nodot bērnamā Krievijā, un vecāki to nekad vairs neredzēsot... Vēlāk A. Radziņš stāstījis Z. Berķim par notikušo un jautājis: "*Bet ko man bija darīt? Man nebija citas izejas.*"⁴¹

A. Radziņam iedeva pistoli un pavēlēja nogalināt J. Liepaci. Tas bija viegli izdarāms, jo partizāns viņam uzticējās. 1953. gada 22. augustā J. Liepacis devās uz A. Radziņa mājām Māilupes pagasta Cīruļos. A. Radziņš priekšnamā bez brīdinājuma divreiz izšāva un J. Liepaci nogalināja. Taču tas vēl nebija viss. Radziņam ar sievu nācās nogalinātā līķi ienest apmēram trīs kilometrus mežā, kur ieradās čekisti un sarīkoja šaudīšanos, lai apkārtnes iedzīvotāji domātu, ka partizāns nošauts no slēpņa. Tādējādi tika maskēts čekas jaunais aģents.

Jāsecina, ka specaģentu izmantošana cīņās pret partizāniem bija viena no brutālākajām un nežēlīgākajām padomju drošības iestāžu metodēm, kas izraisīja plašu asinsizliešanu un daudzu civiliedzīvotāju bojāeju. Pretoties šīm specoperācijām partizāni varēja, vienīgi lietojot tikpat brutālas un nežēlīgas metodes.

Atsauces

- 1 Emīlijas Dortānes (1921) atmiņas, pierakstītas 2002. gadā. – Šis, kā arī turpmāk minētie atmiņu pieraksti glabājas autora personiskajā arhīvā.
- 2 Каченко С. Повстанческая армия: тактика борьбы. – Москва, 2000, с. 335.
- 3 Latvijas Valsts arhīvs (turpmāk – LVA), 1986. f., 1. apr., 1207. l., Štagara Ludvīga Donata d. u.c., kopā 11 cilvēku apsūdzības lieta, 1. sēj., 81.–87. lp.
- 4 Turpat, 2. apr., P-3115. l., Rassolova Alekseja Fjodora d. apsūdzības lieta, 8. lp.
- 5 Turpat, 112. f., 2. apr., 8. l., 6. lp.
- 6 Turpat, 1825. f., 2. apr., Nacionālo partizānu darbības tematiskā kartotēka. Abrenes apriņķis.
- 7 Balvu novadpētnieka Zigfrīda Berķa savāktā informācija, pierakstīta 2004. gadā.

- ⁸ LVA, 1825. f., 2. apr., Nacionālo partizānu darbības tematiskā kartotēka. Abrenes apriņķis.
- ⁹ Keišs P. Kur ilgu dzērve brien... Baltinaviešu piemiņai, 2. papildināts izd. – Rēzekne, 2004, 151.–154. lpp.
- ¹⁰ Latvijas PSR IeTK karaspēka Kara tribunāla 1946. gada 28. janvāra spriedums par LPSR IeTK veiktajām nelikumīgajām cilvēku nošaušanām Viļakas apriņķī 1945. gadā // Latvijas Okupācijas muzeja Gadagrāmata 2004: Cīņa par Baltiju. – Rīga, 2005, 224.–226. lpp., 33. dok.
- ¹¹ Turpat.
- ¹² Logins I. Karš pēc kara // Horizonts, 1988, 11. nr., 30.–33. lpp.
- ¹³ Logina P. atmiņas, pierakstītas 2005. gadā.
- ¹⁴ Dukovska F. atmiņas, pierakstītas 2004. gadā.
- ¹⁵ Logina P. atmiņas, pierakstītas 2005. gadā.
- ¹⁶ Turpat.
- ¹⁷ Logins I. Karš pēc kara, 30.–33. lpp.
- ¹⁸ Balvu novadpētnieka Zigfrīda Berķa savāktā informācija, pierakstīta 2004. gadā.
- ¹⁹ LVA, 1822. f., 1. apr., 244. l., 262. lp.
- ²⁰ Alūksnes rajona Mālpupes pag. novadpētnieka Jāņa Bērziņa liecība, pierakstīta 2004. gadā.
- ²¹ LVA, 1825. f., 2. apr., Nacionālo partizānu darbības tematiskā kartotēka. No partizānu darbības cietušie.
- ²² Turpat, 1822. f., 1. apr., 244. l., 262. lp.
- ²³ Turpat, 1986. f., 1. apr., Dukovska Franča Donāta d. uzraudzības lieta nr. 28925, 100.–102. lp.
- ²⁴ Turpat, 103. lp.
- ²⁵ Turpat, 100.–102. lp.
- ²⁶ Turpat.
- ²⁷ Balvu novadpētnieka Zigfrīda Berķa savāktā informācija, pierakstīta 2004. gadā.
- ²⁸ Balvu rajona Baltinavas pagasta novadpētnieka Pētera Keiša savāktā informācija, pierakstīta 2004. gadā.
- ²⁹ LVA, 1986. f., 1. apr., Rusova Kārļa krimināllieta nr. 40012, 4.sēj., 96. lp.
- ³⁰ Turpat, 60. lp.
- ³¹ Riekstiņš J. Ziemeļvidzemes mežos // Cīņa, 1986, 26. nov.
- ³² LVA, 1986. f., 1. apr., 21592. l., Boldāna Broņislava Franča d. un vēl divu cilvēku apsūdzības lieta, 1. sēj., 176.–179. lp.; 4. sēj., 89.–92. lp.+o.p.
- ³³ Turpat, 1825. f., 2. apr., Nacionālo partizānu darbības tematiskā kartotēka. No partizānu darbības cietušie.
- ³⁴ Balvu novadpētnieka Zigfrīda Berķa savāktā informācija, pierakstīta 2003. gadā; Viļakas Romas Katoļu baznīcas miršanas reģistrs par 1946. gadu.
- ³⁵ LVA, 1825. f., 2. apr., Nacionālo partizānu darbības tematiskā kartotēka. Nacionālie partizāni.
- ³⁶ Turpat, Abrenes apriņķis, partizānu atbalstītāji.
- ³⁷ Turpat, Nacionālo partizānu darbības tematiskā kartotēka. Nacionālie partizāni.
- ³⁸ Turpat.
- ³⁹ Turpat, 1. apr., Upīša Rūdolfa Nikolaja d. krimināllieta nr. 9645, 51.–53. lp.
- ⁴⁰ Turpat, 1825. f., 2. apr., Nacionālo partizānu darbības tematiskā kartotēka. Nacionālie partizāni.
- ⁴¹ Balvu novadpētnieka Zigfrīda Berķa savāktā informācija, pierakstīta 2003. gadā.

Zigmārs Turčinskis

The Role of Agents-combatants in the Annihilation of the National Partisan Union of Latvia (1944–1953)

Summary

My paper deals with a very hard research topic – special operations of the Soviet secret services against national partisans and, in this case, one of their organisations. The National Partisan Union of Latvia (NPUL) was one of the largest and best conspired partisan organisations after World War II. Its destruction was probably the most difficult operation completed by the Soviet secret services in Latvia.

When direct attacks of the NKVD forces brought no success, Soviet secret services turned to special operations with the purpose to defame partisan movement and break contacts between partisans and the local population. It was no easy task, because among partisans there was a Catholic parish priest from Šķilbēni *pagasts* in Abrene District, Ludvigs Štagars by name, who had considerable authority in this predominantly Catholic area.

As a result, during the end of May and June 1945, Šķilbēni *pagasts* experienced very peculiar accidents that never found explanation in the NKVD documents. One after another two large families were massacred. Altogether twelve people perished, including seven children. The blame was put on the national partisans. It is interesting that the NKVD never tried to investigate these massacres and find the perpetrators because not a single criminal case against the captured partisans refers to these crimes. Still, Soviet propaganda did everything to maintain the accusations.

Since the beginning of 1946 the NKVD started to use special agents-combatants against the leaders of the largest partisan organisations. Usually those were former partisans or the Nazi collaborators condemned to death or a long term in jail. In exchange for parole they were ready to kill their former comrades. Such people operated under false identities as members of some other partisan groups or underground organisations looking for contacts. Thus, on 1 April 1946 the special agent Jānis Klimkāns (“Dubin”) was able to kill the leader of the NPUL Pēteris Supe (“Cinītis”) and his second in command Heinrihs Auseklis (“Tērauds”).

To these methods of the NKVD partisans responded with extreme cruelty. Persons found collaborating with the NKVD faced death together with their whole families. Step by step the partisan war grew more violent. The most effective method against the NKVD agents was the structure of the NPUL with simultaneous close contacts and sufficient conspiracy. As a result the members of the NPUL were able to minimize danger from the agents-combatants who decimated smaller autonomous partisan groups. The attacks of agents-combatants increased after 1950 when the structure of the NPUL was weakened. The last surviving NPUL combat group commander Jānis Liepācis (“Captain Skujiņš”) was killed by the special agent Radziņš on 22 August 1953.

Aldis Bergmanis

Latvijas PSR slepenā dienesta cīņa ar Latvijas nacionālajiem partizāniem 1953. gadā

1953. gadā Latvijā bija vērojami krasi pavērsieni politikā. Sevišķi tas izpaudās nacionālā jautājuma risināšanā, mēģinot palielināt latviešu ietekmi valsts pārvaldes aparātā. Tomēr svarīgi ir aplūkot arī procesus, kas risinājās citās dzīves sfērās. Šajā pētījumā uzmanība pievērsta padomju represīvo struktūru darbībai pret nacionālajiem partizāniem.

Jāuzsver, ka padomju laikā ievērojama loma bija dažādām kampaņām. Pirms tām parasti izdeva PSKP CK vai attiecīgās ministrijas lēmumu vai pavēli. 1952. gada 30. decembrī PSKP CK pieņēma lēmumu, kur PSRS Valsts drošības ministrijai (VDM) uzdeva visīsākā laikā likvidēt atlikušās nacionālistiskās pagrīdes grupas.¹ Savukārt PSRS VDM 1953. gada 24. janvārī izdeva pavēli nr. 006 "Par nacionālās pagrīdes un tās bruņoto bandu likvidēšanu Ukrainas un Baltkrievijas PSR rietumu rajonos, Lietuvas, Latvijas un Igaunijas PSR"², un līdz Staļina (1879–1953) nāvei 1953. gada martā notika mērķtiecīga atlikušo partizānu grupu iznīcināšana. Izmaiņas šajā procesā notika laikā, kad par PSRS iekšlietu ministru kļuva L. Berija (1899–1953). Pēc L. Berijas apcietināšanas tika apgalvots, ka viņa darbības laikā cīņa ar nacionālajiem partizāniem tikusi pārtraukta. Lai gan dokumenti un citas vēstures liecības to neapstiprina, tomēr jāatzīst, ka PSRS slepenā dienesta aktivitāte šajā jomā mazinājās. Represijām netika pakļauti legalizējušies partizāni. Pēc L. Berijas aresta 1953. gada jūlijā cīņa ar partizānu grupām pastiprinājās un turpinājās līdz to pilnīgai sagraušanai.³ Rodas jautājums – vai daudzu publicistu idealizētais PSKP CK pirmais sekretārs Ņ. Hruščovs (1894–1971)⁴ bija konsekvents destalinizācijas procesos un 1956. gadā tikai ierobežotā apjomā realizēja L. Berijas iesāktās reformas.

1953. gada sākumā Latvijā darbojās tikai atsevišķas nacionālo partizānu grupas un vairāki desmiti atsevišķu personu. Partizāni vairs neizplatīja skrejlapas, bet uzbruka kolhoziem un varas iestādēm, lai iegūtu pārtiku un naudu iztikai.⁵ Iemesls bija tas, ka daudzu nacionālo partizānu atbalstītāji kļuva arvien nabadzīgāki, jo par darbu kolhozā saņēma niecīgu atalgojumu un ražošanas piemājas saimniecībās tika ievērojami sašaurināta.⁶ Daudzus nacionālo partizānu atbalstītājus izsūtīja 1949. gada 25. martā.⁷

Mūsdienās nacionālo partizānu darbība bieži vien tiek vērtēta pilnīgi pretēji. Vieni uzsver un absolutizē partizānu darbības negatīvo pusi – nevainīgu cilvēku slepkavību, laupīšanu,⁸ bet citi ignorē šos faktus.⁹ Tomēr pat 50. gados padomju represīvās struktūras nenoliedza atsevišķu partizānu grupu pastāvēšanas ievērojamo politisko nozīmi,¹⁰ tādēļ varasvīriem tik svarīga bija partizānu iznīcināšana. 1953. gada 19. martā Latvijas KP Daugavpils apgabala komiteja pieņēma lēmumu “Par Krāslavas rajona VDM daļas neapmierinošo darbu bandītu likvidēšanā” (turpmāk attiecībā uz nacionālajiem partizāniem tekstā lietota tālaika okupācijas varas struktūru leksika). Partijas rīcībā bija informācija, ka Krāslavas rajona teritorijā atrodas astoņi bandīti un nelegālisti. VDM rajona daļas priekšniekam Pēterim Rumjancevam saskaņā ar iepriekšminēto Komunistiskās partijas rajona komitejas lēmumu pavēlēja partizānus iznīcināt līdz 1953. gada 1. maijam.¹¹ Jau 1953. gada sākumā “bandītu – vieninieku” un “nelegāļu” meklēšanai Latvijā izveidoja VDM speciālas operatīvās grupas. Katras personas meklēšanai norīkoja vienu operatīvo darbinieku, kuru atbrīvoja no citiem pienākumiem. Pēc meklējamās personas iznīcināšanas čekistiem solīja apbalvojumu, bet uzdevuma neizpildīšanas gadījumā draudēja rājiens vai arī zuda cerības uz augstāku dienesta pakāpi. Aprīlī operatīvās grupas izformēja.¹² 1953. gada jūlijā leM darbinieki vainoja L. Beriju, ka cīņa ar nacionālistisko pagrīdi tika pārtraukta, jo maijā un jūnijā neesot veikti represīvi pasākumi. Par represiju apjomu liecina Latvijas PSR Iekšlietu ministrijas darbinieku sastādītās statistiskās ziņas par 1953. gada janvārī–oktobrī arestēto legalizēto “bandītu” un “nelegāļu” skaitu.¹³

Mēnesis	Arestēti un legalizēti bandīti un nelegālisti	Nogalināti bandīti un nelegālisti
Janvāris	7	
Februāris	59	51
Marts	63	54
Aprīlis	42	
Maijs	9	
Jūnijs	14	
Jūlijs	21	
Augusts	22	
Septembris	25	12
Oktobris	22	18
Kopā	284	135

Dokumenti gan liecina, ka cīņa ar nacionālajiem partizāniem turpinājusies. Valkas, Smiltenes, Apes, Gulbenes un Cēsaines rajonā darbojošos Kārļa Mūsiņa (1919–1955) grupu iznīcināja laikā no 1953. gada 15. līdz 21. jūnijam.¹⁴ Saskaņā ar atskaitēs minētajiem datiem Latvijā šajā laikā apcietināti partizāni netika nogalināti.¹⁵ Nav lieki pieminēt bijušā Ukrainas PSR VDM darbinieka Georgija Saņņikova memuāros sniegto liecību, ka pēc Staļina nāves Ukrainas PSR iekšlietu ministrs P. Mešiks (1910–1953) aizliedzis operācijas, kurās iznīcinātu bruņotos nacionālistus. Sankcionēja tikai aģentūras operatīvos pasākumus, kuros bruņotās pagrīdes dalībniekus gūstā saņemtu dzīvus, lai izmantotu citu Ukrainas Nacionālistu organizācijas (OUN) dalībnieku sagūstīšanā vai arī propagandas nolūkā.¹⁶

Nenoliedzama ietekme bija L. Berijas attieksmei, jo viņa īstenotā nacionālā politika PSRS teritorijā nebija savienojama ar cīņas pastiprināšanu pret nacionālajiem partizāniem. L. Berijas nostādni šajā jautājumā raksturo viņa saruna ar Lietuvas Komunistiskās partijas pirmo sekretāru Antanu Sņiečku (1903–1974). Pirms šīs sarunas Berija bija ticis ar Lietuvas nacionālo partizānu vadītāju Jonu Žemaiti (1907–?). Padomju Savienības iekšlietu ministra un partizānu vadītāja saruna ilgusi trīs četras stundas. Pēc sarunas L. Berija atzinis: “Apbrīnojami gudrs cilvēks.” Vēlāk viņš piezvanījis A. Sņiečķum un teicis: “.. Lai Dievs dod jums vairāk tādu cilvēku. Tagad vajadzēs noskaidrot, cik kurš ir bijis vainīgs deportācijās.”¹⁷

Tomēr jāievēro, ka lielākā daļa 40. gados Baltijā strādājošo partijas un padomju varas pārstāvju bija atbildīga par masveida deportācijām, tādēļ vairākums bija noskaņots pret kardinālām pārmaiņām valstī.¹⁸ Līdzīgs noskaņojums bija arī leM darbinieku vidū.

Pēc L. Berijas aresta drošības iestāžu darbinieki aktivizēja cīņu pret nacionālajiem partizāniem. Jūlija beigās Rīgā notika leM daļu priekšnieku apspriede, kurā galvenais jautājums bija cīņa ar bandītismu. Apspriedē, cita starpā, tika atzīmēts, ka L. Berijas laikā no čekistu leksikas izmests vārds “bandīts”.¹⁹ Pēc L. Berijas aresta atkal organizēja tpašas “operatīvās grupas bandītu likvidācijai”. Jūlijā tās nosūtīja uz rajoniem. Kārtējo reizi sastādīja “bandītu likvidācijas plānus”²⁰. Latvijas PSR iekšlietu ministrijas nodaļas, kas nodarbojās ar cīņu pret nacionālajiem partizāniem, priekšnieks Staņislavs Salmanis (1914–?) šajā jomā darbojās jau no 1945. gada un bija nodaļā vienīgais latviešu valodas pratējs. Drošības struktūru vadība uzskatīja, ka latviešu valodas neprasmē rada grūtības operatīvajā darbā, jo cīņā pret nacionālajiem partizāniem iesaistīto aģentu vairākums bija latvieši. Drošības dienesta darbinieki atzina, ka ievērojama daļa aģentu cenšas izvairīties no uzdevumu veikšanas vai arī bieži vien kļūst par nodevējiem vai divkošiem.²¹ Pēckara gados nacionālie partizāni bija ieguvuši labu pagrīdes darba pieredzi, tādēļ lielākoties ar aģentu palīdzību grupas atklāja un iznīcināja. Tāpat nozīmīgs informācijas avots padomju slepenā dienesta darbiniekiem bija ziņas, ko ieguva apcietināto partizānu

un viņu atbalstītāju pratināšanas laikā.²² 1953. gadā no jūlija līdz septembrim, veicot operatīvos pasākumus, iznīcināja vai daļēji sagrāva Alberta Feldberga, Zariņa, Liepāča, Puzes–Piltenes, “Kanādas piecīšu” un Plotkāna–Šalamagina nacionālo partizānu grupas. Iekšlietu ministrija centrālā aparāta darbinieku partijas sanāksmē ziņoja, ka “likvidēti 90 bandīti un nelegāļi”²³. Tajā pašā laikā iekšlietu darbinieki informēja Latvijas PSR Ministru Padomes priekšsēdētāju V. Lāci (1904–1966), ka no 1953. gada 1. jūlija līdz 15. septembrim nogalināti un arestēti tikai 34 cilvēki.²⁴ No teiktā redzams, cik liela “precizitāte” bija nogalināto partizānu uzskaitē.

1953. gada 27. oktobrī Latvijas KP CK birojs pieņēma lēmumu “Par bruņoto bandu likvidāciju”. Tas liecināja par pasākuma sevišķo nozīmi. 1953. gada beigās vēl darbojās apmēram 10 bruņoto nacionālo partizānu grupu ar aptuveni 30 cīnītājiem.²⁵ No drošības iestāžu viedokļa par bīstamāko tika atzīta “Pana” (Staņislavs Zavadskis)²⁶ grupa ar četriem cilvēkiem un Vaivoda grupa, kurā bija pieci partizāni. Meklēšanā atradās 66 nacionālie partizāni – vieninieki, t.i., nacionālo partizānu grupu bijušie dalībnieki, un 56 nelegālisti. Drošības iestādes gan atzina, ka nelegālistu skaits nav precīzs, jo jau agrāk bija konstatēts, ka divas trešdaļas arestēto un legalizēto nebija uzskaitītas.²⁷ Nedaudz atkāpjoties no vēsturiskā tēmas izklāsta, jāpieskaras ar nelegālistiem saistītam jautājumam. Viņus, sevišķi presē, nereti dēvē par mežabrāļiem.²⁸ Šajā jomā dažkārt ir kļūdaini arī tālaika dokumenti, kad nelegālistu, kurš slēpās vai dzīvoja ar viltotiem dokumentiem, nosauca par “bandītu – vieninieku”. Padomju drošības iestādes nelegālistu uzskatīja par bandītu – vieninieku, ja pie viņa tika atrasts ierocis, arī tad, ja ierocis ne reizi nebija izmantots cīņā ar okupācijas varu. Nenoliedzami, pēckara gados nelegālisti dažkārt iesaistījās nacionālo partizānu vienībās, tomēr vairākums izvairījās no iesaistīšanās aktīvā cīņā ar okupācijas varas pārstāvjiem.

Oktobrī iekšlietu ministrs I. Zujāns (1910–1975) rajonu daļu priekšniekiem izsūtīja norādījumus, kā uzlabot bandītu – vieninieku un nelegālistu meklēšanu. Lai izpildītu uzdevumu, iekšlietu ministrijas darbinieki lūdza milicijas, padomju un partijas aktīva palīdzību bandītu meklēšanā. Viņi aicināja pastiprināt pasu pārbaudi vietās, kur iespējama meklējamo personu parādīšanās, – sezonas darbos meliorācijā, ķieģeļu rūpnīcās un mežstrādnieku vidū.²⁹ Novembra beigās iekšlietu ministrijas ziņojumā “Par stāvokli cīņā ar bruņotajām nacionālistu bandām” iznīcinātājiem rekomendēja iepazīties ar raksturīgākajām operatīvās izstrādes lietām. Tika uzsvērts, ka “LPSR IeM darbinieki, iznīcinot “Kārļa”³⁰, Zariņa un citas grupas, meklēšanas gaitā izmantojot aģentus, veikuši sarežģītas, pamācošas un interesantas kombinācijas”³¹. Ierosināja atjaunot agrāko kārtību, kad katru nelegālistu un bandītu meklēja viens operatīvais darbinieks.³² Gada beigās drošības iestāžu darbinieki lielījās, ka “novembrī un decembrī likvidēti 20 bandīti un nelegāļi”³³. Šajā laikā lielākoties apcietināja – padomju represīvo struktūru leksikonā – par bandītiem – vieniniekiem dēvētos sagrauto grupu atlikušos dalībniekus.

Spriežot pēc VDM/leM datiem, Lietuvā pavisam apcietināts 951 partizāns. 1953. gadā Lietuvā nacionālo partizānu grupu dalībnieku skaits ir bijis ievērojami lielāks nekā Latvijā. Pēc Lietuvas PSR leM darbinieku sastādītajām statistiskajām ziņām, 1953. gada janvārī–decembrī arestēti un nogalināti nacionālie partizāni:³⁴

Mēnesis	Nogalināti	Apcietināti	VDM/leM atklāto partizānu skaits
Janvāris	28	15	
Februāris	42	21	
Marts	34	27	250
Aprīlis	30	10	
Maijs	7	10	
Jūnijs	13	7	175
Jūlijs	7		
Augusts	10	9	
Septembris	7	7	127
Oktobris	13		
Novembris			
Decembris	7	11	
Kopā	198	117	

Latvijas PSR VDM/leM darbinieku atskaitē arestēto un nogalināto bandītu un nelegālistu skaits netiek izdalīts atsevišķi. Tas apgrūtina veikt precīzu salīdzinājumu. Jau 40. gados Lietuvas nacionālo partizānu darbība bija aktīvāka un organizētāka nekā Latvijā un Igaunijā.³⁵ Protams, neapšaubot iepriekšminēto faktu, tomēr jāatzīst, ka padomju laikā sastādītie statistikas dati ir jāvērtē kritiski. Lietuviešu vēsturnieks A. Anušausks konstatējis, ka padomju slepenā dienesta darbinieki nereti atskaitēs par bandītiem atzinuši arī neapbruņotas personas,³⁶ iespējams, tāpēc, lai izpildītu nogalināto plānu. Šajā laikā jebkurai iestādei vajadzēja atskaitēs uzrādīt, ka tā ir izpildījusi plānā noteiktās saistības, bet vēl labāk, ja tās ir pārsniegtas.³⁷ Jāatzīst, ka 1953. gadā Latvijas PSR slepenā dienesta darbinieki tā arī nespēja sagraut visas latviešu nacionālo partizānu grupas. Nozīmīga loma bija tam, ka salīdzinoši mazais grupu dalībnieku skaits veicināja konspirācijas ievērošanu. Lai gan leM/VDK darbinieki rīkojās pietiekami aktīvi, bruņotā pretošanās turpinājās līdz 50. gadu vidum, kad Latvijas PSR slepenais dienests pilnībā iznīcināja atlikušās grupas. Šajā cīņā PSRS VDM (vēlāk leM, VDK) izmantoja arī milicijas, iekšlietu karaspēka, robežsargu un iznīcinātāju bataljonu kaujinieku palīdzību.³⁸

Kopš šiem notikumiem pagājis vairāk nekā 50 gadu, tomēr ne vienmēr vēsturnieki spēj atsacīties no politisku motīvu ietekmētiem nacionālo partizānu vērtējumiem. 2005. gadā Krievijā izdotajā pētījumā “Valsts drošība Krievijā: vēsture un mūsdienas” uzsvērts, ka, “novēršot nelikumīgo militāro formējumu darbību, drošības orgāni deva būtisku ieguldījumu valsts suverenitātes un teritoriālās vienotības nodrošināšanā”³⁹.

Tomēr jāatzīst, ka 90. gadu vidū Krievijas vēsturnieku darbos par pretošanos pastāvošajam režīmam nelietoja tik impēriskus secinājumus. “Krievijas 20. gadsimta vēsturē” izteikts šāds atzinums:

*“Nopietnas problēmas Maskavas vadībai sagādāja Baltkrievijas un Ukrainas rietumu apgabalos, tāpat Latvijā, Lietuvā un Igaunijā izveidojusies situācija. Sovetizācijas politika, tāpat kā agrāk, sastapa pretošanos, kaut arī ne tik aktīvu kā pirmajos pēckara gados.”*⁴⁰

No aplūkotā materiāla var secināt, ka padomju specdienesta represīvā politika lielā mērā bija atkarīga no politiskās situācijas Padomju Savienībā. Lielas pārmaiņas bija vērojamas laikā, kad PSRS iekšlietu ministrs bija L. Berija un tika sākta padomju režīma liberalizācija. Mainījās arī attieksme pret nacionālajiem partizāniem, mazinājās represijas pret viņiem. Pretēja nostāja bija Staļina valdīšanas laikā un pēc L. Berijas apcietināšanas, kad tika pastiprināta cīņa pret nacionālo partizānu grupām un atsevišķiem to dalībniekiem. Tomēr Latvijas PSR drošības iestāžu darbinieki nespēja izpildīt PSKP CK 1952. gada lēmumu un sagraut visas Latvijā darbojošās nacionālo partizānu grupas. Protams, tās nespēja apdraudēt pastāvošo režīmu, tomēr faktam, ka pat astoņus gadus pēc kara beigām pastāv bruņota pretošanās okupācija režīmam, bija ievērojama politiska nozīme, sevišķi ārvalstīs. Tas vēlāk palīdzēja atspēkot padomju propagandas mītu par Latvijas brīvprātīgu iestāšanos Padomju Savienībā.

Atsauces un piezīmes

- ¹ История советских органов государственной безопасности. – Москва, 1977, 522 с.
- ² Jansons R., *Zāļīte I.* LPSR valsts drošības dienesta izveidošana un tā galvenie represīvie uzdevumi 1944.–1956. gadā // Totalitārie režīmi un to represijas Latvijā 1940.–1956. gadā: Latvijas Vēsturnieku komisijas 2000. gada pētījumi (Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 3. sēj.). – Rīga, 2001, 444. lpp.
- ³ Bergmanis A. Politiskās pārmaiņas Latvijā 1953. gadā // Padomju okupācijas režīms Baltijā 1944.–1959. gadā: politika un tās sekas: starptautiskās konferences materiāli, 2002. gada 13.–14. jūnijs, Rīga (Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 9. sēj.). – Rīga, 2003, 110. lpp.
- ⁴ Аксютин Ю. Мы должны сказать правду о культуре личности // Никита Хрущев: материалы к биографии. – Москва, 1989, с. 32–42.
- ⁵ Latvijas Valsts arhīvs (turpmāk – LVA), PA-7962. f., 1. apr., 45. l., 9., 10. lp.

- ⁶ *Boruks A.* Zemnieks, zeme un zemkopība Latvijā. – Rīga, 1995, 334., 335. lpp.
- ⁷ LVA, PA-4123. f., 7. apr., 3. l., 78., 79. lp.
- ⁸ *Дзинтарс Я.* Историю нельзя переписать // Панорама Латвий, 2001, 17 март.
- ⁹ Pretestības kustība okupācijas varām Latvijā. – Rīga, 1997, 358 lpp.
- ¹⁰ LVA, 7962. f., 1. apr., 45. l., 9., 10. lp.
- ¹¹ Turpat, PA-101. f., 16. apr., 229.b l., 19., 20. lp.
- ¹² Turpat, PA-7962. f., 1. apr., 45. l., 11. lp.
- ¹³ Turpat, 11. apr., 45. l., 11., 12. lp.
- ¹⁴ Turpat, 270. f., 1.s apr., 8721. l., 58.–62. lp.
- ¹⁵ *Bergmanis A.* Politiskās pārmaiņas ..., 116. lpp.
- ¹⁶ *Санников Г.* Большая охота. Разгром вооруженного подполья в Западной Украине. – Москва, 2002, с. 149.
- ¹⁷ Saruna ar Vili Krūmiņu 1996. gada 7. novembrī. Audioieraksts atrodas LR SAB TSDC arhīvā.
- ¹⁸ *Bergmanis A.* Politiskās pārmaiņas ..., 115. lpp.
- ¹⁹ LVA, PA-4105. f., 01. apr., 21. l., 9. lp.
- ²⁰ Turpat, PA-7962. f., 1. apr., 39. l., 321. lp.
- ²¹ Turpat, 45. l., 12.–14. lp.
- ²² Lietuva 1940–1990. – Vilnius, 2005, 352., 353. lpp.
- ²³ LVA, PA-7962. f., 1. apr., 39. l., 231. lp.
- ²⁴ *Strods H.* Latvijas nacionālo partizānu karš 1944–1956. – Rīga, 1996, 455., 456. lpp.
- ²⁵ LVA, PA-7962. f., 1. apr., 39. l., 231. lp.
- ²⁶ “Pana” Staņislava Zavadska grupa bija pēdējā zināmā aktīvā nacionālo partizānu grupa, kura savu darbību beidza 1956. gada 30. oktobrī Madonas rajona Kraukļu ciema padomes teritorijā. – *Strods H.* Latvijas nacionālo partizānu karš: Dokumenti un materiāli 1944–1956. – Rīga, 1999, 588. lpp.
- ²⁷ LVA, PA-7962. f., 1. apr., 45. l., 10. lp.
- ²⁸ *Grinberga M.* Pēdējā pasaules kara pēdējais meža brālis // Diena, 1995, 18. maijs.
- ²⁹ LVA, PA-7962. f., 1. apr., 45. l., 16. lp.
- ³⁰ Kārļa Mūsiņa grupa.
- ³¹ LVA, PA-7962. f., 1. apr., 45. l., 15. lp.
- ³² Turpat, 17. lp.
- ³³ Turpat, 39. l., 233. lp. – No izziņas, ko 1953. gada 6. oktobrī sastādījis Latvijas PSR iekšlietu ministrs I. Zujāns Latvijas KP Centrālajai komitejai “Par LPSR Iekšlietu ministrijas darbu cīņā pret nacionālistisko pagrīdi un tās bruņotajām bandām.
Par LPSR Iekšlietu ministrijas orgānu darbu 1953. gada deviņos mēnešos.
1953. gada 1. janvārī LPSR teritorijā darbojās:
1. 19 bruņotas “bandītu” grupas ar kopējo dalībnieku skaitu 77 cilvēki,
2. 128 “bandīti – vieninieki”, kuri agrāk darbojušies “bandītu” grupās,
3. 199 “nelegāļi”.
1953. gada deviņos mēnešos, t.i., līdz 1953. gada 5. oktobrim paveiktais:
1. pilnībā “likvidētas” 9 “bandītu” grupas ar kopējo dalībnieku skaitu 45 cilvēki,
2. “likvidēti” 58 “bandīti – vieninieki”,
3. pavisam notverti 140 “nelegāļi”, tai skaitā 67 legalizējušies cilvēki, arestēti 73 cilvēki.” –
Turpat, PA-101. f., 16. apr., 41.a l., 183.–189. lp.

³⁴ *Anušauskas A.* Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940–1958 metais. – Vilnius, 1996, 294. p.

³⁵ Lietuva 1940–1990, 315. lpp.

³⁶ *Anušauskas A.* Lietuvių tautos sovietinis naikinimas ..., 295. lpp.

³⁷ Источниковедение. – Москва, 1998, с. 582–587.

³⁸ Государственная безопасность России: история и современность. – Москва, 2004, с. 618.

³⁹ Turpat, 628. lpp.

⁴⁰ История России: XX век. – Москва, 1996, с. 514–516.

Aldis Bergmanis

The LSSR Secret Service Operations against the National Partisans of Latvia in 1953

Summary

During 1953 Latvia experienced some radical changes. Probably the most important were plans to increase the number and role of civil servants of the titular nationality. Still, there were some other significant processes that must be taken into account. One of these were activities of the Soviet repressive structures against national partisans.

Changes in the top level of the USSR leadership had a direct influence on the Soviet security institutions and their operations against the national partisans. Relentless annihilation of the remaining partisan groups continued until Stalin's death in March 1953. Things changed as soon as Lavrenti Beria became the Minister of the Interior of the USSR. After Beria was arrested in July 1953 there were accusations that he had stopped any operations against the national partisans. Documents and other historical evidence give no support for such claims but one must admit much lower activity of the USSR security institutions. There were no repressions against the so-called legalized "illegals". After Beria's arrest operations against the remaining partisan groups were resumed and continued until their complete destruction.

Nowadays history of the national partisans quite often is a subject of controversy. Some researchers stress and absolutize the negative side of partisan activities – murders of the innocents and robberies, others ignore these facts. But during the 1950s even the Soviet repressive structures could not deny the considerable political significance of separate partisan groups that continued armed resistance against the occupation regime eight years after the end of war. This struggle refuted the Soviet propaganda myth about the voluntary joining of Latvia to the USSR that was widely used thereafter.

Björn M. Felder

Underground Networking: National and International Connections of the anti-Soviet Resistance in Latvia (1944–1950)

The first rule about underground activity is secrecy. Illegal organizations should avoid written orders, notes or member card indexes. Arnolds Avotiņš did not recognize such rules at least at one point. As one of the leaders of the Latvian anti-Soviet resistance group *Latvijas Sargi* (Guards of Latvia) he was using an address book, in which he wrote down every person he was contacting while building up his underground organization. When the NKVD arrested him on 1 December 1944, they found his booklet with the names in it and started to interrogate some of these persons. Avotiņš and his comrade conspirators like Jēkabs Sildegs-Milleris and Kārlis Dagda were sentenced and shot after a stalinist show trial in the summer of 1945.¹ An usual sentence at that time for the leaders of “anti-Soviet” organizations. Some of the other 49 unlucky defendants like Visvaldis Garlejs or Rūdolfs Loķis who were sentenced in connection with the Guards of Latvia can be found in Avotiņš address’s book too. 60 years after this tragical episode this special address book can be an interesting and important source for historical research. There we find names not only of Avotiņš’s companions, but also some very interesting names like that of Konstantīns Čakste, Felikss Rikards, Teodors Jansons and even Rūdolfs Bangerskis. Altogether persons, who were in leading positions at different Latvian organizations and underground groups and with whom Avotiņš had more or less close contacts in 1944.

This paper will examine the frequent contacts of several Latvian underground groups of 1944 and the following years, which possibly existed as one large or even several large underground networks. This paper wants to look for continuity and change of the resistance groups, their members, structure and internal networks and will face the interaction between the resistance groups and foreign countries. The paper will focus on the Guards of Latvia, the Latvian Central Council (*Latvijas Centrālā padome*) and the postwar Latvian Partisan Organization (*Latvijas Nacionālo partizānu organizācija*). It is obvious, that some underground networks existed in Latvia already since the Soviet occupation in 1940 and were still alive in the postwar times of anti-Soviet guerrilla war. At the desperate situation of 1944 different political actors were forging political

leagues across the political and class frontiers of pre-war Latvia excluding only the Latvian Bolsheviks. But the search for allies was also including foreign powers. Quite a few Latvian actors were hoping or even expecting help from the Western Allies or at least from Sweden, the neighbour country across the Baltic Sea. Others, and not only people of the political right, were also accepting support by the German occupation power. So did even the Latvian Central Council, that accepted to arm and equip its military branch known as the "Kurelis' Army" by German army intelligence (Abwehr) in late summer of 1944. What united the different Latvian groups was the idea of an independent Latvian State without any influence by Soviet or National-Socialist power. After war at times of Cold War this should become also the common factor with all the Latvian partisan groups in Latvia and the Latvian emigration organizations in Sweden and other Western countries, with the partly supported armed struggle in Latvia.

The history of the different underground groups was often quite similar in its development. Most of the illegal groups emerged in 1940 at the beginning of the first Bolshevik occupation of Latvia. Some had even older traditions that linked them with political parties or other political and non-political organizations of the Republic of Latvia. All these groups had an anti-German as well as anti-Soviet character because of their patriotic or nationalistic convictions.

The year 1944 was a time of busy networking. Some Latvians were still favouring the German war effort like SS-Gruppenführer Bangerskis and other Latvian officers, who were supporting the mobilization of the Latvian youth and even the draft of Latvian teenagers for German anti-aircraft personnel. Some more far-sighted people were searching for alternatives since the turn at Stalingrad was announcing the German defeat not to be far away. For the future of Latvia that must mean Communist occupation again, that was well remembered for its terror and the violent dissolving of the Latvian State and Latvian society: an experience that all layers of Latvian society shared. The more desperate the circumstances the more unrealistic became the search for alternatives. Some Latvians dreamed of the military intervention in Latvia by Sweden or even by Western Allies. Others like Kristaps Upelnieks, first officer of the Kurelis staff, believed that the Red Army similar to the German forces would collapse soon and a small Latvian force could withstand the Soviets by help from the West² – and the Western Allies were propagandizing such information under the Baltic exile organizations. Upelnieks like others was expecting a situation reminding that of 1919, when German and Bolshevik forces were too weak to conquer Latvia and the Latvian Army supported by Great Britain, France, Finland and Estonia could win the battle for the Latvian State. Similar thoughts had Arnolds Avotiņš, who told the NKVD interrogators his organization planned to build up an army of 4,000 to 5,000 Latvian soldiers at Lake Lubāns, mainly of the Latvian Legion in 1944.³ In this category belongs also the idea of bringing the Latvian

Legion into “Latvian hands” and occupy Riga as a first step of the independence of Latvia, while the Legion was marching through the city in October 1944.⁴ Also the Western support was a main factor of the armed anti-Soviet resistance after war. In 1946, after several Allied conferences, when it became clear that neither the USA nor Britain would support the guerrillas in the Baltic, many partisans gave up their lives in the forests.

The Latvian Central Council (LCC)

Especially the Latvian Central Council, which is probably the best known and best researched Latvian resistance group during World War II, had special sympathies for the Western Allies.⁵ Its history reaches back to the liberal parties of the Republic of Latvia. Members from nearly every liberal Party from the Social Democrats, the Democratic Centre, the Farmers’ Union to the Christian Union and others joined the foundation of the LCC in the summer of 1943. But already in June 1940 democratic Latvian politicians challenged the new Communist occupation power by forming a democratic list competing for the “election” of 15 June. With the help of the Latvian puppet government the Bolsheviks tried to stage a “democratic election” on that day to bring the Latvian State legally and officially into their hands. Actually the Soviets allowed only the Communistic “Workers’ block”, that unsurprisingly “won” the election by nearly 100% votes. Konstantīns Čakste and other founders of the LCC were already involved in forming the anti-Soviet “Democratic voting block”.

In 1943, it was not quite easy to compromise the different thoughts and convictions of different political groups and there were some harsh conflicts between the political wings.⁶ Some did not like the former Ulmanis Regime and confronted the members of the Farmers’ Union who supported the authoritarian dictator Kārlis Ulmanis. Also the Social-Democrats had to defend themselves for collaborating with the Bolsheviks in 1940. The Social-Democrat leaders like Bruno Kalniņš had held some very prominent positions in the Soviet regime helping to liquidate the Latvian State and to spread violence and terror. But Kalniņš, Fēlikss Cielēns and others were healed of Bolshevism and were joining the anti-Soviet and anti-Nazi coalition of the LCC. The integrating moment of the LCC was the will to gain an independent Latvian State – independent from the Stalin Empire and from the declining Nazi Germany. Therefore the LCC was weaving a net that should include all major groups of the Latvian society looking everywhere for new partners and allies. Maybe not on the political radical left, because the Latvian Communists simply wished back their stalinist State. But the LCC had contacts even with the Latvian fascist Pērkonkrusts organization. In 1942, its leader Gustavs Celmiņš was starting his own resistance group with parts of his old supporters, publishing the underground newspaper “Free Latvia” (Brīvā Latvija). After having

unsuccessfully reached for the All-Latvian leadership by help of the Germans in 1941, Celmiņš had become disappointed with the colonist character of the Nazi occupation regime. In January 1944, Konstantīns Čakste wrote to the former Latvian Ambassador to Sweden Voldemārs Salnais: "All groups in Latvia support now a democratic system [...] even the P. K. [Pērkonkrusts] leadership declares, that they stand for a democratic parliamentary system."⁷ At the same time Celmiņš had negotiations even with Bruno Kalniņš, a fact that was unthinkable ten years ago when the Social-Democratic paramilitary organizations "SSS" and the Pērkonkrusts were sworn enemies and had had bloody clashes and even shootouts in the streets of Riga.⁸ This was maybe the biggest political gap bridged by the Latvian Central Council. Also the leadership of the Latvian government that collaborated with the German occupation power should be involved in the underground network. Most important was the support by the Latvian military block; however, the leader of the Latvian Waffen-SS Rūdolfs Bangerskis denied the collaboration with the LCC.

Very important for the LCC were its international contacts. The former Latvian ambassadors in Stockholm, London and Washington like Voldemārs Salnais, Kārlis Zariņš and Alfreds Bīlmanis were part of the external network. They were raising money and lobbying for a democratic Latvia at the Western Allies and gave reports from Latvia, which the USA used for its war efforts.⁹ Also important was the exile organization in Sweden that helped and organized the Latvian refugees shipping by small boats across the Baltic Sea. In Sweden the LCC turned for help also to the Swedish government, which became an important factor for the communication and support of the Latvian homeland. Particularly after the end of the war in 1945 Swedish government institutions were involved in the activities of the Latvian emigration organization. At the beginning of Cold War also British and US intelligence service became interested in the Baltic and new alliances emerged. In the late 40s the Latvian network was contacting the CIA for fighting Communism in Latvia.¹⁰ At that time the USA began to train agents from the Baltic. These Cold War partisans were parachuted or shipped by help of Swedish and German intelligence to Latvia, where they mostly were "awaited" by the Soviet security structures. The cheka had already infiltrated the Latvian network. Latvian and other Baltic resistance fighters became the victims of Cold War like Osvalds Bileskalns, a LCC member who was shot in 1951 or Leonīds Brombergs, a policeman and anti-Soviet partisan who was arrested in 1954 and deported to a GULAG in Siberia. Both were sent to Latvia by the Latvian network with the help of Swedish and US intelligence.¹¹

The LCC actually took every help it could get. In the summer of 1944, after the LCC leadership was arrested by the German *Sicherheitspolizei* (Sipo), the LCC military branch accepted support by the German army intelligence without knowing, that the army intelligence at that time was already under control of Himmler's SS-apparatus.

After losing control and recognizing the anti-German attitudes of the Kurelis' Army, the higher SS and police leader Friedrich Jeckeln dissolved the LCC Army in November 1944 by force. But the LCC had more ambivalent partners as this paper will show. The alliance with the German intelligence was not accidental. Himmler's intelligences had designed a strategy to mobilize as many anti-Soviet partisans as possible at the Eastern front and later also at the Western front in late 1944. The German *Volkssturm* was one part of this plan. The practical preparations for this strategy started in the so-called "Operation Zeppelin" in the summer of 1944 and continued in the autumn 1944 under the name "SS-Jagdverband" both subbranches of the *Reichssicherheitshauptamt* (RSHA).¹²

The Guards of Latvia (Latvijas Sargi)

Arnolds Avotiņš, the leader of the resistance group Guards of Latvia, claimed in his interrogation by the NKVD, that he had not only cooperated with the Latvian Central Council but also met Čakste personally.¹³ The Guards of Latvia originated from a Latvian veteran organization founded in 1924, and in 1940 became a resistance group as well. After the German invasion Avotiņš and other leading members collaborated with the temporary "Latvian centre" at the house of the Latvian Society in July 1941, trying to establish an independent Latvian government.¹⁴ Actually Avotiņš was ordered to the "centre" by order of the "central staff of the Guards of Latvia" on 12 July 1941.¹⁵ After war Avotiņš told the NKVD officers, that in 1941 prominent figures like the retired general Nikolajs Dūze and Colonel Robert Osis had been leading members of the Guards of Latvia.¹⁶ Later in 1941 the organization was probably dissolved and reorganized only in the beginning of 1944 by Avotiņš. General Dūze was one of the 189 signers of the famous LCC declaration from March 1944.¹⁷ He collected material about the situation in Latvia which the LCC forwarded to the Western Allies. Avotiņš claimed to have helped Dūze in this process and even taken part at a meeting with Konstantīns Čakste, General Dūze, Colonel Krūmiņš, also a leader of the Guards of Latvia, and members of an Estonian resistance group discussing issues of making up a Baltic underground network and even about preparing anti-Soviet partisans in the spring of 1944.¹⁸ At the same time Avotiņš brought the Guards of Latvia back to life.

The person of Avotiņš is quite unknown. There is actually not much research done on him or his organization. Before the war he was a policeman and temporary a simple worker. At the time of the German occupation he probably became a policeman again. He was arrested by the German *Sicherheitspolizei* in 1944. Obviously he came from the Latvian milieu of the radical rightists. Avotiņš knew, for example, the rude anti-Semite Jānis Dāvis and through him he became acquainted with Hermanis Lūsis, a former priest who now was preaching the "Jewish world conspiracy" at the "Anti-Semite Institute" that

was run by the fascist Pērkonkrusts organization in 1941.¹⁹ Lūsis himself, who in 1944 also became a member of the Guards of Latvia, was a collaborator of the infamous Arājs unit of the Latvian SD and was sent to Byelorussia where, as we know today, the SD was occupied with exterminating the Byelorussian Jewry in 1942. Later Lūsis was working at the “Pioneer” (Līdumnieks) organization that was founded by the German *Sicherheitsdienst* (SD) to spread National-Socialist ideology in Latvia. In 1944, he turned to the “Operation Zeppelin” where he finally had again contacts with Avotiņš and his Guards of Latvia. Finally Lūsis ended up as an anti-Soviet partisan at Limbaži, where he was caught and later shot in 1945.²⁰ The details of the Avotiņš–Lūsis connection are not quite clear. To make it more complicated, the Pērkonkrusts member, collaborator of the SD in Latvia and of the Līdumnieks organization Ansis Krūklis even claimed Avotiņš being also a leading collaborator of the Līdumnieks organization and having the post of a chief propagandist.²¹ In 1944, multiple conspiracy was growing like mushrooms. The German SD tried hard to mobilize as much anti-Soviet Latvians as possible. How deeply the Germans had been involved in constructing the Guards of Latvia is still not quite clear today. But in the fall of 1944 Avotiņš’s Guards of Latvia were equipped and armed by the “Operation Zeppelin” of the German SD.²²

At least the Latvian members of the resistance group did not primarily intend to take part in a German espionage organization but to use German logistics for their own purpose. Until the liquidation of the Guards of Latvia in December 1944 they published several issues of the underground newspaper “For Latvia” (Par Latviju) in Riga.²³ Also other leading members of the Guards of Latvia had their political roots in the Latvian right-wing milieu like Jēkabs Sildegs-Millers,²⁴ a Pērkonkrusts member and follower of the neo-pagan “Dievturi” movement. He was also a Latvian member of the SD, but in the Latvian card index,²⁵ and deserted when he was ordered to serve in Byelorussia in 1942. He was a confidant of Gustavs Celmiņš and his underground organization after 1941. Probably with the help of Celmiņš he published the anti-German leaflet “Bearslayer” (“Lāčplēsis”) in 1943 and 1944, an experience that later helped to issue the Guards of Latvia newspaper “Par Latviju”.²⁶ But the Guards of Latvia membership was more colourful. Kārlis Dagda,²⁷ who was shot as a leader of the Guards of Latvia in August 1945 too, was a former Social-Democrat and member of the Social-Democratic fighting organization “SSS” and had no further contacts to the radical right before war. He helped Sildegs with the publishing of the “Bearslayer” since 1943. Even more other members of the Guards of Latvia had been from different political backgrounds but the research into this resistance group has just begun. The Guards of Latvia are a good example for a resistance group in which different people with different political backgrounds found a common place, and it is also a good example for the conspiratorial Latvian networks of the year 1944 and 1945.

Latvian National Partisan Organization (LNPO)

The last example for the contradictory alliances and networks of different Latvian groups is the *SS-Jagdverband Ost*, or at least some of its staff, where efforts culminated to build multiple anti-Soviet partisan groups and also a large anti-Soviet underground network in 1944.²⁸ Besides the former Latvian SD personnel of the *SS-Jagdverband*, there was a small circle of students, who had passed the years of German occupation in the Latvian card index under Felikss Rikards connected to the *Sicherheitsdienst* without becoming involved in the extermination of the Latvian Jews. The former students were in most cases not older than 25 years knowing each other since school years or from university. These young men like Teodors Jansons or Freds Launags have been partly pre-war members of the Pērkonkrusts organization and shared a nationalistic understanding of the Latvian nation. Probably they had their first experience in conspiracy after 1934 and the ban of Pērkonkrusts. In 1940, they also joined anti-Soviet resistance groups and had first contacts with German army intelligence. Also after the German occupation they continued their subversive activities and were imprisoned in March 1943.²⁹

In the summer of 1944 under supervision of the German *Sicherheitsdienst* the Rikards–Jansons group was mobilizing nearly anyone they could get for anti-Soviet partisan war. There were negotiations with the Kurelis Army and recruiting resistance fighters like the three brothers Rusovs, Pēteris Supe or others who are not that well known and researched today.³⁰ They also organized the arming of the Guards of Latvia in September 1944.³¹ The Jansons group designed strategies to centralize the partisan activities. Networks became a basic principle of their resistance work, which should be spread all over Latvia by parachuting partisans like the Rusovs or Supe in the already Soviet-occupied areas. But these plans were destroyed soon by the fast advance of the Red Army that surrounded the last German division at the bridgehead of Courland and the rather poor education of the German-Latvian “agents”. Yet their intended partisan organization the “Latvian National Partisan Organization” came into existence after May 1945.

With the decline of the Nazi empire also the Jansons group turned their attention to the West. The Latvian Central Council and its connections to Latvian exile in Western countries became more widespread and attractive. In the beginning of 1944 even their ideological leader Celmiņš had announced that he would accept a “democratic” Latvia. So Jansons strengthened the contacts with the LCC. In the summer of 1944 the Pērkonkrusts at the “Partisan Centre” of the SD were not only contacting Kurelis but also had built up close connection with the LCC network in Courland and were aiding

the illegal boat traffic to Sweden. Jansons's wife Ragnija knew Dr. Valdemārs Ģinters, former director of the Historical Museum in Riga, personally as she had worked as a student at his museum since 1941.³² Ģinters was one of the founding fathers of the LCC and an important contact figure in Ventspils in 1944.³³ In the spring of 1945, after the former Kurelis Army was arrested and his officers were shot, Jansons and his colleagues managed to turn the *SS-Jagdverband* and its intended successor the LNPO into the new LCC Army or at least into its close ally. After 8 May 1945, the LNPO was made up, but only on a very little base and the contact with Sweden was hard to maintain. Jansons died already in a shooting with Red Army soldiers in late May 1945. Freds Launags and Romans Šternbergs became the new chiefs of the LNPO. In this situation everybody was welcome as partisan comrade. The main part of the early anti-Soviet partisans in Courland were former soldiers of the Latvian Legion. At the end of October 1945 Launags and some other partisans made the passage to Sweden by boat. The situation in the Latvian forests had become more and more desperate. Most of his companions were sooner or later caught or killed. As Launags and the LNPO were collaborating also with the remaining groups of the LCC in Northern Courland, he was also in Sweden recognized as a clever organiser.³⁴ As part of the Latvian Central Council Launags established the "Contact Group of the Underground National guerilla and Resistance Movement in Latvia" under the pseudonym "Alfreds Vanags" in Sweden.³⁵ Then he also obtained help by the Swedish "T-bureau", the secret foreign military intelligence which later recruited him as an "agent". The Swedish army started to equip and arm Latvian partisans.³⁶ In 1948, the Launags group finally contacted the CIA, which became also interested. British SIS and American CIA started a large programme of dropping agents to the Baltic in the end of the 40s.³⁷ With the beginning of the large agent dropping project of the CIA which included intelligences like the British, the German and the Swedish, the Latvian resistance network had managed to become an important partner in Cold War warfare in North-eastern Europe.³⁸

Conclusion

The multiple networks of the Latvian underground since 1940 shows the integration power of the idea of an independent Latvian State. It is exemplary that in state of emergency to which the war had put Latvia, widespread alliances were forged between the political actors that bridged also deep political gaps. Right and left had made its peace and everybody was welcome to join the union, regardless of the fact that he was a Bolshevik or had himself deeply involved in Bolshevik or National-Socialist occupation policy. Certainly fighting between political competitors went on but on a smaller scale. This ideological peace became typical for the Cold War Latvian exile communities.

Problematic for the resistance became its very own structure: the networks. Choosing new members by recommendation might be a convenient and strategy saving method, but in fact it was the cause for corruption. The Latvian contacts from Sweden to Latvia were not only treated by the “big spy” Kim Philby but also at the headquarters in Riga. The KGB used, for instance, Vidvuds Šveics, an “old friend” of Launags, to play the role of a Latvian partisan leader from Courland.³⁹

Also international help was essential for the Latvian anti-Soviet resistance fighters. Some played the German cards. Since 1940 this was actually the only pragmatic and practical way to achieve help from outside. Also in 1944, even Kurelis and the military branch of the liberal Latvian Central Council chose this possibility after the main leaders were arrested by the German *Sicherheitsdienst*. The swift change to the Western side was the logical consequence of this pragmatic strategy of the Latvian resistance. But at the beginning of Cold War Latvia and the Latvian exile became again a play ball of international politics. The CIA welcomed the Latvian agents who were well oriented and adapted, but never made a real attempt to strengthen the Baltic resistance in an essential way. The Cold War got hot in Korea, not in Soviet Latvia.

References

- 1 NKVD-Investigation file “Latvijas Sargi”, Judgement 3 August 1945: Latvijas Valsts Arhīvs (hereinafter LVA), 1986/1/62/14, 92ff; For Avotiņš's address book see: LVA, 1986/1/62/9, 611ff. The contents of the testimonials produced by the Soviet State Security must be seen critically, because they often were products of torture and also because of the consequence of legal prosecution for testimonials in general.
- 2 See Dravnieks, A. (1970) *Es atceros. Latvijas skolas un skolotāji*, 209. lpp.
- 3 Interrogation of A. Avotiņš, 9.3.1945: LVA, 1986/1/62/1, 177; See also interrogation of Rūdolfs Loķis, 10. to 12.2.1945: LVA, 1986/1/62/2, 137. A report of the LNPO from 1945 was mentioning a similar resistance force at Lake Lubāns, see: “Nacionālie partizāni Latvijā”, probably written by the member of LNPO Romans Šternbergs in the summer of 1945: Latvijas Kara Muzejs, 5-798-OK/p, 6.
- 4 This was also promoted by several resistance groups, see Letter of Freds Launags to Indulis Kažociņš, 25.9.1985: Strods, H. (ed.) (2003) *Latvijas nacionālo partizānu karš. III, Dokumenti, apcerējumi un atmiņas*. Rīga, 47. lpp.
- 5 About the Latvian Central Council and the Kurelis' Army see: Andersons, E., Siliņš, L. *et al.* (eds.) (2002) *Latvija un Rietumi. Latviešu nacionālā pretestības kustība 1943–1945*. Rīga; For Kurelis see also: Biezais, H. (1991) *Kurelieši nacionālās pretestības liecinieki*. Ithaka: Ērglis, Dz. (2003) *Latvijas Centrālās padomes vēstures nezināmās lappuses*. Rīga; Ērglis, Dz. (1999) “Centrālā Padome un kurelieši”, *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls* 4 (33): 84–103; See also: H.-D. (1978) “Die Kurelis-Verbände”, *Jahrbuch des baltischen Deutschtums*. Bd. XXV. Hannover; Döhren, pp. 136–140. For the connection between Kurelis and the German “Abwehr” see: Felder, B. M. (2004) “Das Unternehmen “Wildkatze”. Der SS-Jagdverband Ost und die Vorbereitung von antisowjetischen Partisanen in

- Lettland”, in: *Totalitarian Occupation Regimes in Latvia in 1940–1964. Symposium of the Commission of the Historians of Latvia*. Vol. 13. Riga, pp. 358–388, here pp. 368–370.
- ⁶ See: Andersons, E., Siliņš, L. (eds.) (2002) “Latvijas Centrālā padome” (hereinafter LCP), in: *Latvia un Rietumi*, pp. 14–126, here 35ff.
- ⁷ For Gustavs Celmiņš and the “Brīvā Latvija” see: Latvijas Valsts vēstures arhīvs (hereinafter LVVA), P-252/1/26, 30–128; for the Čakste comment see: Andersons, E., Siliņš, L. LCP, p. 66.
- ⁸ See the report of the *Kommandeur der Sicherheitspolizei* Lange, 25.1.1944: LVVA, P-252/1/26, 10f.
- ⁹ For the reports of Latvian exile politicians for the Western Allies see: Ezergailis, A. (ed.) (2002) *Stockholm Documents: The German Occupation of Latvia, 1941–1945. What Did America Know?* Riga; Neiburgs, U. (2004) “Nacistu okupētā Latvija Rietumu sabiedroto skatījumā (1941–1945)”, in: *Totalitarian Occupation Regimes in Latvia in 1940–1964. Symposium of the Commission of the Historians of Latvia*. Vol. 13. Riga, pp. 257–284.
- ¹⁰ See the “Report by Albert Kalme, contact man in the USA of the Latvian resistance movement, to the Central Intelligence Agency of the US [...]”, Hoover Institutions on War, Revolution and Peace Archives, Jules Feldmans Collection, Box 8, Folder 1.
- ¹¹ For Bileskalns’s operation in Latvia see: Ērglis, Dz. *Latvijas Centrālās padomes vēstures nezināmās lappuses*, p. 135ff; for Brombergs see: Strods, H. (1996) *Latvijas nacionālo partizānu karš*. Riga, p. 482ff; also the KGB-interrogation file of L. Brombergs, LVA 1986/1/40596/1, 1ff; the Brombergs CIA-file with Brombergs’s CV written by himself and reports on his imprisonment in Latvia in 1954, National Archives, Washington D.C., RG 263 CIA-Personal Files, Box 8, Folder “Brombergs”.
- ¹² See: Felder, B. *Das Unternehmen “Wildkatze”*, pp. 363–365.
- ¹³ About the Guards of Latvia there is no direct research done yet, see: Neiburgs, U., Ērglis, Dz. (2001) “Nacionālā un padomju pretošanās kustība: kopīgais un atšķirīgais (1941–1945)”, in: *Totalitarian Regimes and their Repressions carried out in Latvia in 1940–1956. Symposium of the Commission of the Historians of Latvia*. Vol. 3. Riga, pp. 267–329, here pp. 297, 309f; also: Felder, B. *Das Unternehmen “Wildkatze”*, p. 374.
- ¹⁴ Interrogation of A. Avotiņš, 29.11.44: LVA, 1986/1/62/1, 40.
- ¹⁵ See: “Rīkojums no Latvijas Sargu centrālā štāba”, 12.7.41: LVA, 1986/1/62/9, 5.
- ¹⁶ For the leading members of the Guards of Latvia see: Interrogation of A. Avotiņš, 9.3.45: LVA, 1986/1/63/1, 106ff.
- ¹⁷ See signature no. 64 of N. Dūze at the facsimile of the LCC memorandum: *Latvija un Rietumi*, p. 426.
- ¹⁸ Interrogation of A. Avotiņš, 9.3.45: LVA, 1986/1/62, 111. His contacts with the LCC were also confirmed by Lūsis, who declared that Avotiņš met K. Čakste and also the son of Gustavs Zemgals, see: Interrogation of Lūsis, 23.3.1945: LVA, 1986/1/28579/1, 67.
- ¹⁹ Interrogation of A. Avotiņš, 16.4.1945: LVA, 1986/1/62/1, 131; About the “Anti-Semit institute” see: Dribins, L. (2002) “Antisemitisms un tā izpausmes Latvijā”, in: *Symposium of the Commission of the Historians of Latvia*. Vol. 4. Riga, p. 120f, u. 125f; Felder, B. M. (2003) “Die Spreu vom Weizen trennen” Die Lettische Kartei – Pärkonkrusts im SD Lettland 1941–1943”, in: *Yearbook of the Museum of the Occupation of Latvia 1940–1991*. Riga.
- ²⁰ See the NKVD-investigation file of Lūsis: LVA, 1986/1/28579/1, 1ff; For the Līdumnieks see: Felder, B. *Das Unternehmen “Wildkatze”*, p. 365f.
- ²¹ Interrogation of A. Krūklis, 16.6.1945: LVA, 1986/1/28579/1, 134.

- ²² Interrogation of K. Dagda, 17.2.45: LVA, 1986/1/62/1, 285ff; About the arming and equipping of the Guards of Latvia by the "Operation Zeppelin" see also several interrogation of the Latvian SD officer Juris Aire, who supplied arms and equipment: LVA, 1986/1/17922/1, 1ff; See also the interrogation of J. Sildegs-Milleris [without date]: LVA, 1986/1/17022/1, 171ff and 203ff.
- ²³ See several numbers of the "Par Latviju" starting with no. 1 in September 1944 and ending with no. 5 in October 1944, NKVD-investigation file: LVA, 1986/1/62/9, 236–248.
- ²⁴ About J. Sildegs resistance activities see: Felder, B. *Lettische Kartei*, pp. 61 and 63–65; also the NKVD-investigation file J. Sildegs: LVA, 1986/1/62/1, 150ff.
- ²⁵ "Latvian card index" was a Latvian intelligence service, which the Pērkonkrusts organization established in July 1941 with the name "Sonderkommando R" under the command of the German *Sicherheitsdienst* (SD), see: Felder, B. *Lettische Kartei*.
- ²⁶ About the relationship of Celmiņš and Sildegs see: Felder, B. *Lettische Kartei*, p. 63ff.
- ²⁷ About K. Dagda see: NKVD-investigation file K. Dagda: LVA, 1986/1/62/1, 260ff.
- ²⁸ The SS-Jagdverband was part of the anti-Soviet partisan project of the RSHA in 1944, see: Felder, B. *Unternehmen "Wildkatze"*; see also Strods who is wrong in some facts about the Jagdverband, and not very sure of the different German intelligence services of the army and SD: Strods, H. *Latvijas nacionālo partizānu karš*, p. 40ff.
- ²⁹ See: Felder, B. *Lettische Kartei*, p. 61ff
- ³⁰ See: Felder, B. *Das Unternehmen "Wildkatze"*, pp. 369, 374. For the brother Rusovs see: memoirs of Kārlis Rusovs: Kārlis Rusovs "Salna". Nacionālo partizānu rindās, 1944–1948, in: Strods, H. *Latvijas nacionālo partizānu karš*, III, p. 177ff. For P. Supe see: Felder, B. *Das Unternehmen "Wildkatze"*, p. 366f.
- ³¹ The Rikards–Jansons group was part of a "partisan centre" by the SD "Operation Zeppelin", but officially belonging to the German Army intelligence (Abwehr) unit *Frontaufklärungstrupp 212*. There Jansons made contacts to Sildegs, who was a former colleague at the Latvian card index, to recruit the Guards of Latvia for his "partisan centre". The arranging person was Džeims Raudziņš, a former collaborator of the Latvian card index, see: interrogation of Sildegs, 12.2.45: LVA, 1986/1/62/1, 179f.
- ³² Interrogation of Ragnija Jansone, 8.10.45: LVA, 1986/1/17170/1, 23f.
- ³³ See: Andersons, E., Siliņš, L. *et al.* "Latvijas Centrālā padome", p. 53; also: Ērglis, Dz. *Latvijas Centrālās padomes vēstures nezināmās lappuses*, p. 93ff.
- ³⁴ For the LNPO contacts with the Latvian Central Council group, for example, in Ventspils 1945 see: Ērglis, Dz. *Latvijas Centrālās padomes vēstures nezināmās lappuses*, p. 106ff.
- ³⁵ See: Report of A. Kalme, p. 5ff.
- ³⁶ For this information I am very thankful to Mats Deland, University of Stockholm, who does research on the Latvian exile in Sweden. See also: Ērglis, Dz. *Latvijas Centrālās padomes vēstures nezināmās lappuses*, p. 146.
- ³⁷ See: Report of A. Kalme, p. 6.
- ³⁸ About the postwar Allied operations in the Baltic not much research is done yet, see: Jūro, I. (2000) "Operations of Western Intelligence Services and Estonia and the tactics of KGB Counter-intelligence", in: Anušauskas, A. (ed.) *The Anti-Soviet Resistance in the Baltic States*. Vilnius, pp. 242–271.
- ³⁹ The Soviet spy V. Šveics moved to Sweden in 1948 see: Ērglis, Dz. *Latvijas Centrālās padomes vēstures nezināmās lappuses*, p. 146f.

Bjorns M. Felders

Pagrīdes sakaru tīkls: Latvijas pretpadomju pretošanās kustības nacionālie un starptautiskie kontakti (1944–1950)

Kopsavilkums

Pretpadomju pretošanās kustības darbība Latvijā pēc Otrā pasaules kara joprojām ir neskarts pētījumu lauks. Jaunākie vēsturnieku darbi par šo tēmu pārsvarā ir biogrāfisku faktu apkopojumi vai arī apskata vienīgi latviešu partizānu veiktās operācijas. Šis raksts ir mēģinājums izvērtēt, kā pārveidojās un mainījās pretošanās grupas un to sastāvs, to organizācijas struktūras uzbūve un mijiedarbība ar ārvalstīm.

Skatot "pretošanās kustības" jēdzienu Otrā pasaules kara un tam sekojošā partizānu kara periodā Latvijas kontekstā, ir jāievēro, ka bieži vien tas jāattiecinā uz organizācijām, kas bija kā antikomunistiskas, tā arī antinacistiskas. Sākot ar pirmo padomju okupāciju 1940. gadā, pretošanās kustība vērsās plašumā, aptverot visdažādākos Latvijas sabiedrības slāņus – bijušos karavīrus, policistus, aizsargus, studentus, zemniekus, strādniekus un citu profesiju cilvēkus, kas pievienojās pagrīdes pretpadomju grupām. Nereti viņu vidū bija personas ar galēji labējiem politiskajiem uzskatiem. Dažas no šīm pagrīdes grupām turpināja darboties arī nacionālsociālistiskās okupācijas apstākļos pēc 1941. gada un pārdzīvoja pat boļševiku atgriešanos 1944. gadā. Citas pretošanās grupas, piemēram, Latvijas Centrālo padomi (LCP), tikai 1943. gadā izveidoja bijušās Latvijas Republikas liberālu uzskatu politiķi. Otrā pasaules kara noslēgums Rietumeiropā 1945. gadā nenozīmēja tā beigas austrumos. Latvijas pretošanās kustības grupas centās veidot kā vietējos, tā arī starptautiskos sakaru tīklus – tālu pāri politiskajām robežām.

Par piemēru minot Latvijas Nacionālo partizānu organizāciju, kas darbojās Kurzemē pēc 1945. gada, šai rakstā atainoti kontakti starp Latvijas pretošanās kustības kaujiniekiem un Latvijas trimdas organizācijām Zviedrijā, kā arī šo kontaktu priekšvēsture, sākot ar 1940. gadu.

Rakstā izmantoti šādu arhīvu materiāli: Latvijas Valsts arhīva, Latvijas Valsts vēstures arhīva, Berlīnes un Freiburgas federālo arhīvu (Vācija), Vašingtonas Nacionālā arhīva, Hūvera Kara institūta arhīva, Revolūcijas un miera arhīva (Stanforda, ASV) avoti.

Aleksandrs Ivanovs

Nacionālā pretošanās kustība Latvijā pēc Otrā pasaules kara Latvijas historiogrāfijā (40. gadu otrā puse – 80. gadu otrā puse)

Ievads

Ilgu laiku tēma par nacionālās pretošanās kustību Latvijā pēc Otrā pasaules kara neieņēma nozīmīgu vietu Latvijas historiogrāfijā. Var minēt vairākus iemeslus, kas kavēja šīs problēmas zinātnisku izpēti.

Galvenais šķērslis bija padomju okupācija un Latvijas vēstures zinātnes sovietizācija, kādēļ vēstures pētniecības dabiskā gaita Latvijā tika varmācīgi apturēta.¹ Latvijas vēstures padomju koncepcijā pēckara nacionālā pretošanās kustība neiekļāvās, tāpēc Latvijas padomju vēsturnieku darbos šīs kustības vēsture tika daļēji noklusēta, bet daļēji – viltota.² Latviešu vēsturniekiem trimdā bija iespēja brīvi pētīt šo tēmu, tomēr viņiem nebija pieejami dokumentārie vēstures avoti³ un citas liecības par nacionālās pretošanās norisi un izpausmēm Latvijā pēc Otrā pasaules kara. Tāpēc vēstures jautājumus, kas kopumā veido nacionālās pretošanās fenomenu, viņi raksturoja visai shematiski, atzīmējot tikai spilgtākos pēckara nacionālās pretošanās kustības faktus.⁴ Turklāt nacionālās pretošanās kustības pētīšanu trimdas latviešu historiogrāfijā nesekmēja arī šīs parādības politiskā un ideoloģiskā aktualitāte,⁵ kā arī pretošanās kustības neskaidrās, miglainās perspektīvas: līdz pat 20. gadsimta 80. gadu otrajai pusei pašās optimistiskākajās prognozēs Rietumu pētnieki (gan latviešu pētnieki trimdā, gan sovetologi) rakstīja nevis par Latvijas valsts neatkarības atgūšanu kā reālu un visai tuvu perspektīvu, bet par iespējamo autonomiju Padomju Savienības ietvaros.⁶ Tādēļ nebija iespējams pienācīgi novērtēt pēckara nacionālās pretošanās kustības Latvijā vēsturisko nozīmi un uzskatīt pretošanos par vienu no pašām svarīgākajām parādībām 20. gadsimta Latvijas vēsturē. Tādējādi pēckara nacionālās pretošanās kustības vēstures izpētē līdz Latvijas valsts neatkarības atgūšanai trūka adekvātas, īstas mērauklas šī fenomena vispusīgai apjēgšanai; nebija iespējams nacionālās pretošanās kustības vēsturi analizēt kā veselumu, tajā ielūkojoties caur laika prizmu, jo nacionālā pretošanās bija tālaika Latvijas politiskās, sabiedriskās un garīgās realitātes sastāvdaļa, tā nepaspēja kļūt par “tīri vēsturisku” problēmu. Tāpēc tikai pēc Latvijas valsts neatkarības atgūšanas radās

iespēja noteikt pēckara nacionālās pretošanās kustības vietu un vispusīgi novērtēt šīs kustības nozīmi Latvijas vēsturē.⁷

Pēckara nacionālās pretošanās kustības izpētes gaitā kopš 20. gadsimta 40.–50. gadiem uzkrāts samērā plašs historiogrāfiskais materiāls: vēstures avotu publikācijas,⁸ zinātniski pētījumi (monogrāfijas, raksti, konferenču materiāli utt.) un populārzinātniskas apceres,⁹ kurās šī tēma speciāli aplūkota un analizēta. Atsevišķi pēckara nacionālās pretošanās kustības vēstures fakti pētīti arī darbos par citiem padomju okupācijas vēstures aspektiem. Taču joprojām nacionālās pretošanās kustības vēstures izpēte neveido atsevišķu virzienu Latvijas vēstures pētniecībā. Lai gan savā Progresā ziņojumā “Noziegumi pret cilvēci Latvijas teritorijā Padomju Savienības un nacistiskās Vācijas okupācijas laikā no 1940. gada līdz 1956. gadam” Latvijas Vēsturnieku komisija vēl 2001. gadā par apakškomisijas “Noziegumi pret cilvēci Latvijas teritorijā otrās padomju okupācijas laikā, 1944–1956” vienu no trijām galvenajai tēmai pakārtotajām tēmām noteica tēmu “Pretošanās kustība Latvijā”,¹⁰ tomēr pēckara pretošanās vēstures izpēte neattīstās strauji, jo vēsturnieku pētījumos lielākā uzmanība pievērsta cilvēku zaudējumiem un padomju režīma noziegumiem, nevis pretošanās kustībai.

Tādējādi pēckara nacionālā pretošanās kustība kā nozīmīga parādība 20. gadsimta Latvijas vēsturē prasa nopietnu, vispusīgu un intensīvu izpēti, balstoties uz pētniecisko pieeju un dziļu teorētisko apjēgšanu, lai nacionālās pretošanās vēsture tiktu organiski iekļauta Latvijas vēstures kopainā.

Lai sekmētu tēmas “Nacionālā pretošanās kustība Latvijā pēc Otrā pasaules kara” tālāko izpēti un nacionālās pretošanās vēstures kā atsevišķa pētniecības virziena veidošanos Latvijas historiogrāfijā, jau nobriedusi nepieciešamība aplūkot visu uzkrāto historiogrāfisko materiālu, kurā šī tēma ir tā vai citādi atspoguļota (vai skarta). Šī raksta ierobežotā apjoma dēļ vēsturnieku atziņas, konkrētu pēckara nacionālās pretošanās kustības vēstures faktu pētīšanas un interpretēšanas specifika tiek raksturota tikai vispārējos vilcienos; diemžēl, lietojot šādu pieeju, var tikai konstatēt dažus panākumus un “robus” problēmas izpētes tagadējā stadijā. Taču galvenā uzmanība šajā rakstā pievērsta teorētiskām un konceptuālām pieejām pēckara nacionālās pretošanās izpētē, kas tika izveidotas, pamatotas un izmēģinātas dažādos historiogrāfiskajos virzienos. Uzmanības centrā ir trimdas latviešu historiogrāfija un Latvijas jaunākā historiogrāfija, kas pārstāv “maģistrālo” virzienu problēmas izpētē. Rakstā raksturotas arī dažas teorētiskās konstrukcijas un Rietumu sovetoģijas un historiogrāfijas pieejas pretošanās kustības un nacionālās pretošanās fenomena Latvijā (un visā Baltijā) izpētē. Lai gan šis historiogrāfiskais virziens ir ārpus raksta robežām, Rietumu sovetoģu, politoģu un vēsturnieku pamatotās pieejas ietekmēja arī latviešu vēsturniekus trimdā, tāpēc šīs pieejas it kā netieši iekļaujas Latvijas historiogrāfijā par nacionālo pretošanos. Lai papildinātu tēmas izpētes kopainu, raksturots arī Latvijas padomju historiogrāfijas

“devums”, kurš, protams, vērtējams negatīvi, taču to ignorēt nedrīkst, jo mūsdienās aiz Latvijas robežām atsevišķi padomju historiogrāfijas štampi joprojām ir vēstures zinātnes apritē.¹¹

Gan pēckara nacionālās pretošanās kustības vēstures atsevišķu faktu interpretēšanas ievirzi un saturu, gan pretošanās kustības fenomena vispārīgu vērtējumu, gan konkrētu teorētisko un konceptuālo pieeju pēckara pretošanās pētīšanā izvēli bieži vien nosaka pētījuma konteksts, kurā nacionālās pretošanās vēsture tiek iekļauta. Visumā var izdalīt divus – Latvijas sovetizācijas (Latvijas padomju historiogrāfijā – “sociālisma celtniecība”) un Latvijas okupācijas – kontekstus, kas prasa un pat nosaka dažādu, atšķirīgu Latvijas nacionālās pretošanās kustības aspektu (kustības mērķu, uzdevumu, izpausmju) aktualizēšanu un dziļāku izpēti. Bieži vien no izpētes konteksta ir atkarīga arī pretošanās kustības fenomena vērtēšana un tā nozīmes Latvijas vēsturē interpretācija.

Pēckara nacionālā pretošanās kustība Latvijas padomju historiogrāfijā

Jāatzīmē, ka sovetizācijas konteksts pēckara pretošanās kustības faktu un izpausmju tēlošanā un interpretēšanā “tīrā” veidā parādās tieši Latvijas padomju historiogrāfijā. Nevar noliegt, ka tā būs zināma modernizācija, ja padomju historiogrāfijas eifēmismu – “sociālisma celtniecība”, “buržuāzisko nacionālistu prettautiskā darbība” (vai arī – “reakcionāro spēku nikna pretošanās”), “cīņa pret šķiras (vai arī – padomju varas) ienaidniekiem” u.c.¹² – vietā tiks izmantota terminoloģija, kura tieši norāda uz šo jēdzienu reālu saturu: “sovetizācija”, “nacionālā pretošanās kustība”, “padomju režīma represijas pret nacionālās pretošanās kustības dalībniekiem” utt. Taču, no citas puses, adekvātās (respektīvi, pareizās) terminoloģijas lietošana, pētot un vērtējot Latvijas padomju historiogrāfiju, precīzāk un skaidrāk atklāj šī historiogrāfiskā virziena pieeju specifiku un atziņu saturu, parāda starpību starp padomju vēstures zinātnes shematiskajiem priekšstatiem un reālu vēstures procesa saturu, tādējādi atspēkojot tiešos un netiešos viltojumus, kas sastopami padomju historiogrāfijā.

Latvijas pēckara pretošanās kustības vēsturi padomju vēsturnieki pētīja, balstoties uz “sociālistiskās revolūcijas koncepciju”¹³. Tā bija shematiska, spekulatīva un abstrakta, balstījās uz ideoloģiskiem štampiem un politizētiem spriedumiem.¹⁴

Tomēr Latvijas padomju historiogrāfijā “sociālistiskās revolūcijas” koncepcijai bija svarīga loma – tā attaisnoja Latvijas okupāciju un tieši noteica sovetizācijas konteksta izvēli pēckara nacionālās pretošanās apgaismošanā. Padomju historiogrāfijā šis konteksts parādās kā “sociālisma celtniecība”.¹⁵ Teorētiski “sociālisma celtniecība” uzskatāma par “sociālistiskās revolūcijas” koncepcijas atvasinājumu. Jāatzīmē, ka gan “sociālistiskās

revolūcijas” koncepcijas, gan arī “sociālisma celtniecības” teorijas svarīgas sastāvdaļas bija tēzes par “buržuāzisko nacionālistu un citu šķiras ienaidnieku prettautisko darbību”, par “šķiru cīņu” “sociālisma celtniecības” (sovetizācijas) gaitā. Šīs atziņas tieši attaisnoja padomju varas represīvo politiku pret latviešu tautu, it sevišķi pret nacionālās pretošanās kustības dalībniekiem: padomju historiogrāfijas skatījumā “sociālistiskie pārveidojumi” (respektīvi – sovetizācija) neizbēgami izraisot “šķiras ienaidnieku” niknu pretošanos, tāpēc “šķiru cīņa” un pilsoņu karš esot likumsakarīgas parādības. “Šķiru cīņas” un pilsoņu kara aizsākumus padomju vēsturnieki meklēja Latvijā Otrā pasaules kara gados, it sevišķi tā beigu posmā.¹⁶ Rezultātā Latvijas sovetizācijas versija, kas tika izveidota padomju historiogrāfijā, tika pabeigta – tā pilnīgi atbilda “sociālisma celtniecības” teorijai un “sociālistiskās revolūcijas” koncepcijas šablonam.

Kā jau atzīmēts, sovetizācijas konteksts tieši noteica pēckara nacionālās pretošanās vēstures faktu interpretēšanas ievirzi Latvijas padomju historiogrāfijā. Latviešu pretošanās izpausmes – nacionālo partizānu karš, nacionālās pagrīdes darbība, zemnieku pretošanās kolektivizācijai, latviešu inteligences garīgā pretošanās utt. – uzskatīja par “šķiru cīņas” izpausmēm. Atsevišķi “šķiru cīņas” fakti tika neskaidri pieminēti pēckara sovetizācijas uzdevumu – kolektivizācija, nacionalizācija, industrializācija, kultūras revolūcija – risināšanas kontekstā: *“Kulaki pretojās kolhozu dibināšanai republikā, organizēja pretpadomju aģitāciju pret kolhozu iekārtu, iestājās bruņotās buržuāziski nacionālistiskās bandās, kuras darbojās pret kolhozu iekārtas organizētājiem un zemnieku masām, kas stājās kolhozos.”*¹⁷ Par to, ka šādu pieeju šķiru cīņas apgaismošanā uzskatīja par tipisku, liecina šo stereotipu atkārtojumi dažādos pētījumos: *“Buržuāziskie nacionālisti, visāda veida vācu fašistu atbalstītāji un līdzskrējēji kopēji organizēja bruņotas bandas. Šos bandītus atbalstīja arī budži. Eksploatatoru šķiras paliekas izdarīja daudzus sabotāžas aktus [..].”*¹⁸ Bieži vien pretošanās kustību (nacionālo partizānu karš) uzskatīja par Otrā pasaules kara un vācu okupācijas sekām: *“[...] vācu fašistiskie okupanti [...] bija atstājuši daudz speciāli atlasītu un sagatavotu teroristu un diversantu bandu [...], kas, slēpdamās aiz “nacionālo partizānu” un “mežabrāļu” izkārtnes, ap sevi pulcēja hitleriešu līdzskrējējus un pakalpiņus [...]. Budži bija šo bruņoto nacionālistu bandu sociālais pamatbalsts un rezerve.”*¹⁹

Visumā “šķiras ienaidnieku prettautiskā darbība” atradās it kā nomaļus no “sociālisma celtniecības maģistrālā ceļā”, tāpēc pretošanās kustības vēstures aspektu izpēte nebija prioritārs uzdevums Latvijas padomju historiogrāfijā. Var minēt nedaudzus pētījumus, kuros speciāli aplūkota šī tēma.²⁰ Jāievēro arī propagandas piemaisījums “sociālisma celtniecības” historiogrāfijā: “šķiru cīņas” akcentēšana diez vai varēja radīt latviešiem labu iespaidu un veidot padomju režīma pozitīvu tēlu. Tāpēc Latvijas padomju historiogrāfijā ir pavisam niecīgs skaits faktu par partizāniem, nacionālo partizānu karu, nacionālo pagrīdi 20. gadsimta 40. gadu otrajā pusē – 50. gadu sākumā un gandrīz

pilnīgi noklusēti nacionālās pretošanās kustības fakti un izpausmes Latvijā turpmākajos vēstures posmos. Jāuzsver, ka šāda pieeja un konteksts nacionālās pretošanās faktu atlasē, tēlošanā un interpretēšanā saglabājas līdz pat 20. gadsimta 80. gadu beigām. Pat vēl 1988. gadā, padomju historiogrāfijas pagrimuma laikā, mēģinājumi atteikties no šīs pieejas bija visai nedroši, bet ar pēckara nacionālās pretošanās faktiem joprojām mēģināja attaisnot padomju režīma represīvo politiku: *“Kurs uz cīņu ar kulakiem, kas principā bija pareizs un vēsturiski pamatots, tika traktēts tik plaši, ka tas skāra arī ievērojamu vidējās zemniecības daļu.”*²¹

Ievērojot latviešu pretošanās problēmas nozīmīgumu un aktualitāti, vēlreiz jāakcentē viltošanas metodes, kas tika plaši lietotas padomju historiogrāfijā šī vēstures aspekta iztirzāšanā. Pirmkārt, tā ir noklusēšana un faktu materiāla aizvietošana ar ideoloģiskiem štampiem un vērtējumiem. Sevišķi spilgti šī padomju historiogrāfijas iezīme atklājas pētījumu valodā, kurā par galvenajiem terminiem kļuva “šķiru cīņa”, “šķiras ienaidnieki”, “prettautiskā darbība”, “buržuāziskie nacionālisti” u.tml. Otrkārt, eifēmismu lietošana. Treškārt, vēstures avotu tendenciozā atlase.²² Ceturtkārt, sniegtās informācijas nenoteiktība, kādēļ nebija iespējas šo informāciju pārbaudīt, jo tās avoti netika minēti, bet vēstures fakti netika lokalizēti: *“Jaunā kolhozu zemniecība aizvien noteiktāk sāka prasīt, lai padomju vara sper noteiktus soļus bandītisma apkarošanā.”*²³

Jāsecina, ka Latvijas padomju historiogrāfijā pēckara nacionālās pretošanās kustības vēsture tēlota shematiski un fragmentāri. Tā tika radīta pēckara Latvijas nacionālās pretošanās kustības pilnīgi izkropļotā un nedrošā versija. Tādu padomju historiogrāfijas atziņu specifiku nosacīja ne tikai ideoloģiskās prasības, bet arī pretošanās faktu reprezentācijas konteksts, kas prasīja šo faktu iekļaušanu noteiktos – “sociālisma celtniecības” konceptuālajos rāmjos.

Nacionālā pretošanās trimdas latviešu un Rietumu historiogrāfijā

Var rasties jautājums, cik pamatoti un vispusīgi pētāma nacionālās pretošanās kustība Latvijā, ja tā tiek aplūkota Latvijas pēckara sovetizācijas kontekstā, bet konteksts vērtēts un atveidots precīzi, bez viltojumiem un noklusējumiem – kā padomju režīma pasākumu kopums, kura mērķis bija Latvijas totāla integrācija Padomju Savienībā.²⁴ Atbildi dod Rietumu zinātnieku (sovetologi, politologi un vēsturnieki) pētījumi un daļēji arī latviešu historiogrāfija trimdā.

Šai sakarā jāatzīmē, ka pētījumos un populārās apcerēs, kas nāca klajā 20. gadsimta 50.–80. gados aiz Latvijas robežām, pēckara nacionālā pretošanās kustība netika aplūkota tikai sovetizācijas kontekstā vien: vienmēr tika ievērots (un pat akcentēts) arī

Latvijas pēckara okupācijas fakts, tādējādi nacionālās pretošanās kustības izpausmes un notikumi tika vienlaikus iekļauti sovetizācijas un okupācijas kontekstā. No citas puses, vienmēr var droši noteikt, kuru no šiem diviem kontekstiem pētnieki uzskatīja par galveno – sistēmveidojošu pēckara nacionālās pretošanās izpētē. Vispārīgi vērtējot zinātnieku pieejas, ir pamats apgalvot, ka latviešu pētnieki trimdā priekšroku parasti deva okupācijas kontekstam, turpretim Rietumu zinātnieki, to vidū sovetologi, – sovetizācijas kontekstam. Turklāt trimdas latviešu pētnieku pieejas zināmā mērā ietekmēja Rietumu historiogrāfiju un sovetoloģiju un otrādi. Tāpēc arī latviešu pētnieku trimdā sarakstītajos darbos pēckara nacionālā pretošanās tikai retos gadījumos (lielākoties publicistikā) aplūkota vienīgi padomju okupācijas kontekstā.

Rietumu historiogrāfijas un sovetoloģijas, kā arī trimdas latviešu historiogrāfijas uzkrātā pieredze pēckara nacionālās pretošanās kustības izpētē liecina, ka pretošanās vēstures dažus svarīgākos aspektus un posmus praktiski nav iespējams pētīt tikai (vai lielākoties) sovetizācijas kontekstā. Vispirms tas attiecas uz nacionālo bruņoto pretošanos Otrā pasaules kara beigu posmā un pirmajos pēckara gados: gan latviešu, gan arī Rietumu historiogrāfijā nacionālo partizānu karš parādīts kā nacionālās atbrīvošanās karš, vērstis pret padomju okupāciju, kura mērķis bija Latvijas valsts neatkarības atgūšana.²⁵ Tikai retos gadījumos pētnieki atzīmēja, ka bruņotās pretošanās kustības ideoloģijā konstatējamas kā nacionālās atbrīvošanās tieksmes, tā arī “sociālie” motīvi:²⁶ “Latviešu partizānu kustības ideoloģija parāda zināmu duālismu, jo šī kustība bija vēsta gan pret padomju režīmu, gan arī pret rusifikāciju.”²⁷ Taču pētījumos akcentus vienmēr lika uz nacionālās atbrīvošanās aspektu, turpretim “sociālie” motīvi bieži vien pat netika pieminēti. Visumā trimdas latviešu historiogrāfijā un Rietumu sovetoloģijā pēckara bruņotās pretošanās vēsture tika apgaismota ļoti fragmentāri;²⁸ dažas atziņas ir visai apšaubāmas; saprotamu iemeslu dēļ vēstures avotu klāsts pētījumos ir visai ierobežots.

Atšķirībā no pēckara nacionālās bruņotās pretošanās turpmākie posmi nacionālās pretošanās vēsturē, kā arī citas pretošanās kustības izpausmes labāk iekļaujas sovetizācijas kontekstā; tieši tāpēc šis konteksts kļuva sevišķi pieprasīts Rietumu historiogrāfijā un daļēji arī trimdas latviešu pētnieku sacerējumos. Uz šo izpētes kontekstu tieši norāda teorētiskie rāmji, kuru ietvaros nacionālā pretošanās kustība Latvijā 20. gadsimta 50.–80. gados tika pētīta Rietumu sovetologu un trimdas latviešu vēsturnieku darbos. Savukārt vēlreiz atzīmēsim, ka teorētiskās pieejas ir atkarīgas no sovetizācijas konteksta, jo teorētisko meklējumu mērķis bija reālistiski izskaidrot nacionālās pretošanās – latviešu tautas (un citu Baltijas tautu) noraidošā attieksme pret padomju režīmu – saglabāšanos sovetizācijas šķietamu panākumu apstākļos, ievērojot, ka perspektīvā ar šo panākumu palīdzību bija jānodrošina gan Latvijas sabiedrības pilnīga, absolūta integrācija padomju sistēmā (sabiedrībā), gan arī latviešu

tautas konformisms. Šo acīmredzamo pretrunu starp sovetizācijas straujo norisi, no vienas puses, un pretošanās izpausmju pastāvēšanu un pat attīstību, no otras puses, mēģināja izskaidrot ar modernizācijas teorijas palīdzību.²⁹

Modernizācijas teorijas izvēli pretošanās kustības vēstures pētīšanai nosacīja vispirms tās elastīgums, kā arī tās iespējas transformēties, pielāgojoties konkrētam vēstures materiālam – vēstures avotu liecībām un vēstures faktiem. Par to, ka modernizācija ir tieši saistīta ar sovetizācijas kontekstu, liecina gan modernizācijas mērķis – nekrievu tautu “integrēšana padomju sabiedrībā, vienādojot šo tautu sociāli ekonomiskās attīstības līmeņus”³⁰, gan arī modernizācijas rādītāji (indikatori) – izglītības līmenis, piederība pie PSKP, laba krievu valodas prasme, rūpniecības attīstības līmenis utt.³¹ Pielāgojot modernizācijas teoriju situācijai Latvijā un citās Baltijas valstīs,³² bija jākorrigē pati teorija un jārevidē tās pamatatzīņa, ka modernizācija tieši ved uz nacionālās identitātes zaudēšanu, kas arī bija padomju režīma mērķis.³³ Tika secināts, ka Latvijā (un visā Baltijā kopumā), par spīti modernizācijas procesiem, nacionālā neapmierinātība, vilšanās un pretošanās saglabājusies un dažreiz pat kļuva arvien stiprāka.³⁴ Tādējādi modernizācija, sekmējot integrāciju, izraisa nacionālo neapmierinātību un sekmē nacionālās pašapziņas attīstību.³⁵

Visumā modernizācijas teorija ir ļoti pretrunīga, bet dažviet arī abstrakta un pat spekulatīva: tās pamatā ir apsvērumi par padomju režīma pastāvēšanu ilgstošā perspektīvā, un tāpēc pat nepieļāva domu, ka Latvijas valsts neatkarības atgūšana tuvākajā nākotnē ir iespējama. Turklāt, pētot pēckara nacionālās pretošanās kustību modernizācijas teorijas rāmjos, nav iespējams izveidot vispusīgu priekšstatu par pretošanās fenomenu, parādīt, ka Latvijā šī kustība būtībā nebeidzās līdz pat Latvijas valsts neatkarības atgūšanai, jo modernizācijas teorija skaidri norobežoja pēckara nacionālo bruņoto pretošanos (kā cīņu par nacionālo neatkarību) no turpmākajām nacionālās pretošanās formām un izpausmēm, kas tika interpretētas kā tautas mēģinājums pielāgoties padomju varai un nodrošināt sev kaut kādu autonomiju kultūras, izglītības vai ekonomikas jomā. No tā secināms, ka modernizācijas teoriju (kā vienotu veselo) diez vai ir iespējams izmantot mūsdienās pēckara nacionālās pretošanās kustības vēstures izpētē.

Tai pašā laikā modernizācijas teorijas ietvaros pamatotas dažas konkrētas teorētiskās un pētnieciskās pieejas sniedz labu instrumentāriju, kuru var izmantot nacionālās pretošanās kustības atsevišķu izpausmju, nacionālās neapmierinātības un nacionālo jūtu izpētē.³⁶

Var minēt, piemēram, pieeju, kura atklāj nacionālo jūtu un noraidošās attieksmes pret padomju režīmu saglabāšanās iemeslus, kā arī parāda mehānismus, kas sekmēja nacionālās pašapziņas attīstību, par spīti integrācijai, rusifikācijai un modernizācijai. Tādējādi šī pieeja būtībā atklāj dažus svarīgus faktorus, kas (kopā

ar okupācijas faktu) ietekmēja un atbalstīja pēckara nacionālās pretošanās kustību Latvijā, it sevišķi iekšējo (garīgo) pretošanos. Saskaņā ar šo pieeju tā saucamie atbalsta faktori (*support factors*) – dzimtā valoda, kultūras paraugi un daudzi citi – nosaka tautas dzīvotspēju un nacionālās pašapziņas attīstību. Pētot šo atbalsta faktoru izpausmes Baltijas republikās,³⁷ mēģināts kvalitatīvi un kvantitatīvi novērtēt to iedarbības potenciālu un sekas. Pētījumu autori secina: lai gan modernizācijas gaitā daži atbalsta faktori tiek vājināti, tomēr citi – un vispirms tie, kuri nosaka tautas psiholoģisko noskaņojumu, – kļūst arvien stiprāki un nozīmīgāki,³⁸ kompensējot zaudējumus. Tas nozīmē, ka režīma pasākumi un rusifikācijas spaidi tieši sekmē nacionālās pašapziņas izaugsmi.³⁹ Tāpēc arī pēckara nacionālā pretošanās kustība izskatās kā likumsakarīga un neizbēgama parādība padomju varas apstākļos. Var arī atzīmēt, ka “atbalsta faktoru” pieejas autori diezgan elastīgi savienoja modernizācijas teoriju ar nacionālisma koncepciju,⁴⁰ lai precīzāk un pārliecinošāk izskaidrotu situāciju Latvijā un citās Baltijas valstīs.

Jākonstatē, ka latviešu historiogrāfijā trimdā un Rietumu sovetoģijā un historiogrāfijā aprobētas vairākas pieejas un atšķirīgi konteksti pēckara nacionālās pretošanās kustības Latvijā (dažreiz – visā Baltijā) izpētē. Bieži vien pētījumos dominē sintētiskā pieeja – dažādu konkrētu pieeju un kontekstu sajaukšana, ko var izskaidrot ar nenoteiktību prognozēs par Latvijas turpmāko likteni un neatkarības atgūšanas perspektīvu. Tomēr pieeju un kontekstu savienošana bija auglīga, jo tā ļāva dziļāk izpētīt atsevišķus pēckara nacionālās pretošanās kustības aspektus. Šo pozitīvo iezīmi nacionālās pretošanās kustības izpētē līdzsvaroja pētniecisko pieeju un kontekstu sajaukšanas negatīvās sekas, piemēram, pēckara pretošanās nozīmes Latvijas vēsturē zināma mazināšana, kā arī šī fenomena mākslīga sadalīšana atsevišķās izpausmēs, aspektos, faktos, posmos un to pētīšana darbos, kas veltīti dažādiem Latvijas vēstures jautājumiem. Pieeju un kontekstu dažādība liecina arī par to, ka Latvijas pēckara nacionālās pretošanās kustības vēstures izpēte neveidoja patstāvīgu virzienu trimdas latviešu historiogrāfijā.

Pēckara pretošanās izpēte Latvijas jaunākajā historiogrāfijā

Atšķirībā no trimdas latviešu historiogrāfijas un Rietumu sovetoģijas Latvijas jaunākajā historiogrāfijā pēckara nacionālās pretošanās kustības vēsture (tāpat kā sovetoģijas vēsture) pilnīgi iekļauta okupācijas kontekstā un tiek pētīta kā latviešu tautas cīņa par nacionālo atbrīvošanos,⁴¹ neignorējot arī šīs kustības vispārīgās demokrātiskās prasības. Taču, kā jau atzīmēts, arī Latvijas jaunākajā historiogrāfijā pretošanās kustības vēstures izpēte līdz šim laikam nav kļuvusi par patstāvīgu virzienu. Jaunā pētnieciskā virziena tapšanu negatīvi ietekmē vairāki apstākļi: pirmkārt, tas ir adekvātas

metodoloģiskās pieejas trūkums; otrkārt, tas ir pretošanās kustības vēsturei veltīto pētījumu nepietiekams skaits; treškārt, tā ir pretošanās kustības vēstures atsevišķu aspektu, faktu un izpausmju sadrumstalošana un aplūkošana citu vēstures jautājumu (padomju režīma represijas, sovetizācija, rusifikācija utt.) kontekstā.

Nevar noliegt, ka jaunā pētnieciskā virziena tapšanu var sekmēt jaunu teorētisko un pētniecisko pieeju izstrādāšana un aprobācija, ievērojot arī jau uzkrāto pieredzi (kā pozitīvu, tā arī negatīvu) pretošanās fenomena apjēgšanā un reprezentācijā. Diemžēl Latvijas jaunākajā historiogrāfijā kaut kādu nopietnu teorētisko pieeju pretošanās kustības izpētē konstatēt ir grūti, tādēļ nevar izsmeloši izskaidrot šīs kustības nepārtrauktību un noturību⁴² un galu galā gandrīz visas latviešu tautas iesaistīšanos Trešajā atmodā. Šķiet, ka teorētiskās pieejas izveides perspektīvas ir saistītas ar latviešu etnomentālītātes dziļāku izpēti padomju varas kontekstā.⁴³ Par auglīgu pieeju var uzskatīt arī salīdzināmo metodi, kuru lietojot iespējams spilgtāk parādīt kopīgo un atšķirīgo nacionālās pretošanās kustības norisē Latvijā dažādos posmos, kā arī izpētīt tipisko un īpatnējo pretošanās gaitā un izpausmēs Latvijā un citās valstīs un pirmām kārtām Baltijas valstīs.⁴⁴

Latvijas jaunākajai historiogrāfijai ir arī daži panākumi pēckara nacionālās pretošanās kustības apjēgšanā un izpētē. Izveidots diezgan skaidrs priekšstats par pretošanās kustības posmiem, pamatota tipoloģija (bruņotā, nevardarbīgā, garīgā pretošanās un šo pretošanās veidu konkrētas formas⁴⁵), iesākta nacionālās pretošanās kustības vēstures avotu pētniecība⁴⁶ un publicēšana.⁴⁷ Taču par panākumiem (kā arī par trūkumiem) vislabāk liecina atsevišķu pēckara pretošanās vēstures jautājumu izpētes līmenis vēsturnieku darbos.

Latvijas jaunākajā historiogrāfijā visintensīvāk tiek pētīta pēckara bruņotā pretošanās, jo latviešu nacionālās atbrīvošanās karš patiešām atstāj sevišķi spēcīgu iespaidu. Par nozīmīgāko pētījumu šajā jomā var uzskatīt H. Stroda apkopojošo monogrāfiju "Latvijas nacionālo partizānu karš, 1944–1956".⁴⁸ Tajā aplūkota nacionālo partizānu darbība dažādos Latvijas novados, sevišķi liela uzmanība pievērsta partizānu organizācijām un padomju režīma represijām pret partizāniem. Līdz ar šo monogrāfiju, kurā iesākta pēckara bruņotās pretošanās vēstures izpēte Latvijas jaunākajā historiogrāfijā, būtu jāmin arī citi darbi (lielākoties raksti un apceres), kuros tiek papildināts un precizēts priekšstats par partizānu kustību Latvijā.⁴⁹

Lai gan laiku pa laikam parādās nopietni pētījumi tieši par bruņotās pretošanās vēsturi, tomēr pēckara partizānu karu Latvijas vēsturnieki parasti pēta padomju represīvās politikas kontekstā.⁵⁰ Tas liecina, ka jautājums par pēckara bruņoto pretošanos joprojām neieņem pienācīgu vietu mūsdienu Latvijas historiogrāfijā, bet daudziem vēstures aspektiem nepieciešama dziļāka izpēte. No tiem var minēt: nacionālo partizānu kara norise pēc 1949. gada, sevišķi partizānu kara beigu posmā,⁵¹ partizānu kustība

atsevišķos Latvijas novados, partizānu kustības mērķi, ideoloģija, ilūzijas, partizānu kustības līderu dzīves gājums un liktenis, Latvijas iedzīvotāju attieksme pret bruņoto pretošanos u.c. aspekti.

Jaunākajā Latvijas historiogrāfijā tiek pētītas arī citas pēckara nacionālās pretošanās kustības izpausmes un formas. Vairāki nopietni pētījumi veikti par Latvijas Centrālās padomes darbību Latvijā pēc Otrā pasaules kara,⁵² tiek pētīta dažādu iedzīvotāju grupu – skolu jaunatnes,⁵³ garīdznieku,⁵⁴ zemniecības⁵⁵ u.c. piedalīšanās pretošanās kustībā un padomju režīma represijas pret tās dalībniekiem.

Iepriekš minētajos pētījumos relatīvi augstā līmenī tiek aplūkota nacionālās pretošanās kustības vēsture tieši pirmajos pēckara gados (1944./1945.–1956. gadā). Turklāt nopietnākā uzmanība pievērsta tieši posmam līdz 1949. gadam, turpretim, pētot nacionālās pretošanās norisi 1950.–1956. gadā, informācijas apjoms pētījumos kļūst mazāks; vēsturnieku darbos tiek parādīti tikai paši spilgtākie pretošanās vēstures fakti. No vienas puses, šādu pretošanās vēstures izpētes specifiku nosaka dabiski iemesli: salīdzinājumā ar pirmajiem pēckara gadiem turpmākajos pretošanās kustības posmos tās vēriens kļuva šaurāks, jo bruņotā pretošanās pakāpeniski pārgāja nevardarbīgajā. No otras puses, pretošanās kustības vēstures pētnieki šim posmam pievērš mazāku uzmanību, tāpēc ka tā izpēte prasa vairāk pūļu un laika: vēstures avotos parādās lielākoties netieša informācija, kuras noskaidrošana un kritiskā pārbaude ir sarežģīts uzdevums; dažu vēstures jautājumu interpretācijas nav nostabilizējušās; garīgās pretošanās izpētes (un pat šādu faktu konstatēšanas) tehnoloģija nav skaidra utt. Parādās būtiski “robi” nacionālās pretošanās kustības historiogrāfijā. Šo “robu” lielais daudzums liecina par to, ka nevardarbīgās pretošanās zinātniskā izpēte jāsāk no pašiem pamatiem.

Var minēt tikai nedaudzus apkopojošus pārskata rakstus, kur aplūkota nacionālās pretošanās kustības vēsture 20. gadsimta 50. gadu otrajā pusē – 80. gados. Šajos darbos tikai nospraustas dažas līnijas (virzieni) šīs vēstures izpētē.⁵⁶ Var arī nosaukt atsevišķus pētījumus par konkrētiem 20. gadsimta 50. gadu otrās puses – 80. gadu pretošanās kustības aspektiem – disidentu kustība,⁵⁷ nacionālkomunisms Latvijā,⁵⁸ “atklātā demokrātiskā pretošanās kustība”⁵⁹ 20. gadsimta 80. gadu beigās – 90. gadu pašā sākumā. “Robus” šo jautājumu izpētē nevar aizpildīt arī trimdas latviešu vēsturnieku darbi un Rietumu sovietologu pētījumi,⁶⁰ kuros šis posms nacionālās pretošanās vēsturē aplūkots vispārīgos vilcienos, ar būtisku publicistikas piemaisījumu.

* * *

Šajā rakstā būtu jāmin arī 20. gadsimta 50. gadu otrās puses – 80. gadu nacionālās pretošanās kustības vēstures konkrēti aspekti, kas prasa īpašu izpēti: pretošanās kustības pagrīdes organizācijas 20. gadsimta 60.–80. gados,⁶¹ nacionālkomunistu vieta un loma nacionālajā pretestībā, garīgās (iekšējās) pretošanās fenomēns,⁶² pretošanās konkrētas

izpausmes un fakti,⁶³ nevardarbīgās un iekšējās pretošanās kustības dalībnieku liktenis, pretošanās kustības atbalsts tautā, latviešu trimdas ietekme uz nacionālo pretošanos Latvijā, citu tautību pārstāvju piedalīšanās pretošanās kustībā Latvijā pirmajos pēckara gados un turpmākajos posmos, padomju režīma represijas un citi pasākumi, vērsti pret pretošanās kustību un tās dalībniekiem, padomju varas iestāžu mēģinājumi izmainīt latviešu psiholoģisko noskaņojumu un radīt padomju režīma pozitīvu tēlu, nacionālās pretošanās kustības vēstures avotu apzināšana, edīcija un izpēte, Latvijas nacionālās pretošanās kustības dalībnieku sakari ar pretošanās kustības pārstāvjiem citās Baltijas valstīs utt. Arī bruņotās pretošanās vēstures izpēte ir jāturpina, jo arī šeit ir daudz "balto plankumu".

Pētāmo jautājumu klāsts ir ārkārtīgi plašs, kas vēlreiz apstiprina tēzi, ka pēckara nacionālās pretošanās vēstures izpēte ir tikai iesākta. Lai tā norisinātos sekmīgi un strauji, nepieciešama gan vēsturnieku darbības aktivizācija un koordinācija, gan arī sistēmiskās pieejas nacionālās pretošanās kustības izpētē izveide, balstoties uz adekvātām teorētiskām pieejām, pretošanās kustības nozīmi Latvijas vēsturē vērtējot Latvijas valsts neatkarības atgūšanas jomā.

Atsauces un skaidrojumi

- ¹ Sk. sīkāk: *Strods H.* Ievadlekcija Latvijas vēsturē. – Rīga, 1990, 8.–10. lpp.; *Strods H.* Latvijas vēstures zinātne (1945–1990) // *Latvijas Vēsture*, 1991, 1. nr., 3.–6. lpp.; *Ronis I.* Latvijas vēstures institūts laikmeta kontekstā // *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 1995, 4. nr., 25.–32. lpp.; *Strods H.* Latvijas vēstures zinātnes padomizēšana (1944–1985) // *Latvijas Okupācijas muzeja Gadagrāmata 1999: Genocīda politika un prakse.* – Rīga, 2000, 15.–42. lpp.; *Ivanovs A.* Latvijas PSR historiogrāfija: (konceptuāls pārskats) // *Latvijas Vēsture*, 2003, 2. nr., 75.–83. lpp.; 3. nr., 69.–77. lpp.; *Ivanovs A.* Vēstures zinātne kā padomju politikas instruments: historiogrāfijas konceptuālais līmenis // *Padomju okupācijas režīms Baltijā 1944.–1959. gadā: Politika un tās sekas: starptautiskās konferences materiāli*, 2002. gada 13.–14. jūnijs (*Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 9. sēj.; turpmāk LVKR ...). – Rīga, 2003, 59.–70. lpp.; *Ivanovs A.* Latvijas sovetizācija 1944.–1956. gadā Latvijas padomju historiogrāfijas skatījumā // *Totalitārie okupācijas režīmi Latvijā 1940.–1964. gadā: Latvijas Vēsturnieku komisijas 2003. gada pētījumi (LVKR, 13. sēj.)*. – Rīga, 2004, 389.–426. lpp.; *Ivanovs A.* Sovietization of Latvian Historiography 1944–1959: Overview // *The Hidden and Forbidden History of Latvia under Soviet and Nazi Occupations 1940–1991: Selected Research of the Commission of the Historians of Latvia (Symposium of the Commission of the Historians of Latvia, vol. 14)*. – Rīga, 2005, pp. 256–270.
- ² Piemēram, sk.: *Ivanovs A.* Latvijas sovetizācija 1944.–1956. gadā ..., 407. lpp.
- ³ *Strods H.* Ievadlekcija Latvijas vēsturē ..., 20., 21. lpp.
- ⁴ *Ivanovs A.* Latvijas disidentu problēmas apskats ārzemju historiogrāfijā // *Latvijas Vēsture*, 1992, 4. nr., 35.–39. lpp.

- ⁵ Tēmas politiskā un ideoloģiskā aktualitāte bieži vien nosaka konjunktūras pieeju vēstures pētniecībā. Balstoties uz “nacionālkomunisma” Latvijā historiogrāfijas izpēti, to parāda Dainas Bleieres pētījums. Sk. sīkāk: *Bleiere D.* Nacionālkomunisms Latvijā. Historiogrāfija // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls, 2003, 1. nr., 111., 112. u.c. lpp. – Kā atzīmē profesors Heinrihs Strods, dažu vēstures posmu un problēmu izpētē politizācija bija neizbēgama: *Strods H.* Ievadlekcija Latvijas vēsturē ..., 21. lpp.
- ⁶ Līdz pat 20. gadsimta 80. gadu vidum trimdas vēsturnieku un politologu, kā arī sovietologu darbos dominēja pesimistiski uzskati par neatkarības atgūšanas iespējamību, jo tam bija nepieciešama vairāku faktoru sakrišana. – Piemēram, sk.: *Shtromas A.* Prospects for Restoring the Baltic Studies Independence: A View on the Prerequisites and Possibilities of Their Realization // Journal of Baltic Studies, vol. XVII, no. 3, Fall 1986, pp. 256–279 u.c. – Tomēr kā galamērķis neatkarības atgūšana savu aktualitāti nezaudēja; šo mērķi akcentēja gandrīz visi pētnieki, kas nodarbojās ar Latvijas vēstures izpēti padomju okupācijas gados. – Sk. sīkāk: *Иванов А.* Зарубежная историография о праве Балтийских наций на самоопределение, возможности и путях его осуществления // Democratizācija un nacionālās tiesības. – Rīga, 1990, 58.–65. lpp.
- ⁷ Protams, nevar runāt par to, ka tēma “Nacionālā pretošanās kustība Latvijā pēc Otrā pasaules kara” ir jau zaudējusi savu politisko un sabiedrisko aktualitāti. Taču politiskās konjunktūras piemaisījums tēmas izpētē kļūst aizvien mazāks, jo kustības mērķi ir jau lielākoties sasniegti.
- ⁸ Piemēram, sk.: Latvijas nacionālo partizānu karš: Dokumenti un materiāli, 1944–1956 / sast. un komentējis H. Strods. – Rīga, 1999; Latvijas nacionālo partizānu karš. 3: Dokumenti, apcerējumi un atmiņas, 1944–1956 / sast. un komentējis H. Strods. – Rīga, 2003; Uz ežiņas galvu liku... Traģiskās partizānu cīņas Latvijas mežos pēckara gados / galv. red. un sast. A. Kalvāns. – Rīga, 1993; 2. grām. – Rīga, 1995; Via Dolorosa: Staļinisma upuru liecības / sakārtojusi A. Līce. – Rīga, 1990 [1. grām.]; 1993, 2. grām.; 1994, 3. grām.; 1995, 4. grām.; u.c. – Tieši, bet dažreiz arī netieši par nacionālo pretošanos Latvijā pēc Otrā pasaules kara liecina dokumenti, kas ir publicēti citos krājumos, kur atspoguļota padomju politika Latvijā. Raksturojot pretošanās kustības vēstures faktu reprezentācijas plašumu šajos krājumos, var nocītēt dokumentu krājuma “Okupācijas varu politika Latvijā, 1939–1991” ([Rīga], 1999) vērtējumu: “Taču minētās dokumentu publikācijas vairāk liecina par cilvēku un materiālajiem zaudējumiem, mazāk uzsver aktīvās bruņotās un nevardarbīgās pretošanās lomu.” – Sk.: Noziegumi pret cilvēci Latvijas teritorijā Padomju Savienības un nacistiskās Vācijas okupācijas laikā no 1940. gada līdz 1956. gadam. (Latvijas Vēsturnieku komisijas Progresā ziņojums, Rīga, 2001) // Latvijas Vēsture, 2002, 2. nr., 28. lpp. – Būtībā, gandrīz ikkatrs dokuments, kas liecina par padomju varas represijām, vienlaikus liecina (dažreiz – netieši) arī par pretošanos.
- ⁹ Piemēram, sk. nozīmīgākās publikācijas: *Šilde Ā.* Pretestības kustība Latvijā. – Stokholma, 1972; Resistance Movement in Latvia. – Stockholm, 1985; *Misiunas R. J., Taagepera R.* The Baltic States: Years of Dependence, 1940–1980. – London, 1983, pp. 81–103, 126–171, 239–529, etc.; *Allworth E. (ed.)*. Nationality Group Survival in Multi-Ethnic States: Shifting Support Patterns in the Soviet Baltic Region. – New York; London, 1977; *Apine I.* Disidentisms Latvijā // Latvijas Vēsture, 1993, 2. nr., 51.–55. lpp.; *Vizulis I.* Latviešu tautas cīņa par brīvību (1917–1992). – Rīga, 1992; *Strods H.* Latvijas nacionālo partizānu karš, 1944–1956. – Rīga, 1996; Pretestības kustība okupācijas varām Latvijā [Rakstu krājums]. – Rīga, 1997; *Zīle Ļ.* Pretestības kustība okupācijas režīma apstākļos // *Blūzma V. et al.* Latvijas valsts atjaunošana, 1986–1993. – Rīga, 1998, 64.–86. lpp.; *Anušauskas A. (ed.)*. The Anti-Soviet Resistance in the Baltic States. – Vilnius, 1999; *Strods H.* Latvijas skolu jaunatnes nacionālā pretošanās kustība (1944. gads – 50. gadu vidus) // Totalitārie režīmi un to represijas Latvijā

- 1940.–1956. gadā: Latvijas Vēsturnieku komisijas 2000. gada pētījumi (LVKR, 3. sēj.). – Rīga, 2001, 592.–675. lpp.; *Ērglis Dz.* Latvijas Centrālās padomes vēstures nezināmās lappuses. – Rīga, 2003; *Bleiere D.* Zemniecības pretošanās padomju režīma politikai Latvijā (1945–1953) // Okupācijas režīmi Latvijā 1940.–1959. gadā: Latvijas Vēsturnieku komisijas 2002. gada pētījumi (LVKR, 10. sēj.). – Rīga, 2004, 509.–553. lpp.; *Strods H.* Resistance in Latvia 1944–1991 // The Hidden and Forbidden History of Latvia under Soviet and Nazi Occupations ..., pp. 286–298; un citas publikācijas.
- 10 Noziegumi pret cilvēci Latvijas teritorijā ..., 29. lpp.
- 11 Piemēram, sk.: *Červonaja S.* Pētījums par Baltiju mūsdienu Krievijas zinātnes skatījumā // Latvijas Okupācijas muzeja Gadagrāmata 2001: Nācija gūstā. – Rīga, 2002, 15.–30. lpp.
- 12 *Ivanovs A.* Sovietization of Latvian Historiography ..., p. 269.
- 13 Sevišķi skaidri šī koncepcija parādīta apkopojos darbos. – Piemēram, sk.: Latvijas PSR vēsture, III. sēj.: No 1917. gada līdz 1950. gadam / atb. red. K. Straziņš. – Rīga, 1959; *Зуне Л. Я.* Периоды и этапы строительства социализма и изменение социальной структуры общества (на материалах Латвийской ССР). – Рига, 1975; *Zīle Ļ.* Sociālisma celtniecības vēsturiskais ceļš. – Rīga, 1980; Latvijas Komunistiskās partijas vēstures apcerējumi, III: 1940–1959. – Rīga, 1981; Latvijas PSR vēsture: No visnenākajiem laikiem līdz mūsu dienām, 2. sēj. / red. A. Drīzulis. – Rīga, 1986; u.c.
- 14 “Sociālistiskās revolūcijas” koncepcija jau vairākkārt izvērtēta. – Sk. sīkāk: *Ivanovs A., Šteimans J.* Latgales vēstures historiogrāfija (1946–1999). – Rēzekne, 1999, 83.–87. lpp.; *Ivanovs A.* Latvijas PSR historiogrāfija: (konceptuāls pārskats) ..., 71. lpp.; *Ivanovs A.* Latvijas sovetizācija 1944.–1956. gadā ..., 401., 402. lpp.; *Ivanovs A.* Sovietization of Latvian Historiography ..., p. 268; u.c.
- 15 Sk. publikācijas, kas minētas 13. atsaucē. Sk. arī: Построение социализма в Советской Прибалтике: Исторический опыт компартий Литвы, Латвии, Эстонии / отв. ред. А. Д. Педосов. – Рига, 1982.
- 16 Piemēram, sk.: *Samsons V.* Šķiru attiecības un šķiru cīņa Latvijā Lielā Tēvijas kara periodā // Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis, 1962, 12. nr., 3.–16. lpp.
- 17 *Zīle Ļ.* Sociālisma celtniecības vēsturiskais ceļš ..., 92. lpp.
- 18 *Vanags J.* Lauksaimniecības sociālistiskā rekonstrukcija Latvijā. – Rīga, 1981, 58., 59. lpp.
- 19 Latvijas PSR vēsture: No visnenākajiem laikiem ..., 2. sēj., 219., 220. lpp.
- 20 Piemēram, sk.: *Riekstiņš J.* Pagastu partogi – lauku iedzīvotāju iedvesmotāji un organizētāji cīņā pret kulaku sabotāžu un buržuāzisko nacionālistu bruņoto pagrīdi // Latvijas Komunistiskās partijas vēstures un partijas celtniecības jautājumi, 8. sēj. – Rīga, 1986, 110.–130. lpp.; *Riekstiņš J.* Sociālistiskie pārveidojumi un šķiru cīņa Latvijas laukos pirmajos pēckara gados // Latvijas likteņgadi, [I]. – Rīga, 1987, 65.–86. lpp.; *Riekstiņš J.* Šķiru cīņa laukos: jauni fakti un atziņas // Latvijas likteņgadi, II. – Rīga, 1988, 83.–103. lpp.; u.c.
- 21 *Riekstiņš J.* Šķiru cīņa laukos ..., 103. lpp.
- 22 Sk. sīkāk par avotu izmantošanu Latvijas padomju vēsturnieku darbos: *Ivanovs A.* Latvijas sovetizācija 1944.–1956. gadā ..., 397.–400. lpp.
- 23 *Vanags J.* Lauksaimniecības sociālistiskā rekonstrukcija ..., 59. lpp.
- 24 Sovietizācijai Latvijā un citās Baltijas valstīs ir veltīti daudzi pētījumi. Latviešu trimdas vēsturnieku, Latvijas jaunākās historiogrāfijas un Rietumu historiogrāfijas pieejas sovetizācijas izpētē vispusīgi parādās šādos pētījumos: *Šilde A.* Bez tiesībām un brīvības: Latvijas sovetizācija, 1944–1965. – Kopenhāgena, 1965; *Oberländer E.* Instruments of Sovietization in 1939/40 and after 1944/45 // Padomju

- okupācijas režīms Baltijā 1944.–1959. gadā ..., 50.–58. lpp.; *The Sovietization of the Baltic States, 1940–1956* / ed. by O. Mertelsmann. – Tartu, 2003; *Strods H. Sovietization of Latvia 1944–1991 // The Hidden and Forbidden History of Latvia ...*, pp. 209–227 u.c.
- 25 Piemēram, sk.: *Hanchett W. B. The Communists and the Latvian Countryside // Res Baltica: A Collection of Essays in Honor of the Memory of Dr. Alfred Bilmanis.* – Leyden, 1968, p. 100; *Misiunas R. J., Taagepera R. The Baltic States ...*, pp. 81, 82; *Resistance Movement in Latvia ...*, pp. 6, 8, 10 u.c.
- 26 Sk.: *Allworth E. (ed.). Nationality Group Survival ...*, p. 28 u.c.
- 27 *Resistance Movement in Latvia ...*, pp. 10, 11.
- 28 Sk.: *Biezais H. Kurelieši: Nacionālās pretestības liecinieki.* – Itaka, 1991; *Dziļums A. Kurzemes sirds vēl dzīva: Romāns par latviešu nacionālo partizāņu cīņu Kurzemē pēc kapitulācijas 1945. gada vasarā.* – [Bruklina], 1973; *Freivalds O. Kurzemes cietoksnis: Dokumenti, liecības un atmiņas par latviešu tautas likteņiem 1944./1945. gadā.* – Kopenhāgena, 1954; *Launags F. Latviešu nacionālo partizāņu organizācija.* – Melburna, 1987; *Šilde Ā. Pretestības kustība Latvijā: Veltījums latviešu jaunatnei.* – Stokholma, 1972; *Resistance Movement in Latvia ...; Mangulis V. Latvia in the Wars of the 20th Century.* – Princeton Junction, 1983; u.c.
- 29 Sk. arī: *Ivanovs A. Latvijas disidentu problēmas apskats ...*, 35. lpp.
- 30 *Jones E., Grupp F. W. Modernization and Ethnic Equalization in the USSR // Soviet Studies*, vol. XXXVI, no. 2, April 1984, p. 159.
- 31 Turpat, 161. lpp. Sk. arī: *Jones E., Grupp F. W. Modernization and Traditionality in a Multiethnic Society: The Soviet Case // The American Political Science Review*, vol. 79, no. 2, June 1985, pp. 474–490; *Vardys S. The Problem of Nationality: Modernization and Baltic Nationalism // Problems of Communism*, vol. XXIV, no. 5, September–October 1975, p. 36.
- 32 Piemēram, sk.: *Remeikis T. Modernization and National Identity in the Baltic Republics // Nationalism and Human Rights: Process of Modernization in the USSR.* – Littleton, 1977, p. 116.
- 33 *Ewing C. V. [Rec.] // Journal of Baltic Studies*, vol. XVII, no. 3, Fall 1986, p. 281 (rec. grām.: *Karklins R. Ethnic Relations in the USSR.* – Boston, 1986).
- 34 Piemēram, sk.: *Fleming J. Political Leaders // Allworth E. (ed.). Nationality Group Survival ...*, p. 126; *Parming T. Roots of Nationality Differences // Allworth E. (ed.). Nationality Group Survival ...*, p. 25; *Remeikis T. Modernization and National Identity ...*, p. 115; *Vardys S. The Problem of Nationality ...*, p. 48 u.c.
- 35 *Rakowska-Harmstone T. Minority Nationalism Today: An Overview // Conquest R., ed. The Last Empire: Nationality and the Soviet Future.* – Stanford, 1986, p. 240.
- 36 Var minēt dažādas iestrādes un metodes, kas tika aprobētas trimdas latviešu historiogrāfijā un Rietumu sovetoģijā. Visas šīs pieejas prasa relatīvi lielu uzmanību, tāpēc šajā rakstā vispusīgi tās aplūkot un parādīt to izmantošanas perspektīvas nav iespējams. Šī raksta autora iecerētajā plašākā pētījumā gan teorijas, gan atsevišķas pieejas un instrumentārijs nacionālās pretošanās kustības izpētē tiks raksturots secīgāk un pilnīgāk.
- 37 *Allworth E. (ed.). Nationality Group Survival ...*
- 38 Turpat, 15., 83. u.c. lpp.
- 39 Piemēram, sk.: *Grossman M. A. Soviet Efforts at the Socioeconomic Integration of Latvians // The Soviet West.* – New York, etc., 1975, p. 73; *Loeber D. A. Baltic Authors under Soviet Law // Problems of Mininations: Baltic Perspectives.* – San Jose, 1973, p. 185; *Misiunas R. J., Taagepera R. The Baltic States ...*, u.c.

- ⁴⁰ Par nacionālisma koncepciju sk. sīkāk: *Ivanovs A.* Latvijas disidentu problēmas apskats ..., 35. lpp.
- ⁴¹ Piemēram, sk.: *Strods H.* Resistance in Latvia ..., pp. 286, 298; *Zīle Ļ.* Pretestības kustība okupācijas režīma apstākļos ..., 64. lpp.
- ⁴² *Strods H.* Resistance in Latvia ..
- ⁴³ Piemēram, sk. vēsturnieku pētījumus, kuros šīs problēmas izpēte jau iesākta: *Šneidere I.* Sabiedriskā doma Latvijā: ieskats pirmajos pēckara gados // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls, 2003, 2. nr., 99.–115. lpp.; *Saleniece I.* Trimdas latviešu un Latvijas iedzīvotāju skats uz “svešajiem” – padomju karavīriem – 20. gs. 40. gados // Literatūra un kultūra: process, mijiedarbība, problēmas. – Daugavpils, 2004, 61.–71. lpp.; un nedaudzi citi pētījumi.
- ⁴⁴ Piemēram, sk.: *Strods H.* Resistance in Latvia ..., pp. 287, 290, 292; *Zīle Ļ.* Pretestības kustība okupācijas režīma apstākļos ..., 67. lpp.; *Strods H.* Baltijas nacionālie partizāni no 1944. gada līdz 1947. gada janvārim: bruņojums, sastāvs, kaujas // Padomju okupācijas režīms Baltijā 1944.–1959. gadā: Politika un tās sekas ..., 358.–381. lpp.; *Turčinskis Z.* Latvijas un Igaunijas nacionālo partizānu sadarbība 1945.–1952. gadā // Turpat, 382.–390. lpp. u.c.
- ⁴⁵ *Strods H.* Resistance in Latvia ..., p. 288. Sīkāku priekšstatu par pretošanās kustības formām un izpausmēm veido pētījumi: *Šilde Ā.* Pretestības kustība Latvijā ...; Resistance Movement in Latvia ..., p. 6, 26; etc.
- ⁴⁶ Avotpētnieciskajos darbos aplūkoti un analizēti lielākoties avoti par pretošanās kustību pirmās padomju okupācijas un nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas posmā. – Sk., piemēram: *Neiburgs U.* Latviešu nacionālās pretošanās kustības preses izdevumi Latvijā vācu okupācijas laikā (1941–1945) // Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis, 2000, 1./2. nr., 43.–58. lpp.; *Vilciņš T.* PSRS (LPSR) VDK dokumenti Latvijas Valsts arhīvā kā vēstures avots // Latvijas Arhīvi, 1996, 1./2. nr.; u.c.
- ⁴⁷ Sk. 8. atsaucē minētās avotu publikācijas.
- ⁴⁸ *Strods H.* Latvijas nacionālo partizānu karš, 1944–1956. – Rīga, 1996. – Grāmatas sīkāku raksturojumu sk.: *Ivanovs A., Šteimans J.* Latgales vēstures historiogrāfija ..., 140.–143. lpp.
- ⁴⁹ Piemēram, sk.: *Felder B. M.* SS Jagdverband Ost (1944–1945): A Case Study // Latvija nacistiskās Vācijas okupācijas varā, 1941–1945: Starptautiskās konferences referāti, 2003. gada 12.–13. jūnijs, Rīga (LVKR, 11. sēj.). – Rīga, 2004, 221.–227. lpp.; *Strods H.* Baltijas nacionālie partizāni no 1944. gada līdz 1947. gada janvārim ...; *Strods H.* PSRS Valsts Drošības ministrijas pilnīgi slepenā Baltijas valstu iedzīvotāju izsūtīšanas operācija “Krasta banga” (“Priboj”) // Latvijas Okupācijas muzeja Gadagrāmata 1999: Genocīda politika un prakse. – Rīga, 2000, 164.–186. lpp.; *Jansons R.* Bruņotās pretošanās kustības apspiešana pirms Latvijas deportācijas 1949. gadā // Okupācijas režīmi Latvijā 1940.–1959. gadā: Latvijas Vēsturnieku komisijas 2002. gada pētījumi (LVKR, 10. sēj.). – Rīga, 2004, 483.–508. lpp.; *Turčinskis Z.* Latvijas Nacionālo partizānu apvienības izveidošanās un darbība Stampaku periodā (1944. gada oktobris – 1945. gada marts) // Turpat, 433.–482. lpp.; *Turčinskis Z.* Latvijas un Igaunijas nacionālo partizānu sadarbība ...; *Turčinskis Z.* Ziemeļvidzemes nacionālie partizāni: 1945.–1953. gads // Okupācijas režīmi Latvijā 1940.–1956. gadā: Latvijas Vēsturnieku komisijas 2001. gada pētījumi (LVKR, 7. sēj.). – Rīga, 2002, 285.–368. lpp. u.c.
- ⁵⁰ Piemēram, sk.: *Bergmanis A.* LPSR valsts drošības dienesta attīstība un loma genocīda īstenošanā Latvijā (1944–1953) // Totalitārie režīmi un to represijas Latvijā 1940.–1956. gadā (LVKR, 3. sēj.). – Rīga, 2001, 477.–538. lpp.; *Jansons R., Zālīte I.* LPSR valsts drošības dienesta izveidošana un tā galvenie represīvie uzdevumi 1944.–1956. gadā // Turpat, 373.–476. lpp.; un daudzi citi pētījumi.

- ⁵¹ Partizānu kustības pilnīgu sagrāvi datē ar 1956. gadu, kad pēc notikumiem Ungārijā partizāniem vairs nebija cerību uz Rietumvalstu palīdzību. – Sk.: *Mangulis V. Latvia in the Wars of the 20th Century ...*, p. XIII; *Resistance Movement in Latvia ...*, p. 25.
- ⁵² *Ērglis Dz. Latvijas Centrālās padomes vēstures nezināmās lappuses ...*; sk. arī: *Ērglis Dz. Latvijas Centrālās padomes darbība Latvijā pēc nacistiskās Vācijas kapitulācijas // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 2000, 2. nr., 93.–118. lpp.; *Ērglis Dz. Latvijas Centrālās padomes darbība Latvijā pēc Otrā pasaules kara // Latvija Otrajā pasaules karā: starptautiskās konferences referāti*, 2000. gada 16.–17. oktobris, Rīga, un pētījumi par holokaustu Latvijā (LVKR, 1. sēj.). – Rīga, 2000, 154.–162. lpp.; *Ērglis Dz. Latvijas Centrālās padomes darbības atjaunošanas mēģinājumi un tās dalībnieku aresti Latvijā pēc organizācijas sagrāves 1945. gadā // Padomju okupācijas režīms Baltijā 1944.–1959. gadā: Politika un tās sekas ...*, 414.–426. lpp.
- ⁵³ *Strods H. Latvijas skolu jaunatnes nacionālā pretošanās kustība (1944. gads – 50. gadu vidus) // Totalitārie režīmi un to represijas Latvijā 1940.–1956. gadā .. (LVKR, 3. sēj.)*, 592.–675. lpp.
- ⁵⁴ Šim pretošanās kustības aspektam veltīts relatīvi plašs pētījumu klāsts. Nozīmīgāko pētījumu vidū var minēt: *Šnepsta I. Latvijas Romas katoļu priesteri – pretošanās kustības dalībnieki 1944.–1956. gadā // Latvijas Vēsture*, 1998, 2. nr., 33.–38. lpp.; *Dreimane I. Latvijas kristīgo konfesiju garīdznieki nacionālās pretošanās kustībā (1944–1953) // Okupācijas režīmi Latvijā 1940.–1956. gadā (LVKR, 7. sēj.)*. – Rīga, 2002, 221.–284. lpp. u.c.
- ⁵⁵ *Bleiere D. Zemniecības pretošanās padomju režīma politikai Latvijā (1945–1953) // Okupācijas režīmi Latvijā 1940.–1959. gadā .. (LVKR, 7. sēj.)*, 509.–553. lpp.
- ⁵⁶ *Zīle Ļ. Pretestības kustība okupācijas režīma apstākļos ...*, 70.–89. lpp.; *Strods H. Resistance in Latvia ...*
- ⁵⁷ *Apine I. Disidentisms Latvijā ...*
- ⁵⁸ Lielākoties tās ir publikācijas presē. No zinātniskajiem pētījumiem var minēt: *Apine I. Latviešu nacionālkomunistu politiskās sagrāves sociālpolitiskie aspekti // Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 2000, 1./2. nr., 69.–73. lpp. – Sk. arī konceptuālo historiogrāfisko apskatu: *Bleiere D. Nacionālkomunisms Latvijā ...*
- ⁵⁹ *Strods H. Resistance in Latvia ...*, p. 297. – Historiogrāfiskajā materiālā dominē publicistika un memuāri (sk.: *Kreituse I., Ieviņa S. Atmosfēras perioda atmiņas kā vēstures avots // Latvijas Vēsture*, 2000, 3. nr., 55.–67. lpp.). Tēmas zinātniskā izpēte atrodas sākumstadijā. Par nopietnāko pētījumu var uzskatīt kolektīvo monogrāfiju: *Blūzma V. et al. Latvijas valsts atjaunošana, 1986.–1993.* – Rīga, 1998, 87.–236. lpp.
- ⁶⁰ Sk. sīkāk: *Ivanovs A. Latvijas disidentu problēmas apskats ...*, 37., 38. lpp.
- ⁶¹ “Baltijas Federācija”, “Latvijas Neatkarības kustība”, “Latvijas Demokrātiskā jaunatnes komiteja”, “Latvijas Kristīgo demokrātu asociācija” u.c. – Sk.: *Zīle Ļ. Pretestības kustība okupācijas režīma apstākļos ...*, 77.–81. lpp.
- ⁶² Kā atzīmē H. Strods, “iekšējās” pretestības izpēte līdz šim laikam nav reāli aizsākta (*Strods H. Resistance in Latvia ...*, 293. lpp.), bet pētnieki aprobežojas ar mutisku liecību vākšanu un pētāmo jautājumu izvīrzišanu. Profesors H. Strods parāda arī šī pretošanās fenomena izpētes virzienus (turpat, 293., 294. lpp.).
- ⁶³ Jaunākajā Latvijas historiogrāfijā pretošanās izpausmes un formas ir tikai nosauktas, bet to izpēte aprobežojas ar atsevišķu piemēru (faktu) minēšanu. – Sk.: *Strods H. Resistance in Latvia ...*, p. 292; *Zīle Ļ. Pretestības kustība okupācijas režīma apstākļos ...*, 71., 73. lpp. – Konkrētāku priekšstatu par

pretošanās kustības izpausmēm veido trimdas latviešu un Rietumu historiogrāfija. – Piemēram, sk.: *Maggs P. B.* Negative Votes in Soviet Elections // *Res Baltica*. – Leyden, 1968, p. 148; *Ekmanis R.* The Soviet Latvian Literary Scene in the Sixties // First Conference on Baltic Studies. – Tacoma, p. 73; *Kowalewski D.* Dissent in the Baltic Republics // *Journal of Baltic Studies*, vol. X, no. 4, Fall 1979, pp. 309–319; *Kūng A.* A Dream of Freedom: Four Decades of National Survival versus Russian Imperialism in Estonia, Latvia, and Lithuania, 1940–1980. – Cardiff, etc., 1981, pp. 201, 215–228; *Mangulis V.* Latvia in the Wars of the 20th Century ..., p. XIII; *Misiunas R. J., Taagepera R.* The Baltic States ..., pp. 240–243, 250–252, 259, etc.; *Rode G.* Latvia before the Helsinki Agreement (1962–1975) // *Resistance Movement in Latvia*. – Stockholm, 1985, pp. 71, 72; *Šilde Ā.* Resistance Movement in Latvia ..., pp. 26–31; *Trapāns A.* Soviet Military Power in the Baltic Area. – Stockholm, 1986, p. 44; un daudzi citi.

Aleksandrs Ivanovs

National Resistance in Latvia after World War II in Latvian Historiography (2nd half of the 1940s – 2nd half of the 1980s)

Summary

For a long time, Latvian historiography paid very little attention to national resistance in Latvia after World War II. Some factors, which hampered the research activities in this field, can be mentioned.

The main obstacle was the Soviet regime and Sovietization of Latvian historiography: as a result, the natural development of historical research in Soviet Latvia had been retarded until the end of the 1980s. A new (Marxist) concept of the history of Latvia had been substantiated, and it was impossible to integrate the history of national resistance into the new conceptual frameworks. Therefore, in Soviet Latvian historiography, the history of the resistance movement in Latvia after World War II was partly hushed up, and partly – falsified. Meanwhile, for lack of historical records, evidence, and sources, Latvian historians in exile could not conduct detailed, thorough research into the history of the national resistance movement in postwar Latvia.

The other obstacle that hampered progress in writing the history of the resistance movement was political topicality of this problem in Latvia and abroad, as well as vague perspectives of the movement: until the end of the 1980s in the works written by Western researchers and Latvian exiles, the possibility of restoration of independence of Latvia had not been considered realizable, therefore the emphasis had been laid on possible “autonomy” within the Soviet Union. After the restoration of independence of Latvia in 1991, the history of national resistance in Latvia has become an important sphere of historical research.

The paper presented at the conference deals with some theoretical and methodological problems of investigation of the national resistance movement in postwar Latvia. In order to solve these problems, theoretical, methodological, and research experience of different historiographic traditions and trends (Soviet historiography, Western historiography and Sovietology, Latvian historiography in exile, modern Latvian historiography) is taken into consideration. Examination of this experience shows that the history of the national resistance movement in Latvia can be studied within different historical contexts, which determine different theoretical and methodological approaches to this phenomenon, controversial interpretations and evaluations, as well as emphases on different aspects and facts of the postwar resistance movement in Latvia.

Two main contexts in the studies of the national resistance movement in Latvia can be distinguished: the context of Sovietization of Latvia (in Latvian Soviet historiography this context transforms into the conceptual framework called “building up of socialism”) and the context of occupation of Latvia. Within the conceptual frameworks mentioned above the resistance movement in Latvia is considered either as a response to the challenge posed by Sovietization, Russianization, and Russification, or as a struggle of the Latvian people for national liberation and independent state. In Soviet Latvian historiography, the resistance movement is considered to be a form of “class struggle”. Sometimes, these two contexts – Sovietization and occupation – are combined within one research framework.

In this paper, close attention is also focused on some theories and methodological approaches, which can be used in research of the history of the national resistance movement in Latvia. The research potentialities of such theories and concepts as modernization, nationalism, support patterns of ethnic identity (E. Allworth) are evaluated.

Historiographic overview made in the paper reveals the priorities in the investigation of the postwar national resistance movement in Latvia: armed resistance in postwar Latvia, especially in the 1950s, inner resistance in Latvia in the 1960–80s, national organizations and groups, participation of non-Latvians in the resistance movement in postwar Latvia, National Communists, Latvian dissent, etc.

Ainārs Bambals

Lietiskie pierādījumi Latvijas PSR VDK krimināllietās – nacionālo partizānu vēstures avots (1944–1956)

Raksta mērķis ir sniegt informāciju par bijušās Latvijas PSR Valsts drošības komitejas arhīva krimināllietās esošajiem savulaik Latvijas nacionālajiem partizāniem konfiscētajiem lietiskajiem pierādījumiem un dokumentiem kā Latvijas nacionālo partizānu vēstures avotiem,¹ uzdevums – šo lietisko pierādījumu un dokumentu sastāva un satura analīze, norādīt uz to īpatnībām un izmantošanas iespējām vēstures pētījumos.

Jāatzīmē, ka Latvijā līdz šim speciāli avotu pētījumi par šo tēmu nav veikti.

Kā viens no pirmajiem vēsturniekiem, kas pievērsies nacionālo partizānu vēstures avotiem un to analīzei 20. gadsimta 90. gadu vidū, jāmin Tālivaldis Vilciņš (1922–1997).²

Nopietnākos šīs tēmas pētījumus, kas balstīti uz Latvijas PSR VDK avotiem, Latvijā 20./21. gadsimta mijā veicis vēsturnieks H. Strods – sastādīti trīs izdevumi par Latvijas nacionālo partizānu karu.³ No avotpētniecības viedokļa interesi izraisa pēdējie divi izdevumi, kur publicēti nacionālo partizānu oriģināldokumenti ar samērā korektiem autora komentāriem un arheogrāfisko noformējumu.

Atsevišķus avotpētnieciskos aspektus nacionālās pretošanās kustības, kā arī nacionālo partizānu vēstures izpētes sakarā skāruši vēsturnieki Dzintars Ērglis, Uldis Neiburgs, Jānis Vasiļevskis, Zigmārs Turčinskis, Ritvars Jansons un Olafs Jansons.⁴ Vairākumā gadījumu pētnieki tomēr izmanto šos avotus kā jaunu informācijas grupu.

Latvijas nacionālo partizānu darbības lietiskie pierādījumi un dokumenti, kas atrodas Latvijas PSR VDK krimināllietās kā pielikumi, ir ārkārtīgi būtiski partizānu kara pētniecībā, jo tie uzskatāmi apliecina un pierāda partizānu pretošanos padomju okupācijas varai. Daudzos gadījumos nacionālo partizānu programmatiskie dokumenti balstīti uz neatkarīgās Latvijas (1918–1940) likumdošanu, arī Kara sodu likumu, kas piemērots partizānu praktiskajā darbībā.⁵

Lietiskie pierādījumi un dokumenti hronoloģiski aptver partizānu darbības posmu Latvijā no 1944. gada līdz 1956. gadam. Tiesa, vairākumā gadījumu lietiskie pie-

rādījumi visvairāk ir saglabājušies krimināllietās par 1944.–1947. gadu, kad Latvijā bija visplašākā partizānu kustība. Tā ir šo dokumentu īpatnība.

Protams, tēmas izpētē avotpētnieciskās problēmas pastāv, jo nacionālo partizānu darbību apliecināšie lietiskie pierādījumi un dokumenti Latvijas PSR VDK krimināllietās ir saglabājušies daļēji, to sastāvs ir nepilnīgs, tiem ir dažādi trūkumi un īpatnības.

Tā, piemēram, rakstītajiem lietiskajiem pierādījumiem (programmatiskie, organizatoriskie, rīkojuma dokumenti, arī preses izdevumi), kas bieži vien ir pavairoti, pārrakstot ar roku vai mašīnrakstā, atšķiras to redakcijas, rekvizīti u.c. Savukārt iznīcināto partizānu dokumentu tulkojumi krievu valodā VDK krimināllietās ir neprecīzi, apzināti saīsināti, tulkojumā atstājot tikai Latvijas PSR valsts drošības iestādes interesējošus faktu vai notikumu izklāstus. Tādēļ ir nepieciešama šo avotu ārēja un iekšēja kritika, iespēju robežās meklējot oriģināldokumentus vai nacionālo partizānu dokumentu pirmtekstus VDK krimināllietās. Daudzos gadījumos pēckara gados pēc partizānu notiesāšanas arī lietiskie pierādījumi un dokumenti ir iznīcināti. Tas ir darīts gan apzināti arestēto partizānu pirmstiesas izmeklēšanas laikā, gan ierēdņu nolaidības, gan šo dokumentu glabāšanas termiņa noilguma dēļ VDK krimināllietās.⁶ Bieži vien nacionālo partizānu rakstītie lietiskie pierādījumi, t.i., dokumenti, tulkoti PSRS valsts drošības iestāžu vajadzībām krievu valodā, bet dokumentu oriģināli ir iznīcināti. Tāpat daudzos gadījumos ir skaidri manāmas kļūdas Latvijas vietvārdu vai partizānu uzvārdu tulkojumā krievu valodā; iespējams, tulkots lielā steigā un pavirši. Tas ir raksturīgi gandrīz visām dokumentu grupām. No šī viedokļa raugoties, arestēto nacionālo partizānu A. Juhņeviča,⁷ B. Jankava,⁸ S. Urbāna,⁹ J. Pormaļa,¹⁰ K. Rusova,¹¹ P. Čevera,¹² V. Mundures,¹³ B. Stroda¹⁴ u.c. VDK krimināllietās ir "tsti nacionālie dārgumi", jo tajās ir saglabājušies daudzi nacionālo partizānu oriģināldokumentu.

Tradicionāli jurisprudencē ar lietiskajiem un dokumentārajiem pierādījumiem krimināllietā saprot priekšmetus un dokumentus, kas noderējuši noziedzīga nodarījuma izdarīšanai, saglabājuši noziedzīga nodarījuma pēdas vai bijuši par noziedzīgas darbības objektu.

Latvijas PSR valsts drošības iestādes šos nacionālo partizānu lietiskos pierādījumus un dokumentus izmantoja nacionālo partizānu, viņu atbalstītāju un ģimenes locekļu vainas pakāpes noteikšanai un apsūdzības uzrādīšanai atbilstoši Krievijas PFSR Kriminālkodeksa (KK; 1926. gada redakcija) 58. un 59. pantam¹⁵ un Krievijas PFSR Krimināli procesuālā kodeksa (KPK; 1923. gada redakcijā ar turpmākajiem papildinājumiem) 58., 59., 66.–71., 223., 299., 320., 331. pantam.¹⁶

Saskaņā ar Krievijas PFSR KPK 66. pantu "*Lietiskie pierādījumi ir priekšmeti, kas kalpojuši par nozieguma izdarīšanas rīkiem, sevī saglabājuši nozieguma pēdas vai kuri bijuši apsūdzētā noziedzīgā nodarījuma objekti, kā arī citi priekšmeti un dokumenti, kas var kalpot kā nozieguma un vainīgo personu atklāšanas līdzekļi.*"¹⁷ Tātad lietiskie

pierādījumi, padomju represīvo iestāžu izpratnē, noder vienīgi vainas un apsūdzības uzturēšanai (notiesāšanai), bet ne attaisnošanai, kā tas mēdz būt demokrātiskās sabiedrībās.

Lieki piebilst, ka padomju tiesas pierādījumu jēdzienu un teoriju savulaik radījis un pamatojis Andrejs Višinskis.¹⁸

Šeit netiks aplūkoti tādi VDK krimināllietās esošie lietiskie pierādījumi kā partizānu formastērpu uzšuves, zīmogi, spiedogi, sarkanbaltsarkanie karodziņi u.c. priekšmeti, kā arī partizānu personas dokumenti, dienasgrāmatas, piezīmes, dzeja, kas konfiscēti partizānu apcietināšanas brīdī un atrodami minētajās krimināllietās.¹⁹ Šī avotu grupa ir atsevišķa pētījuma vērtā un, iespējams, varētu izraisīt muzeja darbinieku un no vadpētnieku interesi.

Latvijas PSR VDK krimināllietās esošo avotu sīkāka tipoloģija vēl nav izstrādāta, tomēr nosacīti tos varētu sistematizēt šādi: 1) programmatiskie dokumenti; 2) rīkojumi un citi reglamentējošie dokumenti; 3) organizatoriskie dokumenti; 4) propagandas dokumenti – skrejlapas, aicinājumi u.c.; 5) preses izdevumi; 6) fotogrāfijas.

1. Programmatiskie dokumenti

Partizānu vienību programmas, piemēram, Latvijas Nacionālo partizānu apvienības (LNPA) cīņas programma,²⁰ datēta pirms 1946. gada februāra. Dokumentā norādīti LNPA uzdevumi ārpolitikas, iekšpolitikas, sociālās, tautas izglītības, agrārās politikas un garīgās dzīves jomā. Dokumenta autors nav zināms. Līdzīga ir Tēvzemes Brīvības savienības programma (sk. 1. att.).²¹

Deklarācijas. Piemēram, Latvijas Tēvzemes sargu (partizānu) apvienības deklarācija,²² Latviešu nacionālo partizānu organizācijas [LNPO] deklarācija (sk. 2. att.).²³

Statūti. Piemēram, Latvijas Tēvzemes sargu (partizānu) apvienības statūti,²⁴ Latvijas Nacionālo partizānu apvienības (LNPA) 1945. gada maijā izstrādātie statūti (sk. 3. att.),²⁵ Latvju Nacionālās jaunatnes apvienības lekārtas un darbības noteikumi.²⁶

Svinīgie solījumi un zvēresti. Piemēram, LNPA svinīgais solījums,²⁷ Latvijas Tēvzemes sargu (partizānu) apvienības partizānu štāba grupas zvērests (sk. 4. att.).²⁸

Himnas. Piemēram, Latvijas Nacionālo partizānu apvienības himna.²⁹

Apbalvojumi – LTS(p)A lēmums par ordeņa “Kalpaka Krusts” un “Kalpaka Krusta Goda Zīme” nodibināšanu.³⁰ Kopumā programmatiskajos dokumentos ir noteikts nacionālo partizānu cīņas mērķis, uzdevumi, politiskā platforma, taktikas pamatprincipi un cīņas taktika, kuras dziļāko jēgu raksturo frāzes “Latvisku Latviju latviešiem!”, “Dievs, svētī Latviju!” un kura iemiesoja ilgas pēc neatkarīgas demokrātiskās Latvijas. Šiem dokumentiem, kas bieži vien ir mašīnrakstā, rokrakstā vai drukāti, krimināllietās ir dažādas redakcijas. Atšķiras to latviskā un krievu valodā tulkotā versija. Šos dokumentus izman-

tojoj turpmākos pētījumos, nepieciešams tos salīdzināt ar citiem avotiem (piemēram, atmiņām, liecībām, kā arī padomju iestāžu oficiālajiem dokumentiem) un to analīzei jāpieiet kritiski, īpaši analizējot gadījumus, kad nacionālo partizānu oriģināldokumenti tulkoti krievu valodā, bet oriģināli iznīcināti vai nav saglabājušies. Partizānu dokumentu tulkojumi krievu valodā ir veikti pavisā, lielā steigā, kļūdaini un neatspoguļo dokumentu patieso saturu.

2. Rīkojumi un citi reglamentējoši dokumenti

Pavēles. Piemēram, LTS(p)A 1945. gada 15. jūnija pavēle nr. 002 5. Latgales Tēvzemes sargu pulkam,³¹ LNPA Abrenes pulka komandiera P. Supes (“Ciniša”) 1945. gada 16. decembra pavēle LNPA komandieriem un partizāniem par PSRS AP 1946. gada 10. februāra vēlēšanu boikotu.³²

Dažādu sapulču protokoli, kuru lēmumiem ir rīkojuma forma (piemēram, LTS(p)A Prezidija sēžu protokoli, 1945. gada 24. augusts – 25. decembris; sk. 5. att.)³³. Nacionālo partizānu rīkojumu dokumenti (sevišķi pavēles) vairākumā gadījumu ir iznīcināti, krimināllietās atstājot to tulkojumus vai tulkojumu kopijas krievu valodā. Formas ziņā pavēles ir līdzīgas pirmskara Latvijas armijas un Aizsargu organizācijas militārajām pavēlēm – stāvokļa analīze, pretinieka un savu spēku novērtējums, kā arī konkrēti uzdevumi. Nedaudzie lietās esošie protokoli ieturēti Latvijas “pagastu labāko rakstvežu tradīciju” stilā, kas liek domāt, ka tos rakstījuši izglītoti, šāda darba specifiku labi zinoši cilvēki. Rīkojumu dokumenti kā lietiskie pierādījumi krimināllietās vairākumā gadījumu attiecas uz laikposmu no 1944. gada līdz 1948. gadam.

3. Organizatoriskie dokumenti

Nacionālo partizānu organizatoriskie dokumenti līdztekus rīkojumu dokumentiem reglamentēja partizānu praktisko darbību. Pie tiem jāpieskaita:

Nolikumi – piemēram, LNPA Centrālās valdes “Pagaidu nolikums par disciplinārajiem sodiem”,³⁴ datēts ar 1945. gada 3. jūliju.

Pilnvaras – piemēram, LTS(p)A Prezidija 1945. gada oktobra pilnvara prāvestiem izraudzīties uzticamas personas pagastu vecākā amatam.³⁵

Dienesta apliecības – LTS(p)A 2. divīzijas štāba priekšnieka Jāņa Zeltiņa Dienesta apliecība (sk. 6. att.)³⁶.

Komandējuma apliecības – LTS(p)A 2. divīzijas Komandējuma apliecības paraugs (sk. 7. att.)³⁷.

Noteikumi – piemēram, LNPA 1945. gadā izstrādātie LNA Pamatnoteikumi (sk. 8. att.)³⁸.

Instrukcijas. LTS(p)A 1945. gada jūlija Instrukcija partizānu organizēšanai un darbībai,³⁹

LNPA Instrukcija nodaļas organizācijas darbībai un partizānu vienības pārvaldei,⁴⁰ izdota 1945. gada jūlijā. Rīkojumus un organizatoriskos dokumentus parakstījušas amatpersonas ar segvārdiem. Šie oriģināldokumenti vai to noraksti, ja tādi atrodas VDK krimināllietās, gan formas, gan satura ziņā ir nemainīgi, tiem bieži vien ir norādīti nepieciešamie rekvizīti – dokumenta nosaukums, datums, slepenības režīms (grifs). Norādīts, vai dokuments ir noraksts vai kopija. Oriģināldokumenti vairākumā gadījumu ir apstiprināti ar partizānu vienības zīmoga vai spiedoga nospiedumu. Dokumentu tulkojumos krievu valodā bieži vien šo rekvizītu nav, atzīmēts vienīgi, ka tas ir tulkojums no latviešu valodas. Dokumentu tulkojumos krievu valodā lielākoties norādīts tulka uzvārds un amats. Retāk šie tulkojumi apliecināti ar valsts drošības attiecīgās institūcijas zīmogu.

4. Propagandas dokumenti – nacionālo partizānu aicinājumi, uzsaukumi, paziņojumi, brīdinājumi, vēstules

Šī dokumentu grupa LPSR VDK krimināllietās ir pārstāvēta visplašāk. Dokumentu veidu ir ārkārtīgi daudz, un tie ir dažādi (zīmītes, vēstules, brīdinājumi, paziņojumi, skrejlapas, aicinājumi, uzsaukumi u.c.).

Aicinājumi. Piemēram, LNPA 1946. gada augustā rakstītais “Padomju Latvijas Komunistu savienības aicinājums”,⁴¹ kas izsūtīts kompartijas aktīvistiem, LNPA Centrālvidzemes štāba komandiera pulkveža Raiskuma apkārtraksts (aicinājums) par nodevības apkarošanu.⁴²

Uzsaukumi. Arī šāda veida dokumentu ir daudz, sākot ar roku rakstītām zīmītēm līdz pat mašīnrakstā tiražētiem un rotaprinta tehnikā iespiestiem uzsaukumiem, piemēram, LTS(p)A uzsaukumi “Latvieši – pulcējaties zem sarkanbaltsarkanā karoga!” (sk. 9. att.), “Ja Tu esi īstens latvietis!”, “Par ko?” – par nacionālo partizānu cīņas mērķiem, “Latviešu tautai”, “Mēs, brašie partizāni!”⁴³ u.c. Šie uzsaukumi tika adresēti gan Latvijas iedzīvotājiem, gan padomju okupācijas varai. Tomēr propagandas dokumenti ir anonīmāki, ne vienmēr tajos norādīts konkrētā uzsaukuma, aicinājuma, vēstules vai zīmītes autors, vai arī dokumenta autors parakstījās ar pseidonīmu, vai autora vietā tika minēts partizānu vienības nosaukums (piemēram, LNPA Valkas apriņķa Propagandas daļa). Vairākumā gadījumu šajos dokumentos nav minēta to sastādīšanas vieta un laiks.

5. Preses izdevumi

No krimināllietām apzināti vairāk nekā divdesmit dažādi nacionālo partizānu preses izdevumi, kas izdoti ilgāku vai īsāku laiku. Jāatzīmē, ka šo izdevumu komplekti ir nepilnīgi, iespiedkrāsa un papīra kvalitāte ir slikta, daudzos gadījumos teksti izdziest. Preses izdevumu mākslinieciskais noformējums – lozungi, devīzes, adresāts – ir dažāds. Tikai retos gadījumos minēta izdevuma tirāža. Bieži vien par izdevumu atbildīgās personas vai izdevēja uzvārds vai nu vispār nav publicēts, vai arī lietots pseidonīms nelegālo darba apstākļu dēļ.

Iespējams, visi preses izdevumi vēl nav apzināti, bet zināmo sadalījums pa Latvijas novadiem ir šāds.

Kurzemē: “Tēvzemei un Brīvībai” (LNPO izdevums, piemēram, 2. nr., 1945. gada 17. augusts)⁴⁴; “Abava” (Laikraksts latviešiem, atbildīgais redaktors Richards Turaida, piemēram, 1. (25.) nr., 1947. gada 15. janvāris)⁴⁵; “Kurbads” (LNPO izdevums, Laikraksts literatūrai un latviskai dzīvei, piemēram, 1. nr., 1946. gada 1. janvāris u.c.; sk. 10. att.)⁴⁶; “Vanagi”, “Mūsu Sauksme” (LNPA izdevums, iznāca reizi nedēļā, atbildīgie redaktori Vilis Tālavietis, Juris Abavnieks, piemēram, 1946. gada septembris, BB-146./52.)⁴⁷.

Vidzemē: “Sudrabortā Saule” (LNPA Ģenerālštāba laikraksts informācijai, atbildīgais redaktors Grava, piemēram, 13. (26.) nr., 1946. gada 15. decembris, otrais gads; sk. 11. att.)⁴⁸; “Avots”, “Dzintarzeme” (LNPA izdevums, piemēram, 13. nr., 1946. gada 31. marts)⁴⁹; “Liesma”, “Tautas Sargs”, “Tēvzeme un Brīvība” (LNPA izdevums, Tēvzemes Brīvības Savienības politisks mēnešraksts, atbildīgais redaktors K. Pērkons, piemēram, 1. nr., 1946. gada septembris)⁵⁰; “Mazais Vēstnesis” (LNPA laikraksts); “Mazais Latvīšis” (izdevējs Tautas partija, redaktors Kārlis Zemene, piemēram, 6. nr., 1946. gada 9. marts)⁵¹; “Dzimtene” (LNPA žurnāls); “Tālavas Taure” (LNPA Valkas novada laikraksts, piemēram, 2. nr., 1946. gada 15. maijs)⁵².

Latgalē: “Tēvzemes Sargs” (Tēvijas Sargs) (LTS(p)A laikraksts Nacionāli Brīvai Neatkarīgai Latvijai, piemēram, 4./5. nr., 1945. gada decembris)⁵³; “Māras Zeme”, “Latgales partizāns” (Latgales Nacionālās armijas izdevums, piemēram, 26. nr., 1946. gada 6. janvāris)⁵⁴.

Zemgalē (Sēlijā): “Vilkaču Sauciens”.⁵⁵

Kopumā nacionālo partizānu preses izdevumi būtu uzlūkojami kā Latvijas brīvā demokrātiskā prese pagrīdē padomju okupācijas apstākļos un nevardarbīgās pretošanās forma. Tā iespējami objektīvi informēja Latvijas sabiedrību par sabiedriski politiskajiem notikumiem Latvijā un ārvalstīs, bija brīva no padomju okupācijas cenzūras. Preses slejās tika sniegta informācija par personām, kas slepus vai atklāti sadarbojas ar okupācijas varu, kā arī publicēti patriotiska satura daiļdarbi, starp tiem arī dzeja.

Visbeidzot, partizānu preses izdevumi stiprināja tautā ticību neatkarīgās demokrātiskās Latvijas valsts ideāliem. Acīmredzot detalizētākus secinājumus nacionālo partizānu preses izdevumu analīzē varēs izdarīt tad, kad VDK krimināllietās būs apzināti visi preses izdevumi.

6. Fotogrāfijas

VDK krimināllietās esošās nacionālo partizānu fotogrāfijas var iedalīt trijos tipos: 1) pašu nacionālo partizānu nelegālos apstākļos fotografētie attēli; 2) Latvijas PSR VDM (VDK) izdarītie fotouzņēmumi; 3) partizānu personiskās fotogrāfijas no personas dokumentiem, kas būtībā ir dažādā laikā privātajā dzīvē fotografētas (šajā rakstā sīkāk netiek analizētas).

Pašu partizānu fotografēto uzņēmumu VDK krimināllietās nav daudz. Vēlāk šīs fotogrāfijas dažādos apstākļos nonākušas valsts drošības iestāžu rokās un pievienotas apsūdzēto partizānu lietām kā “lietisks pierādījums” (piemēram, sk. 12., 13. att.).⁵⁶ To kvalitāte nav īpaši augsta, tomēr tās ir unikālas liecības. Ir bijuši gadījumi, kad fotografējuši čekas aģenti – provokatori, lai noskaidrotu nacionālo partizānu personību. *Latvijas PSR VDM (VDK) darbinieku fotografētie attēli* (piemēram, kaujas operācijās nogalināto partizānu foto⁵⁷ vai nacionālajiem partizāniem atņemto ieroču foto⁵⁸) ir kvalitatīvāki. Arī šo fotogrāfiju uzdevums bija fiksēt nacionālo partizānu “noziedzīgo pretpadomju darbību” un bija “lietisks pierādījums” apsūdzības uzturēšanai. Mūsdienās šīs fotogrāfijas ir unikāls Latvijas nacionālo partizānu vēstures avots.

Secinājumi

Pirmkārt, nacionālajiem partizāniem izņemtie Latvijas PSR VDK krimināllietās esošie dokumenti ir unikāli vēstures avoti, kas tapuši īpašos nelegālās darbības apstākļos un ir nozīmīga nacionālā arhīvu fonda sastāvdaļa, tiem nav precedenta.

Otrkārt, avoti ir jauni, maz zināmi, to apzināšanas darbs VDK krimināllietās vēl turpinās. Lai gan šie avoti ir nepilnīgi un to stāvoklis ir slikts (dziestošie teksti, sliktas kvalitātes papīrs un citi faktori), tomēr līdz ar citiem avotiem – oficiālajiem padomju represīvo iestāžu dokumentiem un partizānu atmiņām – ir izmantojami nacionālo partizānu vēstures pētniecībā.

Treškārt, minētais avotu komplekss ir pietiekams, lai to pētītu no avotpētnieciskā viedokļa. Šiem avotiem ir vairāki trūkumi, tie ir nepilnīgi. Iznīcinātos partizānu oriģināldokumentus VDK krimināllietās daudzos gadījumos aizstāj to tulkojumi krievu valodā, kas ir kļūdaini, neprecīzi, pavirši. Tomēr nepieciešams izmantot visus pētnieka rīcībā esošos šāda veida avotus – partizānu dokumentu tulkojumus krievu valodā (ja oriģināli ir iznīcināti), lai vēsturiskās ainas rekonstrukcija būtu pēc iespējas pilnīgāka.

Ceturtkārt, nacionālo partizānu dokumentu kā vēstures avotu pētniecībā jāizmanto dažādu avotu tieša salīdzināšanas un analīzes metode, īpaši izstrūkstot kādam dokumentu kompleksam, kā arī tad, ja to sastāvs ir nepilnīgs. Kritiski jāpieiet šo avotu tulkojumiem krievu valodā VDK krimināllietās, iespēju robežās tomēr jācenšas šos tulkojumus konfrontēt ar dokumentu pirmavotiem vai to norakstiem.

Piektkārt, minētie dokumenti paver iespējas detalizētākai partizānu vienību darbības pētniecībai, tostarp to izmantošanai lokālajā vēsturē un novadpētniecībā.

LNPO KK II

a.

Latviešu Nacionālo Partizāņu Organizācijas

Deklarācija.

LNPO ir cīņas organizācija.
 LNPO cīņas pasākumi nav ierobežoti.
 LNPO gatava nest atbildību latviešu tautas un starptautiskas instancēs priekšā par savu darbību.

LNPO ideoloģiskā platforma.
 LNPO cīņas par:

- 1) brīvību, neatkarību, nacionālu Latviju,
- 2) latviešu tautas godu,
- 3) vienotu latviešu tautu,
- 4) latviska gara un sadzīves kultūru,
- 5) latvisku tautas materiālo bāzi un latvisku saimniecisko kultūru.

LNPO atzīst par tiesīgu pārstāvēt apspiesto tautu tiesības, saskaņā ar tautu pašnoteikšanās principu, Apvienoto Nāciju Organizāciju. LNPO par normālu uzskata demokrātisku valsts iekārtu, kurā garantē personas, organizēšanās, ~~stāvēšanas~~ ticības, vārda un preses brīvību, privātpašuma un korespondences neaizkaramību.

LNPO cīņas uzdevumi.

LNPO cīņas pret padomju iekārtu Latvijā, kā iekārtu, kura nav tiesiski pamatota, nebalstās uz tautas vairākuma gribu, bet ir bolševisma viltus un noziedzību diktatūra. LNPO cīņas pret bolševismu, kā padomju iekārtas atbalstītāju varu - mācību.

LNPO cīņas taktika.

LNPO uzdevums, saskaņā ar latviešu ~~xxxx~~ tautas gribu, ir katra veida pretestības kustības organizēšana padomju iekārtai Latvijā, kurai jānovēd pie padomju iekārtas gāšanas Latvijā. LNPO tālākais ir pāņākt Latvijā valsts iekārtu, kura saskaņota ar LNPO ideoloģisko platformu.

Taktikas pamatprincipi.

LNPO savā darbībā nedrīkst kaitēt latviešu tautas dzīvojam spēkam, mazināt latviešu tautas kultūras un saimnieciskās vērtības. LNPO līdzekļi sagādā nedrīkst aizkārt privātpašuma tiesības. Līdzekļi sastādās no ziedojumiem.

Piezīme:

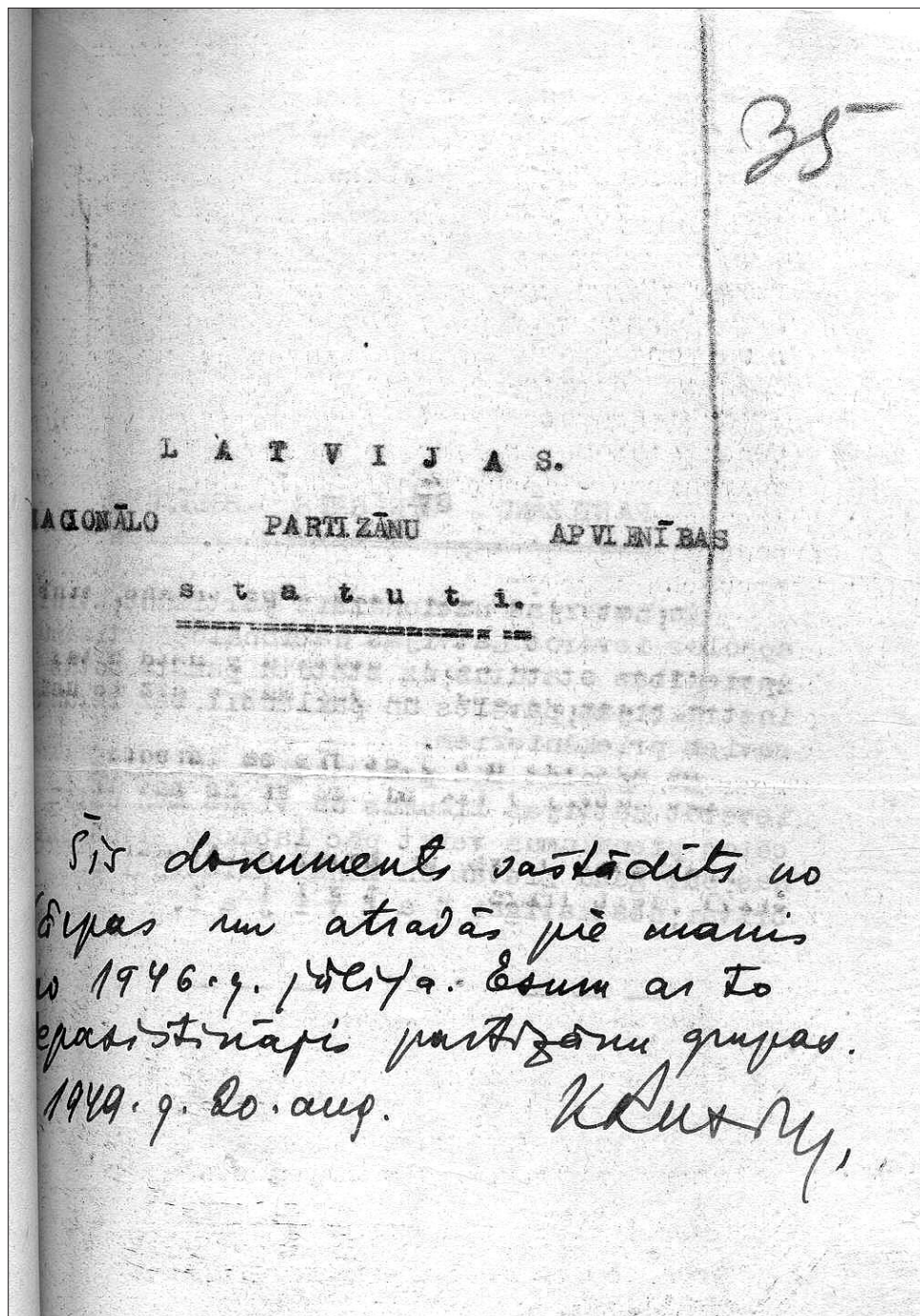
Minētais neattiecas uz tautas nodevēju mantu. LNPO uzskata par tiesīgu sevi atsavināt latviešu tautai nolaupītās vērtības un tās izlietot savu mērķu sasniegšanai. Sarkanarmiju LNPO uzskata kā bolševisma terorismu pakļautu karaspēku, par kuru operācijās atbildīgi pavēļu devēji. LNPO kavē sarkanarmijas operācijas, kas vērstas pret latviešu tautas dzīvo spēku, kultūras un saimnieciskām vērtībām. Par cik sarkanarmijas karavīri uz savu iniciatīvu nedarbojas pret latviešu tautas interesēm, neizdara patvarības, tie nav aizkarami. LNPO ir par latviešu tautas draudzību ar visām civilizētām un kultūrām tautām, arī ar krievu tautu, ja Krievijā padomju iekārtu noņemtais demokratijs. LNPO ved nesaudzīgu cīņu pret tautas nodevējiem un ņem sev tiesības spriest un izpildīt atbilstošu sodu ikvienam no tiem. Par piemērotiem sodiem, ieskaitot augstāko soda mēru, LNPO gatava nest atbildību nākotnē visas tautas priekšā.

Piezīme:

LNPO prasības latviešu tautas vārdā padomju iekār-

2. att. Latviešu nacionālo partizāņu organizācijas deklarācija

LVA, 1986. f., 1. apr., 41886. l., 7. sēj., 1.b lp.

3. att. Latvijas Nacionālo partizānu apvienības statūti, 1945. gada maijs
LVA, 1986. f., 1. apr., 40012. l., 4. sēj., 35. lp.

13/69

Latvijas Tēvzemes Sargu - partizānu
SVINĪGAIS SOLĪJUMS - Z V Ē R Ē S T S.

Es apakšā parakstījos ..... zvēru būt uzticīgs Dievam un Tēvzemei-Nacionāli Neatkarīgai Latvijai un vienmēr gatavs ziedot savus spēkus un dzīvību tai. Bez ierunām un vienmēr izpildīt savu priekšnieku rīkojumus, pavēles un neizpaust mūsu organizācijas noslēpumus.

Nr. Pieņemtais uzvārds un prk. kristītais vārds.	Vienība un ieņemamais amats.	Paraksts.
1. Misters-Blūms Kārlis	2.Div.komandieris un div.op.un insp.d.pr-ks	<i>[Signature]</i>
2. Zeltiņš Jānis	Div.štāba priekšnieks	<i>[Signature]</i>
3. Rūsiņš Juris	Div.inform.un izl.d.pr-ks	<i>[Signature]</i>
4. Kals Jānis	Div.inspekc.d.adjutants	<i>[Signature]</i>
5. Fiksārs Jānis	Div.administr.d.adjutants	<i>[Signature]</i>
6. Radinieks Boleslavs	Div. ~~op.d.~~ inf.un izl.d. adjutants	<i>[Signature]</i>
7. Mazais Jānis	Div.op.d.adj.un div.št. rotas komandieris	<i>[Signature]</i>
8. Miervaldis Henriks	Div.vec.feldšeris	<i>[Signature]</i>
9. Zvaižne Antons	D-pils pulka komand.	<i>[Signature]</i>
10. Kociņš Jānis	"- " štāba pr-ks	<i>[Signature]</i>
11. Severs Jēkabs	"- " saimn.pr-ks	<i>[Signature]</i>

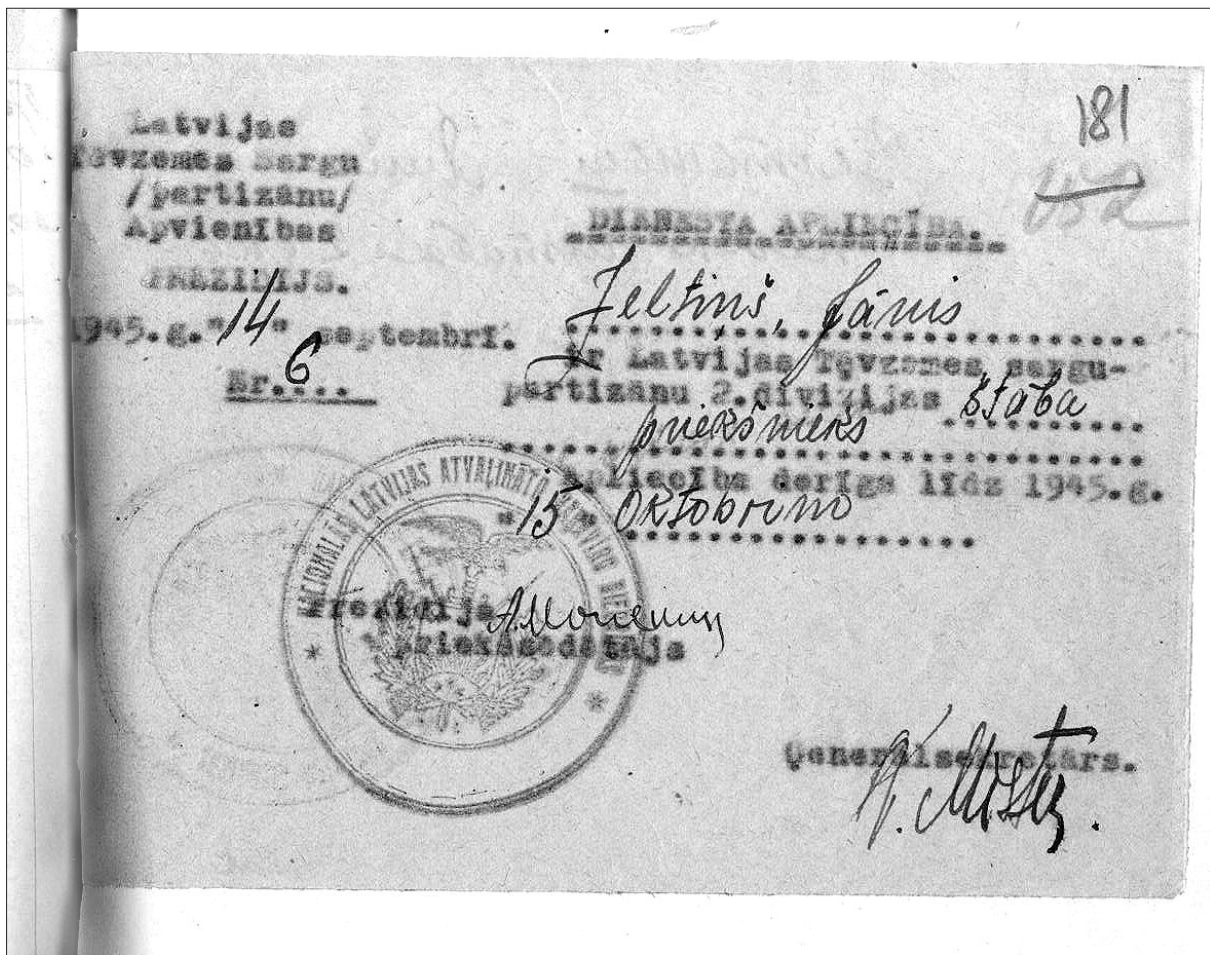
4. att. Latvijas Tēvzemes sargu (partizānu) apvienības partizānu štāba grupas
svinīgais solījums – zvērests

LVA, 1986. f., 1. apr., 28785. l., 3. sēj., 169. lp.

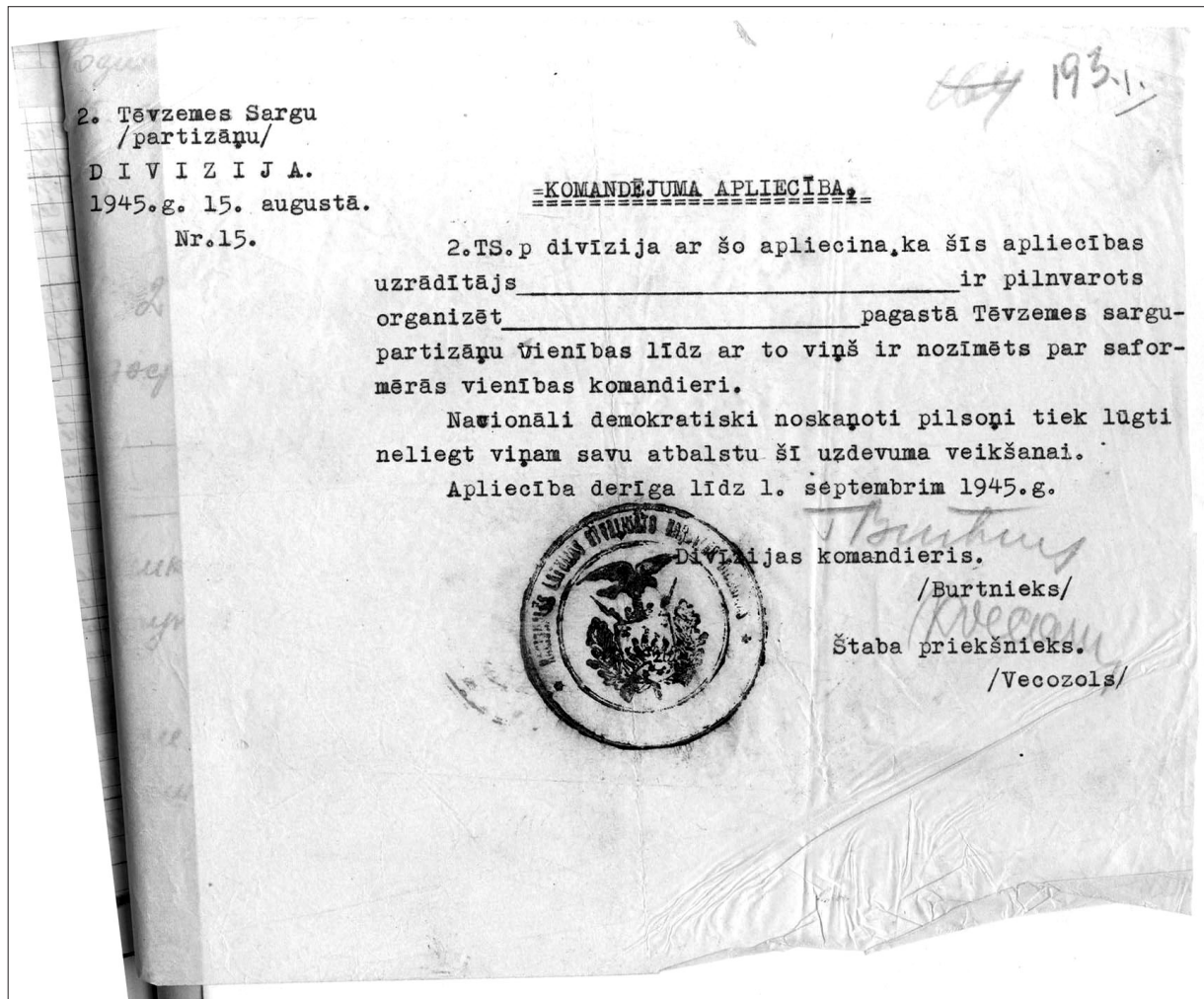
Protokols Nr. 1.

1945. g. 24. augustā Vārkkaras pagastā Bena mežā pirmie Latvijas Tēzemes Sargu /partizānu/ Apvienības dibinātāji sapulcējas Latvijas Tēzemes Sargu /partizānu/ Apvienības statūtu, kas jānā gēltnis un Antona Vientulis redakcija izstrādāti, pieņemšanai un parakstīšanai un Latvijas Tēzemes Sargu /partizānu/ Apvienības Prezidija ievēlēšanai.

1. Pirmā sapulcē piedalāv 5 personas.
2. Par Latvijas Tēzemes Sargu /partizānu/ Apvienības pirmās sapulcēvadītāju tiek ievēlēti Antons Vientulis, par sekretāru Jānis Zeltiņš.
3. Latvijas Tēzemes Sargu /partizānu/ Apvienības statūtu oriģināls atrodas īpašā dīrāmatā, kurai nosaukums „Latvijas Tēzemes Sargu /partizānu/ Apvienības statūti un protokoli dīrāmata”.
4. Latvijas Tēzemes Sargu /partizānu/ Apvienības statūti tiek vienbalsīgi pieņemti.
5. Pirmie Latvijas Tēzemes Sargu /partizānu/ Apvienības statūtus paraksta:
  1. Antons Vientulis - no Rēzeknes rajona;
  2. Jānis Zeltiņš - no Daugavpils rajona;
  3. Kārlis Misters - no Rēvi rajona;
  4. Antons Izvoldiene - no Vārkkaras rajona;
  5. Juris Rūsiņš - no dīvānu rajona.
6. Latvijas Tēzemes Sargu /partizānu/ Apvienības pirmajā prezidijā vienbalsīgi tiek ievēlēti:
  - Prezidija priekšsēdētājs Antons Vientulis;
  - " vicepriekšsēdētājs Kārlis Misters;
  - " ģenerālsekretārs Jānis Zeltiņš;

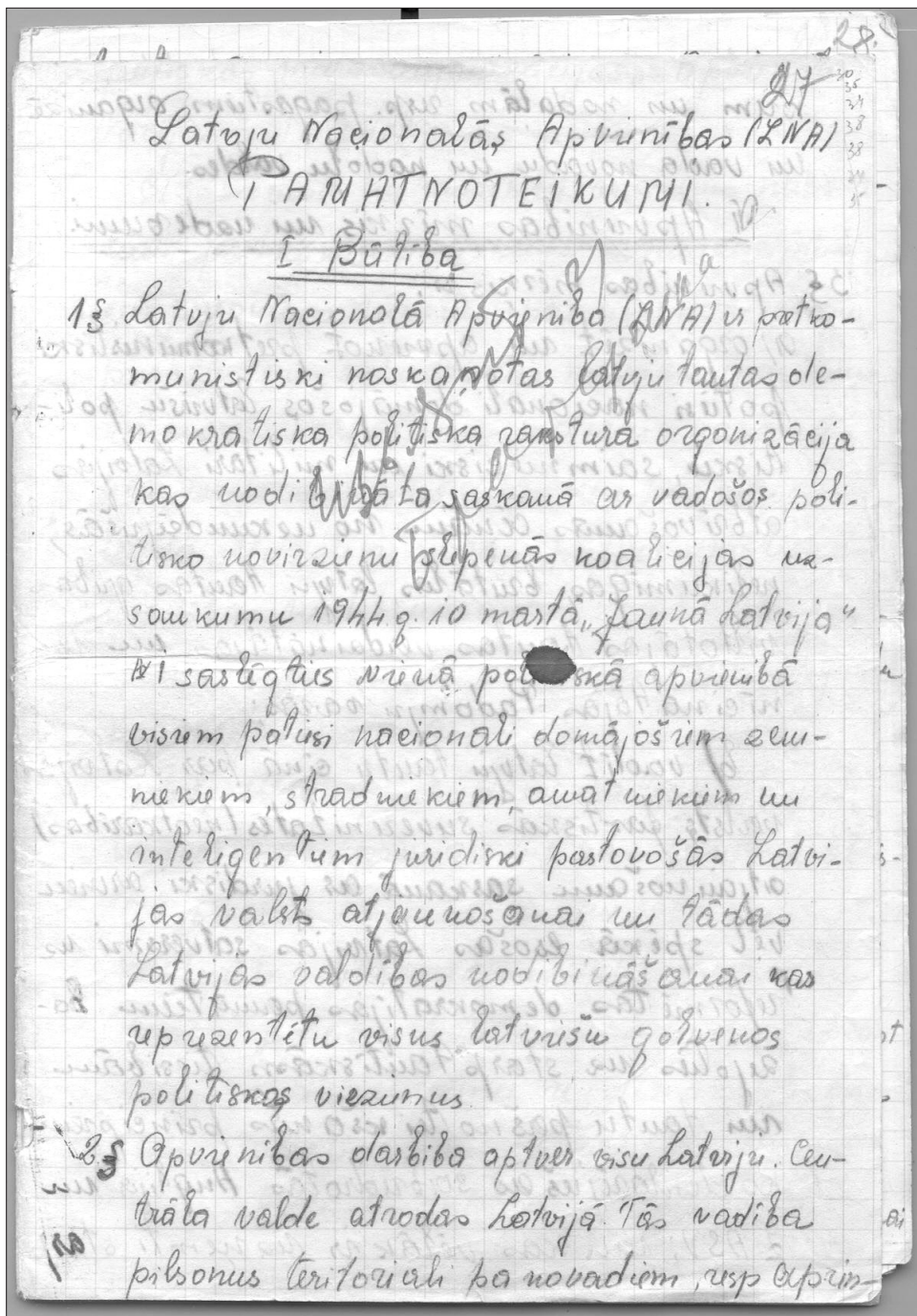
6. att. LTS(p)A 2. divīzijas štāba priekšnieka Jāņa Zeltiņa Dienesta apliecība
 LVA, 1986. f., 1. apr., 28785. l., 3. sēj., 181. lp.

7. att. LTS(p)A 2. divīzijas Komandējuma apliecības paraugs

LVA, 1986. f., 1. apr., 28785. l., 3. sēj., 193. lp.

8. att. 1945. gadā izstrādātie Latvijas Nacionālās apvienības Pamatnoteikumi
LVA, 1986. f., 2. apr., P-10774. I., 9. sēj., 27. lp.

Latvieši, pulcējaties zem sarkanbalt-
sarkanā karoga!

Ēc daudzām gadiem no jauna veidojas baidas līkums.
Tagad vīri nekād.

Jūs latvieši, apmainiet izkapti un arālu par
karavīra zobenu!
Jo vairāk mēs esam gaudījūši, jo vairāk mums ir
jāatgūst.

Latviju dēli atsaucietis: dzimtene jūs sauc!
Jūs, kas mītat pueros mēžos vienojietis: dzimtene jūs sauc!

Visi kopas, vienu celi, uzvara būs mūsu.

Latvieši! iesim visi kā viens arī par
dzimteni, mūsu mīlo dārgo latviju!

9. att. LTS(p)A uzsaukums "Latvieši – pulcējaties zem sarkanbalt-sarkanā karoga!". 1945. gads
LVA, 1986. f., 1. apr., 28612. l., 3. sēj., 114. lp.

Strādāsim, Latvijai!

-- K U R B A D S --
Laikraksts literatūrai un latviskai dzīvei.

Nr. 1. (9)

1945.gada 10.janvārī.

Latvieša ticība.

Daudz vētru mums reiz pāri gājis,
un ja vēl daudz mums viņu būs,-
Dievs aicinās kā aicinājis
arvienu atkal saulē mūs.

Caur laiku laikiem viņš pa pēdām
tik tapēc latvju tautai nāk,
lai reiz pēc posta un pēc bēdām
ta celtos spēka varena.

Lai tapēc mātē bērnam saka,
lai dzird no tēva lūpām dēls:
no katras tumsas droša taka
mūs preti saulei vedīs vēl.

Mēs varam iet caur visam mokam,
mēs vram ciest vēl briesmīgāk,
jo pacels Dievs uz savam rokām
mūs tad, kad mūsu diena nāks.

Leonīds Breiķšs.

G a d i e m m i j o t i e s .

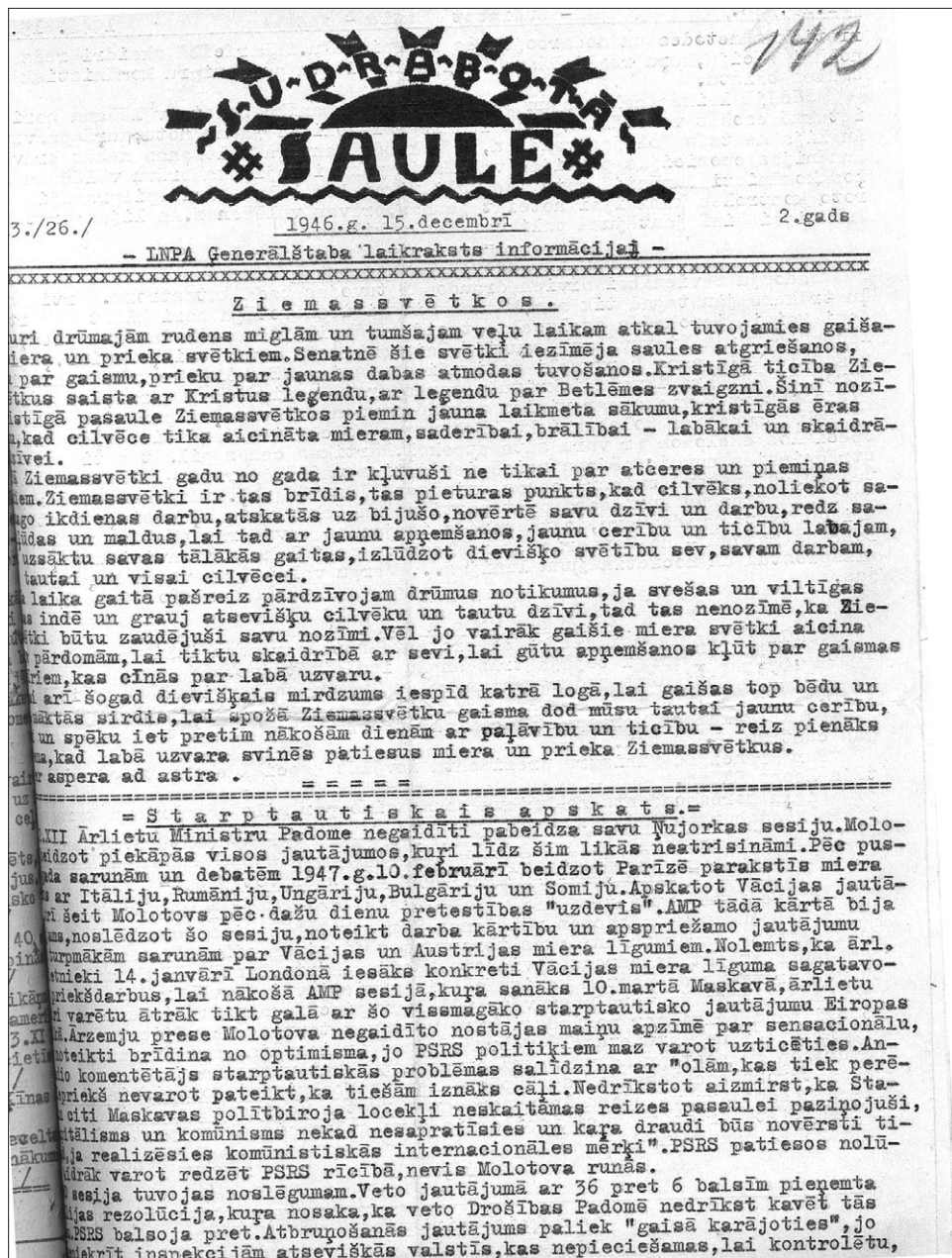
Pagājis 1945.gads.Latviešu tauta to atcerēsies kā vienu no visbai-
stākļiem savas likteņa gaitas.Vidzemē,Zemgalē,Latgalē un Rīgā gada sā-
kumā jau visa plāsuma un nežēlība plosījās sarkanais terors.Kurzemē
gada pirmajā ceturksnī vēl notika sevišķi sivas un asiņainas cīņas.
Vācu armijas virspavēlniecības nodoms gan bija atdot Kurzemi bolše-
vikiem jau iepriekšējā (1944) gadā,dažas dienas pēc Rīgas atstāšanas,
bet varonīgie un pašizliedzīgie latviešu legionāri nepadevas nodevi-
ņajiem vācu virspavēlniecības nolūkiem.Latviešu karavīri,kuriem tikai gadī-
nams bija licis kļūt par vācu sabiedrotajiem,apņēmas Kurzemi neatdot
nemaidniekam.Latviešu cīnītāju griba un cīņas veiksmē spēja atvairīt
no Kurzemes cietokšņa it visas uzbrucēju sarkanarmiešu masas.Vērojot
divīzijas panākumus un nelokāmo apņemšanos,mundrākas kļuva arī
citas vienības un vācu virspavēlniecība mainīja savu lēmumu par Kur-
zemes atstāšanu.

Pagājušs gada maija,kad tika satriekta imperialistiskā Vācijas,līdz
ar miera zvaniem Eiropā,latviešu tautu pārņēma gaišu cerību vilnis.
Tā kā viens ticēja,ka nekavējoties tiks realizētas Atlantijas charta dek-
larētās mazo tautu pašnoteikšanās tiesības un latviešu tauta atgūs
spēju brīvi staties pie savas dzīves un kultūras atjaunošanas un tā-
lāk vairošanas.

Tomēr 1945.gada s nepiepildīja tautas cerības.Cerētas brīvības un
sveikarības vieta saska plosities visa Latvija sarkanais terors.Līdz
at gada beigām tika turpināta 1940./41.gada uzskatāmlatviešu tautas
nīcināšana un aplaupīšana.Cietumi nemitīgi pildījās ar latviešu pa-
triošiem.Aizvien jauni desmiti tūkstošu tautiešu tika nosūtīti uz Krie-
tījas spaidu darbu nometnēm,no kurienes atgriezās tikai nedaudzi ar
sāgi bojātu veselību.Bēgļi no rietumeiropas Latvija atgriesties ne-
riktēja,jo te par viņu galvam būtu pacelts čekas iznīcināšanas zobens.
Arvien lielaks skaits tautas dēlu meklēja patvērumu mežos,kur viņi ne-

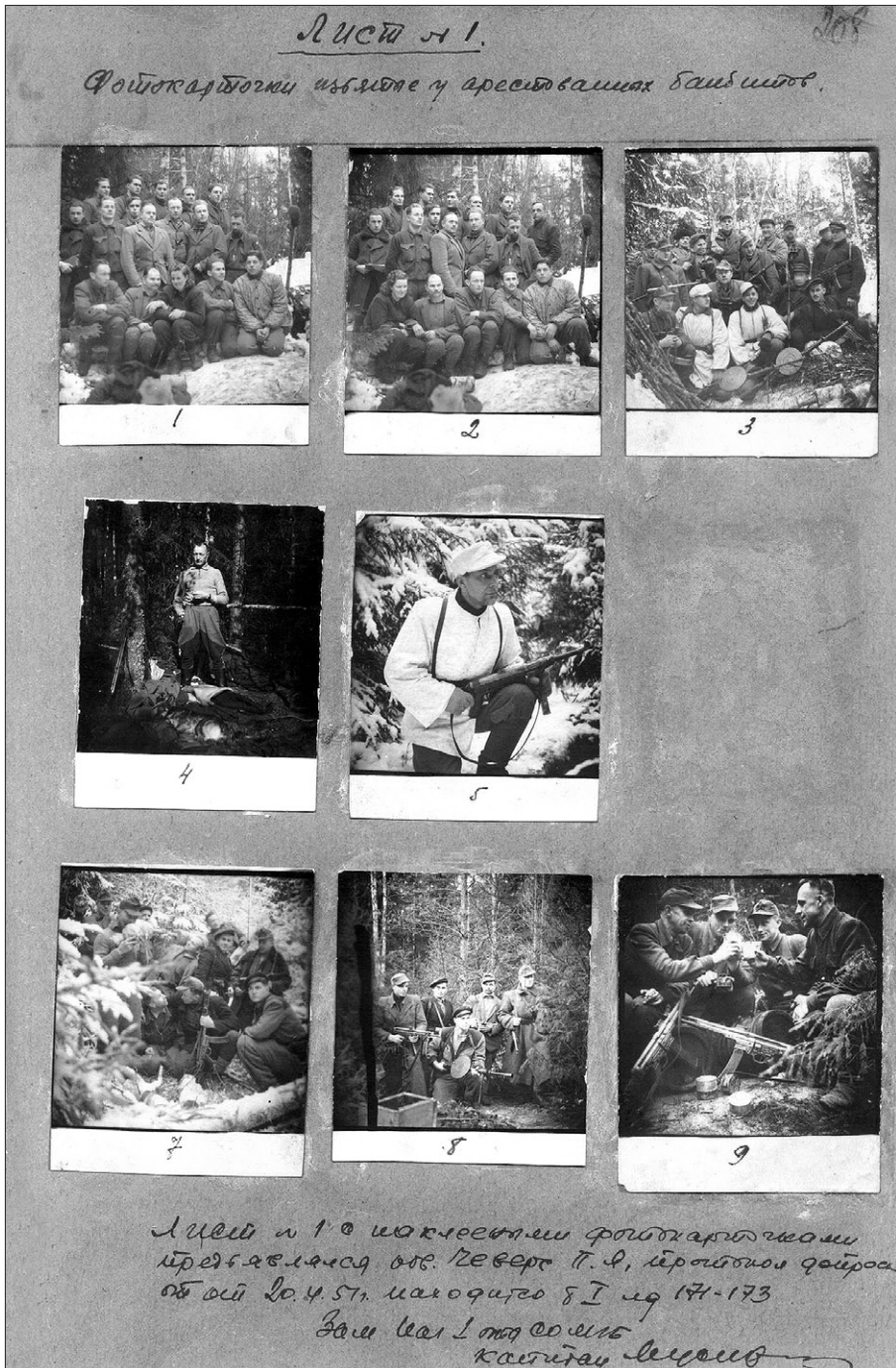
10. att. "Kurbads". Laikraksts literatūrai un latviskai dzīvei, 1945. gada 10. janvāris, 1. (9.) numurs.
LNPO izdevums

LVA, 1986. f., 1. apr., 1126. l., 4. sēj., 135. lp.

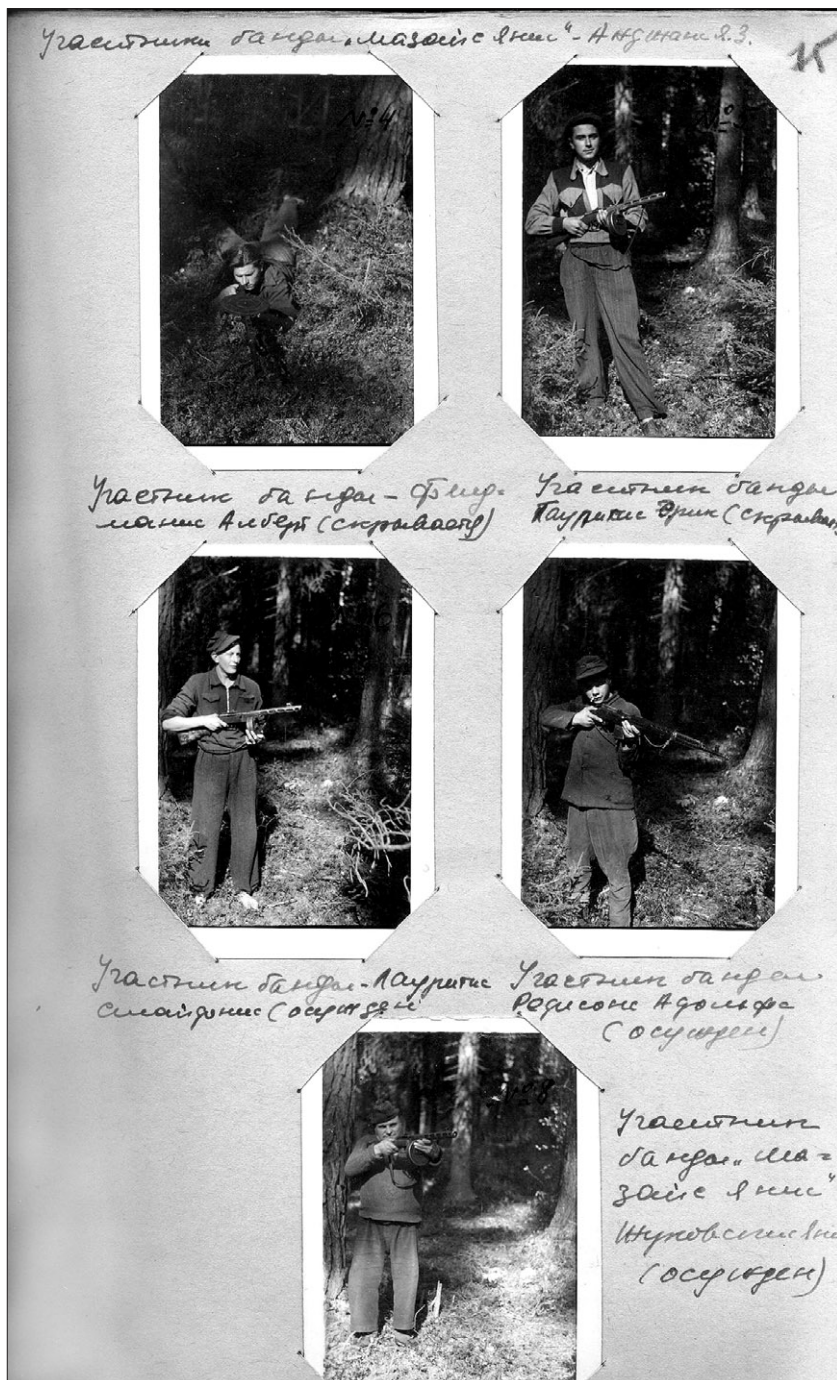
11. att. "Sudrabotā Saule". LNPA Ģenerālštāba laikraksts informācijai, 1946. gada 15. decembris,

13. (26.) numurs

12. att. P. Čevera nacionālo partizānu fotogrāfijas

LVA, 1986. f., 1. apr., 28398. l., 4. sēj., 208. lp.

13. att. Jāzepa Andžāna partizānu grupas "Mazais Jānis" dalībnieki

LVA, 1986. f., 1. apr., 40355. l., 5. sēj., 75. lp.

Atsauces un piezīmes

- ¹ Pamatā izmantoti Latvijas Valsts arhīva (turpmāk – LVA) 1986. fonda "Latvijas PSR VDK par sevišķi bīstamiem pretvalstiskiem noziegumiem apsūdzēto personu krimināllietas" 1. un 2. apraksta lietu dokumenti.
- ² *Vilciņš T.* Partizāni pēckara Latvijā: dokumentāls ieskats // Latvijas Arhīvi, 1994, 1. nr., 42.–47. lpp.
- ³ *Strods H.* Latvijas nacionālo partizānu karš, 1944–1956. – Rīga: a/s "Preses nams", 1996, 16.–26. lpp.; *Strods H.* Nacionālo partizānu karš: Dokumenti un materiāli, 1944–1956. – Rīga: "Preses nams", 1999, 148.–337. lpp.; *Strods H.* Nacionālo partizānu karš, III [daļa]: Dokumenti, apcerējumi un atmiņas. 1944–1956. – Rīga: LU žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds, 2003, 78.–176. lpp.
- ⁴ Par nacionālās pretošanās kustības Latvijā 1944.–1956. gadā historiogrāfiju un avotu pētniecību sīkāk sk.: *Jansons R.* Bruņotās pretošanās kustības Latvijā 1944.–1956. gadā: vēstures izpētes stāvoklis un tālākie pētniecības virzieni // Padomju okupācijas režīms Baltijā 1944.–1959 gadā: politika un tās sekas: starptautiskās konferences materiāli, 2002. gada 13.–14. jūnijs, Rīga (Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 9. sēj.). – Rīga, 2003, 343.–355. lpp.
- ⁵ *Strods H.* Nacionālo partizānu karš: Dokumenti un materiāli ..., 6. lpp.
- ⁶ Tā, piemēram, 1948. gada 23. septembrī ar aktu tika iznīcināti Jēkabpils partizānu pulka dokumenti, kas kā lietiskie pierādījumi atradās J. Pormaļa krimināllietā. – Sk.: LVA, 1986. f., 1. apr., 2013. l., 3. sēj., 294. lp.
- ⁷ Turpat, 28785. l.
- ⁸ Turpat, 1126. l.
- ⁹ Turpat, 39056. l.
- ¹⁰ Turpat, 2013. l.
- ¹¹ Turpat, 40012. l.
- ¹² Turpat, 28398. l.
- ¹³ Turpat, 22233. l.
- ¹⁴ Turpat, 28612. l.
- ¹⁵ KPFSR Kriminālkodekss. Ar grozījumiem līdz 1940. gada 15. novembrim. – Rīga: Latvijas PSR Tieslietu tautas komisariāta izdevums, 1940, 23.–33. lpp.
- ¹⁶ Уголовно процессуальный кодекс. С изменениями на 1 декабря 1938 г. – Рига: НКЮ Латвийской ССР, 1940, с. 15–19.
- ¹⁷ Turpat, 17. lpp.
- ¹⁸ *Višinskis A.* Tiesas pierādījumu teorija padomju tiesībās. – Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1951, 175.–323. lpp. – Ar PSRS Ministru Padomes 1947. gada 6. jūnija lēmumu akadēmiķim Andrejam Januarjevičam Višinskim tika piešķirta pirmās pakāpes Staļina prēmija par 1946. gadā publicēto zinātnisko darbu "Tiesas pierādījumu teorija padomju tiesībās".
- ¹⁹ Sk., piemēram, LVA, 1986. f., 1. apr., 1433. l. (J. Veides lieta); 7231. l. (G. Avdejeva lieta); 1952. l. (J. Rozes u.c. lieta); 1666. l. (J. Lapiņa u.c. lieta).
- ²⁰ LVA, 1986. f., 1. apr., 27924. l., 3. sēj., 8. lp.
- ²¹ Turpat, 40012. l., 4. sēj., 23.–26. lp.
- ²² Turpat, 28612. l., 3. sēj., 138. lp.
- ²³ Turpat, 41886. l., 7. sēj., 1.b lp.
- ²⁴ Turpat, 28785. l., 3. sēj., 8.–26. lp.

- 25 Turpat, 40012. l., 4. sēj., 35. lp.
- 26 Turpat, 2. apr., P-10774. l., 57.–69. lp.
- 27 Turpat, 1. apr., 40012. l., 4. sēj., 35. lp. o.p.
- 28 Turpat, 28785. l., 3. sēj., 169. lp.
- 29 Turpat, 40012. l., 4. sēj., 39. lp.
- 30 Turpat, 28785. l., 3. sēj., 36. lp. o.p., 38. lp.
- 31 Turpat, 126. lp.
- 32 Turpat, 30641. l., 3. sēj., 75. lp.
- 33 Turpat, 28785. l., 3. sēj., 30. lp.
- 34 Turpat, 73. lp.
- 35 Turpat, 175. lp.
- 36 Turpat, 181. lp.
- 37 Turpat, 193. lp.
- 38 Turpat, 2. apr., P-10774. l., 9. sēj., 27. lp.
- 39 Turpat, 1. sēj., 28785. l., 3. sēj., 98. lp.
- 40 Turpat, 24. lp.
- 41 Turpat, 40012. l., 4. sēj., 57. lp.
- 42 Turpat, 60. lp.
- 43 Turpat, 28612. l., 3. sēj., 114., 126. lp.; PA-101. f., 8. apr., 56. lp.; 1986. f., 1. apr., 27924. l., 3. sēj., 11., 82. lp.
- 44 Turpat, 1126. l., 4. sēj., 79. lp.
- 45 Turpat, 29. lp.
- 46 Turpat, 135. lp.
- 47 Turpat, 61. lp.
- 48 Turpat, 40012. l., 4. sēj., 142. lp.
- 49 Turpat, 28046. l., 7. sēj., 18. lp.
- 50 Turpat, 129. lp.
- 51 Turpat, 28046. l., 7. sēj., 22. lp.
- 52 Turpat, 3964. l., 2. sēj., 15. lp.
- 53 Turpat, 22233. l., 4. sēj., 60. lp.
- 54 Turpat, 90. lp.
- 55 *Strods H.* Nacionālo partizānu karš. III [daļa]: Dokumenti, apcerējumi un atmiņas ..., 134. lpp.
- 56 Sk., piemēram, LVA, 1986. f., 1. apr., 28398. l. (P. Čevera grupas foto), 4. sēj., 208.–210. lp.; 1666. l. (F. Androvska grupas foto); 11. sēj., 30., 31. lp.; 40355. l. (J. Andžāna grupas "Mazais Jānis" foto), 5. sēj., 75., 76. lp.
- 57 Turpat, 2. apr., P-4384. l., 15.a lp.
- 58 Turpat, 1. apr., 2700. l., 9. sēj., 213., 214. lp.; 40355. l., 5. sēj., 73. lp.

Ainārs Bambals

Material Evidence and Documents in Criminal Cases of the State Security Ministry of the Latvian SSR as the Source of the History of the National Partisans (1944–1956)

Summary

In his article, the author analyses one of the document groups in the archives of the former State Security Ministry of the Latvian SSR: “material evidence and documents” that have been confiscated from the Latvian national partisans and included in criminal cases of the State Security Ministry, as sources of history of the Latvian national partisans, and also shows their composition and content. The theme has been studied only for a little in respect to source research in Latvia by now. Historians Heinrihs Strods, Tāļivaldis Vilciņš, Dzintars Ērglis, Uldis Neiburgs, Jānis Vasiļevskis, Zigmārs Turčinskis, Ritvars Jansons, Olafs Jansons have studied individual aspects of the national resistance movement. Most of researchers still use the said sources as a new information source. Sources of history of the national partisan activities, that are included in criminal cases of the State Security Ministry of the Latvian SSR as enclosures, are important in research of history of the national partisans since they give evidence about resistance to the Soviet occupation power. Chronologically, they include the period from 1944 to 1956.

The above-mentioned documents have remained in criminal cases of the SSS of the Latvian SSR only fragmentary since the composition of them is incomplete and they have a range of peculiarities. In many cases, material evidences – documents of the national partisans have been translated into the Russian language for the needs of the Soviet state security authorities. Criminal cases of national partisans: A. Juhņevičs, B. Jankavs, S. Urbāns, J. Pormalis, K. Rusovs, P. Čevers and many others are “true national treasures” since they contain many original documents that have preserved.

The author of the article admits that a more detailed typology of those sources has not been elaborated; however, it is possible to make certain systematization by types of the documents.

Sources or material evidences and documents about activities of the national partisans that have been included in criminal cases of the SSS of the Latvian SSR are the following: 1) **programmatic documents**: programmes of partisan units; 2) **documents of orders**: orders, protocols, instructions; 3) **typical documents**: minutes of the presidium of partisan associations, powers of attorney of the presidium; 4) **summons, appeals and letters of the national partisans** (for example, appeal “Latvians, let’s gather under the red-white-red flag!”, “For the citizens of Latvia”, etc.); 5) **press materials and other printed editions**: newspapers (for example, “Tēvzemes Sargs” [*Guard of the Fatherland*], “Latgales partizāns”

[*Latgalean Partisan*], “Tēvzeme un Brīvība” [*Fatherland and Freedom*], “Sudrabotā Saule” [*Silvery Sun*], “Kurbads”, “Mūsu Sauksme” [*Our Call*], “Tālavas Taure” [*Trumpet of Tālava*], etc. It should be noted that all printed materials as material evidences in criminal cases of the SSS are fragmentary; 6) **photographs** (for example, in the case of P. Čevers). There are not many photographs, most of them have been taken by the national partisans themselves, in other cases by the cheka agents-provocateurs; 7) **other material evidence** (for example, chevrons of partisan uniforms, distinction marks, personal notebooks, various identity cards and other objects). The last mentioned group could raise interest in museum employees and researchers of local history.

The author of the article makes several conclusions in his analysis about material evidence and documents of the national partisans that are included in criminal cases of the former SSS of the Latvian SSR. First, those are unique sources of the history of the Latvian national partisans, without a precedent. Second, the sources are new, little is known about them, the work with exploration in criminal cases of the SSR is under process. Although those sources are incomplete and their physical condition is bad (fading texts, bad quality paper, and other factors), however alongside with other source groups, such as official documents of the Soviet repressive structures and memoirs of the partisans, they can be used for studying the history of the national partisans. Third, the said set of the sources is sufficient in order to make a research considering the source research. Forth, direct comparison and analysis methods for various sources must be used in research of those sources, by comparing them with other sources. Fifth, the mentioned documents give opportunities for more detailed research into the activities of the partisan units, including the use of them in research of local history.

Inese Dreimane

Nacionālie partizāni Ziemeļlatgales iedzīvotāju atmiņās

Atmiņu vākšana Ziemeļlatgalē ir daļa zinātniskā pētījuma par nacionālo pretošanās kustību Latvijā. Šī raksta pamatā ir divdesmit četru Ziemeļlatgales iedzīvotāju atmiņas, iegūtas intervijās laikā no 2001. gada līdz 2005. gadam. Daži no šiem cilvēkiem dzīvesvietu mainījuši, taču lielākā daļa joprojām dzīvo Mālpupes, Liepnas, Vīksnas, Balvu, Viļakas, Kupravas, Katlešu, Žīguru, Šķilbēnu un Baltinavas pagastā. Pēc Otrā pasaules kara aptaujātie dzīvoja toreizējā Abrenes apriņķī un bija liecinieki nacionālās pretošanās kustībai no 1944. gada līdz 1953. gadam, kā arī PSRS drošības iestāžu un partijas vietējo amatpersonu patvaļai un teroram.

Abrenes apriņķis (tagad – Balvu un daļa Ludzas rajona) bija viena no pirmajām Latvijas teritorijām, kur 1944. gada vasarā atgriezās komunistiskās okupācijas režīms. Tās iedzīvotāji tika pakļauti laupīšanai, arestiem un beztiesas nogalināšanai. Gandrīz vienlaikus ar jauno okupāciju sākās arī nacionālā pretošanās kustība, kuru sākotnēji pārstāvēja atsevišķas nelegāli dzīvojošas personas. Kopš 1944. gada rudens, pateicoties Pētera Supes (“Cinītis”; 1920–1946) iniciatīvai un pūlēm, nelegālistu grupas apvienojās un kļuva spēcīga nacionālo partizānu organizācija – Latvijas Nacionālo partizānu apvienība (LNPA). Komunistu režīmam Ziemeļlatgalē radās nopietns pretinieks, ar kuru nācās rēķināties. To spilgti parādīja 1945. gada 2. marta kauja Viļakas pagasta Stampaku purvā, no kuras partizāni aizgāja kā uzvarētāji. Nacionālie partizāni Ziemeļlatgalē darbojās līdz 1953. gadam, nodarot okupācijas režīmam ievērojamus zaudējumus.

Cīņa pret nacionālajiem partizāniem un viņu atbalstītājiem sākās 1944. gada vasarā un bija ievērojama ar savu nežēlību. Ļoti bieži par NKVD un NKGB darbinieku, iznīcinātāju un savervēto aģentu upuriem kļuva civiliedzīvotāji, kuriem ar nacionālajiem partizāniem nebija nekāda sakara. Represīvo iestāžu terors radīja pretreakciju Ziemeļlatgales nacionālo partizānu vidū un bieži vien kļuva par iemeslu nežēlībai no viņu puses. Tāpēc Ziemeļlatgalē grūti atrast cilvēkus, kas pēc kara gados spēja izvairīties no saskarsmes ar nacionālo pretošanās kustību vai tās apspiešanu.

Intervētie cilvēki atmiņas pārsvarā sniedza kā brīvu stāstījumu, tomēr tika uzdoti arī jautājumi, lai precizētu stāstīto. Bez atmiņām par nacionālo pretošanos tika minētas

arī epizodes no savas dzimtas likteņa, par dzīvi pirms kara un tā laikā. Atsevišķos gadījumos sīkāk tika raksturoti konkrēti vēsturiski notikumi vai nozīmīgas situācijas personiskajā dzīvē.¹

Iegūtās atmiņas nosacīti var iedalīt šādās grupās:

- 1) nacionālie partizāni (seši);
- 2) nacionālo partizānu atbalstītāji (četri);
- 3) civiliedzīvotāji (14).

Pie pēdējās grupas pieder tie, kurus skāra čekas terors vai nacionālo partizānu izrēķināšanās, kā arī tie, kuri sniedza informāciju par tuviniekiem, draugiem, kaimiņiem, taču paši nebija saistīti ar nacionālo pretošanās kustību vai tās apspiešanu pamatā tādēļ, ka pēckara gados viņi bija bērni vai pusaudži. Jāpiebilst, ka robeža starp šo iedalījumu nav stingri novelkama, jo no morālām ciešanām un pārdzīvojumiem reti kuram izdevās izvairīties.

Atmiņu stāstītāju vidū nav nevienas komunistu režīma amatpersonas, represiju īstenotāja vai kolaboranta. Tam ir vairāki iemesli. Pirmkārt, šie cilvēki (un pat viņu pēcteči) sen mainījuši dzīvesvietu, un bieži vien nav uzzināma tagadējā adrese. Otrkārt, daudzi ir miruši, bet dzīvie nevēlas atklāt savu saistību ar pēckara gadu traģēdijām un pēc iespējas izvairās no jebkādas saskares ar vēstures apzinātājiem. Tomēr represiju īstenotāju un kolaborantu vārdi vai nodarījumi bieži ieskanas līdzcivēku atmiņās, vienīgi tās rūpīgi jāpārbauda, jo informācija parasti ir ļoti aptuvena. Visbiežāk tam par iemeslu ir traģiskie pārdzīvojumi un to izraisītās bailes. Divi cilvēki tieši tādēļ izvairījās nosaukt savu vārdu – un viņu atmiņas ir anonīmas.

Bijušie Ziemeļlatgales nacionālie partizāni savās atmiņās dalījās labprāt. Informācija iegūta no četriem vīriešiem un divām sievietēm. Tie bija: Staņislavs Pundurs (1918–2002), Stepans Augustāns (1922–2004), Jāzeps Logins (1926), Leonards Keišs (1926), Leontīne Augustāne (1922) un Mikalīna Supe (1923). Sievietes bija runīgākas un biežāk pakavējās sīkumos nekā vīrieši, kuru stāstījums bija lakonisks. Šo cilvēku atmiņām ir vairākas kopīgas iezīmes, piemēram, iemesls, kādēļ vīrieši kļuva nelegālisti, visiem bija līdzīgs un tā brīža situācijai tipisks – bēgšana no dienesta Sarkanajā armijā 1944. gadā. S. Pundurs nelegālista gaitas bija uzsācis, lai izsargātos no mobilizācijas jau Latviešu leģionā, un no mobilizācijas izvairījās arī vēlāk. Intervētās sievietes nacionālo partizānu rindās bija nonākušas citu iemeslu dēļ: L. Augustāne devās līdzī vīram Bronislavam Sluckim (1915–1953) 1944. gada rudenī, bet M. Supe kopā ar ģimeni nonāca mežā, bēgdama no aresta 1945. gada jūnijā. Intervētie bija piedalījušies kaujās, sadursmēs ar čekistiem vai izvairījušies no mežu “ķemmēšanām”. 1945. gada 2. marta kaujā piedalījās S. Pundurs un L. Keišs. Kaujas laikā Stampaku noietnē atradās arī L. Augustāne. Savās atmiņās šo notikumu pieminēja arī M. Supe, jo kaujas troksnis visu dienu bijis dzirdams viņas mājā. Bez tam kaujas vietā atradās un cīnījās nacionālo

partizānu organizācijas izveidotājs un vadītājs viņas brālis Pēteris Supe. Divi intervētie partizāni – S. Pundurs un J. Logins pēc legalizēšanās palika brīvībā, bet pārējos četrus arestēja un tiesāja.²

Bijušie nacionālie partizāni labprāt atcerējās savus cīņu biedrus, atbalstītājus un draugus. Pēc viņu atmiņās sniegtajiem raksturojumiem bija iespējams iztēloties vairāku Ziemeļlatgales pretošanās kustības dalībnieku un atbalstītāju portretu un raksturu. Visbiežāk minētās personas bija: P. Supe, Antons Circāns (“Vārpa”; 1911–1947), Staņislavs Ločmelis (“Dūze”; 1915–1945), partizānos aizgājušais priesteris Ludvigs Štagars (1905–1973), kā arī Marians Sluckis (?–1945) un Vincents Vancāns (“Strongovs”; 1912–1950). Vairākos gadījumos vienas un tās pašas personas raksturotas dažādi, un tas bija atkarīgs no savstarpējām attiecībām starp atmiņu sniedzēju un raksturoto cilvēku. Ir saprotams, ka M. Supe savu brāli pieminēja tikai ar labiem vārdiem, taču L. Augustānes atmiņās viņš palicis ne tikai kā Latvijas Nacionālo partizānu apvienības dibinātājs un Saliņu mītnes izveidotājs, bet arī kā ambiciozs un nereti nežēlīgs cilvēks, kuram trūcis militāro zināšanu. Pētot LNPA darbību, var apgalvot, ka taisnība bija abām sievietēm. P. Supe bijis gan labs teorētiķis, gan orators. Šīs īpašības, kā atcerējās L. Augustāne, viņam piemētas jau agrāk. A. Circāns raksturots kā nosvērts un praktisks cilvēks, savukārt V. Vancāns pēc dabas bijis jautrs un labsirdīgs. Viņam bijušas četras mazgadīgas meitas, kuras viņš vēlējies apciemot. S. Ločmelis atmiņās pārsvarā palicis kā P. Supes līdzgaitnieks nelegālistu grupu apvienošanās laikā no 1944. gada rudens līdz 1945. gada sākumam, bet sīkāku ziņu par viņu nav, jo S. Ločmelis Stampakau kaujā tika smagi ievainots un drīz mira. Protams, gadu gaitā daudz bija aizmirsts, tādēļ atmiņās sastopamas arī neprecizitātes. Visbiežāk bijušie partizāni jauca notikumu laiku, kā arī biedru segvārdus. Atmiņu nozīmīgumu šīs kļūdas neietekmē, jo informācija parasti ir pārbaudāma.³

Plaša informācija iegūta arī par cilvēkiem, ar kuriem kādam no atmiņu sniedzējiem bijis daudz kopēju gaitu vai īpašas attiecības. M. Supes atmiņās spilgti palicis viņas draugs un partizānu gadu līdzgaitnieks Arvīds Vīksniņš (“Jaunais”; ?–1954). Atsevišķos gadījumos īsi, bet emocionāli spilgti raksturojumi doti arī LNPA nacionālo partizānu grupām. Pēc M. Supes stāstītā, Nikolajs Lomanovs (“Stankevičs”) ar biedriem bijuši *“Uguns, ne vīri! Čekistiem varēja mierīgi rīkli ar nazi pārgriezt.”* Detalizēti tika stāstīts par notikumiem, saistītiem ar partizānu sagūstīšanu vai legalizāciju, nosaucot personas, kas kļuva par nodevējiem, atmiņā spilgtāk palikušajiem pratinātājiem un spīdzināšanu. L. Keišs pēc sagūstīšanas uzdevās par Jāni Kašu, ar šo vārdu tika tiesāts, izcieta sodu un dzīvoja pēc atbrīvošanas. Atbalstītāji konfrontāciju laikā izlikās L. Keišu nepazīstam, un arī čekistiem neizdevās piespiest viņu atzīties sveša vārda izmantošanā. Partizāni pieminēja arī sadursmes, kurās piedalījušies paši vai viņu biedri, sadursmes ar čekistiem un to iznākumu, kā arī okupācijas režīma teroru pret civiliedzīvotājiem.

Šīm ziņām tālākos pētījumos ir neatsverama nozīme, jo dokumenti par to klusē vai sniedz sagrozītu informāciju. Tā, piemēram, Šķilbēnu, vēlāk Baltinavas milicijas nodaļas pilnvarotā Traščenoka (tautā saukts par Treščenko vai Treščenku) pašrocīgi, bez tiesas nošauto cilvēku vārdus vai čekistu atriebības dēļ nodedzināto māju skaitu oficiālos dokumentos vai kartotēkās meklēt būtu veltīgi, taču šādu gadījumu ir bijis daudz. L. Augustāne bija pārliecināta, ka partizāni par maz "*tīrīja*" Viļaku no čekistiem, kolaborantiem un sabraukušajiem migrantiem.⁴

Neraugoties uz pārdzīvotajām grūtībām un likteņa traģiskajiem pavērsieniem, savu izvēli – kļūt par nacionālo partizānu – atmiņu stāstītāji nenožēloja. L. Keišs pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma nedrīkstēja atgriezties Latvijā un joprojām dzīvo Ukrainā. Viņam, tāpat kā M. Supei, nebija ģimenes. Arī L. Augustāne pēc vīra nāves palika viena un tikai vecumdienās apprecējās ar S. Augustānu. Tomēr visi bija pārliecināti, ka izvēlētais ceļš bijis labākais veids, kā toreizējos apstākļos cīnīties par Latvijas neatkarību. L. Keišs norādīja, ka daudziem par piemēru un paraugu bijusi arī 1918.–1920. gada Ziemeļlatgales "Zaļo partizānu" darbība. Sarunājoties ar šiem cilvēkiem, kļuva skaidrs, ka viņi izvēlētos to pašu ceļu, ja vien būtu iespēja vēlreiz atgriezties jaunībā.⁵

Atmiņas iegūtas arī no četriem bijušajiem nacionālo partizānu atbalstītājiem: Arnolda Kazaiņa (1929), Veltas Bukšas (1923), Jāzepa Dvinska (1927) un Riharda Berķa (1931). Viņu stāstītajā bija daudz kopīgu iezīmju, taču netrūka arī atšķirīgā. R. Berķis un J. Dvinskis materiāli atbalstīja radus, A. Kazainis palīdzēja bijušajiem darbabiedriem un draugiem, bet V. Bukša – mežā aizgājušai kaimiņu ģimenei. Visos gadījumos nacionālo partizānu atbalstīšanā bija iesaistīti arī citi ģimenes locekļi. A. Kazaiņa māte pieņēma audzināšanā mežā dzimušu bērnu – partizānu Pētera Ozola un Zentas Bitānes (1908–?) meitu. Pats A. Kazainis sniedza atbalstu Jāņa Liepača (1915–1953) un Jāņa Bitāna (1918–1949) vadītajiem nacionālajiem partizāniem. Viņu vidū bija agrākais Mārupes izpildkomitejas darbinieks Elmārs Egle. A. Kazainis arī strādāja izpildkomitejā un īsu laiku bija E. Egles padotais. Sākotnēji partizāni A. Kazainim neuzticējās un nolēma viņu pārbaudīt. 1946. gada sākumā A. Kazaini aizveda uz mežu nopratināšanai, pēc tam viņam pavēlēja doties uz darbavietu Mārupē un vairākas dienas palikt tur. A. Kazainis pārbaudi izturēja un čekai par notikušo neziņoja. Pēc tam partizāni viņu atzina par uzticamu cilvēku. Visbiežāk A. Kazainis informēja par gaidāmiem čekistu uzbrukumiem un citām okupantu aktivitātēm, kā arī atbalstīja partizānus materiāli. Savās atmiņās viņš pieminēja vairākus nacionālos partizānus un viņu likteni. 1947. gadā A. Kazainis redzēja nošautā partizānu grupas komandiera Alfrēda Caunes (1913–1947) līķi guļam pie Mārupes aptiekas, ar mutē iespraustu *Belomor* papirosu... A. Kazainis izstāstīja arī kādu "melnajam humoram" līdzīgu notikumu. 1948. gada 18. augustā viņu iesvētīja, un viesību laikā mājās ieradušies partizāni. J. Liepācis parādījis azotē paslēpto automātu un teicis: "*Mēs atnācām tevi nošaut...*" A. Kazainis norādījis uz svētku galdu un

bijis ar mieru – ēdamā pietiks arī bērēm, vari šaut. Otrs partizāns – E. Egle, to dzirdot, uztraucis: “*Ko tu? Tas taču mans grāmatvedis!*” J. Liepācis, apmierināts ar izdevušos joku, sacījis: “*Nē jau, nē! Mēs atnācām tevi apsveikt iesvētībās!*” Pēc tam viesi aicināti pie galda un svētki turpinājās. Šis piemērs raksturo nacionālo partizānu kara taktiku. Daudzus sarkanos aktīvistus, miličus vai čekistus “*apciemoja*” un nošāva svinību vai talku laikā.⁶

V. Bukša (tolaik Stiglica) no 1945. gada līdz 1951. gadam bija Alberta Liepiņa (1908–?) partizānu grupas atbalstītāja un sakarniece Liepnas pagastā. Grupa bija iekārtojusi bunkuru netālu no Stiglicu mājām. Par “sakarnieku” izmantoja suni, kurš klausīja pavēlei “*iet uz mežu pie Liepiņa*” un pārnēsāja kaklasiksni paslēptas zīmītes. Kādu dienu atnāca ziņa: “*Esam nodoti.*” 1951. gada 1. aprīlī Stiglicu mājā ielauzās čekisti. V. Bukšu pratināja, sīta un aizveda uz mežu, lai uzrāda partizānus. Viņa aizveda vajātājus uz tukšu bunkuru. Diemžēl A. Liepiņa grupa nebija aizgājusi tālu, un to aplenca. A. Liepiņa māsa Herta (?–1951), lai nenokļūtu cietumā, ar granātu uzspridzinājās, bet Liepiņu un Jāni Timšu (1920–1951) sagūstīja.

V. Bukša sīki atcerējās apstākļus Rīgas čekā, pratināšanas, izmeklētāju un tulku nežēlību, kā arī ieslodzījumu Balhašas nometnē Kazahstānā. Neapanākuši J. Timša atzišanos, pratinātāji viņu nosīta. A. Liepiņš “salūza” un nosauca daudzus atbalstītājus. Ar ieslodzītajiem pārpildītajā cietumā nereti vairākus cilvēkus pratināja vienā kabinetā, un V. Bukša dzirdēja A. Liepiņa atzišanos, kā arī J. Timša teikto: “*Albert, tu esi cūka...*” Atbrīvojot no ieslodzījuma, V. Bukšai tika piekodināts nevienam nestāstīt, ka viņa atgriežas no nometnes, tādēļ viņa stāstījusi, ka atgriežas no jaunapgūtajām zemēm. Latvijā V. Bukšai bija aizliegts dzīvot lielākajās pilsētās.⁷

No kādreizējā Viļakas ģimnāzijas audzēkņa J. Dvinska atmiņām var gūt ieskatu ne tikai par nacionālo partizānu atbalstīšanu, bet arī par nelegālas jauniešu pretošanās organizācijas darbību. Šo organizāciju ar nosaukumu “Latviešu nacionālā jaunatnes apvienība” (LNJA) pēc LNPA komandiera P. Supes iniciatīvas 1945. gada maijā izveidoja Viļakas ģimnāzijas audzēkņi. Nacionālo partizānu atbalstīšana bija viens no galvenajiem organizācijas biedru uzdevumiem, kas arī tika izpildīts. J. Dvinskis vairākas reizes brauca uz Rīgu, lai iegādātos medikamentus partizānu vajadzībām. Līdzīgus piemērus viņš minēja arī par savas organizācijas biedriem. Uz Dvinsku mājām pēc pārtikas nāca no Sarkanās armijas dezertējušie radnieki. Vēlāk pratināšanās Viļakas un Rīgas čekā partizānu bunkuru atrašanās vietas izmeklētājiem interesēja visvairāk. J. Dvinska atmiņu stāstījumā čekisti un viņu nežēlīgās spīdzināšanas metodes minētas vairākkārt – izrādījās, ka 18 gadu vecumā pārdzīvotais nav aizmirstams. Par to liecināja asaras J. Dvinska acīs, kad viņš stāstīja par savas skolas biedrenes un partizānu atbalstītājas Terēzes Ivanovskas mocīšanu. Ar nežēlību izcēlies NKVD Viļakas apriņķa daļas izmeklētājs Fjodorovs, kā arī tulks Pliners, kurš īpaši uzsvēris to, ka viņš piedalījies

Lielajā Tēvijas karā. Kādā pratināšanā viņš J. Dvinskim teicis: “*Mēs ieņēmām Berlīni, bet jūs, puņķainie skolnieciņi, padomju varu gribat gāzt?*” Tomēr, kā apgalvoja J. Dvinskis, neviens no arestētajiem LNJA dalībniekiem nacionālos partizānus nenodeva. Nav pamata tam neticēt, jo viņa teikto apstiprina dokumenti. J. Dvinskis izstāstīja vairākas partizānu kara epizodes, piemēram, par traģisko sadursmi ar čekistiem Klānu sādžā 1945. gada pavasarī, kad vairāki partizāni sadega šķūnī. Taču ar LNPA komandieriem, piemēram, P. Supi, B. Slucki, Aloizu Šaicānu (1913–1948) u.c., sakaru un tikšanos viņam nebija. Toties viņš pieminēja vairākus cilvēkus, uz kuru sirdsapziņas varētu būt LNJA organizācijas sagrāve un daudzu partizānu atbalstītāju arests.

J. Dvinskis ilgus gadus atradās ieslodzījumā un dalījās atmiņās par šo dzīves posmu. Pēc atgriešanās viņš nedrīkstēja dzīvot ne Rīgā, ne tās apkārtnē 100 km attālumā (tā dēvētais 101. kilometrs). Apgrūtināta bija arī izglītības iegūšana. Jāpiebilst, ka J. Dvinska, V. Bukšas un A. Kazaiņa atmiņas bija nozīmīgas ar precizitāti.⁸

Balvu iedzīvotāja un novadpētnieka Riharda Berķa sniegtās ziņas atšķiras no citu partizānu atbalstītāju stāstītā. Pusaudža gados viņš ne reizi vien vedis uz mežu pārtiku saviem radniekiem, taču šos faktus uzsvēra mazāk. R. Berķis jau kopš 80. gadiem pētījis nacionālās pretošanās kustību kādreizējā Abrenes apriņķī un ieguvis daudz informācijas, kas tagad vairs nebūtu pieejama, jo aculiecinieki ir miruši. Arī kolaboranti, kuri R. Berķim savulaik stāstījuši par saviem “varoņdarbiem”, diez vai to atkārtotu mūsdienās, baidoties, ka tiks saukti pie atbildības. Vairāki fakti uzskatāmi par unikāliem – sievietē, kuras mājā Jaungulbenes pagastā 1946. gada 1. aprīlī čekas aģents Jānis Klimkāns nogalināja P. Supi, sīkumos izstāstīja R. Berķim par notikušo. Pēc viņas teiktā, ložu pēdas vēl tagad saskatāmas sienā zem tapetēm...

Nacionālie partizāni savdabīgu konspirāciju lieto vēl mūsdienās, un R. Berķis parādīja dažus piemērus: piezīmju lapiņa ar īpatnēji nolocītu stūri, ko viņam iedeva bijušais partizāns, bija parole, lai, apmeklējot viņa biedru, iegūtu uzticību.

Daudzu partizānu uzvārdu, darbības vietas un likteni pirmoreiz izdevās uzzināt, tieši intervējot R. Berķi. Īpaši tas sakāms par partizānu grupām, kuras čekistiem izdevās pilnīgi iznīcināt, tāpēc atmiņas par viņiem palikušas tikai dažiem cilvēkiem, kurus nezinātājs varētu neatrast. R. Berķim, kurš vienmēr dzīvojis Balvu rajonā, tas bija iespējams. Pateicoties viņam, tika iegūta daudzu vēl dzīvo nacionālās pretošanās kustības dalībnieku adrese un telefons, kas deva iespēju turpināt atmiņu vākšanu.⁹

Vislielākā – 15 cilvēku – un faktu ziņā daudzveidīgākā atmiņu sniedzēju grupa bija gan okupantu terora, gan partizānu darbības upuri, gan arī tie, kuru rīcībā bija ziņas par tālaika notikumiem. Stāstītāju emocijas atmiņu vākšanas laikā bija dažādas – neslēptas dusmas un sāpīgo atmiņu izraisītas asaras... Divas sievietes piekrita sarunai vienīgi ar noteikumu, ka viņu vārds netiks izpausts.

Atgadījumus par okupantu teroru Ziemeļlatgalē stāstīja pieci cilvēki: Emīlija Dortāne (1921), Daniels Dortāns (1930), Anna Ločmele (1920) un Lūcija Supe. No tā bija iespējams gūt priekšstatu par čekistu, miliču un iznīcinātāju noziegumiem, kas tika pastrādāti atklāti un gandrīz vienmēr palika nesodīti, jo cilvēkiem nebija iespēju ne sūdzēties, ne cerēt uz taisnību. Lūcijas Supes tēvu Tadeušu Bukšu 1945. gada 15. septembrī nošāva viņa mājas pagalmā. L. Supei, tolaik skolniecei, uz mūžu atmiņā palika skats, kā sētā ienāca vairāki piedzērušies vīri, kas runāja krievu valodā, pateica tēvam, ka viņš ir bandīts, un atklāja uguni... Slepikas tā arī palika nezināmi. Izrēķināšanās iemesls – T. Bukšs izvairījās no piespiedu darbiem Bolderājā, jo nevarēja atstāt ģimeni ar pieciem bērniem bez apgādības.¹⁰

Ciešanu pilnas bija arī E. un D. Dortānu atmiņas par nežēlīgo sišanu Vļakas čekā pratināšanu laikā. E. Dortānes (tolaik Mednes) ģimeni ilgu laiku kā ķīlniekus turēja apcietinājumā un sistemātiski pakļāva fiziskām mokām. Iemesls – brālis Augusts (1920–?) pievienojies nacionālajiem partizāniem. Tieši ģimenes locekļu mocīšana kļuva par iemeslu viņa legalizācijai. Vienīgais, ko Augusta tēvs pēc pārciestajām mokām, kā arī redzēdams izlaupīto māju, spēja pateikt dēlam, bija: *“Tu mani esi pakāris!”* E. Dortāne toreiz sasistajā plecā sāpes jūt visu mūžu. Atceroties to laiku notikumus, viņa nespēja valdīt asaras. Viņas vīram D. Dortānam 1945. gadā bija 15 gadu. Uz aizdomu pamata, ka viņa vecākais brālis izvairījies no mobilizācijas Sarkanajā armijā, D. Dortānu apcietināja un Vļakas čekā trīs dienas sīta tik nežēlīgi, ka viņš nespēja paiet. Četrus kilometrus līdz mājām – Aizgalienas sādžai – pusaudzis aizkļuva rāpus... Iemesla viņa aizturēšanai nebija, jo brālis no dienesta neizvairījās. Visticamāk, mežā bija aizgājis kāds ar tādu pašu uzvārdu.¹¹

Annas Ločmeles vīrs Pēteris Ločmelis (1913–1946) bija partizānu grupas komandieris ar segvārdu “Smoļaks”. Lai piespiestu viņu iznākt no meža, sievu turēja cietumā par ķīlnieci. A. Ločmeles brāļu Lielā Tēvijas kara invalīdu pūles atbrīvot māsu no cietuma bija veltīgas. Viņa tika atbrīvota pēc vīra nāves 1946. gada vasarā. 1949. gadā A. Ločmeli ar bērniem deportēja uz Sibīriju, bet māja tika nojaukta.¹²

Sāpīgas un smagas bija arī to sešu cilvēku atmiņas, kuri cieta nacionālo partizānu darbības dēļ. Vairākkārtēju mājas aplaupīšanu bija piedzīvojusi Olga Pavlova (1920) un kāda sieviete, kura savu vārdu nenosauca, no Šķilbēnu pagasta Lāšku sādžas. Pārdzīvotais radīja antipātijas un paliekošas bailes. O. Pavlova bija to Žīguru pagasta iedzīvotāju skaitā, kuri 90. gados iebilda pret pieminekļa uzstādīšanu Ādolfā Uptiša (“Zibens”; 1920–1951) traģiskos apstākļos iznīcinātajai partizānu grupai, jo atcerējās partizānu uzbrukumus savām mājām. Anonīmā atmiņu stāstītāja savu vārdu neminēja aiz bailēm, jo to gadu notikumu dalībnieku radi vēl esot dzīvi un dzīvojot tuvumā. Sieviete bija pārliecināta, ka viņu uzskatīs par nodevēju un sodīs, ja viņas stāstītais kļūs plaši zināms. Šādos gadījumos nerespektēt sarunas biedra vēlmi nedrīkst. Tie, kuri nav tajā laikā dzīvojuši, var tikai nojaust viņu pārdzīvotā smagumu.¹³

Daniela Circeņa (1930) ģimeni 40. gadu otrajā pusē nacionālie partizāni ap-laupīja, bet 1948. gada 3. decembrī, turot aizdomās par sadarbību ar čeku, nošāva viņa tēvu Jāni un brāli Aloizu. Diemžēl nav iespējams uzzināt, vai partizānu rīcība bija pamatota vai ne. 40. gadu beigās Ziemeļlatgales nacionālie partizāni cieta smagus zaudējumus un bieži atradās bailu varā, domādami par iespējamo nodevību. D. Circenis savā stāstījumā minēja arī citus partizānu nogalinātos civiliedzīvotājus, bet šajos gadījumos upuri tiešām bija čekas ziņotāji. Vienlaikus D. Circenis ar līdzjūtību atcerējās bojā gājušo kaimiņu nacionālo partizānu Rūdolfu Siliņu, kuru 1945. gadā pēc ievainošanas čekists nodūris ar durkli. Kaimiņi, kuriem pēc tam lika nogalināto atpazīt, teicās to nepazīstam. Iespējams, ka viņi cerēja pasargāt R. Siliņa ģimeni, kurai upura identificēšanas gadījumā neizbēgami draudētu represijas. D. Circeņa atmiņās palicis arī kolektivizācijas laiks, kad viņa māti “*zem šautenes*” spieda iestāties kolhozā, kā arī tēva un brāļa bēres. Pagasta varasvīri cerēja sarīkot partizānu nošautā Jāņa un Aloiza Circeņu izvadīšanu padomju stilā, ar skaļām runām un sarkano zvaigzni uz kapa pieminekļa. Ģimene tam nepiekrita, jo vēlējās apglabāt nogalinātos pēc Katoļu baznīcas tradīcijām. Komunistiem nācās ar to samierināties, tomēr piedraudot aiz-liedza izvadīt ar mūziku.¹⁴

Dažādas nacionālo partizānu kara epizodes savās atmiņās minēja arī pārējie intervētie. Elza Ozola (1930) atcerējās ogošanu pēckara gados, kad viņu kopā ar citiem bērniem mežā aizturēja Liepnas pagasta nacionālie partizāni. Baidīdamies, ka bērni var izplāpāties, partizāni gribēja viņus nošaut, taču pēc bērnu ilgas lūgšanās un partizānu pārliecināšanas, ka viņi klusēs, partizāni savu nodomu mainīja. Izbiedētie bērni izskrēja no meža un uz ceļa satika iznīcinātājus, kuri prasījuši: “*Vai bandītus neredzējāt?*” Atbilde bija noliedzoša. Savukārt mežsargam Aleksejam Andrejevam (1921) darbs pēckara gados bija saistīts ar pastāvīgu nervu sasprindzinājumu. Mežā nejauši satikts partizāns varēja bez brīdinājuma atklāt uguni. Čekisti regulāri sauca uz pratināšanu un interesējās, vai apgaitā nav manīti partizāni. Retais riskēja kļūt par ziņotāju, jo tas nozīmēja parakstīt sev spriedumu. Apkārtņē, kur iedzīvotāji cits citu pazina gadiem, nodevējs ilgi nevarēja palikt nezināms. Tā, piemēram, mežsargam Staņislavam Vancānam (1913–1949) par sadarbošanos ar čeku partizāni 1949. gada jūlijā nocirta galvu. Kā atcerējās A. Andrejvs, mežsargi dziļi mežā nav gājuši, kā arī izvairījušies iet apgaitās vienatnē. To apstiprināja arī bijusī Žīguru mežniecības mežsardze Anna Āze, kas dzirdējusi tā runājam 40. gadu mežsargus.¹⁵

Novadpētnieks Pēteris Keišs (1929), kurš pēta dzimtā Baltinavas pagasta vēsturi, dalījās savāktajā un apkopotajā informācijā. Viņa grāmata “*Kur ilgu dzērve brien*” pie-dzīvojusi jau divus izdevumus, un darbs turpinās pie trešā. Pateicoties P. Keišam, tika iegūta informācija, ka Baltinavas pagasta bijušais iedzīvotājs Bronislavs Boldāns (1902–?) čekistu uzdevumā nogalinājis nacionālo partizānu ģimenes. Pārbaudot ziņas,

minējumi apstiprinājās. Tika iegūti arī papildu pierādījumi, kas nostāda B. Boldānu līdzās tādiem čekas aģentiem kaujiniekiem kā Jānis Klimkāns. Šī bija tikai viena no daudzajām P. Keiša sniegtajām vērtīgajām ziņām.¹⁶

Šķilbēnu pagasta Upītes kultūrvēstures muzeja direktors Antons Slišāns (1948) par nacionālajiem partizāniem bija dzirdējis no sava tēva. Dominiks Slišāns – toreizējais Stabļevas ciema padomes priekšsēdētājs bija karojis Sarkanajā armijā no 1944. gada un saprata tos, kuri no mobilizācijas izvairījās. Ar partizāniem D. Slišānam bija labas attiecības, tādēļ viņš apstāvējis atbalstītāju mājas un lūdzis tur satiktos partizānus vēlēšanu dienā nedemolēt viņa vadīto ciema padomi. Lūgums tika izpildīts.¹⁷

Netipiska izvērtās saruna ar kādu Balvu katoļu baznīcā satiktu sievieti. Viņa dzirdēja, kā draudzes prāvests Jānis Bārtulis nevēlas atcerēties nacionālo partizānu karu, un piekrita sarunai ar noteikumu, ka paliks anonīma. Stāstītāja runāja par notikumiem Tilžas, Krišjāņu un Bērzpils pagastā un veltīja skarbus vārdus kādam partizānam, kurš vainojams Alfona Beidzenieka piekaušanā, kā arī uzbrukumos citiem iedzīvotājiem. Izrādījās, ka minētais partizāns sadarbojies ar čekū un pēc atgriešanās no ieslodzījuma uzreiz dabūjis darbu un pierakstu. Partizāna pārdošanos okupantiem šī sieviete nosodīja tāpat kā partizānu nepārdomātās akcijas.¹⁸

Īpaši izteiksmīgi Bronislavs Sekačs (1931) no Vīksnas pagasta stāstīja par kādu traģisku notikumu 1947. gadā. Nacionālie partizāni, neatraduši mājā iznīcinātāju Kuzņecovu, nošāva viņa vecākus. Jaunākie bērni, kuri bija paspējuši paslēpties, “*pēc tā joka*”, kā izteicās B. Sekačs, aizbēga pie kaimiņiem. Pēc tam “*strebiķeliši*” braukuši uz mežu, “*bet ko tad viņi varēja izdarīt – pāris reižu gaisā izšāva, un viss*”¹⁹. Secinājums – situācija Ziemeļlatgalē pēckara gados bija tik smaga un vardarbības piesātināta, ka cilvēkiem izstrādājās savdabīga imunitāte, lai dzīvotu tālāk...

Kopumā minētie Ziemeļlatgales iedzīvotāji, neraugoties uz pārdzīvoto, nacionālās pretošanās kustību tomēr pilnīgi nenosodīja – nebija dzirdamas atklāta naida izpausmes vai prieks par to, ka “bandīti” tomēr sakauti. Nacionālo partizānu cīņas mērķis – komunistu okupācijas likvidēšana un neatkarīgas Latvijas atjaunošana – cilvēkiem bija tuvs un pieņemams. Viņi nosodīja vainīgās personas, nevis pretošanos kopumā. Nepatika pret okupācijas režīma amatpersonām bija daudz jūtāmāka, un to arī necentās slēpt, jo okupanti savā nežēlībā daudzkārt pārspēja nacionālos partizānus.

Autore pateicas visiem, kuri neatteicās dalīties savās atmiņās. Bija jāpārvar bailes un jāsakopo spēki, lai vēlreiz atcerētos un – varbūt pirmo reizi mūžā – izstāstītu notikumus, kas atstājuši nedzēšamas pēdas dvēselē un ietekmējuši dzīvi. Izsaku cieņu un apbrīnu par spēju izturēt, pārdzīvot un nesalūzt, neraugoties ne uz kādiem pārbaudījumiem.

Atsauces

- ¹ Anonīma saruna Balvos 2003. gada jūlijā; Jāzepa Dvinska atmiņas, pierakstītas 2005. gadā; Leontīnes un Stepana Augustānu atmiņas, pierakstītas 2002. gadā. – Šīs, kā arī turpmāk minētie atmiņu pieraksti glabājas autores personiskajā arhīvā.
- ² Leontīnes un Stepana Augustānu atmiņas, pierakstītas 2002. gadā; Jāzepa Logina atmiņas, pierakstītas 2003. gadā; Leonarda Keiša atmiņas, pierakstītas 2004. gadā; Staņislava Pundura atmiņas, pierakstītas 2001. gadā; Mikalīnas Supes atmiņas, pierakstītas 2002. gadā.
- ³ Turpat.
- ⁴ Leontīnes Augustānes atmiņas; Leonarda Keiša atmiņas; Staņislava Pundura atmiņas; Mikalīnas Supes atmiņas.
- ⁵ Leontīnes un Stepana Augustānu atmiņas; Leonarda Keiša atmiņas; Mikalīnas Supes atmiņas.
- ⁶ Arnolda Kazaiņa atmiņas, pierakstītas 2003. gadā.
- ⁷ Veltas Bukšas atmiņas, pierakstītas 2003. gadā.
- ⁸ Jāzepa Dvinska atmiņas, pierakstītas 2005. gadā.
- ⁹ R. Berķa atmiņas, pierakstītas 2002. un 2003. gadā.
- ¹⁰ Intervija ar Lūciju Supi 2002. un 2003. gadā.
- ¹¹ Emīlijas un Daniela Dortānu atmiņas, pierakstītas 2002. gadā.
- ¹² Annas Ločmeles atmiņas, pierakstītas 2003. gadā.
- ¹³ Saruna Šķilbēnu pagasta Lāškos 2002. gadā ar personu, kura neatklāja savu uzvārdu; Olgas Pavlovas atmiņas, pierakstītas 2003. gadā.
- ¹⁴ Daniela Circeņa atmiņas, pierakstītas 2003. gadā.
- ¹⁵ Elzas Ozolas atmiņas, pierakstītas 2003. gadā; Alekseja Andrejeva atmiņas, pierakstītas 2003. gadā; Annas Āzes atmiņas, pierakstītas 2003. gadā.
- ¹⁶ Intervija ar P. Keišu 2004. gadā.
- ¹⁷ Antona Slišāna atmiņas, pierakstītas 2003. gadā.
- ¹⁸ Saruna Balvos 2003. gada jūlijā ar anonīmu personu.
- ¹⁹ Bronislava Sekača atmiņas, pierakstītas 2003. gadā.

Inese Dreimane

Oral History of the National Partisan Activities in Northern Latgale

Summary

Gathering of the eyewitness accounts is an organic part of any scientific study on the national resistance movement. This paper is based on the narratives of 24 people from Northern Latgale, acquired and compiled between 2001 and 2005. Most of the respondents were visited and interviewed in the *pagasts* of Mālupe, Liepna, Vīksna, Balvi, Viļaka, Kuprava, Katleši, Žtguri, Šķilbēni and Baltinava. Several of the interviewed persons who had

lived in Northern Latgale and witnessed activities of the national resistance movement in the postwar decade, were searched for in some other regions of Latvia.

Abrene District (currently – parts of Balvi and Ludza Districts) experienced the return of the Communist occupation regime in the summer of 1944. People were left at the mercy of local Soviet officials and suffered from lawless detentions and killings. There were victims of the unlawful Red Army mobilization – many soldiers were killed and severely wounded after being sent to battle without any proper training.

The first weeks of the new occupation regime saw the beginning of a national resistance movement. Starting from the autumn of 1944, thanks to the efforts of the former senior agronomist of Abrene District Pēteris Supe (“Cinītis”) (1920–1946), a strong organisation of national partisans – “National Partisan Union of Latvia” (NPUL) presented itself in Northern Latgale. Partisan fighting with the Communist occupation regime continued until 1953 with considerable losses inflicted. At the same time national partisan movement kept people’s spirit of defiance high.

Unfortunately, the measures taken against national partisans and their supporters were cruel. Members of the national resistance movement were not the only victims of repressions. Quite often innocent civilians suffered too. Repressions and terror of the NKVD people, death squads and recruited agents caused counter-actions from the partisan side and resulted in many tragedies. Very few people in Northern Latgale were able to avoid any contacts with the national resistance movement or the government forces.

Acquired narratives were separated into three groups:

- 1) national partisans (6 people – four men and two women)
- 2) partisan supporters (4 people – three men and one woman)
- 3) civilians (14 people – six men and eight women).

The latter were people who had suffered from the NKVD repressions and terror or partisan attacks or those who had some information about their relatives, neighbours or friends. One must admit that all three groups were tormented morally and equally shared some painful experiences.

For several reasons among the interviewed persons there was not a single Soviet official, participant of repressions or collaborator. To begin with, such people have moved long ago and their new addresses are unobtainable. Many are dead and those still alive have no desire to share with historians or other inquirers the information about their involvement in the postwar tragedies. Quite often the names of Soviet security agents, members of death squads and informers were mentioned during the interviews. This information requires some additional check-up because some victims of the past tragedies are still afraid. Because of their old fears two interviewed women preferred to stay anonymous.

ATMIŅAS UN DOKUMENTI

ORAL HISTORY AND DOCUMENTS

Ziemeļlatgales iedzīvotāju atmiņas*

Pētot 1944.–1953. gada nacionālās pretošanās kustību, laikā no 2001. gada līdz 2005. gadam iegūtas divdesmit sešu Ziemeļlatgales iedzīvotāju atmiņas par pēckara gadu notikumiem. Lielākā daļa atmiņu savākta ekspedīciju laikā, apmeklējot Balvu rajona pagastus, daļa – “uz labu laimi” iegriežoties mājās un apvaicājoties, vai iedzīvotājiem ir informācija par nacionālās pretošanās kustības notikumiem. Gandrīz visos gadījumos nenācās vilties, jo Ziemeļlatgales vecākā gadagājuma cilvēki lielākoties ir saskārušies ar nacionālās pretošanās kustības vai tās apkarošanas norisēm. Protams, informētības pakāpe bija dažāda – bijušie nacionālie partizāni, kā arī aktīvi viņu atbalstītāji vai sakarnieki sniedza plašākas ziņas, nosauca un raksturoja cilvēkus un notikumus. Citos gadījumos atmiņas pārsvarā bija saistītas ar stāstītāja personīgajiem pārdzīvojumiem, taču arī tie ir nozīmīgi, īpaši tādēļ, ka nekur citur par to nebūtu iespējams uzzināt.

Reizēm gan atmiņu stāstītāji, gan arī tie, kuriem šādu ziņu nebija, ieteica apmeklēt tuvākus vai tālākus kaimiņus. Atsevišķos gadījumos bija jādodas uz citām Latvijas vietām, kur dzīvoja iespējamie notikumu aculiecinieki. Tad jau bija zināms cilvēka uzvārds un viņa dalība nacionālajā pretošanās kustībā vai tās atbalstīšanā. Īpaši jāatzīmē bijušais nacionālais partizāns Leonards Keišs, kurš dzīvo Ukrainā. Viņš tika informēts par vēsturnieku interesi un sniedza ziņas, viesojoties Latvijā.

Atmiņu iegūšanas metode bija viena, taču katrā konkrētā gadījumā bija iespējamās nianšes. Sākotnēji tika noskaidrots, vai cilvēks neiebilst stāstīt par nacionālo pretošanās kustību savā dzimtajā pusē. Saņemot piekrišanu, tika iegūta informācija par nacionālo partizānu cīņām, čekistu un kolaborantu centieniem viņus likvidēt, civiliedzīvotāju pieredzi šajos notikumos u.c. Sarunas gaitā respondentam tika uzdoti jautājumi, lai maksimāli precizētu sniegtās ziņas – personu uzvārdus vai apdzīvoto vietu nosaukumus, gadaskaitļus, notikumus. Atsevišķos gadījumos, īpaši runājot ar bijušajiem nacionālajiem partizāniem, jau iepriekš bija iegūta informācija arhīvos, tās precizēšanai tika pievērsta lielāka uzmanība.

---

* Glabājas I. Dreimanes personiskajā arhīvā.

Daudzveidīga un nozīmīga informācija tika saņemta no novadpētniekiem Riharda Berķa un Pētera Keiša, kuri savā dzimtajā pusē ilgstoši nodarbojušies ar nacionālās pretošanās kustības izpēti un noskaidrojuši daudzu cilvēku likteni. Viņiem izdevies iegūt un saglabāt vairāku mūsdienās jau mirušu aculiecinieku atmiņas.

Daļa aculiecinieku stāstīja arī par citiem notikumiem, piemēram, pirmo komunistisko okupāciju 1940.–1941. gadā, nacistu okupācijas izpausmēm (holokausts, mobilizācija Latviešu leģionā u.tml.), pieminot arī šajos notikumos iesaistītos cilvēkus.

Atteikumu nācās saņemt vienīgi no tām personām, kuras Ziemeļlatgalē ienākušas vēlāk un nevarēja liecināt par pirmo pēckara gadu notikumiem. Tomēr ne reizi vien nācās pielikt pūles, lai iekarotu to cilvēku uzticību, kuriem bija ko teikt. Traģiskais laiks, kad ikvienu varēja notiesāt par nacionālo partizānu atbalstīšanu vai arī nogalināt uz aizdomu pamata par sadarbību ar čeku, atstājis neizdzēšamas pēdas cilvēku apziņā. Arī tie, kuriem tiešas represijas it kā nedraudēja, bija dzīvojuši pastāvīgās bailēs, jo aprīņķī siroja atvaļināto sarkanarmiešu un kriminālistu bandas, kuru noziegumus visbiežāk piedēvēja nacionālajiem partizāniem. Cilvēkus aplaupīja un terorizēja arī čekisti un *istrebiķeļi*. Izplatīts atreibības veids bija māju dedzināšana, ko praktizēja abas puses.

Ievērojot šos apstākļus, ir saprotama cilvēku nevēlēšanās runāt, īpaši, ja traģēdija skārusi pašus vai tuviniekus. Bieži vien nācās rēķināties ar to, ka sniegtās ziņas var būt visai skopas un aptuvenas. Tomēr sarunu gaitā iedrošinot un uzvedinot stāstītājs atraisījās. No divdesmit sešiem atmiņu stāstītājiem divas sievietes vēlējās palikt anonīmas. Viņu vēlēšanās ir respektēta. Tas pats sakāms par nevēlēšanos filmēties vai fotografēties.

Atmiņas ir pierakstītas, neizmantojot diktofonu vai citu runas ieraksta iekārtu, jo tām nelabprāt uzticas. Atsevišķos gadījumos tika izteikta kategoriska prasība neizmantot nekādus "*verķus*". Līdz ar to tikai dažreiz izdevies burtiski citēt teikto. Bija arī gadījumi, kad interesanta epizode tika stāstīta tad, kad saruna jau bija beigusies un rakstāmais nolikts. Tad nācās paļauties uz atmiņu.

Atmiņu neatņemama sastāvdaļa ir emocijas. Asaras acīs un balss ietrīcēšanās, stāstot par seniem, bet sāpīgiem notikumiem. Klusums, pētot vēstuli, kas rakstīta pazīstamā, sen bojā gājuša mīļa cilvēka rokrakstā. Pamatoti kādam vēltīti skarbi vārdi. Vienlaikus – vārdos neizsakāms iekšējs spēks un pārliecība, ka cīņa nav bijusi vēltīga un jaunībā izdarītā izvēle netiek nožēlota. Šie un daudzi citi emocionāli mirkļi neatstāj vienaldzīgu arī pētnieku – no tiem var labāk izprast Ziemeļlatgales cilvēku raksturu, domāšanu un varbūt pat "piekļūt tuvāk" 40. gadiem.

Nākamais solis pēc atmiņu savākšanas ir to apstrāde un sistematizēšana. Sarunu laikā tēmas bieži vien tika strauji mainītas, ne vienmēr ievērojot notikumu secību. Diemžēl sistematizēšanā zūd daļa autentiskuma, taču atmiņas ir vieglāk uztveramas.

Pētniecības procesā tam ir liela nozīme. Ja atmiņu stāstījums ir garš un satur daudz informācijas, tas visbiežāk tematiski iedalīts šādi:

1. Informācija par nacionālajiem partizāniem. Raksturoti nacionālie partizāni (uzvārds, segvārds), darbība, liktenis.

2. Partizānu karš. Informācija par nacionālo partizānu kaujām, uzbrukumiem, atbaidīšanas akcijām u.tml. Šeit iekļautas ziņas arī par čekistu pret darbību.

3. Cita informācija. Cilvēki un notikumi, kas neattiecas uz nacionālās pretošanās kustību vai ir minimāli ar to saistīti.

4. Atsevišķos gadījumos izmantoti arī citi tematiski daļījumi.

Sistematizēta arī notikumu hronoloģija. Atmiņu stāstījumi visbiežāk sākas no 1944. gada. Atmiņas pēc iespējas salīdzinātas ar dokumentāliem avotiem, lai novērstu neprecizitātes, jo stāstītāju vecums un ilgais laiks, kas pagājis kopš pēckara gadiem, bieži vien dara savu. Dažkārt teiktais ir viena cilvēka interpretācija vai apkārtņē ilgi klīdis nostāsts.

Ja respondents zināja partizāna uzvārdu, bet segvārdu ne un otrādi, iztrūkstošais teksts norādīts kvadrātiekvāds. Ja precīzas ziņas nebija iegūstamas, tekstā norādīts – “vārds (uzvārds u.c.) nav zināms”. Tas pats attiecas uz notikumu vietu vai datumu precizēšanu, ja atmiņās tie minēti nepareizi. Ja faktus pārbaudīt nebija iespējams, kvadrātiekvāds ierakstīts “informācija nav precīza”, bet nepareizi fakti atrunāti ar: “informācija neatbilst patiesībai”. Šādas piebildes nepieciešamas tādēļ, lai pētījumos izvairītos no kļūdām un nepatiesām ziņām, kuras publicējot var kaitēt gan zinātniskajiem pētījumiem, gan radīt nepareizu priekšstatu par konkrētiem nacionālās pretošanās kustības dalībniekiem vai notikumiem. Vienmēr jāpatur prātā, ka atmiņas ir savdabīgs vēstures avots, kam raksturīga subjektivitāte. Tomēr iztikt bez tām nav iespējams, jo ir daudz vēsturisku notikumu, kas saglabāties vienīgi līdzcilvēku atmiņās. To vākšana un saglabāšana ir pētnieku pienākums gan vēsturiskās patiesības, gan Latvijas brīvības cīnītāju piemiņas dēļ.

Atmiņas sniedz daudzpusīgu un vienlaikus pretrunīgu informāciju par nacionālo partizānu karu Ziemeļlatgalē no 1944. gada līdz 1953. gadam. Tās atklāj gan varonību un drosmi, gan nodevību un nežēlību. Pēc atmiņām var izsekot nacionālās pretošanās kustības norisēm, partizānu un viņu atbalstītāju darbiem un liktenim, viņus neglorificējot, taču arī nenosodot. Vienlaikus skaidri redzams, ka Ziemeļlatgalē reti kuram bija pieņemams komunistu okupācijas režīms un tā īstenotāji.

Inese Dreimane

Nacionālo partizānu atmiņas

Jāzeps Logins (1926). Intervēts Šķilbēnu pagasta Rekavā 2003. gada jūlijā.

Informācija par nacionālajiem partizāniem. J. Logins dzimis Vectilžas pagasta Krutovas sādžā. Viņa tēvs bija Latgales partizāns 1919. gadā. J. Logins aizgāja mežā 1944. gadā, lai izvairītos no dienesta Sarkanajā armijā. Viņa segvārds bija "Lakstīgala". No sādžas kādi 30 jaunieši pārgāja nelegālā stāvoklī. Grupu vadīja Pēteris Ločmelis ["Smoļaks", 1913–1946], un tā pārsvarā bāzējās Orlovas purvā Šķilbēnu pagasta teritorijā. Nedaudz staigāja arī apkārt. Grupa bija klusa. Šāva tad, ja kāds uzbruka.

1944. gadā pa ceļam uz Tilžu "Smoļaka" vīri atbrīvoja trīs arestētos, kurus konvojēja uz cietumu. Viens no viņiem bija Jāzeps Ločmelis. Partizāni sāka šaut, un sarkanie aizmuka bez pretošanās. Kritušo nebija.

1945. gadā pie viņiem atnāca Pēteris Supe ["Cinītis", 1920–1946]. Bija ģērbies pa pusei militārās drēbēs, ar trim apsargiem. Viņš bija plecīgs un augumā nedaudz garāks par 1,70 metriem.

1945. gada pavasarī Ploskinē grupu gribēja aplenkt, notika apšaušana. Partizāni aizgāja bez zaudējumiem.

1946. gada vasarā grupu Orlovas purvā aplenca. Pirms tam vairākas partizānu ģimenes tika sadzītas šķūņos Lutenānu sādžā, kur tās pratināja tik ilgi, līdz kāds atzinās. Aplenkuma brīdī mežā bija ap 15 cilvēku, jo viena daļa tobrīd bija aizgājusi. Kauja ilga apmēram vienu stundu. Partizānu Jāzepu Jermacānu ievainoja vēderā, un pārējie viņu paslēpa zem žagariem. Diemžēl čekisti viņu atrada.

Partizānam Krauklim [Andrejam, ?–1946] bija gara bārda.

J. Logins legalizējās 1946. gadā, jo viņa ģimeni regulāri terorizēja čekisti. Arestēts netika.

Francis Dukovskis (1925). Intervēts Tukumā 2004. gada jūlijā.

Dienests Sarkanajā armijā un dezertēšana. F. Dukovski mobilizēja Sarkanajā armijā 1944. gada augustā. Vīriešus iesauca vecumā līdz 50 gadiem. Pienāca pavēste ierasties Abrenē, no turienes dzina uz Ludzu. Pa ceļam uznāca pērkonis, un visus nometināja skolā. Pēc tam divas nedēļas bija apmācības Aiviekstē – kaut ko krieviski stāstīja, šauteni rādīja un lika šaut mērķī. F. Dukovskim iedeva divus metrus garu prettanku šauteni.

Fronte bija Ērgļu apkaimē, un F. Dukovskis bija vienā no trim "prettankistu" grupām. Drīz viņu pārsvieda uz Bauskas pusi – 36 kilometrus no Rīgas. F. Dukovskis noberza kāju, un tā sapampa. Viņu aizsūtīja uz sanitāro bataljonu, bet tur dakteri teica, "lai iet tik uz karu, tur novelk zābakus un paguļ...". Komandieris aizsūtīja F. Dukovski rakt ierakumus. 1944. gada 4. oktobrī viņu ievainoja mīna. F. Dukovskis gulēja Stelpes

skolā, kur bija lazarete viegli ievainotajiem. Palīdzība minimāla – pēc divām nedēļām aizsūtīja uz Krustpili, bet ap 4. decembri jau bija jāatgriežas frontē. Māsa atbrauca F. Dukovski apciemot un pastāstīja, ka dzimtajā pusē *“meži jau esot pilni ar pušiem”*. F. Dukovskis sarunāja ar vienu gados vecāku dienesta biedru, un abi aizbēga. Pēc vairākām dienām jau bija atpakaļ Viļakā.

Informācija par nacionālajiem partizāniem. Sākumā F. Dukovskis slēpās mājās, kur zem gultas bija iekārtots bunkurs. Gan pats, gan mājinieki baidījās, kas notiks, ja dezertieri atradīs. Tāpēc F. Dukovskis *“sazinājās ar mežu”*. Šaušana Stampakos bija mājā labi dzirdama, bet viņš nevarēja iedomāties, ka tur tik daudz cilvēku. F. Dukovskis satikās ar “Cinīti” [Pēteri Supi], kurš pēc kaujas lika visiem dalīties grupās. “Cinīša” ģimene aizgāja mežā ar visiem lopiem, bet tā bija kļūda.

Blakus bija vairākas citas grupas, bet visas F. Dukovskis neatcerējās. F. Dukovskis bija Viduču sādžas grupā. Tajā bija arī “Cinīša” māsas. *“Pats viņš daudz apkārt staigāja.”* Dažkārt esot atnācis kopā ar “Kārlēnu” [Vili Tomu, 1925–1951]. “Cinītis” bija mūžīgi aizņemts, daudz tulkoja un diktēja, bet “Kārlēns” pierakstīja.

1946. gadā “Cinītis” gāja uz Vidzemi un ņēma F. Dukovski un “Bismarku” [Kazimiru Circeni, 1923–?] līdz uz Drustiem un citur. Tolaik Vidzemē uzturējās ievainotais “Tērauds” [Heinrihs Auseklis, 1927–1946]. Atnāca “Kāls” [Jānis Klimkāns, 1921–1971] un kādās mājās runājies ar “Cinīti” un “Tēraudu”. Vakarā “Cinītis” teicis, ka aizbrauc, bet no rīta atgriezīsies. F. Dukovskis kopā ar “Tērauda” grupas pušiem gaidīja, bet neviens nenāca. Grupas apmetnē mežā vēl gaidīja kādas trīs dienas un tad atgriezās Latgalē. Tur uzzināja, ka nošautā “Cinīša” līķis jau Viļakā ticis nomests apskatei. Nācās dzīvot tālāk bez komandiera. Pēc “Cinīša” bojāejas 1946. gadā F. Dukovskis kopā ar citiem partizāniem paslēpa mežā pie egles LNPA dokumentus. Tie bija ievietoti plastmasas traukā. Mūsdienās vairākkārt meklējuši, bet nevar vairs atrast...

“Trockis” [Ivans Titovs, 1921–1947] bijis labs un sirsniņš pēc dabas. *“Tas puisis bija malacis. Žēl, ka viņš krita.”* Kādu laiku F. Dukovskis bija viņa grupā. Dzīvoja Krievijas pusē, jo tur bija drošāk. Kādā “veikala akcijā” partizāniem trāpījās odekolons. Pēc tā izdzeršanas oda visa māja, kur tas notika. F. Dukovskim odekolons negaršoja.

Priesteris Ludvigs Štagars [“Pabērzs”, 1905–1973] bija vienā grupā ar F. Dukovski. L. Štagaram bija iekšķīga kaite, tāpēc viņš ķēra varden un ēda. Medībām izmantoja mietiņu ar naglu galā. 1946. gadā bija sausa vasara un varžu nebija. Tad L. Štagars mainījis no atbalstītājiem vienu olu pret vardi. Tās sprauda uz iesma, cepa un pēc tam novilkā ādu. Apakšā bija balta gaļa. Reiz L. Štagars noķēra vardi, uzsprauda koka zarā un gāja meklēt nākamo. Pa to laiku atrāpoja čūska, paņēma vardi un vilka projām. Priesteris to pamanīja, un čūska *“dabūja no Štagara ar “šķēpu!”*. Slimības dēļ L. Štagaram jau agrāk bijušas lēkmes – pat pie altāra. *“Bet tā kaite nebija garīga – kaut kas iekšās.”*

“Vārpa” [Antons Circāns, 1911–1947] bija ļoti kustīgs, kā jau galvenais sakarnieks. F. Dukovskis viņu redzējis retāk.

“Indulis” [Bronislavs Sluckis, 1915–1953] mācīja partizāniem militāro reglamentu. Apmācībās viņš uzdeva jautājumus no grāmatas un partizānam bija jāatbild. Pamatā apmācības bija domātas tiem, kuri nebija dienējuši Latvijas armijā vai bijuši karā.

Tajā vietā, kur krita “Cinīša” māsa “Aina” [Genovefa Supe], F. Dukovskis klāt nebija.

Partizānu karš. 1945. gadā no Viļakas staigāja kāds ebrejs organizēt ciema padomes. Partizāni izvietoja posteņus un viņu apšaudīja. Sākumā tikai ievainoja, pēc tam nošāva. Līķi apmeta ar zariem. F. Dukovskis tur piedalījās. Viduču ciema padomē ne pirms, ne pēc šī notikuma nebija priekšsēdētāja. Tad iecēla partizāna tēvu Aloizu Duļbinski, ar domu, ka būs kārtība. Partizāni tad ciema padomē pa reizei slēpās zem grīdas. Pa pagastu pat dienā varēja droši staigāt apkārtnē: “*Laudis de va zīmes, ka ceļš brīvs, – uzlika podu uz žoga vai citādi.*”

Pirms vēlēšanām “Cinītis” lika griezt telefona vadus uz Baltinavas ceļa un apšaudīt Aizgalienas ciema padomi. Cilvēki bija brīdināti, lai guļ zemē, jo partizāni šaus tikai pa logiem. Tos, kuri brauca vēlēt, uz ceļa apturēja un stāstīja, ka iecirknis izdemolēts un vēlēšanas nenotiks. Kāds vīrs teicis: “*Jezus, puiši, paldies, paldies!*” Un uzaicināja pusdienās. Partizāni aizgāja arī. Vēlāk jau Viļakā uzzināja, kas pagastos noticis.

Apmēram 1946. gadā partizāni nošāva Sekaču, pie kura atrada sarakstu ar partizānu vārdiem. Nodevējs bija jauns cilvēks – vecākais dēls nabadzīgā deviņu bērnu ģimenē.

Gadījumu, kad nošāva pionieri Puhovu, F. Dukovskis neatcerējās: “*Toreiz šāva pa labi un kreisi. Reizēm arī nevainīgam trāpīja.*” Bez tam katrā sādžā bija savas grupas. Nezina, kas nošāva Vanagu ģimeni. Vācu laikā pie viņiem daudzi kaimiņi gāja zolīti spēlēt. Pēc F. Dukovska domām, tāpat vien, bez apstākļu noskaidrošanas partizāni nevienu nost nešāva. Šaušanas bija, bet ne savstarpēja naida dēļ. Par nodevību noteikti bija lode.

Kaut arī Viduču sādžā bija vietējie *istrebīķeļi*, partizānus viņi netraucēja. Arī radi visiem godīgi: “*Viduču ciems bija tik tīrs!*” Reiz F. Dukovskis palīdzēja novākt rudzus un bija apģērbies kleitā. Padzirdot kādu nākam, gulās turpat uz lauka zemē. Tomēr 1945. gads bijis partizāniem labs laiks.

Kamēr nearestēja tuviniekus, partizāni pārtiku saņēma no mājām. Bija daudz arī godīgu atbalstītāju. Dažiem rocība maza, bērnu daudz, bet pēdējo maizes kukulīti griež uz pusēm. Reizēm bija pat kauns prasīt. Vēlāk laupīja – veikalus, aktīvistu mājas.

F. Dukovskis zināja, ka čekisti Supēm māju nodedzināja, bet citas neesot degušas.

Nākot no Vecumiem, pie Borisovas sādžas partizānus sāka apšaudīt. F. Dukovski ievainoja jostasvietā. Otra lode izgāja sāniski cauri žaketes krūšu kabatai un saplēsa tur naudas žūksni. To partizāni neilgi pirms tam ieguva, aplaupot veikalu.

1945. gadā arestēja F. Dukovska māsas. Teklu vairākas reizes laida ārā, lai meklē brāli, bet viņa ne reizes "*neatrada*". Cerēja, ka beigās viņai noticēs un laidīs mājās, bet tā nenotika. Tuviniekus atbrīvoja tikai tiem, kas paši legalizējās. Pēc partizānu tuviniekiem čekisti vienkārši atbrauca, arestēja un aizveda. Kad partizāns legalizējās, viņa radus izlaida. F. Dukovskis atceras, ka partizāni baidījušies iet pie tiem, kas paši legalizējušies.

Arī "Bismarkam" un Aloizam Circenim laikiem bija arestētas ģimenes. Lai savējos glābtu, F. Dukovskis, "Bismarks" un A. Circenis saistījās ar čeku. Saņēma uzdevumu – meklēt citas partizānu grupas, vākt ziņas utt. Tad tika atbrīvotas F. Dukovska māsas, bet pa to laiku, kamēr viņas sēdēja cietumā, bija izdemolētas mājas. Kādu laiku viltus "*stukači*" mānīja čekistus, bet tad juta, ka nebūs labi, un "sadarbību" pārtrauca.

A. Circeni nošāva pie mājas. Viņu nodeva kaimiņš, uzvārdā Mūrnieks, kuram piederēja dzirnavas. Vēlāk viņš pats nositās, krītot no zirga.

Kad F. Dukovski arestēja pirmo reizi, viņam izdevās aizbēgt. Pēc atgriešanās mežā partizāni neuzticējās, bet F. Dukovskis to saprata. Vēlāk "Boļšaks" [Aleksandrs Plešanovs, 1912–1951] sāka uzticēties. 1947. gadā nodevības dēļ F. Dukovski arestēja otreiz kopā ar vēl diviem biedriem. Viņš tolaik dzīvoja kopā ar partizānu "Kolčaku" (krievu) pie viņa māsiņām. F. Dukovskim pamazām radās aizdomas, jo "*saimnieces meita ar to vienu manējo sačukstas, kaut ko raksta...*". Bija norunāta ar "Boļšaku" tikšanās, uz kuru abi devās. Pa ceļam viņus sagūstīja. F. Dukovski nogāza pie zemes, sasēja rokas, aizsēja acis un muti. Ielika ragavās un veda uz Abreni. Pa ceļam apstājās, un daži sarkanie ilgi sačukstējās tajā vietā, kur bija jāsatiek "Boļšaks".

1949. gada 25. martā izsūtīja F. Dukovska tēvabrāli, kurš dzīvoja Vientuļos. Pie viņa bija apmetušās arī divas F. Dukovska māsas – Malvīne (1928–1950) un Tekla (1923–1993). Pēc deportācijām viņas kopā ar tēvoča meitu Anastasiju Čiguri (?–1950) aizgāja mežā uz "Boļšaka" grupu. Muļķīgi darīja, jo nebūtu aizvestas. 1950. gadā [16. janvārī] Malvīne krita. Teklu ievainoja, bet viņa aizrāpoja. Bija apsaldējusi kāju pirkstus un pati pieteicās, bet tika arestēta. Rēzeknes cietumā pirksti sāka pūt – un tos nogrieza. Māsai piesprieda 10 gadus. Mežā krita arī tēvoča meita A. Čigure [1950. gada 16. janvārī].

Fotogrāfijas, kurās F. Dukovskis redzams kopā ar "Bismarku", tapušas 1947. gadā. Ciemos atbrauca F. Dukovska brālēns, kurš strādāja VEF. Viņš nofotografēja un attīstīja. Attēlus saglabāja māsa Anna pie sevis Gulbenē.

Arests un ieslodzījums. F. Dukovskis nemaz nezināja, ka Abrene vairs nav Latvijā. Viņš tur sēdēja pagrabā, saslēgts roku dzelžos, ar rokām uz priekšu. Atrada uz grīdas drātīti un sāka knibināties ap roku dzelžiem. Tie, kā par brīnumu, atvērās. F. Dukovskis tos aizvēra ciet, jo bēgt nebija iespēju. "*Pēc tam veda uz Pleskavu – baigi tālu.*" Krievu valodu F. Dukovskis neprata. Vienu reizi viņu izsauca uz "*acīti*" ar atbalstītāju, pie kuras

divas nedēļas F. Dukovskis bija ārstējis ievainojumus. Viņa uzreiz teikusi: “*Hy что, Фриц? Ты попался?*”* “Fricis” bija F. Dukovska segvārds. Viņš negribēja sievieti iegāzt un teica, ka viņu nepazīst, bet viņa liecināja, ka abi ir pazīstami. Izrādījās, ka nodevēja. Vēlāk arī “Kolčaks” tika apcietināts un notiesāts uz 25 gadiem.

Ieslodzījumā F. Dukovskis bija kopā ar savu nākamo sievu. Vispirms viņi divus gadus rakstīja viens otram vēstules, bet tikušies nebija. Pēc atbrīvošanas apprecējās. Viņa tiesāta par Pētera Čevera (1914–1951) nacionālo partizānu grupas atbalstīšanu.

1949. gadā Intā F. Dukovskis bija vienā barakā ar luterāņu mācītāju Augustu Āleru.

Cita informācija. Vācu laikā, 1943. vai 1944. gadā, Vidučos uz kalna notika šaušanās ar sarkanajiem partizāniem. Citā reizē, izmantojot gadījumu, ka māja ir tukša, sarkanie partizāni nozaga F. Dukovska māsas – frizieres darbarīkus.

Leonards Keišs (1926). Intervēts Jelgavā 2004. gada decembrī.

Informācija par nacionālajiem partizāniem. L. Keišs dzimis Baltinavas pagasta Surikavas sādžā. Ģimenē visi bija nacionālisti vēl no Pirmā pasaules kara laikiem un Atbrīvošanas cīņām. Vācu laikā L. Keišu armijā nepaņēma, bet, ienākot krieviem, – vienu no pirmajiem. Vispirms no iesaukuma uz vienu mēnesi atbrīvoja, bet tam sekoja nākamais iesaukums Viļakā. L. Keišs aizgāja pie draugiem uz Janopoles sādžu, un tur jau nelegālisti bija priekšā. Pēc tam pārcēlās uz mežu. Sākumā grupā bija divpadsmit cilvēku, vēlāk sešpadsmit, bet ziemā jau astoņpadsmit.

Pirmie nelegālisti radās 1944. gada jūlija sākumā, kad jauniesauktos veda uz Rēzekni. Astoņpadsmit vīru aizbēga un aizgāja uz Viļakas pusi.

No Pirmā pasaules karalaika bija pieredze un “*vecais rūdījums*”, ka jāiet mežā un jācīnās. Partizāni un visi pārējie ļoti gaidīja angļus un amerikāņus.

Stampaku nometnē L. Keišs bija 1. nometnē, un tur bija četras blindāžas. 1945. gada sākumā partizāni sāka nākt kopā. Bija gan cilvēki, gan zirgi, gan ieroči. Komandieris Stampakos bija “Ziedonis” [uzvārds nav zināms], bet kara komisāri (laikam) – Valentīns Sluckis (1923–?) un Ločmelis [vārds nav zināms].

L. Keišam mežā bija 738. nr. šautene [vai 1738]. Partizāniem bija arī ložmetēji.

Stampaku kauja 1945. gada 2. martā sākās pēc tam, kad krievi palaida garām partizānu pajūgu, bet varbūt bija “aste”. Tobrīd bija neliels putenis. Nākamajā dienā 1. postenis apturēja uzbrukumu un krita viens partizāns. Vēlāk bija trīspadsmit kritušo un seši ievainotie. Vakarā pēc kaujas kritušos apbedīja. Vladislavs Logins (1924) un Jāzeps Logins (1924) atrāvās no pārējiem un tika sagūstīti. Pēc tam viņus vadāja pa mežu, lai uzrāda nometni. Čekisti atrada arī kapu, lai gan virs tā maskēšanās nolūkā

* “Nu, ko, Frici? Tu esi iekritis?” (*Krievu val.*)

bija kurināts ugunskurs. Trešajā vai ceturtajā dienā pēc kaujas čekisti spridzināja blindāžas. Partizāni no Stampaku nometnes izklīda.

L. Keišs Stampaku kaujā stāvēja uz līnijas, kā arī pārsēja ievainotos.

Kauja bija sīva tikai sākumā, vēlāk mazinājās. Purvs vietām bija aizsalis, bet ne visur, taču partizāni zināja, kur var iziet. No nometnes visi aizgāja bez šaušanas, jo krievi nesekoja. Pēc divām nedēļām galvā ievainotais Mateušs Sluckis mira.

L. Keišu sagūstīja 1945. gada 9. jūnijā, kad viņš gāja pēc pārtikas. Iespējams, kāds bija uzrādījis vietu. L. Keišu ielenca kopā ar diviem biedriem, kuri krita. Tie bija Mariāns Sluckis [“Ritums”, ?–1945] un “Olavs” (laikam) [uzvārds nav zināms] no Viļakas pagasta Torkovas sādžas. L. Keišu granātas šķembas ievainoja kaklā un pierē. Visus, arī kritušos, ieveda M. Slucka mājā Slotukalna sādžā. L. Keišs pamirkšķināja M. Slucka sievai, un viņa izlikās atvesto nepazīstam. Sagūstīšanas brīdī L. Keišs izlēma uzdot sava skolas biedra vārdu un uzvārdu – Kašs Jānis Jāzeps d., dzimis 1924. gada 15. augustā.

Pratināšanās L. Keišu dauzīja ar visu, kas vien gadījās čekistiem pa rokai. Atvestajiem M. Slucka radiem viņš deva zīmi, lai neatpazīst. Pratināšanas notika Rēzeknes čekā, bet tiesa bija Rīgā. Tur L. Keišs bija 318. kamerā kopā ar kādiem 60 ieslodzītajiem.

Kaut kāds Dauksts (laikam) bija sarkano līdzskrējējs un pēc kara pazuda bez vēsts. Partizāni nošāva arī Vladislavu Keišu. Viņa jaunākais dēls Balvos strādā par izmeklētāju, bet vecākais jau miris, jo ļoti daudz dzēra.

“Dūze” [Staņislavs Ločmelis, 1915–1945] pirms kara Baltinavas skolā mācīja vēsturi.

Informācija par ieslodzījumu. Etaps bija sekojošs: trīs dienas līdz Maskavai, tad līdz Vologdai un vēl divas nedēļas līdz Vorkutai, ieskaitot stāvēšanu. Ceļā nomira desmit cilvēku. No Latvijas vēl bija Klincāns, Bukšs, divi Ločmeļi, Logins, Vizulis, no kuriem daļa bija partizāni.

Vorkutā L. Keišs bija no 1946. līdz 1948. gadam. Strādāja 6. šahtā. Pirmais ieslodzītā numurs bija [2 A 213]. Režīma nometnē numurs bija [A 935]. Darbs šahtā bija 10 stundas, bet pa stundai pagāja, stāvot pie vārtiem no rīta un vakarā. Tāpēc saņāca 12 stundas.

Režīma *lāģerī* latviešu bija daudz, t.sk. Staņislavs Bukšs, Jāzeps Logins, Francis Ločmelis, Klincāns. Bija arī “*posobņiki*” [tiesātie par darbību nacistu okupācijas laikā].

L. Keišs bija šahtas “*krepinātājs*” [stiprinātājs]. Lai atkoptos, trīs gadus pavadīja izolatorā. 1955. gadā ieslodzītajiem atļāva fotografēties, bet ne vairāk par vienu, trijiem cilvēkiem kopā.

1956. gada 30. maijā L. Keišu atbrīvoja. “opers” [nometnes operatīvais pilnvarotais] ļūjičovs viņam deva pozitīvu raksturojumu. Tomēr L. Keišs vēl trīs gadus nedrīkstēja

aizbraukt no Vorkutas, bet uz Baltijas pusi vispār nekad. Citās PSRS republikās dzīvot varēja. L. Keišs bija apguvis krievu valodu un izgāja elektriķu kursus. Pēc atbrīvošanas sāka strādāt “*ar elektrību*”. L. Keišs pārcēlās uz dzīvi Ukrainā, bet tur bijušos ieslodzītos pie strāvas apkalpošanas nelaida, tāpēc 18 gadus strādāja pārtikas rūpniecībā.

Cita informācija. Pavasaros pēc kara nebija ko ēst. Puikas grauza zaļus kartupeļus.

L. Keiša ģimenei pavisam bija 42 ha zemes, no tiem 30 ha aramzemes. Tēva pusbrālis Aloīzs Keišs bija komunisti. 1940.–1941. gadā bija Patērētāju biedrības priekšsēdētājs, teica runas utt. Kara sākumā aizbēga uz PSRS kopā ar biedrības kasi. Viņa māti Jūliju ieslodzīja Salaspils nometnē. 1943. gadā radniece Tekla, kas bija precējusies ar vācieti, viņu no turienes izgalvoja. Lai iztiktu, Jūlija adīja cimdus, bet vēlāk pārcēlās dzīvot pie L. Keiša tēva, kurš piekrita uzņemt. A. Keišs uzradās 1945. gadā. Kad satika savu māti, abi raudāja. Kādam atradās šņabis, un visi mazliet iedzēra par satikšanos. A. Keišs kļuva par spirta brūža direktoru. 1949. gadā viņš bija pie izsūtāmo sarakstu sastādīšanas, taču L. Keiša ģimeni neierakstīja aizpateicības par mātes glābšanu.

L. Keiša tēvs 1944. gadā atteicās bēgt no Latvijas, jo atcerējās bēgļu pajūgu nogrūšanu no ceļa Pirmā pasaules kara laikā. Turpat aiz mājas izraka bunkuru un pārhlaida fronti.

Dibinot kolhozu, viens no aktīvistiem teica, ka “*turpmāk visi strādās astoņas stundas, nevis kā pie budžiem*”.

Grūšļevas sādžā pirms kara kāds vietējais “*darbojās pret Latviju*”. Komunistu būšanas. Vietējie viņu nosita un kaut kur noraka. Vēl tagad nav atrasts. Viņa vārds pagaisis no ļaužu atmiņas.

L. Keiša tēvu un brāli 1952. gadā notiesāja uz astoņiem gadiem par to, ka no sava bijušā lauka aizveda divus vezumus āboliņa lopiem. 1957. gadā bija amnestija. Tēvs tajā pašā gadā nomira.

Kāds Graudiņš ogļu vagonā atbēga no Kolimas. Izlēca pie Siguldas un aizkļuva līdz Sidgundai. Slēpās mājā septiņus gadus. Kad viņu atrada, otrreiz nearestēja.

Ēdot “*balandu*” [nometnes zupu], nevajag dzert daudz šķidruma, jo tā pārstrādei patērējas enerģija un sirdij ir grūtāk. Jāizēd tikai biežumi, cik nu viņu tur ir.

Staņislavs Pundurs (1918–2002). Intervēts Briežuciema pagasta Bēliņu sādžā 2001. gada jūlijā.

Notikumi līdz 1944. gadam. 1939. gadā S. Punduru iesauca Latvijas armijā, viņš dienēja Daugavpilī Jātnieku pulkā. 1940. gadā viņš bija rotas komandieris. Bija to vidū, kuriem vajadzēja sagaidīt Kārlī Ulmani Dziesmu svētkos. Drīz pēc Latvijas okupācijas S. Punduru sūtīja uz Asūni, lai konfiscētu vietējo aizsargu ieročus. Arī karavīriem bija jānodod ieroči.

Pulka mantzini Berķi okupanti arestēja par to, ka viņš piezoboja krievu virsniekus par basajām kājām Somijas karalaikā.

Jātnieku pulku pārveidoja par Sarkanās armijas 24. korpusu, bet karavīrus izformēja. S. Punduram nācās vest pulka zirgus uz Jelgavu. Vēlāk S. Pundurs bija Cēsīs 280. kājnieku pulka sastāvā, kā arī Litenē. Tur redzēja karavīrus, kurus dzina lopu vagonos, bet šaušanu nav redzējis. Sākoties karam, S. Pundurs kopā ar četriem latgaliešiem nolēma neatkāpties uz Krieviju, bet ap Stāmerienu aizgāja mežā. leroči arī bijuši. Tur satika vietējos partizānus, kas aicināja pievienoties. S. Pundurs vēlējās atgriezties mājās, jo nebija tur bijis trīs gadus. Uz mājām vēlējās doties arī Zīmels no Zemgales. leročus atstāja partizāniem. Tuvējās mājās dzīvoja patriotiski cilvēki, kuri mežniekus paēdināja, taču iepriekš bija jāpasaka parole. Mājupceļā S. Punduram pievienojās novadnieks Jānis Mežals (1918), kurš viņu panāca ar divriteni.

Tuvojoties Balviem, abi redzēja daudzus aizsargus, kā arī zirgus, kurus, pēc viņu domām, pametuši bēgošie sarkanarmieši vai aktīvisti. Aizsargi S. Punduram un J. Mežalam lika iet uz štābu reģistrēties, jo citādi tālāk netikšot. Štābā galvenais bija kāds latviešu kapteinis, kurš teica, ka pilsētas apsardzei trūkst cilvēku. Vispirms viņš abus ceļiniekus sūtīja paēst un atpūsties. [S. Pundurs atcerējās, ka tas notika piektdienā, bet nezināja, vai 1941. gada jūnija beigās vai jūlija sākumā.] Pēc atpūtas abiem iedeva ieroci un lika stāvēt sardzē pie Balvu gaļas kombināta. Tur kāds mēģināja bēgt, un J. Mežals gribēja šaut. S. Pundurs neļāva un teica, ka jāļauj skriet, jo paši arī vēl nesen bija tādi bēgļi.

Nākamajā dienā [sestdienā] kapteinis izrakstīja abiem caurlaidi, lai viņus uz ceļa neaiztur partizāni. Turpat Balvos S. Pundurs dabūja divriteni, jo aizbraucēji tos bija pametuši lielā vairumā. Tuvojoties dzimtajām vietām, abus uz ceļa apturēja trīs partizāni, no kuriem viens bija Bukšs no Pleševas sādžas. Cik noprotams, vācieši tajā pusē vēl nebija ienākuši.

Kādu laiku S. Pundurs pavadīja mājās, bet 1941. gada otrajā pusē tika izsaukts uz Abreni. Tur iedzina vilcienā, aizveda uz Vāciju un ievietoja nometnē Kēnigsbergā. Tajā bez latviešiem bija arī lietuvieši, igauņi un citas tautības. Sākumā neviens nezināja, kas notiek, bet vēlāk uzzināja, ka vācieši viņus uzskata par karagūstekņiem. Pie viņiem ieradās igauņu un latviešu Sarkanā Krusta darbinieki. Tie noskaidroja situāciju un paskaidroja ieslodzītājiem, ka līdz kara beigām viņus nometnē neturēs. S. Punduru sūtīja pie lauksaimnieka salabot aitu kūti. Šis vācietis, ganīdams lopus, vilcis formas tērpu. Aitu kūtī S. Pundurs paņēma nedaudz sarkanās sāls. 1942. gadā ieslodzītos atbrīvoja. S. Punduru Daugavpilī izlaida no vilciena. Atbraucējus tur pabaroja ar zirga gaļas zupu. Tā bija saldēta pēc garšas, un sāls noderēja. Ar kādu vilciena vadītāju, pēc tautības krievu, S. Pundurs sarunāja, ka varēs tikt vilcienā,

bet vadītājs vajadzīgajā vietā mazliet piebremzēs. Vilciens devās uz Austrumu fronti. Apmēram 1942. gada 15. oktobrī, “kad tikū bija beidzīs tyrgus”, S. Pundurs nonāca Baltinavā.

Informācija par nacionālajiem partizāniem. Kad pienāca kārta mobilizēties leģionā, S. Pundurs aizgāja mežā, jo vairs nevienam neticēja un kalpot negribēja. Tolaik Jānis Žogota no Garbačovas sādžas un vēl trīs vīri arī jau slēpās dažādās vietās. Reiz J. Žogota teicis, ka visus aicina “Cinītis” [Pēteris Supe], kurš kopā ar “Dūzi” [Staņislavu Ločmeli] staigā apkārt un organizē partizānu kustību. S. P. kopā ar J. Žogotu aizgāja uz tikšanos. Drīz pēc tam sākās kopā nākšana un dzīvošana Stampaku purvā. S. Pundurs palīdzēja celt bunkuru – baznīcu. Kaujās daudzi krituši. Bija upuri arī tajā reizē, “kad Štagaru veda iekšā” [1945. gada 7. februārī, kad uz Stampaku nometni veda priestera L. Štagara personiskās mantas un liturģiskos piederumus].

Pēc vācu atkāpšanās Šķilbēnu un apkārtējos pagastos veseliem vezumiem varēja vest atrastos ieročus. Arī patronas bija visās malās

S. Pundura bunkurs Stampakos, pēc paša vārdiem, bija “*pirmais pa ceļam no Kupravas uz Garbačovu*”.

S. Pundura brālis Alekssis tika ievainots, bet pašu S. Punduru ievainoja pie Kuļšiem. “Dūze” un “Sudrabiņš” [Jāzeps Slišāns, ?–1945] kaut kur mira no Stampakos gūtajiem ievainojumiem.

Ārsts Gailums no Svilpovas sādžas bija labs mediķis un partizāniem bieži palīdzēja.

S. Pundurs legalizējās Viļakā 1946. gadā. Drīz pēc tam – jūlijā Ādolfs Upītis palīdzēja viņam iekārtoties darbā. Tas gan bija partijas biedrs, bet labs cilvēks. Viņa dēls Nikolajs bija Viļakas vidusskolas direktors. S. Pundurs strādāja dažādus darbus celtniecībā. Neilgi pēc legalizēšanās mājās pie S. Pundura ieradās Baltinavas milicijas priekšnieks Treščenko [pareizi – Nikolajs Traščenoks] ar padotajiem. Viens no miličiem gribēja S. Punduru nošaut turpat – mājās priekšā. Tas nekas īpašs viņiem nebūtu, jo Treščenko izcēlās ar nežēlību. Viņam bija sava “*komanda, kas staigoja kūpā ar bandītiem*” [šajā gadījumā – padomju varas pārstāvji]. Treščenko bieži staigāja pa apkārtējām mājām un meklēja partizānus, nelegālistus, atbalstītājus. Vienā tādā reizē “*komanda*” nošāva Aleksi un Borbolu Žogotas. Bet tie nebija vienīgie upuri. Ar “*bandītiem*” bija saistīts arī kāds Ločmels.

Tiem, kas gribēja legalizēties, tas bija jādara Baltinavā pie Treščenko. Vienā no pēckara vasarām, jau pēc legalizēšanās, Treščenko ieslodzīja S. Punduru “*savā kantorī*” [Baltinavas milicijas pagrabā] un turēja vairākas dienas. Treščenko meklēja Brušu [nacionālais partizāns Alberts Brušs] un bija pārliecināts, ka S. Pundurs zina viņa atrašanās vietu. Pēc tam Treščenko viņu izlaida un uzrakstīja caurlaidi, ka var iet projām.

Sarkanais aktīvistis bija arī kāds Krakops. Tas bija visai skolots cilvēks, bet pirms kara – aizsargs.

Pēckara gados bija daudz gadījumu, kad “*naida dēļ*” cilvēki viens otru apšāva. No partizānu puses vienkāršie iedzīvotāji neesot slepkavoti: “*Partizani že nešōva.*”

Stepans Augustāns (1922–2004). Intervēts Jaunjelgavā 2002. gada februārī.

Informācija par nacionālajiem partizāniem. 1944. gadā S. Augustāns dezertēja no leģiona. Pēc Sarkanās armijas ienākšanas viņu mobilizēja un kājām aizdzina līdz Krustpilij. Tur notika “sijāšana” – visus, kas dienējuši vācu armijā, aizveda uz Krieviju. No turienes S. Augustāns kopā ar draugu Jāni Lasmani bēga atpakaļ uz Latviju. Lopu vagonā bija viens sargs. Abi sarunāja ar sargu, ka stacijā aizies pēc ūdens, un aizbēga. Pa Krieviju nācās iet apmēram 70 kilometru. Nacionālajiem partizāniem S. Augustāns pievienojās pēc atgriešanās – 1944. gada vasarā. Viņa segvārds bija “Rubenis”. Darbojās “Friča” [Aloizis Rundzāns, 1918–?] grupā pie Vecumu stacijas. Tā bija neliela grupa, ap divpadsmit cilvēku sastāvā, kas cerēja pievienoties “Saliņu mītņu” partizāniem [Stampaku purva nometne]. To izdarīt nepaguva, jo notika Stampaku kauja un nometni sagrāva. Grupā bija arī trīs Slišāni, trīs Rundzāni un divi Kokorēviči. Viens no Rundzāniem Viļakas pagasta Ulasu sādžā nošāva ebreju Abramoviču – partijas pilnvaroto. S. Augustāns piedalījās Kozukolna ciema padomes demolēšanā, bet grupa demolēja arī citas. Komandieris Aloizis Rundzāns pazuda bez vēsts pēc legalizēšanās Gulbenes čekā.

Stampaku kaujā noteikti kritīs vairāk nekā astoņpadsmit sarkano, jo daudzus aizveda apglabāt uz dzimtajām vietām. S. Augustāna brālis Jānis tolaik bija *istrebiķeļos*. Viņš bija norīkots vest ārā no meža kritušos sarkanos un ar diviem pajūgiem braukājis veselu dienu. Brālis S. Augustānu atbalstījis – nesis uz mežu ieročus un patronas.

S. Augustāna brālēns Antons Bratuškins arī bija partizāns. Viņu nošāva čekisti.

J. Lasmanis, ar kuru kopā S. Augustāns bēga no Sarkanās armijas, slēpās mājās, bet partizāniem nepievienojās.

Rejevas sādžas apkārtnē bija grupa, kuru vadīja Kokorēvičs, bet S. Augustāns viņu nepazīna, jo partizānu ar šādu uzvārdu bija daudz.

S. Augustānu legalizēties pamudināja māte, jo čeka nedeva viņai mieru. Pēc legalizēšanās S. Augustānu apcietināja un notiesāja uz 25 gadiem. Viņš atradās ieslodzījumā Vorkutā.

Cita informācija. Pie ebreju šaušanas klāt bija arī vietējie šucmaņi. S. Augustāns dažus redzējis – visi piedzērušies.

Kara beigās vācieši sāka rakt vaļā nošauto ebreju kapus pie Viļakas un dedzināt mirušos. Melni dūmi un smaka bija jūtama ilgāku laiku: “*Ak Kungs, kā te viss smirdēja!*”

Leontīne Augustāne (Slucka, dzimusi Romāne; 1922). Intervēta Jaunjelgavā 2002. gada februārī.

Pievienošanās nacionālajiem partizāniem. L. Augustānes pirmais vīrs Bronislavs Sluckis (1915–1953) bija Latvijas armijas virsdienestā un 1941. gadā, kara sākumā, izbēga no Litenes. Sarkanarmieši viņam norāva uzplečus un prasīja, vai nāks līdzī uz Krieviju. B. Sluckis teicis, ka neies, un krievi viņu pasūtīja uz “*trim burtiem*”, bet neaiztika. Pēc vācu ienākšanas B. Slucki kā krievu armijā dienējušo aizveda uz gūstekņu nometni Vācijā, taču ilgi viņš tur nebija. Pēc atgriešanās Latvijā B. Sluckis strādāja Viļakas pagasta valdē par sekretāru. 1944. gada 30. janvārī viņš apprecējās ar Leontīni Romāni. Arī viņa strādāja pagasta valdē.

1944. gadā “*uzreiz, kā krievi ienāca, Slucku arestēja*”. Trīs dienas viņu turēja apcietinājumā Viļakas pagasta Kravaļu sādžā, ieslēgtu pirtīnā. Čekisti izteica piedāvājumu B. Sluckim braukt līdzī uz Vāciju, pa ceļam uzrādot sev zināmos aizsargus, policistus un citus “*vācu posobņikus*”. Jāuzrāda būtu arī turīgie zemnieki, kas devušies bēgļu gaitās. L. Augustāne bija aizgājusi uz Kravaļiem, lai panāktu vīra atbrīvošanu. Komandants teica, ka B. Slucki atbrīvos, bet sievai viņš jāpierunā braukt. Pēc atbrīvošanas B. Sluckis viņai teica, ka visticamāk būtu aizvests uz Vāciju ar varu. Par nodevēju kļūt negribēja un teica, ka ies mežā, “*kur ir visi mūsu puīši*”. L. Augustāne aizgāja vīram līdzī. Mežā bija arī visi B. Slucka brāļi. Vēlāk divus no viņiem nošāva, bet vienu – deportēja.

L. Augustānes tēvu Vilhelmu Romānu, kurš bija baltvācietis, arī apcietināja 1944. gadā. Viņu turēja apcietinājumā Purvmalas pagastā. “*Tēvs atgriezās viss utains...*” Pēc tam V. Romāns vēl kādu laiku strādāja Viļakas slimnīcā, lai varētu sagādāt nacionālajiem partizāniem zāles. Znota dēļ arī viņam drīzumā nācās iet mežā. V. Romāna segvārds bija “*Sirmais*”. Viņš aprūpēja ievainotos un slimos mežabrāļus. 1947. gadā V. Romānu mežā nošāva čekisti brīdī, kad viņš sēdēja pie ugunsкура. Šāvēji laikam cerēja, ka nošāvuši B. Slucki, jo viņam mugurā bija līdzīgs šinelis.

Informācija par nacionālajiem partizāniem. B. Sluckis bija ļoti labs šāvējs. Pēc desantēšanas 1944. gadā “*Cinītis*” [Pēteris Supe] vispirms sazinājās tieši ar B. Slucki. Tomēr abu domas par cīņas taktiku nesakrita. “*Cinītis*” bija par sarkano un viņu pieredzīgo apšaušanu, bet B. Sluckis tam pretojās. Viņš piekrita māju aplaupīšanai, bet ne slepkavošanai. “*Vienreiz Slucks “Cinim” prasīja – vai tu Dievam ar tici, ka aicini slepkavot cilvēkus?*”

“*Cinītis*” bija neliela auguma, lepns. Krievu valodu neprata. Ļoti daudz staigāja apkārt, uzturot sakarus ar citām grupām. “*Cinītis*” sevi pārāk daudz izcēla. Ar B. Slucki konfliktēja ietekmes dēļ – “*Cinītis*” gribēja komandēt partizānus kā armiju, bet pārējie teica, ka viņš taču neprot, jo nav dienējis. Vācu laikā “*Cinītis*” “*spaidīja vietējos ar nodokļiem*” un nedeva nekādas atlaides. Viņa brālis Dominiks pēc ieslodzījuma apprecējās ar ukraiņieti un apmetās Viļakā. Viņš *lāģerī* bija liels runātājs. Laikam visa ģimene tāda,

jo "Cinītis", būdams mazpulku vadītājs, dažādu sanāksmju un salidojumu laikā arī ļoti gari un ilgi runāja: *"Jau vakars. Mums, meitenēm, jau garlaicīgi – kam nāk miegs, citām atkal dejot gribas, bet Pēteris tikai runā un runā – tas būs jāstāda, to mēs audzēsim... Pat neredz, ka neviens vairs neklausās."*

"Vārpam" [Antonam Circānam] bija mierīga daba. Nekāds trakais nebija. Arī viņš daudz staigāja apkārt." Prata visu nepieciešamo mierīgi izskaidrot citiem partizāniem.

"Bismarks" [Kazimirs Cirčenis] legalizējās pēc kaujām, bet čekisti viņam iedeva ieroci un teica, lai iet atpakaļ uz mežu un nodod "Cinīti" un Slucku. Ja nevar nodot, tad lai nošauj pats." Bija pat inscenēta "Bismarka" bēgšana no cietuma. Mežā viņš visu izstāstīja un zvērēja nevienu nenodot un nenogalināt. Partizāni viņam neticēja un kādu laiku nelaida pat pēc pārtikas.

Priesterim Ludvigam Štagaram partizānu vidū bija ietekme. Dievkalpojumi "Saliņu mītnes" baznīcā notika katru rītu. L. Augustāne uz baznīcu negāja, tāpēc L. Štagaru gandrīz nesatika. Ārpus dievkalpojumiem viņš īpaši pa nometni apkārt nestaigāja. Uz baznīcu iet viņai nebija laika – vajadzēja vārtīt putru, bet tēvs mācīja špicēt un citas medicīniskas lietas. Mežā bieži vien bija uztraukums, īpaši par tiem, kuri aizgājuši "uz malu" pēc pārtikas. Ja gājiens un atgriešanās bija veiksmīga, bunkura baznīcā L. Štagars noturēja dievkalpojumu.

Vincs Vancāns ["Strongovs", 1912–1950] bija *"dūšīgs puisis un balamute"*. Viņš prata uzjautrināt pārējos, kad kritās vispārējais noskaņojums. Bieži jokojā, lai laiž "uz malu", jo gribot iet pie brūnēm.

Staņislavs Barkāns pirms kara un kara laikā bija mežsargs Vidzemē. Pēc kara pārcēlās dzīvot uz Svīlpovas sādžu. Negāja Sarkanajā armijā, bet pievienojās partizāniem. Viņš turējās kopā ar B. Slucka brāli Marianu.

Tekla Dukovska mežā iegāja brāļa dēļ. Pēc uzbrukuma bunkuram viņa ilgi gulēja sniegā un apsaldēja kājas. Tās nācās amputēt. Tagad dzīvojot Gulbenē, pensionātā.

Partizāni ar uzvārdu Žogota bija vairāki. Vienam līdzī "Saliņu mītnē" bija sieva un trīs mēnešus vecs bērns. Viņš krita Stampaku kaujā: *"Es atceros, kā viņa sieva ar bērnu rokās toreiz raudāja pie kapa bedres..."*

Jānis Liepācis (1915–1953) bija B. Slucka draugs – viņi abi gadu bija virsdienestā Siguldas 1. kājnieku pulkā un kopā bēga arī no Litenes. J. Liepācis bija kaprālis. Mežā viņi visur gāja kopā. J. Liepača sievu deportēja.

L. Augustānes māšas arī kādu laiku bija mežā. Eleonora Romāne legalizējās uzreiz pēc tēva nāves kopā ar Pauli Plešanovu. Vēlāk māšas dzīvoja Cēsīs, no kurienes tika deportētas.

Kopā ar B. Slucki mežā uzturējās arī "Boļšaks" [Aleksandrs Plešanovs].

Viktors Audzevičs ["Stenders", 1901–?] mežā bija kopā ar sievu. Vācu laikā viņš bija šucmanis.

Malvīne Logina legalizējās drīz pēc Stampaku kaujas, jo bija kritis viņas draugs Jānis Zondaks.

Ādolfs Klimovičs laikam bija no Tereškovas sādžas. Arī šucmaņos dienēja.

“Zibens” [Ādolfs Upītis, 1920–1951] ar savu tēvu un brāļiem darbojās Liepnas apkārtnē. “Zibens” staigāja, bruņojies ar ložmetēju.

“Tarzāns” [Jānis Sprukulis, 1912–1950] tika nošauts mežā.

“Jaunais” [Arvīds Viksniņš, 1920–1954] staigāja kopā ar P. Supi.

“Mazais” [Joahims Logins, ?–1950] vācu laikā bija “*rajonnijs*” [rajona vecākais].

Gruzdovā apbedīti divi nošauti partizāni, bet viņu vārdus L. Augustāne nezina.

Partizānu karš. Uz “Saliņu mītni” 1945. gada sākumā tika atvesta kāda sieviete, kas ap mītni staigāja. Viņa runāja krieviski. Partizāni viņu pratināja par nāciena iemesliem, un sieviete teica, ka lasot ogas – ziemā! Pēc nopratināšanas viņa pazuda. L. Augustāne nezina, kas ar viņu tālāk notika, jo sievietes partizānu tiesā nepiedalījās. Stampakos gandrīz visi partizāni bija tiesas prokurori vai tiesneši. Grupai bija pievienojušies arī trīs krievu zaldāti, it kā no Baltkrievijas. Viņus bieži sūtīja pēc pārtikas, jo tā bija drošāk.

L. Augustāne nezina, vai “Saliņu mītnēs” partizāniem bija rācija.

Karaspēks “Saliņu mītni” ielenca jau iepriekšējā vakarā pirms uzbrukuma. Vairāki partizāni, to vidū “Cinītis”, ar pajūgiem devās pēc pārtikas un visi atgriezās piedzērušies. Iebraucot mežā, uzdūrās aplencējiem. Viens prasījis: “*Куда вы?*”^{*} – uz ko “Cinītis” arī krieviski atteicis: “*Да пошел ты...!*”^{**} – un grupa turpināja ceļu. Sadursmes nebija, jo krievi domāja, ka satikuši savējos. Uzbrukums sākās nākamajā rītā [1945. gada 2. martā] pilnīgi negaidīti. No rīta vēl bija mise, uz kuru gāja sievietes. Atskanēja šāvienī. B. Sluckis aizskrēja pie “Cinīša” un sauca: “*Пēтер, криви jau pie posteņiem, aplenc nometni!*” “Cinītis” neticēja: “*Ko muldī, traks esi?*” Pa to laiku tika nošauts sargs pie pirmā posteņa. Sargs nebūtu kritis, ja uzbrucēji būtu laikus pamanīti, jo pēc attapšanās partizāni ļoti sīvi pretojās. Uzbrucēji nemaz netika līdz galvenajām mītnēm, tikai līdz priekšējiem posteņiem. Kauja ritēja visu dienu. Krita kādi divpadsmit partizāni – tie, kuri stāvēja posteņos, to skaitā minētie krievu karavīri. B. Sluckis pārējiem teica, ka jāatkāpjas vakara krēslā. Pēc izlaušanās no aplenkuma partizāni pārgāja pāri ceļam uz Kupravas pusi. Pajūgos veda ievainotos. Tad sadalījās sīkāk un izklīda pa saviem pagastiem. B. Sluckis, viņa brālis Marians un L. Augustāne palika kopā.

Pēc kaujas sakari ar “Cinīti” pārtrūka. Partizāni darbojās mazākās grupās. Drīzumā M. Sluckis izgāja “*uz malu*”, acīmredzot legalizējās. B. Sluckis atteicās legalizēties, kā arī L. Augustāne: “*Es padomāju – nu kā es atstāšu viņu vienu?*” Pēc kāda laika B. Slucki ievainoja kājā, ejot pēc pārtikas. Visticamāk, ka tā bija nodevība. L. Augustāne centās

* “Uz kurienu?” (*Krievu val.*)

** “Ej tu...” (*Krievu val.*)

ārstēt, kā nu prata, taču bija bojātas dzīslas, un kāja kļuva mazkustīga. Arī V. Romāns teica B. Sluckim, ka kāja vairs labi neklausīs.

Partizānu vidū bija kāds puisis, kurš agrāk dzīvoja Viduču sādžā kopā ar savu māti. Viņš nebija latgalietis un runāja literārā latviešu valodā [Alberts Brilts, 1921–?]. Māte [Emīlija Brilta, ?–1945] neizturēja regulārās pratināšanas un pateica čekistiem, ka dēls ir mežā. Kad to uzzināja “Cinītis”, viņš pavēlēja partizānam nošaut māti. B. Sluckis kategoriski bija pret to un teica, lai puisis ved māti uz mežu un dzīvo mierīgi. “Cinītis” bija pārliecināts – nodevība bijusi vienreiz, būs arī otro reizi, un sievietē atvedīs čekistus uz mežu. Partizāns iavedis māti mežā, aizsējis viņai acis un teicis, ka viņam dota pavēle nošaut sakarā ar nodevību. Māte atteikusi: “*Nu tad šauj, dēls...*” Drīz pēc tam arī šis partizāns no “Saliņu mītnes” pazudis. L. A. pieļāva domu, ka viņu nolikvidēja. [Šī informācija neatbilst patiesībai. A. Brilts tika arestēts 1952. gada 28. februārī.]

Pēc šī notikuma citi partizāni “Cinītim” teica: “*Tu, susliks tāds! Ne tu esi armijā bijis, nekā.*” Uz to “Cinītis” jautāja, vai viņi aizstāvēt nodevējus. Partizāni “Cinīša” pavēlēm klausīja, lai gan ikdienā viņiem bija vairāk darīšanu ar B. Slucki. Viņš vadīja kaujas un piedalījās tajās, jo bija dienējis armijā, prata krievu un vācu valodu.

Reiz partizāni uz ceļa rekvizēja krējumu, kas vests no Viļakas pienotavas uz Balviem. Krējumu izlēja, bet vedējai – komjaunietei pavēlēja kāpt tukšajā mucā un braukt tālāk. Situācija neesot.

Partizāni regulāri pārgērbās par sarkanarmiešiem vai čekistiem. Visbiežāk, ejot “*uz malu*” pēc pārtikas, jo tad varēja būt droši, ka neviens netraucēs. Atbalstītāju mājās viņus bieži cienāja arī ar alu un šņabi: “*Svētūļi mēs nebijām – ja bija ko iedzert, tad arī iedzēra.*”

Vēlēšanu dienās partizāni plēsa plakātus un dokumentus vēlēšanu iecirkņos.

Kāds B. Slucka radnieks bija milicis. Sākumā viņš palīdzēja, bet vēlāk to pārtrauca.

Nelegālo avīzi drukāja ar rakstāmmašīnu. Redaktors bija “Kārlēns” [Vilis Toms]. Avīze saucās “*Māras Zeme*”.

B. Sluckis ar savu grupu uzturējās Stampaku mežā – tas ir ļoti liels, Žīguru pusē. Viduču mežā bija kauja – visi partizāni dzīvi izbēga un pārgāja pāri ceļam. Pēc “Cinīša” nošaušanas [1946. gada 1. aprīlī] nobāzējās Brontu mežā un nekur citur vairs negāja. Iekšlietu ministrs Augusts Eglītis brauca uz turieni, lai satiktos ar B. Slucki un aicinātu legalizēties. Viņš solīja, ka visi paliks dzīvi, nevienam neaiztik. Varbūt vienīgi izsūtīs, bet tad vismaz būs kopā ar ģimeni. B. Sluckis uz tikšanos negāja, jo uzskatīja par labāku krist mežā. Viņš bija pārliecināts, ka no nāvessoda neizbēgs.

Gājienos pie citām grupām un akcijās B. Sluckis sievu līdzi neņēma un arī nestāstīja par savām gaitām: “*Sievietēm tādas lietas nav jāzina!*” Viņš mēdza būt projām vairākas dienas. Pēc atgriešanās no pārgājieniem vīrieši apspriedās tikai savā starpā.

Fedotovu ģimenes apšaušanā B. Sluckis nepiedalījās.

Par 1949. gada 25. marta deportācijām partizāni uzzināja no *istrebīķeļiem*. Pēc tam viņi rīkoja atreibības akcijas, ieskaitot māju dedzināšanu. Bija arī tādi gadījumi, kad krievi nodedzināja izvesto mājas un iekšā sadega bērni, kas no izvešanas slēpušies.

Partizānu tuviniekus un atbalstītājus čekisti apšāva lielākā skaitā nekā partizāni sarkanos. "1945. gadā krievus neaiztīka. Partizāni klusām atnāca uz mājām pēc maizes, un tas arī viss." Atriebību izvērša vēlāk, īpaši pēc 1949. gada 25. marta.

Nošautos partizānus parasti nometa Viļakā, krustojumā, kur iet ceļi uz Balviem, Liepnu utt. Agrāk tur atradās ebreju kiosks. Līķi parasti gulēja vienu nedēļu. Tur bija gan "Cinītis", gan "Vārpa", gan daudzi citi.

Pēdējos gados B. Sluckis ar sievu dzīvoja mežā divi vien. Viņus čekistiem nodeva tie paši cilvēki, kas agrāk gādāja pārtiku.

Pirms sagūstīšanas [1953. gada 15. janvārī] B. Sluckis nošāva vienu čekistu. Viņš teica, ka dzīvs nepadosies, un solīja vispirms nošaut sievu, bet pēc tam nošauties pats. Čekisti domāja, ka šāvēja ir L. Augustāne, jo viņai rokā bija pistole. Par to viņu sagūstot nežēlīgi sita. B. Slucki aizveda dziļāk mežā, un no turienes bija dzirdams sitienu troksnis un vaidi. L. Augustāni noguldīja ragavās un apsedza ar brezentu, lai nebūtu redzams, ko ved. Vīrsū uzsēdināja lielu suni. "Zaldāti virsniekam rāda uz mani un prasa: "Даў, мы ее..."* Nu, piesmīet gribēja, bet virsnieks neļāva." L. Augustāni aizveda uz Viļakas kapucīnu klosteri, kur atradās čeka [vai milicija], un ievietoja pagrabā. Tas bija pilns ar žurkām. Pasniegto ēdienu L. Augustāne neņēma, jo baidījās, ka tam pievienotas kādas zāles un viņa sarunās nezina ko. Nākamajā dienā atnāca feldšeris Mačāns un pārsēja sasto galvu. Viņš L. Augustāni žēloja, teikdams, ka viņai tagad tā jācieš vīra un tēva dēļ. Tajā pašā dienā abus aizveda uz Daugavpili. Uz ielas Stampaku kaujā nošauto sarkanarmiešu atraitnes kļiedza, lai sagūstītos Sluckus publiski pakar Viļakas tirgus laukumā.

Kāds čekists B. Sluckim pēc aresta teica, ka 1941. gadā vajadzējis nākt līdzī uz Krieviju, nevis bēgt.

Daugavpilī cietuma uzraudze lika L. Augustānei izmazgāt telpas ceturtajā stāvā un parādīja kameru, kurā bija ieslodzīts vīrs. Pēc tam uzraudze teica, ka viņš nošauts un aprakts netālu no Daugavpils, Stropu mežā. [Šī informācija neatbilst patiesībai. B. Sluckim nāvēssodu izpildīja Maskavā.]

Ieslodzījumā L. Augustāne pavadīja desmit gadus, pēc tam vēl divpadsmit gadu dzīvoja un strādāja Sibīrijā šūšanas cehā, jo nedrīkstēja atgriezties Latvijā. Tur arī sapelnīja pensiju. 1977. gadā L. Augustāne atgriezās Latvijā un dzīvoja Rankā pie māsām.

* "Atļauj, mēs viņu..." (Krievu val.)

“Par maz partizāni pēc kara Viļaku tīrīja! Viss pilns ar krieviem, pat nepatīkami braukt uz turieni. Agrāk nekad mājām apkārt nebija žogu, bet tagad gandrīz visas mājas kā krieviem – ar žogiem...”

Cita informācija. 1940. gadā, Sarkanajai armijai ienākot, karavīri bija izslāpuši un noputējuši. Cilvēki nāca ar ūdeni un gribēja padzirdīt, bet poļitruki aizliedza karavīriem ņemt, jo baidījās, ka vietējie noindēs. Aizsargi toreiz apsargāja tiltus, lai Sarkanā armija bez traucējumiem var pārvietoties.

Sarkanarmiešus nometināja Viļakas garnizonā. Drīzumā viss garnizons smirdēja pēc zirgu un cilvēku mēsliem. Tos gāza upē, un sāka sprāgt zivis. Latvijas laikā garnizonā viss spīdēja un laistījās, kā arī bija puķu dobes.

Pirms kara Viļakā dzīvoja daudz ebreju. Lielākā daļa bija bagāta. V. Romānam ar viņiem bija labas attiecības. Viens otrs ebrejs bažījās, ka komunisti noteikti atņems viņiem visus īpašumus. V. Romāna tēvs ar vietējiem ebrejiem galvenokārt sarunājās vācu valodā.

1941. gadā ebrejus uz nošaušanas vietu dzina vietējie iedzīvotāji. *“Šāvēji bija glīti, gara auguma puīši. Viņiem prasīja – no kurienes, un tie teica, mēs no Kurzemes. Mugurā smuki, melni uzvalki.”* Gan vedēji, gan šāvēji bija piedzērušies. Viļakas slimnīcā pie V. Romāna ieradās ārsts Anšmits no Alūksnes, kurš pēc tautības bija vācietis. Viņš teica: *“Vili, vajag norakstīt priekš šītiem pudeli spirta.”* Pēc brīža atnāca seši ebreju šāvēji un spirtu izdzēra. Tad viņiem šķita aizdomīgi, ka Anšmits un V. Romāns sarunājas vāciski. Viens no šāvējiem jautāja: *“Kāpēc jūs vāciski runājat? Varbūt žīdi esat?”* Bija gatavi abus vest līdzī un nošaut, taču ārsti ieskaidroja, ka viņi ir vācieši, nevis ebreji. Pēc slepkavošanas Viļaka palika pustukša – nebija vairs daudzu veikalu, kā arī restorāna. Pēc kara ebreju mājās ievācās migranti no Krievijas.

Vācu laikā no Viļakas slimnīcas izbēga divi karagūstekņi – Sarkanās armijas virsnieki, kurus tur ārstēja. Viņiem bija līdzzinātāja – slimnīcas darbiniece Anna – komjauniete. Viņa par gaidāmo bēgšanu pastāstīja V. Romānam, kurš atteica, lai dara vienalga ko, tikai lai viņam nestāsta: *“Dariet tā, lai es neko nezīnu.”* Karagūstekņi izbēga no otrā stāva – viņiem bija virve, kā arī Annas sagādātas kleitas. Palātas durvis apsargāja policisti. Viņiem bija aizliegts iet palātās un sarunāties ar gūstekņiem, taču neviens nedomāja, ka var bēgt pa logu. Beigās sargus padarīja par vainīgajiem, jo neviens no personāla neko nezīnāja.

Viļakas pareizticīgo priesteris pēc kara bija iebrucējis no Ukrainas. Viņam nebija ne sievas, ne bērnu. Viļakā viņš ieradās ar vienu koferīti, bet aizbraucot iedzīvi veda ar trim mašīnām.

Kapucīnu mūks Kārlis Gumpenbergs (1904–1984) bija gara auguma vācietis. Mežā viņš netika redzēts.

Priesteris Antons Skromanis (1904–1947) laulāja B. Slucki un L. Augustāni. Viņš bija B. Slucka draugs un mēdza lūgt, lai B. Sluckis dabū no L. Augustānes tēva spirtu – it kā zāļu gatavošanai. Patiesībā A. Skromanis mīlēja iedzert. V. Romāns pukojās, ka pārāk bieži nākas norakstīt spirtu, un daudz nedeava.

Arī priesteris Andrejs Ābeltiņš (1891–1958) mēdza iedzert. Šņabis viņam vienmēr bija mājās. Ļaudis runāja, ka A. Ābeltiņš sadarbojas ar čeku. Kad viņš teicis sprediķus Viļakas baznīcā, neviens čekists nenāca klausīties, taču citam priesterim vienmēr bija kāds *stukačs* dievkalpojuma laikā.

Priesteris Pēteris Rudzītis (1898–1968) pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma bija Viļakas prāvests. Reiz, nākot no baznīcas, viņu mēģināja nožņaugt – uzmeta uz galvas pufaiku un smacēja.

Vēl pirms kara priesteris Jāzeps Razmuss (1906–1975) ticības mācības stundās bērniem teicis, ka viņi piedzīvos 2000. gadu un tad pasaulē būšot briesmīgas jukas...

Mihalīna Supe (1923). Intervēta Bauskā 2002. gada martā.

Pievienošanās nacionālajiem partizāniem. Kara beigās Abreni sabombardēja un M. Supes brāli Pēteri pārcēla uz Balviem. Laikam no turienes viņš nokļuva Vācijā. Pirmajā atgriešanās reizē, 1944. gada vasarā, viņš sarunājās tikai ar tēvu. M. Supe sarunā neklausījās, bet visi mājinieki bija priecīgi un satraukti par Pētera atgriešanos. Tēvs sākumā nevēlējās, lai dēls dodas projām, un ierosināja noslēpties turpat. Solīja pat izrakt mājās slēpni. Pēteris tam nepiekrita, teikdams: “*Tēti, vai tad es esmu pele?*”

Stampaku kaujas dienā bija slikts laiks – sniga un puteņoja. Supju mājā Aizgalienas sādžā logi dārdēja no 8 rītā līdz 20 vakarā, jo taisnā līnijā līdz “Saliņu mītnēm” bija tikai pieci seši kilometri.

1945. gada vasarā mājā atradās M. Supe ar māsām Genovefu un Aldonu. Vecāki bija aizbraukuši uz baznīcu. Mājā ielauzās trīs čekisti, bet vēl divi stāvēja pie pajūga. Vispirms pārmeklēja māju, meklējot partizānus, bet pēc tam lika meitenēm braukt līdzi – viņas esot arestētas. Māsas saģērbās un, ceļos nometušās, noskaitīja Tēvreizi. Pēc tam visi sasēdās pajūgā – kopā astoņi cilvēki. Pa ceļam tika sadabūts otrs pajūgs, kurā iesēdās un aizbrauca trīs čekisti un Aldona. Pirmais pajūgs, kur bija divi čekisti, M. Supe un Genovefa, uz ceļa satika pretimbraucošos vecākus, kuri atgriezās mājās. Sākumā tēvs Vincents Supe pat nepazīna meitas, jo abas bija nobijušās un pārvērstām sejām. M. Supe uzrunāja tēvu, un tad viņš pazina. Čekisti pārbaudīja dokumentus un teica, ka tēvs arī esot arestēts.

Dokumentu pārbaudes laikā V. Supe sagraba vienu no čekistiem aiz rīkles un sāka žņaugt. M. Supe pamanīja, ka otrs čekists mērķē uz tēvu ar automātu, un metās tam virsū. Viņa centās ieroci pagriezt un turēt tā, lai tēvam netrāpītu. Automātu izdevās izsist čekistam no rokām, un tad M. Supe nogāza viņu zemē un neļāva paņemt

naganu: *“Spēka man bija diezgan. Es pusdienas toreiz biju labi paēdusi. Tas čekists bija piespiests pie zemes kā vardīte.”* Viņš spēja vienīgi kost M. Supei pirkstā. Šajā brīdī pa ceļu brauca vietējais iedzīvotājs Mednis. Viņš redzēja notiekošo un nāca V. Supem palīgā. Par abiem čekistu pieveica. V. Supe viņu nodūra ar dārzniecības nazi, kuru vienmēr nēsāja līdzī. Otrs metās bēgt – *“aizlaidās kā putns”*. Automātu M. Supe iemeta grīslī pāri ceļam.

M. Supes māte un māsa Genovefa cīņiņā nepiedalījās, jo aizbēga jau pašā sākumā.

Vēlāk izrādījās, ka tuvumā, Klešniku mežā netālu no “Garā” [Aloiza Šaicāna, 1911–1948] mājām, bija “Cinītis” [Pēteris Supe], “Vārpa” [Antons Circāns] un “Garais”. Šāvienus viņi dzirdējuši, bet, kas īsti noticis, to uzzināja vēlāk.

Nākamajās dienās arestēja vairākus apkārtnes iedzīvotājus, kuriem ar notiekošo nebija nekāda sakara. Arestēja arī Jezupu Smušku – slimīgu cilvēku. Pēc tam nodedzināja Supes ģimenes māju Aizgalienā, kā arī to māju, pie kuras notika cīņiņš ar čekistiem. Dzīvs palikušais čekists, to redzot, priecājās un uz ceļa lēkāja.

Informācija par nacionālajiem partizāniem. Partizāni sevi sauca par *“partizāniem”*, nevis *“mežabrāļiem”* vai kā savādāk.

Pēc “Vārpas” nāves partizānus vadīja “Siliņš” [Oļģerts Melderis, 1926–1949], bet pēc viņa – “Indulis” [Bronislavs Sluckis].

Ludvigs Štagars bija nopietns, sirsnīgs, ļoti kluss un pazemīgs. Nosodīja laupīšanu – labāk esot palūgt cilvēkiem pārtiku vai pašiem mežā kaut ko nomedīt. Viņš pastāvīgi kaut ko darīja – pina kārklu vīzītes vai darināja priekšmetus no klūdziņām. Reiz viņš uzmūrēja no māliem mazu ceplīti un to kurināja. “Cinītis” toreiz aizrādīja, ka tas ir bīstami, jo redzami dūmi. M. Supe vienā grupā ar L. Štagaru dzīvoja apmēram septiņas nedēļas – no 1945. gada 15. jūnija līdz vecāku nošaušanai. Šajā laikā viņa, tāpat kā citi partizāni, gāja pie grēksūdzes. L. Štagars lika ilgi skaitīt lūgšanas, kā arī visas trīs rožukroņa daļas. Vīrieši jau kļuva nepacietīgi, bet arī L. Štagars pats tik sirsnīgi lūdzes, ka nācies paciesties. Viņam bija kāda iekšējīga slimība. Meitenes ķēra mazas vardītes, kuras priesteris dīrāja, cepa uz ugunsкура un ēda. Ieslodzījumā M. Supe ar L. Štagaru nesatikās.

Prāvests Pēteris Vaivods (1913–1997) M. Supei pēc atgriešanās no ieslodzījuma stāstīja par L. Štagara iekrišanu. Viņš, nelegāli dzīvodams, noturēja dievkalpojumus. Sanākušajiem piekodināts, lai nepļāpā, taču vecenītes to nespēja ievērot. Vārds pa vārdam, kamēr arī čekai nāca ausis [ši informācija neatbilst patiesībai].

“Pumpura” [uzvārds nav zināms], “Kalpaka” [uzvārds nav zināms] un vēl viena grupa darbojās Katlešu un Liepnas apkārtnē. Ar čekistiem viņi nerēķinājās.

Braši vīri bija “Stankeviča” [Nikolaja Lomanova] grupas krievi: *“Uguns, ne vīri! Čekistiem varēja mierīgi rīkli ar nazi pārgriezt.”*

Šķilbēnu puses partizāni M. Supes atmiņā arī palikuši kā *“braši puiši”*.

“Tropu” [Jāni Siliņu, 1917–?] Stampaku kaujā ievainoja kājā.

“Linga” [vārds nav zināms] nodeva “Tropu”, kad abi kopā gāja uz Vidzemi [informācija nav precīza].

“Rūzvelts” [vārds nav zināms] pievienojās partizāniem, lai meklētu piedzīvojumus, jo nepieciešamības viņam nebija. Viņš bija “Kangara” [Viktora Krasovska, 1924–1946] grupā. Gara auguma, slaidis un izskatīgs. Jautrs pēc dabas un labi runāja latviešu valodā. Tika ievainots. M. Supe nezināja, kur “Rūzvelts” vēlāk palika. To, ka viņš esot *“popa dēls”*, partizāni runāja savā starpā, bet precīzi neviens nezināja. Nav arī zināms, vai viņš bija no Viļakas, Liepnas vai Kupravas. Nav taisnība, ka “Rūzvelts” bija dzērājs un aplauptja iedzīvotājus uz partizānu rēķina. To izfantazēja Gunārs Birkmanis, lai lasītājiem būtu interesantāk.

Benedikts Mednis (?–1950) iegāja mežā 1945. gada vasarā kopā ar M. Supes ģimeni. Nošauts nodevības dēļ 1950. gada janvārī, tolaik būdams “Boļšaka” [Aleksandra Plešanova] grupas sastāvā. Medņa dēls [Bronislavs, ?–1950] arī mežā krita. Sieva un meita ar svešiem dokumentiem pārcēlās dzīvot citur, bet čekisti viņas atrada un arestēja. Meita izcietā sodu Vorkutā, bet sieva – Karagandā.

“Strongovs” [Vincentis Vancāns] mežā M. Supei bija kā tēvs. Viņa meitas tolaik vēl bija mazas. Tagad vecākā meita Veneranda, kura dzīvo Rīgā, mēdz satikties ar M. Supi. “Strongova” sieva Anna bija runīga, un viņai ļoti patika papļāpāt.

Par “Franklinu” [Franci Dukovski] M. Supei ir dažādas atmiņas. Pēc iekrišanas viņš nodeva savus atbalstītājus – krievus. Kāda večiņa uzturēja sakarus ar “Franklinu”, “Bismarku” [Kazimiru Circeni], “Mārtiņu” [Staņislavu Dortānu, ?–1947] un “Trocki” [Ivanu Titovu]. Visi kopā bieži dzēra. Arī šo večiņu uzrādīja čekistiem [informācija nav precīza]. “Franklins” mēģināja draudzēties ar M. Supes māsu Genovefu.

Ar “Kaulu” [Bronislavu Loginu, 1920] M. Supe bija vienā grupā. Viņa publicētajās atmiņās par 1946. gadu ir daudz muļķību. Patiesībā M. Supe apšaudes laikā aizbēga kopā ar “Jauno”, nevis tika aizvesta uz atbalstītāju māju, kā to raksta “Kauls”.

Viena partizāna, iespējams, Dortāna māsu čekisti apcietināja. Pēc atbrīvošanas viņa ieradās mežā un centās pierunāt brāli legalizēties. Grupā viņa uzturējās apmēram vienu nedēļu, bet tad uzradās čekisti. Minētā sieviete krita. “Sniegs” [iespējams, Vīksna], gulēdams sniegā, dzirdēja čekistus žēlojamies, ka viņi nošāvuši savu *“špionku”*.

“Tērauda” [Heinrihs Auseklis] dzīvesvietu pirms kara M. Supe nezināja, jo par tādām lietām konspirācijas nolūkos neinteresējās.

Eduards Krakops [“Jūrnies”, 1917–?] pēc atgriešanās no nometnes uzcēla sev Ogrē mājiņu. Par viņu tiešām runā dažādi, un nevar saprast – bija *“stukačs”* vai nebija...

Zenta Liepiņa bija E. Krakopa sakarniece. “Cinītis” izdomāja viņas segvārdu – “Žubīte”.

Ar Leontīni Slucku M. Supe ēdusi zupu no viena katla.

Eleonoras Romānes segvārds bija “Ingrīda”.

Sakaru ar Tilžas puses partizāniem M. Supei nebija.

Partizānu karš. Mežā bija grūta dzīve tiem, kuriem nebija tuvinieku – tad nav ne svaigas maizes, ne cita atbalsta. Nav arī kur palikt, ja izsīt no bunkura.

Čekisti Ziemeļlatgalē nodedzināja daudzas mājas. Lugu sādžā kādā mājā sadega arī divas māšas, jo nenāca ārā...

Uz partizānu rēķina daudzi laupītāji. Īpaši iecienīta šāda nodarbošanās bija tajās vietās, kur bija daudz partizānu, un par to bija zināms.

“Jaunais” [Arvīds Vīksniņš] sākumā bija partizānu sakarnieks, bet vēlāk kļuva par grupas vadītāju. Reiz, aizejot uz Vidzemi, “Cinītis” lūdza, lai “Jaunais” pieskata M. Supi līdz viņa atnākšanai. Otru māsu – Genovefu “Cinītis” aizveda uz “Kārlēna” [Viļa Toma] grupu. No Vidzemes “Cinītis” vairs neatgriezās, un M. Supe palika pie “Jaunā”. Ziņas par brāļa Pētera bojāeju gāja “*pa gaisu un zemi*”, taču sākumā no M. Supes to centās slēpt. Viņa tajā laikā redzēja sapni – liela egļu nolūza un nokrita tieši bunkuram pie durvīm. Pēc tam viņai par brāļa nāvi pastāstīja “Vārpa”.

Kādu laiku “Vārpa”, “Garais”, “Siliņš”, “Jaunais” un M. Supe prātoja par bēgšanu uz Zviedriju. Pētīja karti. Nekādus sakarus neuzņēma, jo pasākums palika iecerē līmenī.

M. Supe pa grupām apkārt staigāja maz. To vairāk darīja “Jaunais”. Sākumā viņa šur tur aizgāja, bet tad citas mežā esošās sievietes sāka runāt: “*Ja “Cinīša” māšas iet pa grupām, tad kāpēc mēs nevaram?*” Pēc tam M. Supe centās vairs nekur neiet. Viņai bieži uzticēja stāvēšanu postenī. Labās dzirdes dēļ M. Supe spēja atšķirt, kas tuvojās – vāvere, putns vai čekists. Ja viņa sāka ausīties un uzmanīties, tad vienmēr tuvojās kaut kas aizdomīgs. Partizāni teica: “*“Kajja!” [M. Supes segvārds] var uzticēties.*”

“Cinītis” aicināja partizānus ievērot slepenību un nevienam neuzticēties. Lietoja segvārdus, nevis uzvārdus, lai iekrišanas gadījumā grūtāk atšifrēt. M. Supe šos brāļa padomus ievēroja stingri, bet “Jaunais” ne tik ļoti – viņš bija uzticīgāks un plāpīgāks. M. Supe neuzticējās un lieku nerunāja.

“Jaunais” mēdza iet pie trim atbalstītājiem – Viļa Cīruļa, Jāzepa Smuškas un Jāņa Kokorēviča. J. Smuška bija iestājies komjaunatnē. Savukārt J. Kokorēviču čekisti vadāja pa mežu, lai viņš uzrādā M. Supes un “Jaunā” bunkuru, taču viņš atrašanās vietu nezināja.

M. Supei palīdzību sniedza māšas Arcistovas – krievietes no Purvmalas pagasta. Vienu no viņām sauca Natālija, bet otru laikam Polīna. “Jaunajam” bija arī radi – Zigfrīds un Vīkstīņš, kuri palīdzēja.

Bunkurā, kur M. Supe un "Jaunais" dzīvoja vieni paši, nebija apkures. Viņiem bija pīruss. "*Vislabākā slēptuve ir mežs – tajā tik smuki kalniņi, var aliņas izrakt.*" Slobodkas mežā dzīvojot, M. Supes un "Jaunā" bunkuram uz durvīm auga eglīte. Vēlāk M. Supe par to "Ogam" [Pēterim Loginam, 1927] stāstīja: "*Mēs tavā mežā dzīvojām, kamēr tu pa Vidzemi daudzījies.*"

Tajā dienā, kad krita "Balodis" [Vitolds Kokorēvičs, 1927–1950], čekisti ielenktos partizānus dzina no 9 līdz 16 [1950. gada 24. marta kauja mežā pie Vecumu stacijas]. "Jaunais" teica, ka atšaudoties jāmēģina tikt pāri ceļam. M. Supe bija bruņota ar *valteru*. Visapkārt bija dzirdama čekistu bļautīšanās un suņu riešana. Čekisti šāva ar sprāgstošajām lodēm. "Balodis" pēkšņi skrēja atpakaļ un tika nošauts, jo uzskrēja slēpnim. M. Supei un "Jaunajam" ievainojumu nebija, lai gan drēbes viņai bija sašautas.

Pēdējie sakari ar citiem partizāniem abiem bija 1952. gadā. M. Supe atcerējās tikšanos ar "Boļšaku".

Ar V. Cīruli bija sarunāts, ka 1954. gada 20. aprīlī "Jaunais" pie viņa ies pēc salabotās radiolas. Priekšā bija slēpnis, un "Jaunais" krita. Viņš atšaudījās ar savu parabellumu.

Drīz pēc tam M. Supe iznāca no meža, J. Kokorēviča māsa iedeva viņai kurpes un pavadīja uz Žīguru dzelzceļa staciju. Atvadoties viņa lūdza, lai M. Supe nevienam nestāsta, ka Kokorēviči viņu atbalstīja. Viņa lūgumu izpildīja. Atgriezusies no Vorkutas, M. Supe apciemoja J. Kokorēviču. Viņš bija stipri nodzēries.

Dobelē un Rīgā pēc apcietināšanas pret M. Supi izturējās labi un viņai neko daudz neprastā. Viļakas čekisti viņai rādīja "Jaunā" pēcnāves fotogrāfiju. Bija redzams liels ložu caurums krūtīs. Arī papīri kabatas grāmatiņā bija sašauti. Čekists Vinokurovs M. Supei lepni teica: "*Это моя рука дырку сделала!*"* Vēl tajā pratināšanas reizē Vinokurovs sita M. Supei pa degunu. Citā pratināšanā Vinokurovs daudzīja M. Supes galvu pret sienu. Viņu pratināja divas dienas bez atpūtas. Lika arī stāvēt kājās. M. Supei zuda ēstgriba, un viņa atteicās no atnestās maizes un ūdens.

M. Supe pratināšanu laikā saprata, ka J. Smuška un V. Cīrulis sadarbojušies ar čeku, jo pratinātāji bieži abus pieminēja. Tomēr viņa par abiem neko neteica. V. Cīruļa māsa Vilma vēlākos gados centās M. Supi satikt, lai pateiktu, ka brālis neesot nodevējs.

Čekisti M. Supei nelika rakstīt nekādas autobiogrāfijas. Viņu sita un prasīja nosaukt atbalstītājus. Slēpšanās vietas un mītnes čekistus neinteresēja. Vēl prasīja nosaukt "*bandītus*", kuri 1945. gada vasarā palīdzējuši viņai un tēvam pieveikt čekistus. Bet neviena jau tur nebija.

* "Mana roka to caurumu uztaisīja!" (*Krievu val.*)

Pratināja tikai naktīs. Izmeklētājs Morozovs lamājās un draudēja, ka liks M. Supi nošaut, ja pēc stundas viņa neatzīsies. Viņa teica, lai labāk šauj tūlīt. Čekā M. Supe bija sešus mēnešus. Pēc tam ilgu laiku vēl arī cietumā.

Tiesā M. Supei nebija tulka. Krievu valodu viņa gandrīz neprata, tāpēc varēja notiesāt par visu ko.

Partizānu himna. To sacerēja vairāki partizāni – katrs savu pantiņu, pie tam atšķirīgās meldijās. Šo pasākumu vadīja “Vārpa”. Rezultātā sanāca vismaz seši panti, no kuriem M. Supe atcerējās tikai divus:

*“Bet, kad vaktēts bij’ bez sekmēm,
Eglīt’s “Cīņā” rakstu liek:
Nākiēt laukā, mežinieki,
Dosim maizi, darbaviet’.*

*Bet latvju zēni, kas brīvību mīlē,
Nespēs iespaidot mūs varmāku bars.
Tikmēr mežā lai rit mūsu dzīve,
Kamēr dūre šos varmākus skars!”*

Cita informācija. Priesteris P. Vaivods bija kluss pēc dabas, taču komunikablaķs, drošāks un laicīgāks par L. Štagaru. Viņš baznīcā nolasīja legalizācijas aicinājumu un arī pats aicināja partizānus nākt ārā no mežā. Daudzi arī paklausīja. P. Vaivods čekā esot spīdzināts. Vorkutā viņš laulāja M. Supes brāli Dominiku.

Priesteris Antons Skromanis ar “Cinīti” bija draugi jau kopš vācu laika. M. Supe arī viņu pazina – bija godavīrs. Partizāniem A. Skromanis esot sagādājis marles saites, medikamentus un pat rakstāmmašīnu. Legalizācijas aicinājumu baznīcā viņš nolasīja, taču pēc dievkalpojuma teica M. Supei, lai viņa partizāniem par to neko nestāsta. Viņš nemudināja partizānus legalizēties, jo uzskatīja, ka to nevajag darīt. Pēc M. Supes vecāku nāves A. Skromanis noturēja piemiņas dievkalpojumu. Viņš no vietējā fotogrāfa dabūja un gribēja atdot “Cinītim” fotogrāfijas, kur redzami nošautie vecāki. Priesteri nodeva “Olivers” [uzvārds nav zināms] ar savu draudzeni. Aculiecinieki stāstījuši M. Supei, ka A. Skromanis čekā nežēlīgi sists: “*Viņam putas nākušas no mutes; gandrīz pa sienām staigājis...*”

Tēvs Toms [Kārlis fon Gumpenbergs] bija gara auguma, vājš un noslēgts pēc dabas.

Ar kapucīnu mūku Miķeli Jermacānu (1911–1986) M. Supe satikās Vorkutā un pēc ilgiem gadiem varēja izsūdzēt grēkus.

Uzzinot, ka priesteris Antons Juhņevičs (1905–1947) legalizējies, “Cinītis” bija satriekts: “*Pēteris nespēja saprast, kā tā var – atstāt savu grupu!*”

Daudziem partizāniem bija nelāgi ap dūšu, uzzinot, ka priesteri no kanceles aicina pārtraukt cīņu un nākt ārā no meža.

Nacionālo partizānu atbalstītāju atmiņas

Arnolds Kazainis (1929). Intervēts Mārupes pagasta Jaunbātaravas mājās 2003. gada jūlijā.

Informācija par nacionālajiem partizāniem. Aleksis Delviņš [“Vilnis”, 1918–1947] no Silguldas sādžas tika nošauts. Viņa dēļ apcietināja atbalstītāju Ausmu.

Alfrēda Caunes [“Podiņa”, 1913–1947] līķi pēc nošaušanas čekisti nometa Mārupē pie aptiekas, bet mutē iesprauda *Belomor* papirosu.

Mežsargs Pēteris Ozols arī iemuka mežā. Zentai Bitānei (1908–?) no viņa piedzima bērns, kuru audzināt pieņēma A. Kazaiņa māte. Z. Bitāne iznāca no meža un vēlāk tika deportēta. Meitene – Vija Brihmane – tagad dzīvo Alūksnē.

Elmārs Egle no Mišku sādžas bija grāmatvedis, bet vēlāk mežniecības iecirkņa priekšnieks. Mežā viņš aizgāja finanšu nepatikšanu dēļ.

Jānis Bitāns [“Kaugurs”, 1918–1949] no Mišku sādžas mežā aizgāja pēc leģiona. Viņa ģimene nokļuva ārzemēs. Pēc nošaušanas J. Bitānu nometa pie Mārupes pieņotavas.

Jānis Liepacijs [“*kapteinis Skujņiņš*”, 1915–1953] gandrīz nošāva A. Kazaini, kurš mežā bija iegājis pačurāt. Balvu čeka J. Liepaci ilgi meklēja, kamēr atrada un nošāva 1954. gadā [patiesībā 1953. gadā]. Bija izstrādāta vesela operācija. Netālu no šaušanas vietas atradās mežsargs Staņislavs Kaļva, kuram lika ievietot mašīnā J. Liepača līķi un braukt līdz uz Balviem. S. Kaļvas meita mežā ieraudzīja asins peļķi un domāja, ka nogalināts viņas tēvs. Viņa aizgāja pie A. Kazaiņa un lūdza viņu braukt līdz uz Balviem. Tur atklājās, ka tēvs ir dzīvs, taču viņš bija brīdināts, lai par notikušo daudz nerunā. A. Kazainis precīzi nezināja, kas nogalināja J. Liepaci.

Partizānos bija arī Jānis Timšs (1920–1951).

Meža pie Strautu sādžas bija bunkuri, paredzēti kādiem 50 vīriem, ar zirgu stalliem. Apkārtnē bunkurus joprojām var atrast diezgan lielā skaitā.

Partizānu karš. Partizāni uz vietējām ballēm nereti gāja ar visiem automātiem.

Mārupes ieņemšanas laikā vairākus sarkanos nošāva. A. Kazainis zināja, ka partizāni likvidēja “*strebukus*” Grābiķi, Aleksi Korņejevu, Imantu Kļaviņu, bet tie nebija vienīgie.

A. Kazainis pēc kara strādāja Mārupes izpildkomitejā. Kādu laiku pat bija E. Egles padotais. 1946. gadā pie viņa mājās ieradās partizāni: “Vītols” [uzvārds nav zināms] no

Strautu sādžas kopā ar partizāni no Vīksnas pagasta. Viņi aizsēja A. Kazainim acis un veda uz mežu, lai nošautu. Laikam domāja, ka viņš ir “stukačs”, ja jau izpildkomitejā strādā: “*Bet man palaimējās, un mēs salīgām!*” Partizāni A. Kazaini savervēja par atbalstītāju un palaida mājās. Lai pārbaudītu uzticību, pavēlēja vairākas dienas pēc notikušā palikt darbavietā Mālpupē, nebraukt mājās un nevienam neko neteikt. A. Kazainis šos noteikumus izpildīja, un pēc tam partizāni viņam uzticējās. Laiku pa laikam viņš sniedza partizāniem informāciju, kas viņus interesēja. Arī pārtiku deva.

“*Strebuki*” bieži apzaga iedzīvotājus. Kārtīgu formas tērpu tolaik nebija un mugurā gandrīz visiem bija kaut kādi kankari, nereti pusmilitāri. Arī ieroči salasīti – kam šautene, kam automāts.

1948. gada 18. augustā bija A. Kazaiņa iesvētības. Svinēšana bija pašā sparā, kad ieradās J. Liepācis un E. Egle. J. Liepācis pavilka uz āru azotē paslēpto automātu un noteica: “*Mēs atnācām tevi nošaut...*” A. Kazainis neiebilda: “*Nu ko, ēdamais, dzeramais pietiekami, šauj arī.*” E. Egle uztraucās un sāka atrunāt: “*Ko tu? Tas taču mans grāmatvedis!*” Uz to J. Liepācis apmierināti atbildēja: “*Nē jau, nē! Mēs atnācām tevi apsveikt iesvētībās!*”

Velta Bukša (dzimusi Stiglica; 1923). Intervēta Liepnas pagasta Strautu sādžas Brūklenāju mājās 2003. gada jūlijā.

Informācija par nacionālajiem partizāniem. V. Bukšas ģimene atbalstīja Alberta Liepiņa (1908–?) grupu. Tajā bija arī viņa māsa Herta Liepiņa (?–1951) un Jānis Timšs (1920–1951). Liepiņu tuvinieki 1941. gada 14. jūnijā bija deportēti. V. Bukšas brālis [Herberts Stiglics, 1926] strādāja pastā, tādēļ partizāni vērsās pie viņa – cerēja uz palīdzību un sakaru nodibināšanu ar citām grupām. Viņš sūtīja partizānu vēstules tuviniekiem uz Sibīriju, kā arī apgādāja partizānus ar avīzēm. Vēstules no Sibīrijas nāca uz Brūklenājiem, un pēc tam tās nogādāja mežā.

Visbiežāk partizāniem varēja iedot maizi, pienu un kartupeļus, jo tie bija pašiem.

Bija zināms, ka mežā ir Upīša grupa un arī Vīksnas pagastā darbojas partizāni. Upīša grupu nodeva jau pēc V. Bukšas aresta, tādēļ viņa sīkāk nezināja.

Pie V. Bukšas reizēm nāca J. Bitāns. V. Bukšas māte [Olga Stiglica, 1898–?] bija Liepnā tieši tajā laikā, kad iznīcināja J. Bitāna grupu. Daļu partizānu nošāva, bet citus arestēja. O. Stiglica redzēja, kā no meža ved mantu vezumu. Uz tā sēdēja arestēta sieviete ar kaķīti klēpī. Vēlāk V. Bukša šo ziņu nodeva A. Liepiņam.

No Aizviļakas pie Stigliciem partizāni sūtīja sakarnieku. Viņš jautāja: “*Vai saimnieks ir mājās?*” Ja viss bija kārtībā, V. Bukša atbildēja “*Jā, saimnieks ir mājās.*” Savukārt, ja mājā bija sveši cilvēki vai kas tamlīdzīgs, atbilde skanēja: “*Nē, saimnieks nav mājās.*”

Partizānus atbalstīja arī citi apkārtnes iedzīvotāji, piemēram, Delperi un Kvitkas.

Sakaru ar Strautu meža grupu nebija, taču V. Bukša zināja par tās esamību. 1945. gada sākumā ar viņiem iznāca nejauša tikšanās. Pagastā bija jāvāc zeķes, cimdi un citas siltas drēbes Sarkanās armijas karavīru vajadzībām. Šķūtīs no pagasta brauca brigadieris Ūselis, V. Bukša un jauneklis, vārdā Tērauds, kuram bija šautene apsardzībai. Atgriežoties naktī uz ceļa viņus apturēja pieci partizāni. Ūselis lika pārējiem, īpaši bruņotajam Tēraudam klusēt un pats runāja ar viņiem. Izstāstīja, kur braukuši un kādēļ. Partizāni apspriedās un ļāva pajūgam braukt tālāk, jo visi esot viņiem pazīstami. Pat šauteni neatņēma.

Mežā nošāva partizānu Rūdolfu Kvitku [“Zālīti”, ?–1945], kā arī V. Bukšas vīra māsiņu Nīnu.

Strautu kaujā [1945. gada 28. martā] partizānu atkāpšanos ar ložmetēju sedza Velta Rižija [“Velta”, ?–1945]: *“Daudzi karavīri krita, kad Velta Rižija plāva ar savu ložmetēju!”* Viņai no aizmugures pielavījās čekists un uzspridzināja ar rokasgranātu.

Partizānus meklēja. Par A. Liepiņa galvu bija izsolīta atlīdzība – 25 000 rubļu. Viņš draudzējās ar Alīdu Simuli, kura turēja A. Liepiņa fotogrāfiju uz galda. Reiz to ieraudzīja kāds mājā ienācis ciemiņš, kurš izrādījās čekas sūtīts.

A. Liepiņa bunkurs atradās mežā netālu no Brūklenājiem. V. Bukšai bija liels, melns suns – Taksis, kurš “strādāja” par sakarnieku. Pie kaklasiksnas saitītē tam piestiprināja zīmīti un sūtīja uz bunkuru: *“Ej, Taksi, ej uz mežu pie Liepiņa.”* Reiz no bunkura suns atnesa zīmīti – *“Esam nodoti”*. Tad V. Bukša ar māti palīdzēja partizāniem aizmukt no bunkura, ar pajūgu pārvedot viņu mantas. Taču bija sajūta, ka nebūs labi. 1951. gada 1. aprīlī māju ielenca – pagalms un telpas bija pilnas ar čekistiem. Ārā nevienu nelaida, tādēļ nevarēja padot ziņu uz mežu. Norunātais signāls bija – uzsist ar cirvi pa koku, pagali u.c., lai atbalsojas troksnis. V. Bukšu pratināja un sita, pieprasot atzīties, bet pēc tam pavēlēja rādīt bunkuru. Viņa bija ar mieru, jo zināja, ka tur vairs neviena nav. Uz mežu V. Bukša gāja stingrā čekistu ielenkumā. Neatraduši nevienu partizānu, čekisti pie bunkura neganti lamājās. Pēc tam pavēlēja V. Bukšai stāties pie egles, bet blakus novietojās zaldāts ar automātu. Čekisti teica, ka pie koka būs jāstāv tik ilgi, kamēr kāds no partizāniem parādīsies. Ja viņa mēģinās bēgt, tiks nošauta. V. Bukša par to pat nedomāja, jo tajā brīdī viņai viss bija pilnīgi vienaldzīgs un sajūtas notrulinājušās. Čekisti ar suni devās tālāk, lai ķemmētu mežu. Apmēram pēc pusstundas atskanēja šāvienu un granātu sprādzieni. Drīz no meža izveda A. Liepiņu un J. Timšu. H. Liepiņa uzspridzinājās, lai nav jāpadodas gūstā. Viņa jau agrāk cietumā bija sista. Viņas mirstīgās atliekas salika kastē. Sagūstītos partizānus aizveda ar kravas mašīnu.

Informācija par ieslodzījumu. Uzreiz pēc notikušā arestēja V. Bukšu un viņas māsu [Lūciju Stiglicu, 1930]. Brālis tad strādāja par pasta priekšnieku Tilžā un tika apcietināts nākamajā dienā. V. Bukšas māti neaiztika. V. Bukšu aizveda uz Alūksnes cietumu,

kur viņai lika precizēt partizānu sniegtās liecības. Čekisti domāja, ka Brūklenājos ierīkots slepens partizānu raidītājs. To meklēdami, viņi izlauza grīdu un māju pamatīgi izdemolēja. Vēlāk V. Bukšu pārveda uz Rīgu, kur čekā arī pratināja un sita. A. Liepiņš pratināšanā nodeva visus grupas atbalstītājus, tādēļ pēc trim mēnešiem arestēja arī V. Bukšas māti.

Rīgas čekā V. Bukšu pratināja izmeklētājs Soldatovs. Tulks bija Freimanis, kurš ne tikai tulkoja nepareizi, bet arī V. Bukšu sita. A. Simuli arī apcietināja par sakariem ar partizāniem, taču viņas vecākus Liepiņš nenodeva.

J. Timšu čekā sita tikmēr, kamēr viņš mira. [Šī informācija neatbilst patiesībai. J. Timšs pratināšanas laikā Rīgas čekā 1951. gada 16. jūnijā izlēca pa logu un nositās.] Nejaušas tikšanās laikā viņš paspēja V. Bukšai pateikt: *“Es miršu, bet klusēšu.”* Konfrontācijas laikā, klausoties, kā A. Liepiņš sauc atbalstītāju vārdus, esot viņam teicis: *“Albert, tu esi cūka...”* Tā kā reizēm pratināja vienā telpā divus apcietinātos, arī V. Bukša dzirdēja, ka A. Liepiņš nosauc trīsdesmit astoņus cilvēkus.

V. Bukša klusēja pat konfrontāciju laikā. Vienīgais, ko viņa atzina, ka partizāni ir viņas bijušie skolas biedri. Par klusēšanu V. Bukša dabūja karceri. Tajā pa gaisa lūku nāca iekšā žurkas, kurām viņa deva maizes drusciņas. Žurkas ēda, drusku plēsās savā starpā, taču V. Bukšai neuzbruka: *“Garlaicīgi man tur nebija! Paēda un aizgāja atkal savus ceļus.”*

A. Liepiņam, V. Bukšai, viņas brālim un mātai piesprieda 25 gadus. Nometnē V. Bukšas brālis strādāja par elektrīki. Sākumā viņu kādus sešus mēnešus uz darbu veda, saslēgtu ķēdēs ap rokām un kājām.

Pēc Staļina nāves sākās kasāciju rakstīšana un lietu pārskatīšana. V. Bukšas māte Vorkutā pavadīja apmēram divus gadus. Brālim samazināja soda mēru, jo viņš bija Tēvijas kara invalīds. Visilgāk ieslodzīta bija V. Bukšas māsa. Pati V. Bukša ieslodzījumā bija Balhašā [Kazahstānā] un strādāja ķieģeļu rūpnīcā pie mūrēšanas. Pēc lietas pārskatīšanas viņai vēl palika septiņi gadi. Pastāvēja tādi noteikumi: ja strādājot normu izpilda un iet virs plāna ar lieliem procentiem, tad par vienu nostrādāto gadu ieskaitīja trīs. Tos V. Bukša ātri atstrādāja un 1955. gada novembrī, pirms revolūcijas svētkiem, tika atbrīvota. Pirms izlaišanas viņu brīdināja, ka atpakaļceļā nedrīkst stāstīt, ka brauc mājās no lāģera. Ja kāds pa ceļam jautāja, V. Bukša teica, ka atgriežas no *“ceļinas”* [neskartajām zemēm]. Pēc atgriešanās V. Bukša nedrīkstēja dzīvot lielākajās Latvijas pilsētās.

Jāzebs Dvinskis (1927). Intervēts Rīgā 2005. gada martā

Informācija par skolēnu nelegālo organizāciju Viļakas ģimnāzijā. Jau 1944./45. mācību gadā vairāki Viļakas vidusskolas skolēni kopā ar skolotāju Margaritu Bratušku (1920) izdeva nelegālu žurnālu “Degsme”. J. Dvinskis arī uzrakstīja dažus rakstus.

Nelegālo organizāciju nodibināja 1945. gada maijā skolas ābeļdārzā. Sapulcē piedalījās Antoņina Bratuškina (1926), J. Dvinskis, Antons Strapcāns (1927), Ņina Burlacāne (1927) un vēl citi. Organizācijas nosaukums – “Latviešu nacionālās jaunatnes apvienība” atvasināts no LNPA. M. Bratuška tolaik bija Rīgā un pēc atgriešanās nedaudz pārmeta, ka skolēni to visu izdarījuši paši, bez viņas.

Organizācijas mērķis bija neatkarīgas un demokrātiskas Latvijas izveidošana. Viens no galvenajiem tās biedru uzdevumiem bija nacionālo partizānu atbalstīšana visos iespējamajos veidos. Jaunieši to arī darīja.

Uz J. Dvinska mājām partizāni nāca pēc pārtikas. Trīs vai četras reizes viņš brauca uz Rīgu pēc medikamentiem. Jadvīgas Kozlovskas (1925) brālim – partizānam bija lauzta kāja. J. Dvinskis sagādāja ģipsi, pārsējus un šinas. Viņam palīdzēja medmāsa Velta Ambāte (1923).

Organizācijas statūtus aresta laikā atrada pie Konstances Sprukules (1926).

Staņislavs Zondaks (1927) dzīvoja “*netālu no Stompaka*”.

Organizācijā bija arī Jānis Circenis (1921), kuram bija iesauka “*garais Jōņs*”. Lai neiesauktu Sarkanajā armijā, viņš strādāja par skolotāju.

Bijusī Balvu skolotāja Irma Ašme (1907–1948), kas dzīvoja Rīgā, palīdzēja tikt pie rotatora, bet par jauniešu organizācijas eksistenci neko nezināja.

Ādamam Morkānam (1921–?) un Albertam Avenam (1923) pašiem arī bija sakari ar partizāniem.

Anna Andrejeva (1926) organizācijā nesastāvēja un neko nezināja: “*Viņu, burtiski, notiesāja par neko!*” Zinaīdai Kozlovskai (1925) vismaz mežā bija brālis.

Laimonim Jungam (1930) tiesāšanas brīdī bija 16 gadu, tādēļ viņš nonāca mazgadīgo kolonijā Karēlijā.

Pēc atgriešanās no Sibīrijas J. Dvinska brālēns Leonards Oleksāns (1927) gribēja stāties universitātē, taču netika uzņemts. Vilis Samsons, iepazīnis ar L. Oleksāna biogrāfiju, pateica: “*Atbraucis no Sibīrijas un grib iestāties Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātē? Lai brauc uz Daugavpili.*” L. Oleksāns vairs studēt nemēģināja. Terēze Ivanovska (1928–?) gan aizbrauca uz Daugavpili studēt.

Leontīne Bordāne (1928) tagad vada etnogrāfisko ansambli Kupravā.

Neviens no arestētajiem jauniešiem nenodeva partizānu mītnes, lai gan daudzas bija zināmas.

Viena no iespējamajiem organizācijas nodevējiem bija Vera Cepurniece (1917–?) no Rīgas. Viņa uzdevās par Gulbenes nacionālo partizānu apgādātāju un meklēja palīgus. Viņa zināja, ka J. Dvinskis vismaz vienu reizi ir braucis uz Rīgu pēc medikamentiem. J. Dvinska tantes – Anna Aleksāne (1908–?) un Melānija Dolgaja (1906–?) vispār neko nezināja par tādu jauniešu organizāciju, bet tika arestētas un tiesātas.

Otrs varēja būt A. Strapcāns, kuru arestēja jau 1945. gada septembrī. Iespējams, viņš čekistiem kaut ko izstāstīja, un tas palīdzēja arestēt nelegālās organizācijas biedrus. Aizdomīgi arī tas, ka pēc atgriešanās no ieslodzījuma A. Strapcāns uzreiz dabūja darbu un pierakstu Rīgā. Tas neko labu neliecina. Savukārt J. Dvinskim bija "101. kilometers" un aizliegums dzīvot pierobežā.

Klīda arī runas, ka "Cinītis" [Pēteris Supe] gribēja uzticēt "Latviešu nacionālās jaunatnes apvienības" vadīšanu "Kālam" [Jānim Klimkānam]. J. Dvinskis nezināja, vai tā ir taisnība.

Informācija par nacionālajiem partizāniem. Sarkanā armija ienāca Viļakā 1944. gada 28. jūlijā. Mobilizācija sākās 8. augustā. Pirmie, kurus iesauca no J. Dvinskim pazīstamiem cilvēkiem, bija Eduards Aleksāns un Mateušs Sprukulis. Atšķirībā no vācu laika nekādas apmācības jauniesauktajiem nenotika, un viņus aizdzina drošā nāvē. 1944. gada 5. septembrī pienāca ziņa, ka E. Aleksāns un M. Sprukulis krituši frontē.

Nākamajā dienā pēc mobilizācijas izsludināšanas – 1944. gada 9. augustā Vecumu stacijā jauniesauktos sēdināja vagonos. Parādījās vācu lidmašīna un sāka vilcienu bombardēt. Visi metās slēpties krūmos. Pēc uzlidojuma no krūmiem daži iznāca ārā, bet liela daļa dezertēja. Viņu vidū bija arī Donāts Ivanovskis – J. Dvinska mātes mā-sasvīrs. Tā radās pirmie nelegālisti un vēlākie partizāni.

D. Ivanovski uzskatīja par uzlidojumā bojā gājušu. Tā kā viņš skaitījās sarkan-armietis, ģimene saņēma pabalstu. 1945. gada aprīļa beigās D. Ivanovskis kopā ar citiem partizāniem nepadevās un gāja bojā Staņislava Aleksāna degošajā šķūnī Klonu sādžā. No Viļakas atsauca feldšeri Ņukšu, kuram bija jāsniedz palīdzība sagūstītajiem un jāidentificē nogalinātie. Viņš atpazīna D. Ivanovski. Pēc tam arī pabalstu ģimenei vairs nemaksāja.

Ļaudis pret partizāniem izturējās ar līdzcietību, tāpat kā pret viņu radiem. Saprata, ka ne jau aiz labas dzīves lielākā daļa aizgāja mežā. Zināmu nepatiku juta vienīgi tie, kurus mežinieki pārāk bieži "apciemoja" un ēst prasīja.

Pārsvārā J. Dvinskis tikās ar radiem un paziņām, kuri bija partizānos. Viņu māju visbiežāk apmeklēja D. Ivanovskis, mātesbrālis Antons Garāns un Mateušs Aleksāns, kuru deportēja 1949. gada 25. martā. Partizānu vadītājus, piemēram, "Cinīti", "Garo" [Aloizu Šaicānu] un citus, J. Dvinskis netika redzējis. Vēlāk māsa stāstīja, ka "Cinītis" apstaigājis arestēto jauniesu ģimenes un izteicis līdzjūtību.

1945. gada 1. martā, stāvēdams pie skolas loga, J. Dvinskis redzēja čekas karaspēku tuvojamies no Vecumu puses. Tas devās aplenkt Stampaku nometni no vienas puses. Otra rota to pašu darīja no Balvu puses. Pēc Stampaku kaujas sešpadsmit partizānu līķus nometa Viļakā, Žīguru krustojumā, kur tolaik atradās kiosks. Vēlāk viņus apraka grants karjerā pie baznīcas. Vēlāk šajā krustojumā gulēja arī citi,

to vidū J. Dvinska bijusī klases biedrene Genovefa Supe. Pa pusei izgērbta, viņa tur gulēja apmēram pusotru dienu.

Pie Gruzdovas ezera vietējie iedzīvotāji – Jadviga Locāne un Donāts Dvinskis ogojot atrada partizānu mītni. Iespējams, ka viņi paši paziņoja, bet aizdomas kritušas arī uz Tepeničas sādžas dzērāju Franci Zondaku. Viņš dzirdējis abus lielāties ar savu “atradumu” un aizskrējis uz čeku. Drīz pēc tam čekisti devās partizānus meklēt, bet J. Locānei un D. Dvinskim lika rādīt ceļu. Partizāns A. Garāns todien kā sargs sēdēja kokā ar tālskati un ieraudzīja tuvojamies pazīstamus cilvēkus kopā ar čekistiem. Partizānu nebija daudz, un viņi paspēja aizbēgt. Mītni atrada tukšu. Pēc tam partizāni J. Locāni un D. Dvinski aizveda uz mežu un nošāva.

Informācija par pratināšanām un ieslodzījumu. J. Dvinski arestēja 1945. gada 2. novembrī. Vīspirms pratināšanas notika Viļakas čekā. Tā atradās Tautas ielā, divstāvu mājā. Tagad tur ir dzīvokļi. Pagrabs vēl ir labi saglabājies. Arestētos jauniešus turēja otrajā stāvā. Viļakā J. Dvinski pratināja un sita četras dienas.

Viļakas čekā kabinetā uz galda stāvēja pamatīgs gumijas steks, kam vienā galā uztīta aukliņa, lai vieglāk noturēt. Arestētajam lika apsēsties un nolaist rokas gar sāniem. Pirmie sitieni bija pa kāju augšstilbiem, un, kad cilvēks saliecās, sita pa sprandu. Agri vai vēl pratināmais nokrita uz grīdas, un tad viņu spārdīja kājām.

Izmeklētājs Fjodorovs bija Abrenes krievis, kurš labi prata latviešu valodu. Kauties viņam patika.

Īpaši nežēlīgs sadists bija tulks Pliners. Viņš arī bija vietējais, taču “*piestrādāja*” arī Rēzeknes čekā pie ieslodzīto sišanas un konvojēšanas. Tur viņu redzēja J. Dvinska tēvocis Mateušs Dvinskis. Pliners ļoti lepojās ar to, ka ir karojis. Pēc pakāpes viņš bija vecākais leitnants. Reiz Pliners J. Dvinskim uzbrēca: “*Mēs ieņēmām Berlīni, bet jūs, puņķainie skolnieciņi, padomju varu gribat gāzt?*”

Nežēlīgs bija arī kāds kapteinis – krievis. J. Dvinskis nejauši redzēja, kā pratināja T. Ivanovsku. Kapteinis runāja tikai krieviski. Pliners, kurš tulkoja, pielēca kājās, pieskrēja pie meitenes, ļoti stipri saspieda viņas krūti un kļiedza: “*Kur partizānu mītnes?*” Ar asarām acīs J. Dvinskis atcerējās: “*Bet Terēzīte klusē, kož lūpās, neko nesaka. Tikai asaras tek pār vaigiem... To skatu vēl tagad nevaru aizmirst...*”

Uz Stabu ielu J. Dvinski pārveda 1945. gada 6. novembrī un ievietoja 7. kamerā. Pirmie biedri bija: rakstnieka Pāvila Rozīša brālis Jānis Rozītis, Ēķis, Latgales partizāns Zuments un kāds večuks no Zilupes, kurš mierinājis J. Dvinski, teikdams, ka viss jau būs labi. Kamerā no griestiem pilēja ūdens, jo virs tās bija vieta, pa kuru mašīna brauca pagalmā. Logu nebija.

Neilgi 7. kamerā bija arī katoļu priesteris Kazimirs Duļbinskis (1906–1991) un Rekasas prāvests [Pēteris Vaivods]. 1945. gada decembrī viņus atbrīvoja.

Vēlāk – 17. kamerā J. Dvinskis satikās ar Andersonu. Viņš bija ieradies no Zviedrijas kā diversants un arestēts Kima Filbija nodevības dēļ. Vēl tur bija arī luterāņu mācītājs, kurš 1945. gada Ziemassvētkos noturēja dievkalpojumu [iespējams, Eduards Grāvītis (1913–1973)].

Rīgas čekā J. Dvinski pratināja izmeklētājs Nadijenko, kuram uz zoda bija rēta. Arī viņš mēdza sist arestētos.

Rīgas Centrālcietumā vienā kamerā ar J. Dvinski sēdēja profesora Luda Bērziņa dēls Jānis un profesors Eduards Kalniņš – Rīgas Doma ērgelnieks. J. Bērziņš kara laikā dienēja *Brandenburg 800* un bija aizgājis līdz Staļingradai, no kurienes evakuēts pa gaisa tiltu. Pēc tam viņš karoja Kurzemē, kur arī legalizējās. Vēlāk kāds viņu atpazīna. J. Bērziņam piesprieda nāvessodu. Lielākajai daļai to nomainīja ar 10 gadiem, bet šajā gadījumā tas nenotika.

Rīgas Centrālcietuma apsargi bija puslīdz cilvēciski. J. Bērziņš slepus glabāja sieviešu zelta pulksteni, kuru iedeva sargam, ar lūgumu paziņot E. Kalniņa sievai, ka vīrs ir cietumā. To sauca par “*sakaru nodibināšanu*”. Sargs tiešām palīdzēja, un drīzumā E. Kalniņš saņēma pirmo pienesumu.

Ieslodzījumā J. Dvinskis piedalījās Taišetas–Bratskas dzelzceļa un elektrolīnijas, kā arī alumīnija rūpnīcas celtniecībā. Līdz 1947. gadam nometne bija kopīga ar kriminālistiem, bet pēc tam ierīkoja *Особый закрытый лагерь** tikai politiskajiem.

No savas organizācijas biedriem nometnē J. Dvinskis satika A. Avenu un Arturu Ambarovu. Divus gadus viņš bija kopā ar dzejnieku Aleksandru Pelēci.

Nometnē bija ieslodzīta arī dziedātāja Ruslanova – notiesāta uz 10 gadiem par to, ka Tilzītē sniedza koncertu amerikāņu karavīriem. Viņas vīru no ģenerāļa degradēja par ierindnieku, taču neapcietināja.

Ieslodzītajiem nedrīkstēja būt nauda, tomēr Ruslanovai nedaudz bija. Viņa to iedeva Aleksandram Lītvīņukam no Rietumukrainas, lai viņš ar autorūpnīcas ceļa brīvā līguma strādnieku palīdzību kaut ko nopērk. Iegūtos divus kilogramus prosas Saša piesēja pie vēdera, “*bet pēkšņi sākās “šmons”*” [kratīšana]. Saša atsēja maisu, prosa izbira, taču kratītājs pamanīja putraimu “*sliedi*”. Rezultātā Saša dabūja vienu mēnesi “*BUR’ā*”**. Tajā nebija apkures un sliktāk baroja.

J. Dvinskis arī bija ievietots “*BUR’ā*”. Pirms Oktobra svētkiem ieslodzītos ar visām mantām izdzina no barakas un veica kratīšanu. Tās laikā bija arī jāizģērbjas. Pēc tam kādam vecam vīram no Rietumukrainas bija grūti apģērbties trīcošo roku dēļ. J. Dvinskis viņam palīdzēja uzvilkt kreklus. Čekists prasīja, vai večuks esot J. Dvinska

* Īpaša slēgtā nometne. (*Krievu val.*)

** Барак усиленного режима – pastiprināta režīma baraka. (*Krievu val.*)

tēvs. J. Dvinskis teicis, ka tēvs neesot, bet tomēr cilvēks, tāpēc jāpalīdz. Sekoja rīkojums: “А этому говоруну один месяц “БУР’а!”*”

Nometnē J. Dvinskis satika luterāņu mācītāju Jāni Ūdri. Laiku pa laikam viņš eslodzītājiem noturēja dievkalpojumus.

Cita informācija. 1940. gadā Viļakā aktīvas aģitatores un vēlēšanu organizētājas bija māsas Libgotes (ebrejetes). Latvijas laikā viņas palīdzēja komunistiem šķērsot Latvijas–Krievijas robežu un transportēt nelegālo literatūru, proklamācijas utt. Ar viņām pinās arī Tadeušs Kaļāns, kurš 1940.–1941. gadā bija Viļakas pagasta izpildkomitejas pirmais priekšsēdētājs un parakstīja arī izsūtāmo sarakstu. 1941. gadā viņš kopā ar citiem “biedriem” tika nošauts. Abas māsas – aģitatores paguva aizmukt uz Krieviju, bet pēc kara Viļakā vairs netika redzētas.

Ebrejus Viļakā nogalināja 1941. gada augustā, un jau apmēram mēnesi pirms tam viņi bija sadzīti vienkopus divās trijās mājās. J. Dvinskis slepkavošanas dienā bija ganos Tepenīcas sādžā, klausījās un nesaprata – kas tur tik traki šauj? Vakarā uzzināja, jo par notikušo visi jau runāja.

Žtģuros bija koku brāķeris, kuram māte ebrejiete, bet tēvs – latvietis. Viņu nenošāva kopā ar ebrejiem. Izrādās, ilgāku laiku sprieda, ko ar tādu lai dara. 1941. gada beigās viņš nogalināts.

Pēc ebreju nogalināšanas Viļaka palika tukšāka. Ebrejiem piederēja lielākā daļa veikalu. Kopā ar Sarkano armiju 1944. gadā Viļakā atgriezās kāds vietējais ebrejs. J. Dvinskis redzēja šo cilvēku, kurš karavīra formā stāvēja uz ielas stūra, kur agrāk atradās ģimenes veikals, un ilgi raudāja.

Pēc kara “*seļsovetu*” [ciema padomju] priekšsēdētāji bija dažādi. Bija gan normāli cilvēki, gan kolaboranti. Dažs labs partizānu lodi godīgi “*nopelnīja*”, jo atņēma iedzīvotājiem pārtiku un novāķto ražu, kā arī terorizēja partizānu tuviniekus.

Kopā ar milicīem un čekistiem pa sādžām braukāja komjaunietis Masaļskis, kuram ļoti patika izokšķerēt noslēpto labību un piedalīties tās atņemšanā. Viņš ložņāja arī pa mežu, meklējot partizānus, un beigās tika likvidēts.

Istrebīķeļos daudzi iestājās tikai tāpēc, lai izvairītos no frontes.

Priesteri Antons Skromanis un Kārlis fon Gumpenbergs nekādi nebija saistīti ar “Latviešu nacionālās jaunatnes apvienību”. K. Gumpenbergs bija neliela auguma, ar bārdiņu un allaž staigāja sutanā. Kapucīnu klostera ēkā vēlāk iemitinājās milicija.

Rihards Berķis (1931). Intervēts Balvos 2002. gada augustā un 2004. gada jūlijā. *Informācija par nacionālajiem partizāniem.* “Edgars” [Eduards Steidls-Šteigers, 1923–?] – Austrijas vācietis Stampaku nometnē izpildīja nāvessodus. Stampaku kaujā

* Bet šo balamuti uz vienu mēnesi “BUR’ā!” (*Krievu val.*)

viņš bija pirmajā kaujas grupā ar vācu smago rokas ložmetēju MG-42. Pēc tam kopā ar Antonu Ločmeli un Heinrihu Loginu ierīkoja bunkuru mežā pie Egluciema sādžas Rikas upes tuvumā pie H. Logina mātes mājas. Runā, ka tieši viņi nogalināja Gabrānu ģimeni [informācija nav precīza]. Gabrāniete bija ar garu mēli – staigāja un plātījās, ka apkārt bandīti dzīvojot. Tuvumā tiešām bija Zelča bunkuri un vēl citi. Pēc trim dienām kopš slepkavības abus apcietināja. “Edgaru” aizveda uz Viļaku, bet H. Loginu uz ciema padomi. Tur viņu sadauzīja, salauza rokas un kājas. Turpat ābeļdārzā viņš nomira. Pēc tam čekisti nošāva viņa māti Agati Loginu un nopostīja mājas.

Nāvēssodu izpildītāji partizānu tiesā bija arī Domeniks Cibulis, Eduards Krakops [“Jūrnīks”, 1917–?] un Heinrihs Logins.

“Kalpaks” [Alberts Brušs, ?–1949] darbojās Vectilžas grupā kopā ar “Kurzemnieku” [Albertu Pūci]. “Kalpaka” bojāejas apstākļi ir neskaidri. Šuvēja Tekla Soltupa no Loginu mājām šuva “Kalpakam” uzvalku. Šo māju vairs nav. 1949. gada 6. oktobrī, Pokrova dienā, “Kalpaks” kopā ar “Kurzemnieku” gāja pēc uzvalka, bet kūtsaugšā pie mājas jau ilgāku laiku bija ierīkots slēpnis. “Kalpaks” sedza “Kurzemnieku”, kurš izbēga no mājas un šāva pretī. “Kalpaku” nošāva, un viņa kaps ir zināms, bet nav zināms, kur palika “Kurzemnieks”. It kā arī viņš kritis, bet neviens viņu mirušu nav redzējis. It kā abi apglabāti zem ozola. Nav izdevies arī pierādīt, ka šuvēja bija nodevēja. Pēc tam viņa no tās vietas aizbrauca projām.

E. Krakops nav darbojies kopā ar “Kalpaku”. Krimināllietā rakstīts, ka “Kalpaks” bija E. Krakopa padotais pa LNPA līniju, bet “Kurzemnieka” dienasgrāmatās minēts, ka “Kalpaks” ar E. Krakopu negribēja sadarboties.

E. Krakopa 1947. gadā nošauto Antonu Ločmeli pēc gada atrada mežā zem siekstas. Viņš sadarbojās ar čeku. Mājas saimniekiem E. Krakops toreiz teicis, lai paši “*atdod*” viņam A. Ločmeli, citādi nodedzinās māju. E. Krakopa grupas vīri likvidēja arī “*stukaču*” Staņislavu Kaņepi.

“Dadzis” [Antons Ločmelis] 1947. gadā kādā skolas ballē nošāva legalizējušos partizānu Jāni Jermacānu [1926–1947], kuru turēja aizdomās par nodevību. Vēl būdams mežā, J. Jermacāns kopā ar savu brāli dzērumā nošāva visu Štikinu [pareizi – Štikānu] ģimeni Vectilžā. Jermacānus tautā sauca par “*buļbavniekiem*” – tas ir apzīmējums vidējiem zemniekiem.

Tadeuša Čakša (1913–?) un Artūra Irbīša (1917) grupa uzbruka Dičevsku ģimenei. Tur bija gan nošautie, gan viena ievainotā. R. Berķis vēlākos gados runāja ar A. Irbīti un lūdza izstāstīt, kāpēc viņi toreiz bijuši tik nežēlīgi. A. Irbītis izstāstīja un beigās piebilda: “*Nu jā... Mēs jau bijām dzērāju grupa...*”

1945. gada sākumā bija traģisks notikums ar Kazinovsku ģimeni. Partizāni Kazinovskai [vārds nav zināms] lūdza nelaist suni ārā, bet viņa atcirta, lai bandīti nemāca

šo dzīvot. Viņi arī “nemācīja” – iesita Kazinovskai pa galvu un aizdedzināja māju. Sieviete sadega.

Partizānu nošautā Maginu ģimene bija čekas izveidota laupītāju grupa. 1944. gada decembrī viņi nošāva trīs sievietes no Kožu vai Ločmeļu ģimenes – Mariju, Annu, Borbalu. Partizāni Maginiem atriebās. Vēlāk Jānis Magins notiesāts par laupīšanu.

Heinrihs Vestmanis [“Bārda”, 1909–1967] kopā ar vēl vienu partizānu nošāva čekas leitnantu Dobriņinu, kurš bija iebraucis atbalstītāju mājās.

Jāzeps Ārmaņa [“Vāvera”, 1921–?] sieva [Sofija] Stampaku nometnē bija zirgkope. Pēc atgriešanās no ieslodzījuma J. Ārmanis zem mēteļa nēsāja mazo pusautomātu – arī toreiz, kad rādīja R. Berķim bunkura vietu. R. Berķis nobijās un teica, ka tā nevajag staigāt – ja kāds uzzinās, tad abiem būs cietums. J. Ārmanis viņu mierināja, ka divas reizes jau esot “sēdējis” un nekas briesmīgs tas nav.

Augusts Kudreņickis [“Grants”, ?–1949] vadīja vairākas grupas.

“Zvejnieks” [Jezups Mednis, 1921–1947] bija vīrs ar asu dabu, kā arī šaušanas entuziasts.

Partizānu karš. Aleksandrs Vanags bez atļaujas izgāja no meža, lai legalizētos. 1945. gada 20.–21. jūlijā partizāni viņu kopā ar ģimeni atveda uz mežu. Par dezertēšanu A. Vanagam piesprieda un izpildīja nāvessodu, jo bez komandiera atļaujas nedrīkst atstāt grupu. Šāda rīcība draud ar iekrišanu arī pārējiem. Nošāva arī A. Vanaga sievu un māsu.

Ludvigs Štagars ienāca mežā ar bisi plecā un Bībeli rokā. Stampaku nometnes baznīcā viņš salaulāja Anicetu un Stepanu Loginus.

1946. gadu L. Štagars sagaidīja “Smoļaka” [Pētera Ločmeļa] grupā. Uz turieni viņš 1945. gadā aizgāja kopā ar Jāzepu Zelču. Līdzīgi kā Stampaku nometnē, arī šeit viņš ierīkoja bunkurā baznīcu. No “Smoļaka” grupas L. Štagars ar karabīni atgriezās pie Viļakas partizāniem. Savā bunkurā Loginu sādžas malā, kur slēpās vienatnē, viņš ievietoja svētbildi un sedziņu. Tikai pēc tam L. Štagars aizgāja uz Stoļerovu [1946. gada oktobrī]. Čekisti viņu meklēja un gribēja notvert vairāk nekā citus partizānus.

Šķilbēnu pagasta Augstāsila sādžā dzīvo Lūcija Cibule, kura, tāpat kā viņas tante Bārbola Cibule, varētu sniegt ziņas par L. Štagaru.

Emīlija Brilta gribēja palīdzēt legalizēties dēlam Alfrēdam un sāka sadarboties ar čeku. Viņa nosauca visus zināmos partizānus un atbalstītājus, bet pretī saņēma čekas apsolījumu, ka dēls var mierīgi nākt ārā no meža. Kad to uzzināja “Ciniītis” [Pēteris Supe], tad pavēlēja atvest E. Briltu uz partizānu nometni un pats pratināja. Pēc tam pateica, ka E. Brilta par nodevību jānošauj, un prasīja, kuri partizāni būtu gatavi to izdarīt. Aizgāja vairāki, to skaitā brāļi Staņislavs [1927–1945?] un Eduards Lapšāni [1925–?]. S. Lapšāns, kuru vēlāk pašu nosita čekā, E. Briltu piebeidza, jo viņa bija

tikai ievainota. Nav izslēgts, ka "Cinītis" arī gāja šāvējiem līdzi, jo neilgi pirms tam bija nogalināti viņa vecāki un pie tā vainojama E. Brilta. Kad partizāni nolēma viņu nošaut, tika prasīts arī L. Štagaram. Viņš teica: "*Ja jāšauj, tad jāšauj...*"

Pētera Bukša ["Klinta", 1905–1946] grupa 1945. gada vasarā dzīvoja apmēram 10 kilometru attālumā no Stampakiem Brūklāju sādžā pie t.s. Žīdu pirts. 1946. gada 30. jūnijā Brūklāju mežniecības 70. kvartālā "Klints" krita. Neilgi pirms tam partizāni iedzina mežā teles, kuras veda pa ceļu uz Krieviju, un cepa gaļu. "*Strepkas*" pēc dūmiem atklāja partizānu atrašanās vietu. Krita arī "Klinta" sieva Natālija, bet vienu sievieti sagūstīja. Bija arī citi kritušie.

Pirmie kritušie Stampaku kaujā [1945. gada 2. martā] bija "Stendera" [Viktora Audzeviča, 1901–?] vadītie automātisti.

Laužoties ārā no aplenkuma, krita: 1) Kārlis Dambergs no Briežuciema sādžas. Māsa viņam pirms apglabāšanas uzsedza deķīti; 2) Antons Koniševs no Ploskinas sādžas; 3) Voiciks Zelčs; 4) viņa dēls Antons Zelčs. Abus nosita mīna; 5) Aloizs Logins no Bahmutovas sādžas; 6) viņa dēls Ludvigs Logins; 7) Antons Bratuškins no Kozukolna sādžas.

Citi kritušie: 1) Konstantīns Jasinskis no Silakroga sādžas; 2) Augusts Jermacāns no Krutovas sādžas; 3) Jāzeps Slišāns ["Sudrabiņš"] no Bēliņu sādžas; 4) Antons Supe no Augstāsila sādžas; 5) Bārtulis Supe no Ploskinas sādžas; 6) Jāzeps Zondaks, bijušais Viļakas pagasta vecākais; 7) Stepans Logins no Stiglovas sādžas; 8) Augustāns no Eglevas sādžas. Viņa sieva bija mežniecības grāmatvede; 9) Matīss Sluckis no Janopoles sādžas. Miris pēc divām dienām Brontu mežā no šķembas ievainojuma galvā; 10) Staņislavs Ločmelis ["Dūze"]. Miris 1945. gada 18. martā no ievainojuma plaušās.

Čekas aģents "Kāls" [Jānis Klimkāns] aizvilināja "Cinīti" un "Tēraudu" [Heinrihu Ausekli] pie bijušā Latvijas armijas pulkveža-leitnanta Oto Kluča uz Jaungulbenes pagastu. Visi četri sēdēja pie galda. J. Klimkāns piecēlās un teica saimniecei: "*Galva sāp. Iedod man svaigu pienu padzerties.*" Abi devās uz priekšnamu. Tur J. Klimkāns paņēma automātu un iegāja istabā. Pirmo viņš nogalināja "Cinīti", kurš mira uzreiz, bet pēc tam "Tēraudu". Viņš vēl paspēja iekliegties un saņima uz galda. Sieviete, kurai J. Klimkāns prasīja pienu, šos notikumus izstāstīja R. Berķim, piebilstot, ka zem tapetēm saglabājušies ložu caurumi: "*Ja gribat, plēsiet nost. Tēpat uz sienas vēl tie caurumi ir...*"

Pēterim Keiselim bija segvārds "Paegle". Pēc legalizēšanās 1946. gadā čekisti veda viņu uz bunkuru. Partizāni no bunkura aizgāja un nomīnēja durvis. P. Keiselis saspridzinājās.

Pie Viļakas pagasta Slotukalna mežsarga mājām nodevības dēļ 1945. gada 9. jūnijā krita Marians Sluckis ["Ritums"] un vēl viens partizāns. Sagūstīja "Sprīdīti" – Leonardu Keišu. Nodevējs bija ciema padomes priekšsēdētājs Circenis, kuram apkārtnē bija iesauka "Korulis". Viņš sākotnēji izlikās par partizānu atbalstītāju, bet beigās uzsūtīja viņiem čekistus.

Jāņa Kozlovskā (1919–?) segvārds bija “Imants”. Viņa brālim Jāzepam Kozlovskim bija divi segvārdi: “Gunārs” un “Ūdris”.

Balvu pagasta Romūkstu grupā kopumā bija 32 cilvēki, kas dzīvoja teltenēs mežā aiz Sitā stacijas. Oficiāli grupa bija pakļauta “Laiviniekiem” [Ādolfam Slavinskim, ?–1947]. Viņiem stipri trūka piesardzības. Postenī stāvēja divi partizāni. Viens šāva uz vanagu un radīja troksni. Pārējie nometnē vārīja zupu un spēlēja kārtis, bet sievietes skaļi strīdējās. Šautenes bija saslietas statnē un ložmetējs izjaukts.

1945. gada 21. jūlijā viņiem uzbruka karaspēks. Partizānus kaujā vadīja “Sultāns” [Pēteris Sarkanis]. Grupas komandieris “Spilve” [Galiņš, vārds nav zināms] dienu pirms kaujas bija saspridzinājies uz pašu izliktās mīnas. Gāja bojā arī Vilis Raimondovs un, iespējams, arī “Sirmais” [uzvārds nav zināms]. Kaujā krita septiņi vīrieši un trīs sievietes, kuru vidū bija “Adatiņš” [Alberts Spičkis] un Albertīne Zača, kuru ievainotu čekisti nodūra ar nažiem. Sagūstīja partizānu “Gravu” [Zigfrīdu Buliņu, 1927].

Kapteinis Arvīds Ozols [“Kapteinis”, ?–1945] dzīvoja kopā ar savu adjutantu “Ventiņu” [Grantiņu, vārds nav zināms] Tilžas pagasta “Melnajā salā”. Tur bija apmēram trīsdesmit cilvēku, kas dzīvoja trijos bunkuros. 1945. gada 22. aprīlī A. Ozols kopā ar “Ventiņu” un vēl vienu partizānu aizgāja uz Rugāju pagasta Oparniekiem pie “Tiltiņa” [uzvārds nav zināms] grupas. Šajā grupā bija vienpadsmit partizānu.

1945. gada 23. aprīlī Oparnieku grupai uzbruka čekisti. Kaujā krita: 1) A. Ozols; 2) “Ventiņš”; 3) Osvalds Tiltiņš; 4) Jānis Tiltiņš; 5) Zigfrīds Sproģis; 6) Aloīzs Plešs; 7) Benedikts Plešs; 8) Jānis Zaharāns; 9) Vilis Dille; 10) Ēvalds Dille. Kājā ievainotam, izdevās izbēgt Salmanim [vārds nav zināms], savukārt Jezups Ločmelis izglābās, jo uzkāpa kokā. Par nodevēju tiek uzskatīts Akmens.

Bijušais Šķilbēnu pagasta vācu laika policists Antons Žogota no Šķilbēnu pagasta Bēliņu sādžas 1944. gada augustā aizgāja mežā. Vēlāk viņš legalizējās un dzīvoja Gabačevas sādžā. Baltinavas milicijas priekšnieks Treščenko [pareizi – Nikolajs Traščēnoks] 1945. gada oktobrī kulšanas talkas laikā ieradās A. Žogotas mājās un bez iemesla nošāva gan viņu, gan Borbalu Slišāni – Stampaku kaujā kritušā partizāna “Sudrabiņa” māsu.

Citu iedzīvotāju atmiņas

Emīlija Dortāne (dzimusi Medne; 1921). Intervēta Viļakas pagasta Aizgalienas sādžā 2002. gada augustā.

Informācija par nacionālajiem partizāniem. Medņu ģimene dzīvoja Aizgalienas sādžā. E. Dortānes vecākais brālis Augusts Mednis (1920) pievienojās partizāniem, lai izvairītos no mobilizācijas Sarkanajā armijā. Divi brāļi paklausīja mobilizācijai, aizgāja karot un krita. Viņi apglabāti Adamovas brāļu kapos.

Lai piespiestu A. Medni legalizēties, Viļakas čekā ieslodzīja visu ģimeni un nežēlīgi sita. Ļoti smagi sasita tēvu. E. Dortāne visu mūžu jūt sāpes toreiz sasistajā plecā. Nīrgādāmie čekisti pavēlēja vest izkārņījumus no cietuma telpām. Brālis neizturēja un legalizējās. Pēc tam tuviniekus atbrīvoja. Atgriezušies mājās, viņi atklāja, ka tur viss izlauzīts. Pēc tam kad tēvs satika dēlu A. Medni, viņš teica: “*Tu mani esi pakāris!*”

Partizāni dažkārt nāca uz māju un prasīja pārtiku. Arī “*strebkos*” vairāki apkārtnes puikas iestājās.

Cilvēki dzīvoja pastāvīgās bailēs, ka nenošauj – gan no vienas, gan otras puses. Atceroties to gadu notikumus, E. Dortāne nespēja valdīt asaras...

Daniels Dortāns (1930). Intervēts Viļakas pagasta Aizgalienas sādžā 2002. gada augustā.

Informācija par nepamatotu apcietināšanu. 1945. gadā D. Dortānu apcietināja uz aizdomu pamata, ka arī viņa brālis ir mežā. Patiesībā viņš bija iesaukts Sarkanajā armijā. Viļakas čekā D. Dortānu trīs dienas sita tā, ka pēc tam viņš nevarēja paiet. Ilgs laiks pagāja, kamēr piecpadsmit gadu vecais D. Dortāns tika līdz piecus kilometrus tālajām mājām Aizgalienas sādžā. Viņš varēja pārvietoties tikai rāpus.

Anna Ločmele (1920). Intervēta Šķilbēnu pagasta Pleševas sādžā 2003. gada jūlijā.

Informācija par nacionālajiem partizāniem. Pēc kara A. Ločmele ar bērniem dzīvoja Vectilžas pagasta Lutenānu sādžā. A. Ločmeles vīrs bija partizānu grupas komandieris Pēteris Ločmelis [“Smoļaks”]. Par savu segvārdu viņš bija izvēlējis dienesta biedra un drauga Smoļaka uzvārdu. Vācu laikā “Smoļaks” bija aizsargs. Mežā viņš aizgāja 1944. gadā, lai nedienētu Sarkanajā armijā. Partizāni sāka organizēties jau vācu laikā, taču pēc krievu ienākšanas mežā iešana kļuva masveidīga.

“Kalpaks” [Alberts Brušs] un “Kurzemnieks” [Alberts Pūce] vienu reizi bija pie A. Ločmeles mājā. Abu tālāko likteni viņa nezināja.

“Smoļaka” grupas lielākais veikums bija kauja Orlovas purvā 1946. gada jūnijā. Bija arī citas – sīkākas sadursmes ar čekistiem un *īstrebīķeļiem*.

Partizānu atrašanās vietu Orlovas purvā čekistiem uzrādīja Dominiks Ločmelis. Viņš pats dzīvoja puslegāli – pa dienu mežā, bet vakaros nāca uz mājām. Partizāni viņu pēc tam nošāva.

Pēc nošaušanas čekisti “Smoļaku” apraka Tilžas ceļa malā. 1946. gada augustā tuvinieki viņu slepus izraka un apbedīja Lutenānu kapos. Tagad tur uzlikts piemineklis.

Informācija par apcietinājumu. A. Ločmeli arestēja 1946. gadā, kamēr vīrs vēl bija mežā. Viņu turēja apcietinājumā Rekavā, pēc tam Tilžā un Baltinavā. Čekisti cerēja,

ka sievas arests piespiedīs “Smoļaku” iznākt no meža. Milicijas priekšnieks Treščenko [pareizi – Nikolajs Traščenoks] solīja nokārtot “Smoļakam” legalizācijas dokumentus. A. Ločmeles brāļi bija karojuši Sarkanajā armijā un atgriezušies kā invalīdi. Viņi vairākkārt centās izpestīt māsu no cietuma, bet veltīgi. Čekisti atbildēja, ka A. Ločmeli atbrīvos tikai tad, kad “Smoļaks” iznāks no meža. Pēc vīra nāves viņu atbrīvoja.

1949. gada 25. martā A. Ločmeli ar ģimeni deportēja uz Sibīriju. Viņas māju nojauca un pārveda uz Balviem.

Olga Pavlova (dzimusi Gruzdiņš; 1920). Intervēta Žīguru pagasta Upeslejās 2003. gada jūlijā.

Informācija par nacionālajiem partizāniem. Nikolaja Upīša (1888–?) dēli atgriezās no kara, bet pēc kāda laika visa ģimene “pazuda – aizgāja mežā. Tas notika tajā laikā, kad Čērčils žvadzināja ieročus.” Kolhozu tajā laikā vēl nebija. Upīši laupīja apkārtējos iedzīvotājus. Viņu radus vēlāk izsūtīja.

Mežā kādu laiku bija arī Vilhelms Āzis. Gan viņš, gan citi sākumā neticēja, ka Upīši ir mežā. It kā nodevības dēļ Upīši nodedzināja V. Āža mājas. Tur sadega kāda viņa radniece, uzvārdā Muceniece.

Partizāni nekādu palīdzību nelūdza, bet atnāca un paņēma. Viņi izlaupīja Mostu mājas un nokāva lopus. Arī uz Upeslejām nāca laupīt. Ienāca mājās, visus sasēdināja rindā uz sola un pavēlēja nekustēties līdz rītam. Tad paņēma visu, ko gribēja. O. Pavlovai ne reizi vien automāta stobru lika pie krūtīm. Viņa no partizāniem dikti baidījās.

Bija arī atbalstītāji un draugi, piemēram, Lavrovu ģimene, kur partizāni bieži ciemojās. Čekisti tur ierīkoja slēpni [1948. gada 4. janvārī]. Apšaudē krita divas Upīšu meitas [Olga (1924–1948) un Emma (1926–1948)], bet pārējiem izdevās aiziet.

Mežā bija arī Alberta Āboltiņa grupa, kas mēdza laupīt. A. Āboltiņš legalizējās, bet 1949. gada 25. martā viņu deportēja. Viņš palika dzīvot Krievijā.

Cita informācija. Vācu laikā sarkanie partizāni O. Pavlovas mājās nenāca. Policisti gan regulāri ieradās, lai visus izprašātu un pārbaudītu apkārtni.

Pēc [Latvijas] neatkarības atgūšanas Upīšu grupai gribēja likt pieminekli, bet vietējiem tas nepatika, un cilvēki sāka protestēt. O. Pavlova arī iebilda pret šo ieceri, jo Upīšus uzskatīja vairāk par laupītājiem nekā partizāniem.

Anonīma atmiņu stāstītāja, intervēta Šķilbēnu pagasta Lāšku sādžā 2002. gada augustā.

Partizānu karš. X tēvam izdevās paglābties no iesaukšanas vācu armijā. Viņš uzaudzēja bārdu, lai nebūtu atpazīstams, bet nevarēja izlemt – iet mežā vai neiet. Latvijas laikā tēvs dienēja Liepājā. Pēc profesijas viņš bija kalējs, bet māte šuvēja. Ģimene bija salīdzinoši turīga. Partizāni nezināja, ka tēvs gribējis iet mežā vēl vācu laikā.

X pašai par partizāniem ir tikai sliktas atmiņas, jo uz viņu mājām bieži nāca laupīt. Vienreiz nošāva suni, bet citā reizē visiem mājniekiem nozaga zābakus, paņēma tēva šlipes, mātes blūzes un citas mantas. Pēc tam turpat sāka dzert.

Gandrīz katru vakaru, iestājoties tumsai, tēvs dzina visu ģimeni istabā un ieslēdzās mājā. Slēdza arī kūti. Citkārt vakaros gaismu nededzināja, lai neviens nepamana un nenāk uz māju. X pēc visa pārdzīvotā slimoja, un nervozitāte saglabājās visu mūžu.

Apkārtne bija cilvēki, kuri partizānus atbalstīja, bet X ģimene pie tiem nepiederēja.

Nebija iespējams saprast – laupīja partizāni vai krievu bandīti un *istrebīķeļi*. Vienu reizi mājā ienāca vīri ar Latvijas armijas “*saultēm*” pie cepures un pieklājīgi prasīja maizi. Vecāki iedeva. Citā reizē iegāzās vesels bars ar maskām uz sejas un laupīja, ko varēja pagrābt. Visi runāja gan latviski, gan krieviski: “*Kā var zināt – tie paši vai citi?*”

Pēc Stampaku kaujas kritušos partizānus veda garām X mājai pajūgos, aplātus ar segu. Pēc tam liķus Viļakā nometa pie kioska. Kritušos sarkanos aizveda mašīnās.

Agata (1901–1945) un Anna Circenes (1930–1945) – māte un meita izplāpājās talkā, ka zinot, kuri ir mežā vai ko tamlīdzīgu. Par to abas arī novāca. Viņas apglabātas Lāšku kapos. Šāva partizāns, vārdā Jānis [uzvārds nav zināms]. Vēlāk, ziemā, Jānim brauca atriebties. Domājams, tie bija *istrebīķeļi*. Brauca kamanās garām mājai, un bija dzirdama zvaniņu šķindēšana pie ilksīm. Pēc tam arī šaušana bija dzirdama. It kā toreiz Jāni nošāva.

Lāšku sādžas tuvumā esot nomocīta jauna meitene – priekšsēdētāja meita. Arī sievieti, uzvārdā Makšāne [vārds nav zināms], nogalināja, bet X nezina, to izdarīja partizāni vai *istrebīķeļi*.

X nevēlējās runāt un piekrita tikai tādā gadījumā, ja nenosauks savu vārdu. Viņa to skaidroja ar bailēm no atriebības: “*Visiem jau radī vēl dzīvi, gan no vienas, gan otras puses. Jūs aizbrauksiet, bet man te dzīvot...*” Ja kāds uzzinās, ka viņa tik daudz stāstījusi nepazīstamiem cilvēkiem, māja var nodegt. To X nevēlas, jo pietiek ar pēckara gadu pārdzīvojumiem.

Daniels Circenis (1930). Intervēts Susāju pagasta Gruzdovas sādžā 2003. gada jūlijā.

Informācija par nacionālajiem partizāniem. Stampaku kaujā *istrebīķeļi* palīdzēja partizāniem iziet no aplenkuma [informācija neatbilst patiesībai]. Kritušos partizānus lika Viļakā, uz Abrenes ielas krustojumā ar Žīguru ceļu. Tur agrāk bija kiosks.

Mežā bija Edvards Auseklis (1903–1945), kā arī Rundzāni. E. Auseklis jau Latvijas laikā bija “*huligāns*” – nevienā ballē, kur viņš piedalījās, neiztika bez kaušanās vai citiem trauciem. Pēc kara viņš negribēja iet darba klaušās, tāpēc aizgāja mežā un krita. Saaģitēja arī savu māsasdēlu Vili Siliņu (1927–1945), kuram bija jāiet dienēt. Arī viņš krita. Tas notika Melnārūča sādžā [1945. gada 12. martā]. Toreiz nošāva arī Rundzānu un viņa māsu no Ulasu sādžas.

Rūdis [Rūdolf] Siliņš (1908–1945) vācu laikā bija šucmanis. Pēc kara viņš vispirms slēpās mājās, bet vēlāk aizgāja uz mežu. Uz mājām R. Siliņš nāca nakšņot. 1945. gada ziemā [9. februārī] čekisti to uzzināja un aplenca māju. R. Siliņš aizbēga uz pirti un no turienes šāva uz sargu, kas bija nolikts pie istabas durvīm. Sargs šāva pretī. Pirts bija sašauta “kā siets”, un R. Siliņu ievainoja. Viņš centās aizbēgt uz mežu, taču čekisti viņu panāca un nodūra ar durkli. Pēc tam arestēja viņa sievu. Kaimiņiem pavēlēja ierasties un atpazīt nogalināto, bet visi baidījās teikt taisnību. Nošautajam bija bārda, tādēļ aicinātie teica, ka nepazīst, jo: “Rūdis taču bez bārdas.”

Krustacelma sādžā partizāni šāvās savā starpā – divi pret septiņiem. Tiem diviem bija uzvārds Kišuns. Viņi negribēja pievienoties grupai. Vienu no viņiem nošāva uz kalna, bet otrs paslēpās materiālu grēdās un palika dzīvs [informācija nav precīza].

Kāds partizāns Krustacelma sādžā izmuka no degoša šķūņa un palika dzīvs.

Divi partizāni, uzvārdā Kēniņi [vārdi nav zināmi], legalizējās.

Bijušais leģionārs Antons Garāns no Tepenīcas sādžas izveidoja partizānu grupu. Viņi mēdza laupīt.

Zentas Circenes brāļi Hugo un Rūdolf ar civilsievu Paulīni arī aizgāja pie partizāniem. Pēc legalizēšanās viņi pārcēlās dzīvot citur.

Vēl mežā bija Vēdeniešu sādžas iedzīvotāji Kupriši – tēvs [Staņislavs, 1894–1950] ar meitām Jevgēniju [pareizi – Genovefu, 1932–1949] un Valentīnu [pareizi – Staņislavu, ?–1950]: “Bunkurs viņiem bija privātā mežā.” Kad S. Kuprišu nošāva, čekisti viņu nesa no meža ārā “kā vepri – rokas un kājas sasēja un izvēra caur kārti”. Arī pārējie 50. gados mežā krita.

Krustacelma sādžā kāds vīrs nelegāli nodzīvoja mājas bēniņos divdesmit piecus gadus. D. Circenis viņa vārdu nezināja. Pēc iznākšanas viņš netika arestēts un strādāja tuvējā piļu fermā. Izvairījās no cilvēkiem, jo bija no tiem atradinājies: “Ja kāds nāca tuvumā, kļuva tramīgs.” Tāds, pēc D. Circeņa domām, ir īsts partizāns, nevis pārējie “laupītāji” un “golovorezi”, kuri sarkanajiem neko lielu neizdarīja, bet laupīt nebija jāmāca.

Partizānu karš. 1948. gadā partizāni nogalināja D. Circeņa tēvu Jāni un brāli Aloizu. Viņus aizveda uz kūti un tur nošāva. No kūts aizveda govī. Iemeslu tā arī neviens nezināja. Tēvs bija mežsargs, bet tie partizāniem nepatika – amata dēļ vien varēja nošaut. Brālis strādāja koku krautuvē. Varbūt viņš kādam neierakstīja pilnu padarītā darba normu un tas pasūdzējās... Tādi gadījumi nebija reti: ja saplēsās ar kaimiņu, kuram kāds rads vai draugs mežā, tad “ciemiņi” ilgi nebija jāgaida.

D. Circeņa ģimeni jau pirms tam aplaupīja vairākas reizes. Divas reizes aplaupīja bišu stropus, paņēma divus velosipēdus, tēva angļu bostona uzvalku un divas medību bises: “Pa māju tā kā saimnieki ņēmās...” Savulaik sarkanie partizāni, kaut netālu mežā dzīvoja, neko nenožaga.

Rīkojot tēva un brāļa bēres, varēja izvēlēties: *“Vai nu pa komunistu modei, ar sarkano zvaigzni uz kapa un skaļām runām, vai caur baznīcu. Mēs gribējām caur baznīcu. Valdības vīri tad paziņoja, ka bēres būs bez mūzikas.”*

“Kad organizēja kolhozus, ģimeni gandrīz zem šautenes spieda iestāties!” Māte neizturēja un žēlojās augstākām amatpersonām. Vainīgos sodīja: *“Sarkanie toreiz tik ļoti ārdījās, lai sapelnītu ordeņus.”*

Tepenīcas sādžā partizāni aizveda uz mežu Donātu Dvinski un Mihalīnu Locāni. Viņi bija redzējuši mežā vietu, kur partizāni žāvē drēbes, un dzērumā par to izplāpājās. D. Dvinska liķi tā arī neatrada.

Neatrada arī mežsargu Samoilovu. Dzirnavu direktoru Ernestu Kesku nošāva paša mājās Vēdeniešu sādžā [informācija neatbilst patiesībai].

Brontu sādžā bija gadījums, kad sešu bērnu ģimenei partizāni nošāva tēvu. Vēlāk atraitne par šo gadījumu rakstīja avīzē.

Mežā kādu laiku bija igauņiete Jete Grosberga, taču iznāca ārā. *“Viņa tāda “indīga” – ja kas nebija pa prātam, uzreiz solījies šos [partizānus] “stučīt”.* Laikam 1945. gadā naktī pie viņas atnāca *“ciemiņi”* un nošāva.

Apmēram 1946. vai 1947. gadā mežsargs Vancāns [Staņislavs] kopā ar citiem mežsargiem strādāja Žīguru mežā [patiesībā 1949. gada 4. jūlijā]. Mājās ejot, viņu apturēja bruņoti vīri un aizveda līdzī. Lai nebūtu jāceļ troksnis, viņam turpat uz celma ar cirvi nocirta galvu.

“Mežsargi Bondars un Annuškāns viens pēc otra atstāja amatu un aizlaidās dzīvot citur, jo saprata, ka te joki mazi.” Savukārt mežsargam Vladislavam Bukovskim mātes radi no Karigavas sādžas bija partizānos. Viņš strādājis apmēram 1949.–1950. gadā vai pat drusku vēlāk. Neviens viņu neaiztika, bet tad jau *“lielums bija noskrējis un laiki mierīgāki”.*

Ja vakarā izgāja no mājas un pavērās uz mežmalu, vienmēr varēja redzēt kādus ložņājam un staigājam: *“Tātad nāk, gaidi tik... Kas nu būs, pie kā šoreiz ies?”*

Atvadoties D. Circenis teica, ka ir pietiekami daudz un atklāti stāstījis, lai atkal varētu pa naktīm gaidīt *“ciemiņus”.* Varbūt jau tai pašā vakarā kāds atnāks. Ja ne, tad vēlāk: *“Kad jūs to grāmatu uzrakstīsiet un viņi to visu izlasīs. Tad brauks no Cēsīm, no Piebalgas, kur sagājuši dzīvot, katru vakaru pie manis ciemos...”*

Elza Ozola (1930). Intervēta Kupravā 2003. gada jūlijā.

Informācija par nacionālajiem partizāniem. Jānis Ozols [“Cepurītis”, 1923–?] 1944. gada beigās aizgāja uz balli Liepnas pagasta Kupču sādžā un satika tur brāļus [Andreju un Pēteri] Bindras un [Jāni un Jāzepu] Vancānus no Strautu sādžas. Viņi jau bija aizgājuši mežā. Runāja, ka gribējuši J. Ozolu nošaut un pret viņa gribu *“aizvilka”* uz mežu. J. Ozols pievienojās partizāniem, lai paliktu dzīvs. Kad viņš iznāca no meža, tika

arestēts. [Šī informācija neatbilst patiesībai. Bijušais sarkanais partizāns un V. Samsona grupas izlūks J. Ozols nacionālajiem partizāniem pievienojās labprātīgi.]

Mežā bija arī J. Vancāna brālis Alberts, Staņislavs Keisels un Pēteris Keisels. A. Vancānu un P. Keiseli nosita ar mīnām, kuras Vancāniem bija saliktas bunkurā.

Savulaik Ozolu ģimene bija kupla – četri brāļi un divas māsas. Tagad viena māsa dzīvo laikam Krasnojarskā, bet brālis Irkutskā, jo viņus deportēja.

Partizānu karš. Jānis Sprudzāns un brāļi Vancāni bija bezkaunīgi. E. Ozola kopā ar citiem bērniem, kopā ap divpadsmit, ogoja. Partizāni viņus noķēra un grasījās nošaut, jo domāja, ka viņi okšķerē bunkuru vietas. Kopīgiem spēkiem bērni partizānus atrunāja, teikdami, ka pazudušos taču meklēs, būs mežu ķemmēšana un citas nepatīkšanas. Partizāni bērnus palaida vaļā, piedraudot nevienam par viņiem nestāstīt, *“citādi jums izies tāpat kā kaimiņiem”*. Ogotāji metās bēgt. Tikko iznāca no meža, satika *istrebīķeļus*: *“Tie prasa – vai bandītus neredzējāt?”* Atbilde, protams, bija noliedzoša.

Ar *“kaimiņiem”* bija domāta Vanagu ģimene no Vīksnas pagasta Pakalniešu sādžas. Vilis Vanags (1924–1946) mēdza iet *“uz Lazdiņiem”* matus griezt. Vienreiz redzēja tur partizānus ciemojamies un *“palaida muti”*. Drīz pēc tam Vanagus – Idu (1927–1946), Vili un viņu māti Mīli [pareizi – Milliju, 1890–1946] atrada mājā nogalinātus ar šāvieniem galvā. Viņi gulēja vienā no istabām asiņu peļķē. Māja bija arī izlaupīta.

Sarkano varasvīrs Baikovs, kurš sastādīja deportējamo sarakstus Kupravā, vēlāk aizbēga uz Minsku, jo saprata, ka partizāni viņu likvidēs.

Aleksejs Andrejevs (1921). Intervēts Žīguru pagasta Černovas sādžā 2003. gada jūlijā.

Informācija par nacionālajiem partizāniem. Nikolajs Upītis sākumā bija partizānu atbalstītājs, jo Rākava, kur viņš dzīvoja, atradās meža vidū. Kāds par viņu paziņoja čekistiem, un tie ieradās mājā. Tur istabas piepīpētas, kandžas smaka, stūrī rūgst jauna brāgas porcija, bet pats saimnieks piedzēries. *“Čekists prasa – kas te bijis? Bet Upītis nespēj lāgā atbildēt.”* Tad čekisti pateica, ka atbrauks vēlreiz no rīta un visu noskaidros, kad saimnieks būs izgulējies. Pa nakti N. Upītis aizbēga uz mežu. Pēc tam izcēlās skandāls par čekistu “neprofesionālo” attieksmi: *“Nu paši aizdzinuši cilvēku mežā! Draudēja pat atstādināt no amata.”*

N. Upītim bija četri dēli: Ādolfis, Aleksis [pareizi – Aleksejs, 1915–1951], Jānis (1918–1947), Artūrs [pareizi – Arvīds, 1929–1946]. Ādolfis karoja Sarkanajā armijā, bet viens dēls strādāja Žīguros uz dzelzceļa [bija arī dēls Rūdolfis (1932–?)]. Drīzumā viņi pievienojās tēvam mežā. Aizgāja arī N. Upīša sieva, saukta Mase [pareizi – Marija, 1896–1946], ar meitām Olgu un Emmu. Mase tika nošauta pie bunkura.

Upīši nebija vienīgie Žīguru puses partizāni. Patiesībā viņu uzvārds bija Baraņņikovi, bet Ulmaņa laikā to nomainīja.

Partizānu karš. 1949. gadā Posalnīcas mežā, “kad tur notika torņa būvēšana”, partizāni aizveda uz mežu un likvidēja mežsargu Vancānu.

Rejevā tika nošauta kāda ģimene. Notika laupīšanas.

Partizāns Kokorēvičs [Staņislavs, ?–1949] pēc legalizēšanās sāka sadarboties ar čeku. Viņš pateica partizāniem, ka izbrūvēs alu, un uzaicināja ciemos. Čekisti mājā ierīkoja slēpni. Ieradās vairāki partizāni, to skaitā Upīši. Bija šaušana, dega māja, bija kritušie. Vēlāk partizāni gāja atriebties. Dzīvs palika tikai viens mazs bērns, kuru viņi iznesa no degošās mājas.

Mežsargus regulāri sauca uz čeku un prasīja, vai partizāni esot manīti. Paši mežsargi baidījās iet dziļi mežā un izvairījās staigāt pa vienam: “*Parasti pa diviem trim kopā un pa malu.*”

Anna Āze. Intervēta Žīguros 2003. gada jūlijā.

Informācija par nacionālajiem partizāniem. Žīguru vai Katlešu mežos darbojās Alberta Āboltiņa grupa, bet visi legalizējās. Vēlāk vienam no viņiem – Vilhelmam Āzim partizāni nodedzināja māju. Sadega viņa radniece, it kā māsīca, ar mazu bērnu. Tas bija 1948. gadā [patiesībā 1946. gadā].

A. Āboltiņu deportēja uz Čunas apgabalu, bet V. Āzi uz Omskas apgabalu, kur viņš pēc tam palika uz dzīvi.

Mežsargs Jānis Kokorēvičs izgāja visu karu. 1948. gada sākumā [5. janvārī] viņu nošāva čekists, kurš uz meža ceļa apsargāja iepriekšējā dienā no slēpņa apšautos Upīšu ģimenes locekļus. J. Kokorēvičs ņēma no kabatas mežsarga apliecību, lai to uzrādītu. Čekistam likās, ka viņš meklē ieroci, un tas šāva pirmais.

Mežsargiem 40. gados bija grūta dzīve. Vācu laikā sarkanie partizāni, pēc kara “*zāļie partizāni*”. Un, protams, gan varasvīri, gan ķerstiņtāji. Gadījās, ka no rīta mežsargu, turot stobru pie pakauša, “*nolika uz vēdera*” vieni, bet tajā pašā vakarā – otri. Kuram bija vājāki nervi, tas varēja arī nošaut... To A. Āzei stāstīja bijušais mežsargs Aleksejs Andrejevs.

Cita informācija. Pēc nelaimīgās apšaudes Balvu pagasta Lazdukalnā 90. gadu beigās visi mežniecības darbinieki ziedoja naudu, lai mežsargs Egīls Barkāns varētu noalgot labu advokātu. Katrs deva, cik varēja.

Pēteris Keišs (1929). Intervēts Baltinavas pagastā 2004. gada jūlijā.

Partizānu karš. Agrāk blakus tagadējai Baltinavas autoostai atradās milicija. Uz turieni veda pratināt visus, ko turēja aizdomās kā partizānu atbalstītājus. Daudzus cilvēkus tur pratināšanu laikā nosita vai nošāva bez tiesas. Mirušos izmeta uz ielas pretī milicijai. Piederīgie paklusām mēģināja līkus paņemt, bet daudzi baidījās. Tāpēc nomocīto kapa vieta bieži vien nav zināma, jo vēlāk čekisti viņus kaut kur ieraka.

Milicis Pēteris Keišs (1907–1945) rudenī strādāja uz lauka. Pie viņa pienāca partizāni un aizveda līdzi.

Partizāni nošāva arī sagādes aģentu Vladislavu Keišu (?–1947) no Surikavas sādžas, kā arī zemes ierīkotāju Staņislavu Apsīti (1893–1945). Viņu nošāva Surikavas sādžā.

Kad pazuda Agate Jermacāne, cilvēki sākumā domāja, ka vīrs viņu nogalinājis un paslēpis, jo bija dzērājs un nekam nederīgs cilvēks. Tikai pēc tam izrādījās, ka viņa nejauši uzskrējusi partizāniem, kuri slēpās no meža “ķemmētājiem”. Baidoties, ka A. Jermacāne var viņus nodot, partizāni viņu nogalināja.

Slišanu ģimeni, kas apglabāta Breksīnes kapos, nošāva nezināmi cilvēki 1945. gada vasarā. Ienāca pagalmā un atklāja uguni, nesakot ne vārda. Nošāva Kazimiru Slišanu, viņa sievu un trīs bērnus. Divi bērni – zēns un meitene paslēpās un tāpēc palika dzīvi. P. Keišs nezina, kas ar bērniem tālāk notika un kur viņi palika, jo cilvēki baidījās runāt par tādām lietām.

Pagastā bija tāds Boldāns [Bronislavs, 1902–?], kurš 1941. gadā šāva cilvēkus. Pats vēlāk teica: “*Tas man ir vienalga – vai vistu nokaut vai cilvēku.*” Arī pēc kara viņš nogalināja vairākus pagasta iedzīvotājus, pat ģimenes. Varētu būt, ka viņš noslepkavoja arī brāli un māsu Gaitlazdas.

Cita informācija. Sarkanajiem aktīvistiem, kurus vācieši nošāva Svātaunes silā 1941. gada jūlijā, īpaši neviens līdzi nejuta. Lielākā daļa no viņiem pinās ar krieviem, nodeva savējos, kā arī piedalījās deportācijās un arestos.

P. Keišs gribēja izpētīt, kas notika ar Baltinavas ebrejiem 1941. gadā, bet neviens no vietējiem nezināja, kur viņi palika. Vieni teica, ka visi nošauti Svātaunes silā, citi – ka aizvesti uz Vecumiem vai pat uz Rumbulu. Zināma viena epizode. Kāda ebrejiete mazgāja drēbes pagalmā pie mājas, kad sākās apcietināšana. Tikko viņa bija arestēta un izdzīta no mājas, kaimiņiene ieskrēja viņas pagalmā un sāka ķeksēt ārā no veļas bļodas labākos apģērba gabalus...

Lūcija Supe (dzimusi Bukša). Intervēta Šķilbēnu pagasta Augstāsila sādžā 2001. un 2003. gada jūlijā.

Informācija par nacionālajiem partizāniem. Augstāsila sādžā dzīvoja Jānis [Logins], kurš bija vecpuišis un pēc rakstura savrupnieks. Viņš dezertēja no Sarkanās armijas un slēpās savā mājā. Kāds sagūstīts partizāns pastāstīja par viņu. Čekisti aplenca māju un Jāni nošāva. Pēc tam māju nodedzināja.

Pēc Stampaku kaujas daļu nošauto partizānu atveda uz Šķilbēniem, jo domāja, ka tie ir vietējie. Visiem vajadzēja iet skatīties, lai atpazītu. Dzina arī skolēnus, to skaitā L. Supi. Viņai bija bail, tādēļ raudot mēģināja noslēpties, bet tas nelīdzēja.

Partizānu karš. L. Supes tēvu Tadeušu Bukšu nošāva paša mājas pagalmā [1945. gada 15. septembrī]. Viņa redzēja, ka sētā ienāca nepazīstami, piedzērušies

cilvēki, kas runāja krieviski. Viņi piegāja pie tēva, un bija dzirdams, ka atkārtoti: *“Бандит, бандит...”** Pēc tam svešie sāka šaut. L. Supe tolaik bija skolniece. Uz mūžu viņai atmiņā palika skats, kā tēvs saļimst ceļos un nokrīt turpat sētas vidū. Tēvs centās izvairīties no mobilizācijas piespiedu darbā uz Bolderāju, jo nevarēja pamest ģimeni. Pēc viņa nāves bez apgādnieka palika pieci mazgadīgi bērni.

Pēc tēva nogalināšanas L. Supi skolā saukāja par bandīta meitu. Viņai nācās pārciest visādas vajāšanas – neuzņēma pionieros, laiku pa laikam kāds draudēja. Ģimenei bija ļoti grūti – nekādu palīdzību nevarēja dabūt, jo viņi skaitījās padomju varas ienaidnieki.

Uz jautājumu, kas notika ar netālajos Pleševas kapos apglabātajiem Gabrāņiem, L. Supe sacīja: *“Jesus, tik sāpīgi! Negribas par to runāt. Tiem strepkām tak bija vienalga, ko šaut!”* Minēto ģimeni pēckara gados [1945. gada 29. maijā] noslepkavoja. Vincents Gabrāns bija trūcīgs cilvēks ar daudziem bērniem un turklāt invalīds. Nevienš toreiz nespēja saprast, kāpēc kādam vajadzēja šos cilvēkus nogalināt. L. Supe domāja, ka to izdarīja *istrebīķeļi*.

Konstancija Bukša (1908–1945) pēc kara atbalstīja partizānus. Kādu nakti viņa savās mājās tika nošauta. Viņai palika mazs dēls, kuru labi cilvēki paņēma audzināšanā. Iespējams, arī K. Bukšu atbribojoties nogalināja čekisti vai *istrebīķeļi*. [Šī informācija neatbilst patiesībai. K. Bukšu nošāva nacionālie partizāni, jo turēja aizdomās par nodevību.]

Antons Slišāns (1948). Intervēts Šķilbēnu pagasta Upītes kultūrvēstures muzejā 2003. gada jūlijā.

Informācija par nacionālajiem partizāniem. A. Slišāna tēvs Dominiks pēc kara bija pirmais Stabļevas ciema padomes priekšsēdētājs. Viņš bija karojis Sarkanajā armijā un labi saprata, kāpēc citi puīši no tā izvairās. Tāpēc ar nelegālistiem un partizāniem D. Slišānam bija labas attiecības. 1945. gadā pirms vēlēšanām viņš apstaigāja atbalstītāju mājās un tur satiktos partizānus lūdza vēlēšanu dienā nedemolēt viņa ciema padomi: *“Ja grib demolēt, lai iet uz citām, bet pie manis ne.”*

Eduardu Krakopu cilvēki vairāk atceras kā “bandītu”, jo viņš pārāk bieži tīrīja un tīrīja arī civiliedzīvotājus. Tas viņam vēl šodien nav piedots. Ilgus gadus klīda runas, ka E. Krakops, būdams partizānos, dzēris kopā ar Treščenko [pareizi – Nikolaju Traščenoku] no Baltinavas milicijas.

Reiz pēc darba D. Slišāns aizkavējās ciema padomē un dzirdēja, ka pie durvīm klauvē. Paskatījās un ieraudzīja E. Krakopu: *“Tas saka – laid iekšā! Bet tēvs šo nelaida. Krakops tad teica, ja nelaiž pa durvīm, viņš kāpšot pa logu.”* Uz to D. Slišāns atbildēja:

* “Bandīts, bandīts...” (*Krievu val.*)

“Nu, pamēģini!” leķšā E. Krakops vairs nelauzās, bet pavēlēja, lai D. Slišāns tuvākājās dienās nogādā uz mežu “samogonu” un pārtiku: “Ja ne, tad tava māja degs!” D. Slišāna sieva prasīto sagādāja, bet uz mežu nenesa: “Māte to visu aiznesa Krakopa māšai uz māju un atdeva. Lai tālāk paši tiek galā.”

Māra Supe, toreiz būdama jauna meitene, staigāja pa mežu un svilpoja kādu melodiju. Viņa nevarēja iedomāties, ka tā ir partizānu grupas parole. Pretī no meža iznācis E. Krakops: “Viņš jau varēja jebko izdarīt. Bet tikai pateica, lai tādas dziesmiņas vairs nesvilpo un viena pati pa mežu nestaigā. Mūsu, viņš saka, te ir daudz. Un tad viss kas var notikt...”

Vēlākos gados E. Krakops dzimtajā pusē reti rādījās, bet, kad atbrauca, piemēram, uz kapu svētkiem, iedzēris stāstīja savus varoņdarbus un, neraugoties uz amputēto roku, pa galdiem staigāja. A. Slišāns labprāt gribēja klausīties viņa stāstos, taču sieva aizliedza, jo bija dzirdējusi par E. Krakopa nesavaldīgo raksturu: “Sieva teica – neej tur pie viņa, tev mazi bērni mājās. Viņš tevi vienreiz paņems un nošaus!”

Komugreivas sādžā uzreiz pēc kara nebija tādas mājas, kur kāds nebūtu aizgājis mežā. Bet daudzi tikai tāpēc, lai varētu laupīt un viegli padzīvot.

Partizānu karš. Staņislavs Slišāns no Stabļevas sādžas vācu laikā dienēja leģionā. Viņa māte baidījās, ka šī iemesla dēļ pēc kara ģimeni vajās. Lai no tā izvairītos, viņa sāka ziņot par partizāniem un atbalstītājiem. Kaut ko stāstīja arī par D. Slišānu. Partizāni sievieti nošāva. S. Slišāns pēc tam teica: “Es pats, atvaļinājumā atbraucis, mācīju puikām, kā jāšauj. Un ko šie izdarīja? Manu māti nošāva!”

Pleševas sādžā [patiesībā Zaķupļavas sādžā] noslepkavota vesela ģimene, kas saukti par “litvakiem” [trūcīgu zemnieku apzīmējums]. Pieaugšos nošāva, bet bērnus nodūra ar durkļiem. Tā bija nabadzīga ģimene, kas no padomju varas dabūja zemi. [Vincenta Gabrāna ģimeni 1945. gada 29. maijā nogalināja nezināmi uzbrucēji.]

D. Slišāns savulaik negribēja dēlam neko stāstīt, jo nebija pienācis īstais laiks. Viņš solījās runāt tad, kad jutīs tuvojamies pēdējo stundu. Diemžēl pēc paralīzes D. Slišāns zaudēja runas spējas...

Par pēckara gadiem var pastāstīt arī Staņislavs Krakops no Buku sādžas. Apkārtnes tantes arī daudz zina, bet baidās. Viņas nerunās.

Oļģerts Sprukulis (1932). Intervēts Viļakas pagasta Meirovas sādžā 2004. gada jūlijā.

Informācija par nacionālajiem partizāniem. Aloiza Sprukuļa (1897–1950) ģimene aizgāja mežā dēla Jāņa (1924–1950) dēļ. Viņš bija vācu armijā, bet pēc tam mežā. Pagāja laiks, pat vairāki gadi, un pēķņņi visa saime aizgāja uz mežu. Uzbrūkot čekistiem, A. Sprukulis savu sievu [Antoniju, 1902–1950] nošāva pats. Pašu A. Sprukuli arī sašāva,

un viņš Viļakas slimnīcā mira. Bija dzirdams, kā viņš slimnīcā kļiedza. Sagūstīja Jāņa sievu [Agati Sprukuli, 1923–1951]. Jaunākā meita [Regīna, 1940], kuru sašāva, tika aizvesta projām. Varētu būt vēl dzīva, bet redzēta nav. Kur palika Oļģerts (1932–1950), cilvēki nezināja. Jaunākais dēls [Valerjans, 1933–1950] bēga no apšaudes un tika sagūstīts. Kad Sprukuļi aizmuka uz mežu, viņu māju izjauca un aizvilka uz Viļaku. Tā stāv pretī pienotavai.

Kaimiņos t.s. Čilipu Sprukuļu ģimenei vecākais dēls [Donats, ?–1950] negāja krievu armijā, bet uz mežu. *“Jaunākais brālis Jānis bija policists – tam mežā bija jāiet.”* Vēlāk ļaudis runāja, ka J. Sprukulis (1912–1950) nošauts. Brālis Leons jau miris, bet divas māsas it kā dzīvo Rīgā. D. Sprukuļa sievu [Anneliju, ?–1950] čekā pratināja. Pēc kārtējās reizes naktī viņa atnāca no Viļakas un teica, ka ies uz mežu. Aizgāja un mežā krita.

O. Sprukuļa tēvam čekisti lika atpazīt nošauto D. Sprukuli. Viņš teica, ka nepazīst mirušo, jo tam ir bārda, bet kaimiņš jau vairākus gadus nav redzēts. Tikai vēlāk bērniem viņš pateica: *“Es pazinu gan. Tas kaut kā tomēr bija Donats...”*

Mežabrāļi reiz naktī atbrauca uz māju ar pajūgu un paņēma cūku. Ir dzirdēts, ka viņi arī pa Viļaku staigāja.

Anonīma atmiņu stāstītāja, intervēta Balvos 2003. gada jūlijā.

Partizānu karš. Par tiem laikiem daudz var pastāstīt Zinaīda Dičevska un Marija Igaune no Krišjāņiem. Z. Dičevskai vēl tagad kājā ir šķembas no partizānu uzbrukuma, kurā nogalināja viņas tēvu un māsu. Mājā arī granātu iemeta. Uzbrucēji bija no Kazimira Braslas grupas. [Šī informācija neatbilst patiesībai. Dičevsku ģimenei 1945. gada 2. janvārī uzbruka Tadeuša Čakša partizānu grupa.]

Rižā [Eduarda, ?–1948] grupas partizāni piekāva Alfonu Beidzenieku. Viņš dzīvoja netālu no Krišjāņiem.

Toņa [precīzāk nav zināms] *“aizskrēja uz mežu pie sava piegulētāja”*. Tā grupa visādus briesmu darbus strādāja. Bet pēc atgriešanās no Sibīrijas nez kāpēc uzreiz dabūja gan pierakstu, gan darbu. X uzskata, ka tas liecina par *“ziņošanu čekai”*. Vairāki viņas bērnības draugi, kurus apcietināja par mazākiem nodarījumiem, pēc tam ilgi nevarēja pierakstīties pat pie vecākiem.

Jau mūsdienās X viesojās pie savas draudzenes. Izrādījās, ka mājā tobrīd ir arī Toņa, un saimniece aicināja abas iepazīties: *“Bet viņa nazynoja, ka es jō pazistu. Kā es Toņu īraudzeju, tai sōku pi visōm mīsom trīcet!”* Toņa vēlējās zināt, no kuras puses X nāk: *“Es atbildeju – nu Naglīšim.”* Toņa sacīja, ka tādu vietu nezina, un X sašutusi jautāja: *“Toņa, a mož Beidzinīkus nazyni?”* Pēc tam Toņa ātri iegāja otrā istabā un tālākās sarunās vairs neiesaistījās. X pēc tam pārmeta draudzenei, ka tā saejoties ar *“tik najauku cylvāku”*, bet draudzene Toņu aizstāvēja.

Broņislavs Sekačs (1931), intervēts Liepņas pagasta Strautu sādžā 2003. gada jūlijā.

Informācija par nacionālajiem partizāniem. Pēckara gados B. Sekačs dzīvoja Vīksnas pagasta Pakalnīšu sādžā. Viņš zināja, ka partizānos aizgāja Jānis Sprudzāns no Vīksnas pagasta, kā arī brāļi [Jānis un Jāzeps] Vancāni un Andris Sekačs no Kupravas.

Arestējot Alberta Liepiņa partizānu grupu [1951. gada 1. aprīlī], krita čekas karavīri un arī kāds virsnieks.

Partizānu karš. Vilis Vanags (1924–1946) no Pakalnīšu sādžas kontuzēts atgriezās no Sarkanās armijas. Pret partizāniem viņš bija negatīvi noskaņots, bet viņa māšai mežā it kā bija draugs. Viņa izstāstīja partizāniem, ka “*brālis par daudz runā*”. Iespējams, viņš gribēja ziņot vai ko tamlīdzīgu. Partizāni V. Vanagu vairākas reizes brīdināja, tādēļ viņš baidījās nakšņot mājās – slēpās pie kaimiņiem. Kādu dienu [1946. gada 13. martā] B. Sekačam bija jānogādā Vanagu mājā ziņa no pagasta. Aizgājis viņš ieraudzīja V. Vanagu un viņa māti [Miliju] istabā uz grīdas nogalinātus. [Bojā gāja arī Ida Vanaga un Donats Vanags, ?–1946.]

Kuzņecova [Kuprijana, ?–1947] dēls bija “*strebuks*”. Partizāni viņu meklēja, bet neatrada un nošāva mājā esošo tēvu un māti [Zinaīdu, 1893–1947]. Dzīvi palika divi jaunākie brāļi, kuri “*pēc tā joka aizbēga un vēlāk gāja pēc palīdzības*”. [Tas notika 1947. gada 9. jūlijā.] Uz mežu devās “*ķemmētāji*”: “*Nu jā, tie strebiķeļi aizbrauca uz mežu, bet ko viņi tur varēja izdarīt? Pāris reižu gaisā izšāva, un tas viss.*” Vēlāk izsauca papildspēkus un mežu kārtīgi pārmeklēja: “*Pēc tam bija miers.*”

Atmiņas savākusi un apkopojusi
Inese Dreimane

PSRS leTK (VDM) iekšējā karaspēka 4. un 5. divīzijas vienību dislokācija un darbība Baltijas valstīs 1945.–1951. gadā

PSRS leTK iekšējā karaspēka Baltijas kara apgabala
priekšnieka pagaidu vietas izpildītāja apakšpulkveža Mickeviča pārskats
par PSRS Iekšlietu karaspēka 4. un 5. divīzijas dislokāciju Baltijas valstīs
1945. gada 1. jūlijā

Avots: Krievijas Valsts kara arhīvs (bijušais ЦГАКА), 38650. f., 1. apr., 194. l., 33.–38. lp. Uz dokumenta rezolūcija: "Izpildīts žurnālā kartēs un kartītēs", datēta ar 1945. gada 13. jūliju. Nesalāsāms paraksts. Otra rezolūcija nesalāsāma. Ienākošo rakstu nr. 1562. Spiedogs: "Atslepenots".

Forma Nr. 3*

Pielikums operatīvajam ziņojumam Nr. 12

Pilnīgi slepeni

Eks[emplārs] Nr. 1

Baltijas apgabala leTK iekšējā karaspēka daļu un vienību
dislokācijas un skaitliskā sastāva saraksts

1945. gada 1. jūlijā

Daļu un apakšvienību nosaukumi	Komandiera dienesta pakāpe un uzvārds	Dislokācijas vieta un laiks	Kopējais skaits	Izpildāmais uzdevums
1	2	3	4	5
4. STRĒLNIEKU DIVĪZIJA				
4. s[trēlnieku] d[ivīzijas] štābs, speciālās apakšvienīb[as]	Ģenerālmajors VETROVS	Vilņa	519	Dien[esta] un kaujas darbības vadīšana

* Izcēlums, kā arī versālie burti tekstā saglabāti kā dokumentu kopijā. – Red.

1	2	3	4	5
<u>25. str[ēlnieku] pulks</u>				
Štābs, speciālās apakšvienības	Apakšpulkvedis GOLIŠEVS	Panevēža	309	Kaujas apmācība un cīņa ar bandītismu
1. s[trēlnieku] b[ataljona] štābs un 1. s[trēlnieku] r[ota]	Vec[ākais] leitnants ŠABUROVS	Rokišķi	153	”
2. s[trēlnieku] r[ota]	Leitnants ŠIPASJUKS	Jūžinti	74	“
3. s[trēlnieku] r[ota]	Vec[ākais] leitnants TENSŅINS	Panemune	69	“
2. s[trēlnieku] b[ataljona] štābs un 5. s[trēlnieku] r[ota]	Kapteinis MAKAROVŠ	Ramīgala	103	“
4. s[trēlnieku] r[ota]	Leitnants MASLOVS	Šimone	78	“
6. s[trēlnieku] r[ota]	Leitnants ŠAULA	Krakinava	75	“
3. s[trēlnieku] b[ataljona] štābs un 7. s[trēlnieku] r[ota]	Vec[ākais] leitnants SAVČENKO	Birži	109	“
8. s[trēlnieku] r[ota]	Vec[ākais] leitnants POĻAŅINS	Vaški	61	“
9. s[trēlnieku] r[ota]	Leitnants GORBUŠINS	Papile	54	“
Mīnmetēju rota	Vec[ākais] leitnants LEVINS	Troškūni	32	“
Pulkā kopā:			1124	
<u>137. str[ēlnieku] pulks</u>				
Štābs, speciālās apakšvienības	Apakšpulkvedis MIRONOVŠ	Utena	338	“
1. s[trēlnieku] b[ataljons] bez 2. s[trēlnieku] r[otas]	Kapteinis IZUSTKINS	Ukmerģe	199	“
2. s[trēlnieku] r[ota]	Leitnants SIDORIČS	Siesiki	77	“
2. s[trēlnieku] b[ataljona] štābs un 6. s[trēlnieku] r[ota]	Kapteinis KORPLAKOVŠ	Maļati*	110	“

1	2	3	4	5
4. s[trēlnieku] r[ota]	Leitnants SIDEĻŅIKOVŠ	Ovanti*	64	Kaujas apmācība un cīņa ar bandītismu
5. s[trēlnieku] r[ota]	Leitnants ŽGENTI	Daugaiļi	60	“
3. s[trēlnieku] b[ataljons] bez 9. s[trēlnieku] r[otas]	Majors RANKOVŠ	Švenčone	174	“
9. s[trēlnieku] r[ota]	Leitnants TUSTINOVSKIS	Salaka	73	“
Pulkā kopā:			1145	
<u>261. s[trēlnieku] pulks</u>				
Štābs, speciālās apakšvienības un 1. s[trēlnieku] b[ataljons] bez 1. s[trēlnieku] r[otas]	Apakšpulkvedis ZAKURDAJEVS	Šauļi	505	“
1. s[trēlnieku] r[ota]	Leitnants MOZGUNOVŠ	Linkuva	74	“
2. s[trēlnieku] b[ataljona] štābs un 4. s[trēlnieku] r[ota]	Vec[ākais] leitnants NAUMOVŠ	Mažeiki	110	“
5. s[trēlnieku] r[ota]	Leitnants VOLKOVŠ	Tirkšji	69	“
6. s[trēlnieku] r[ota]	Leitnants AVRAMENKO	Akmene	68	“
3. s[trēlnieku] b[ataljona] štābs un 7. s[trēlnieku] r[ota]	Majors MASJKO	Telši	108	“
8. s[trēlnieku] r[ota]	Vec[ākais] leitnants MINAKOVŠ	Varņi	67	“
9. s[trēlnieku] r[ota]	Leitnants VARUMENTJEVS	Lukņiki*	65	“
Mīnmetēju rota	Leitnants TRAPEZOVŠ	Skaistgīre	42	“
Pulkā kopā:			1108	
<u>266. strēl[nieku] pulks</u>				
Štābs, speciālās apakšvienības un 1. s[trēlnieku] b[ataljons]	Apakšpulkvedis GAGARKINS	Viļņa	688	“

1	2	3	4	5
2. s[trēlnieku] b[ataljons] bez 5. s[trēlnieku] r[otas]	Kapteinis VLASOVS	Ganušišķi*	193	Kaujas apmācība un cīņa ar bandītismu
5. s[trēlnieku] r[ota]	Jaun[ākais] leitnants KUDRJA	Žašji	83	“
3. s[trēlnieku] b[ataljona] štābs un 9. s[trēlnieku] r[ota]	Majors HVOSTOVS	Alīta	94	“
7. s[trēlnieku] r[ota]	Leitnants TARAŅENKO	Mereči*	74	“
8. s[trēlnieku] r[ota] bez vada	Leitnants KERESLIDZE	Butrimone	49	“
8. s[trēlnieku] r[otas] vads	Leitnants RISEVS	Olava*	25	“
<u>298. strēlnieku pulks</u>	Pulkā kopā:		1206	
Štābs, speciālās apakšvienības un 1. s[trēlnieku] r[ota]	Apakšpulkvedis GRICAJEVS	Kauņa	361	“
1. s[trēlnieku] b[ataljona] štābs un 2. s[trēlnieku] r[ota]	Kapteinis JERKINS	Raseiņi	111	“
3. s[trēlnieku] r[ota]	Leitnants JAŠINS	Betīgala	72	“
2. s[trēlnieku] b[ataljona] štābs un 4. s[trēlnieku] r[ota]	Vec[ākais] leitnants KISEĻOVŠ	Ķēdaiņi	122	“
5. s[trēlnieku] r[ota]	Leitnants ZELĒŅINS	Baisogala 15.6.[45.]	73	“
6. s[trēlnieku] r[ota]	Vec[ākais] leitnants RODINS	Eirogala 15.6.[45.]	86	“
3. s[trēlnieku] b[ataljons] bez 9. s[trēlnieku] r[otas]	Kapteinis BOGAČS	Krone	192	“
9. s[trēlnieku] r[ota]	Vec[ākais] leitnants RUTENKOVŠ	Pakone	77	“
Automātistu rota	Leitnants TUMAKOVŠ	Vilķi*	88	“
	Pulkā kopā:		1182	
	Pavisam 4. strēlnieku divīzijā:		5765	

* Transkribēts no krievu valodas. – Red.

1	2	3	4	5
5. STRĒLNIEKU DIVĪZIJA				
Štābs, pārvalde, speciālās apakšvienībās]	Ģenerālmajors ĻEONTJEVS	Rīga 20.10.44.	297	Kaujas apmācības, dienesta organizācija daļās
36. motorizētais strēlnieku pulks				
Štābs, speciālās apakšvienības un 2. strēlnieku bataljons] un 2. strēlnieku rota]	Pulkvedis VOROBOVS	Rīga 14.10.44.	560	Garnizona dienests un kaujas apmācība
1. strēlnieku bataljona štābs, 1. strēlnieku rota] un ložmetējnieku vads	Kapteinis KOZLOVSKIS	Valmiera 21.4.45.	159	“
3. strēlnieku rota	Vecākais leitnants KRAVČENKO	Cēsis 21.4.45.	84	“
3. strēlnieku bataljona štābs ar 7. strēlnieku rotu], mīnmetēju vādu], ložmetējnieku vādu], 3. ložmetējnieku rotu]	Kapteinis ZOBIKOVS	Jaunlatgale (2050) 15.6.45.	156	Cīņa ar bandītismu
8. strēlnieku rota	Vecākais leitnants Ļisoviks	Kacēni (7040) 46 km uz ziemajiem no Jaunlatgales	86	“
9. strēlnieku rota	Leitnants FESENKO	Gauri (1050) 16 km uz dienvidiem no Jaunlatgales	75	“
Pulkā kopā:			1686	
260. strēlnieku pulks				
Štābs, speciālās apakšvienības, 1. strēlnieku bataljons] bez 3. strēlnieku rotas], 2. strēlnieku bataljons] bez 5. strēlnieku rotas] un 3. strēlnieku bataljons]	Apakšpulkvedis MARKINS	Tallina 25.9.44.	1217	Garnizona dienests un kaujas apmācība

1	2	3	4	5
5. s[trēlnieku] r[ota] bez 1. vada	Leitnants GLUŠKOVŠ	Narva 11.10.44.	65	Garnizona dienests un kaujas apmācība
5. s[trēlnieku] r[otas] 1. vads	Leitnants JALANSKIS	Rakvere 25.4.45.	32	Cīņa ar bandītiismu un kaujas apmācība
3. s[trēlnieku] rota	Leitnants ŠINKARENKO	Paide 3.3.45.	97	“
Pulkā kopā:			1411	
<u>138. str[ēlnieku] pulks</u> Štābs, speciālās apakš- vien[ības] un 1. s[trēlnieku] b[ataljons]	Majors TOKAREVS	Tartu 22.7.44.	623	Cīņa ar bandītiismu un kaujas apmācība
2. s[trēlnieku] b[ataljons] bez 4. s[trēlnieku] r[otas]	Kapteinis BURCEVS	Valga 19.9.44.	230	“
4. s[trēlnieku] rota	Leitnants KARCEVS	Veru 15.8.44.	56	“
3. s[trēlnieku] b[ataljons] bez 7. rotas	Kapteinis TRUŠŠ	Vilande 24.9.44.	299	“
7. s[trēlnieku] rota	Vec[ākais] leitnants VOROBJOVS	Pērnavā 17.4.45.	83	“
Pulkā kopā:			1291	
<u>143. str[ēlnieku] pulks</u> Štābs, speciālās apakšvien[ības]	Apakšpulkvedis KUZŅECOVŠ	Rēzekne 29.1.45.	417	Cīņa ar bandītiismu un kaujas apmācība
1. s[trēlnieku] b[ataljona] štābs bez 1. un 3. str[ēlnieku] rotas	Vec[ākais] leitnants ZINČENKO	Tilža (1020) 15.6.45.	120	“
1. str[ēlnieku] rota	Leitnants GOLOVKINS	Bērzpils (0000) 15.6.45.	81	“

1	2	3	4	5
3. str[ēlnieku] rota	Vec[ākais] leitnants ŽILCOVS	Rugāji (1000) 15.6.45	77	Cīņa ar bandītismu un kaujas apmācība
2. str[ēlnieku] bataljons	Kapteinis POROSENKOVS	Vīļaka (3040) 15.6.45.	270	“
3. s[trēlnieku] b[atāliona] štābs un 9. s[trēlnieku] r[ota]	Vec[ākais] leitnants ŠMARGUNS	Ludza (6040) 15.6.45.	116	“
8. str[ēlnieku] rota	Leitnants RODINS	Mērdzene (8040) 15.6.45.	86	“
7. str[ēlnieku] rota	Leitnants PERSIJANOVS	Rogovka (8020) 15.6.45.	67	“
Pulkā kopā:			1281	
<u>288. str[ēlnieku] pulks</u>				
Štābs, speciālās apakšvien[ības]	Apakšpulkvedis ŠIRINSKIS	Madona 7.4.45.	316	Dienesta un kaujas darbības vadība
Mīnmetēju rota	Vec[ākais] leitnants ZAGREBEĻNIJS	Jaungulbene (2070) 15.6.[45.]	51	Cīņa ar bandītismu un kaujas apmācība
K[ara] t[ehnikas] a[pgādes] i[n]tendantūras p[unkts]	Kapteinis KUZMENKOVS	Lubāna (0080) 15.6.45.	44	“
1. s[trēlnieku] b[atāliona] štābs, 1. s[trēlnieku] r[otas] vads	Kapteinis ALEKSEJEVS	Daugavpils 7.4.45.	92	“
1. s[trēlnieku] r[ota] bez vada	Leitnants SVIRIDENKO	Eglaine (0040) 19.6.45.	60	“

1	2	3	4	5
2. str[ēlnieku] rota	Leitnants ALAVS	Preiļi (4080) 19.6.45.	89	Ciņa ar bandītismu un kaujas apmācība
3. str[ēlnieku] rota	Leitnants ISAKOVŠ	Rudzēti (5060) 19.6.45.	82	“
2. s[trēlnieku] b[ataljona] štābs, divas l[ožmetējnieku] v[ada] apkalpes	Kapteinis MASĻEŅNIKOVŠ	Jēkabpils 7.4.45.	74	“
4. s[trēlnieku] r[ota] ar divām l[ožmetējnieku] v[ada] apkalpēm	Leitnants KRUPENIČŠ	Dviete (1050) 15.6.45.	86	“
5. str[ēlnieku] rota	Leitnants NOSENKO	Nereta (3090) 29.4.45.	84	“
6. str[ēlnieku] rota	Vec[ākais] leitnants ZAMJATINS	Kaplava (9000) 25.6.45.	98	“
3. s[trēlnieku] b[ataljona] štābs, 7. s[trēlnieku] rota un lož[metējnieku] vads	Kapteinis ŠČEGOĻEVŠ	Vīļāni (6090) 27.6.45.	120	“
8. str[ēlnieku] rota	Leitnants GOMZIKOVŠ	Dricēni (8010) 27.6.45.	100	“
9. str[ēlnieku] rota	Leitnants BEĻAJEVŠ	Bikova (9000) 27.6.45.	85	“
Pulkā kopā:			1381	
<u>329. dz[elz]c[elā] [apsardzes] pulks</u> Štābs, speciālās apakšvien[ības], 2. s[trēlnieku] b[ataljona] štābs	Apakšpulkvedis KRAVČENKO	Talsi (4090) 2.7.45.	450	Aprīņa operatīvā apkalpošana

1	2	3	4	5
1. s[trēlnieku] b[ataljona] štābs, 1. s[trēlnieku] rota	Kapteinis TROŠINS	Ventspils (6030) 2.7.45.	160	Garnizona dienests un kaujas apmācība
2. str[ēlnieku] rota	Leitnants JERMAČENKOVS	Dundaga (7080) 2.7.45.	110	“
3. str[ēlnieku] rota	Vec[ākais] leitnants KRAJUKOVS	Piltene (4040) 2.7.45.	110	“
5. str[ēlnieku] rota	Vec[ākais] leitnants GRAŽDANS	Valdemārpils (6090) 2.7.[45.]	79	“
3. s[trēlnieku] b[ataljons] bez 8. s[trēlnieku] r[otas]	Kapteinis VASIĻEVSKIS	Tukums (1030) 2.7.45.	272	“
Pulkā kopā:			1182	
<u>216. robežsardzes pulks</u>				
Štābs, speciālās apakšvien[ības], robežapsardzības rezerves postenis, 3. s[trēlnieku] b[ataljons] bez 14. robežapsardzības posteņa	Apakšpulkvedis AFANASJEVS	Aizpute (8030) 2.7.45.	441	Cīņa ar bandītismu, garnizona dienests un kaujas apmācība
14. robežapsardzības postenis	Leitnants ISTOMINS	Ēdole (2040) 2.7.45.	31	Cīņa ar bandītismu un kaujas apmācība
1. s[trēlnieku] b[ataljons] bez 1. robežapsardzības posteņa	Kapteinis KOZINCEVS	Liepāja (6000) 2.7.45.	235	“
1. robežapsardzības postenis	Leitnants TLOMINS	Durbe (7020) 2.7.45.	30	“

1	2	3	4	5
2. s[trēlnieku] b[ataljons] bez 7. robežapsardzības posteņa	Majors SOROKINS	Kuldīga (1050) 2.7.45.	252	Cīņa ar bandītismu un kaujas apmācība
7. robežapsardzības postenis	Vec[ākais] leitnants DEGTJAREVS	Skrunda (8060) 2.7.45.	30	“
	Pulkā kopā:		1019	
	Pavisam divīzijā:		9548	

PIEZĪME: 329. dz[elz]c[eļa] [apsardzes] pulka 4. un 6. s[trēlnieku] r[ota] atrodas komandējumā karagūstekņu konvojēšanā uz valsts iekšieni, leTK ie[kšējā] k[araspēka] 329. dz[elz]c[eļa] [apsardzes] pulka 8. s[trēlnieku] r[ota] uz laiku dislocēta Jelgavā (8060) – apsargā karagūstekņu nometni.

BALTIJAS APGABALA IETK I[EKŠĒJĀ] K[ARASPĒKA] ŠTĀBA PRIEKŠNIEKA A.P.I.
 APAKŠPULKVEDIS (paraksts) (MICKEVIČS)
 OPERATĪVĀS DAĻAS PRIEKŠNIEKA VIETNIEKS
 MAJORS (paraksts) (SABSAJS)

Iesp[ējests] 2 eks[emplāros]

Eks. Nr. 1 adr[esātam]

Eks. Nr. 2 – lietā Nr. 4

Izp[ildītājs] vec[ākais] leitnants HEIFIČS

1945. g. ... jūlijā

No krievu valodas tulkojis
 Arturs Žvinklis

**PSRS IeTK iekšējā karaspēka 143. strēlnieku pulka komandiera
apakšpulkveža Kuzņecova 1945. gada 19. marta
un 36. motorizētā strēlnieku pulka komandiera p.i. majora Gaidamaka
1945. gada 16. marta ziņojumi PSRS IeTK iekšējā karaspēka 5. strēlnieku
divīzijas komandierim ģenerālmajoram Ļeontjevam par operatīvo stāvokli
Austrumlatvijā**

Avots: Krievijas Valsts kara arhīvs (bijušais ЦГАКА), 38673. f., 1. apr., 42. l., 75.–80. lp. Oriģināls krievu valodā mašīnrakstā. Uz dokumenta spiedogs “Atslepenots”.

PSRS IETK IĒKŠĒJĀ KĀRASPĒKĀ] 5. STRĒLNIEKU DIVĪZIJAS 143. STRĒLNIEKU
1945. g. 19. martā PULKA ŠTĀBS Pilnīgi slepeni
1x.00371 eks[emplārs] Nr. 1
26.3.45.

Nr. 00386
IETK IEK 5. STRĒLNIEKU DIVĪZIJAS KOMANDIERIM
ĢENERĀLMAJORAM BIEDRAM ĻEONTJEVAM

Rīga

Uz Nr. 00150 no 2.3.45.

Ziņoju:

1. Abrenes, Ludzas, Rēzeknes un Madonas apriņķa teritorijā periodā no š.g. 1. janvāra līdz 20. martam turpina pastāvēt bandītformējumi un bandītisma izpausmes.

Bandītformējumi pārsvarā sastāv no 30–40 cilvēkiem], bet atsevišķos gadījumos līdz 450–500 cilvēku].

Bandītformējumu veidošanās sākums datējams ar 1944. gada augustu–septembri un oktobri (latviešu iedzīvotāju iesaukuma sākums Sarkanajā armijā).

Bandu vairākums formējas no bijušajām fašistiskajām organizācijām (šucmaņiem, aizsargiem, policistiem), nodevīgām personām, kuras izbēgušas no ieslodzījuma, Sarkanās armijas dezertieriem un personām, kuras izvairās no iesaukuma Sarkanajā armijā. Savu bandītisko rindu papildinājuma mobilizācijas nolūkā atsevišķas bandas izlaiž latviešu tautības iedzīvotājiem adresētus “uzsaukumus”, lai iesaistītu vīriešu kārtas iedzīvotājus bandītgrupās. Lai nodrošinātu savu pastāvēšanu nelegālā stāvoklī, bandītgrupas nodarbojas ar vietējo iedzīvotāju aplaupīšanu, atņemot tiem pārtikas produktus, mājlopus, mantas un saimniecības inventāru.

Atsevišķas bandītgrupas izdara atklātus uzbrukumus IeTK darbiniekiem un karavīriem, kuri veic operatīvos pasākumus viensētās vai pārvietojas pa ceļiem, kā arī iznīcina padomju un partijas darbiniekus apriņķu centra tuvumā esošajās apdzīvotajās vietās.

Parasti bandītgrupām pastāvīgu bāzes vietu nav, tās piekopo klejotāju dzīvesveidu, pārdislocējoties tās katru reizi būvē jaunus bunkurus, patvertnes un zaru būdas, bet lielajām bandītgrupām ir sava aizsardzības sistēma un ierakumi sardžu un posteņu izvietošanai.

2. Minētajā periodā pulka apkalpotajā teritorijā atrodas šādi bandītisko darbību veikuši bandītformējumi:

Rēzeknes apriņķī

1) Kaupenu rajonā Nautrēnu pagastā (9620) 1.1.[19]45. parādījās līdz 10 cilvēku liela bandītgrupa (no Zuša bandas), tā bija bruņota ar automātiem, šautenēm.

1.–2.1.[19]45. banda aplaupīja Pļavusalas, Jaunkureņu mājas, banda nozuda nezināmā virzienā.

Veiktajā operācijā 4.1.[19]45. nogalināts 1 bandīts, sagūstīts 20 cilvēku, visi bruņoti.

2) Ruzju (9214), Kristinku (9216), Laigalavas (9216) māju rajonā bāzējas grupa līdz 70 cilvēkiem], kuru vada Zutis Antons. Bandas bruņojumā ir 3 balsta ložmetēji, 12 rokas ložmetēji, automāti un šautenes.

Naktī no 23. uz 24.12.[19]44. līdz 12 cilvēkiem] grupā tika izdarīts uzbrukums Kūkoja ģimenei, nogalināja Kūkoja mazgadīgo meitu, kā arī sievu.

1 kilometru uz ziemeļiem no Laidzāniem uzspridzināts tilts uz Rogovkas–Kristinku ceļa. Uzbrukumos vairākās mājās Nautrēnu pagastā bandītgrupas ar varu atņēmušas produktus.

Veiktās operācijas rezultātā 17.1.[19]45. no Zuša bandas aizturēti 7 bandīti ar ieročiem.

3) 15.1.[19]45. Īdeņu rajonā (9296) Gaigalavas pagastā fiksēta līdz 50 cilvēku liela banda, kuru vada bijušais Latvijas armijas kapteinis Krustanovs [tā tekstā]. Banda slēpjas Lubāna ezera ziemeļaustrumu krastā līdz Aiviekstes upei. Tās bruņojumā ir ložmetēji, automāti un šautenes.

Tikai janvāra otrā pusē un februārī vien banda veikusi vairāk nekā 10 bandītisku akciju. No š.g. 17. uz 18. februāri banda aplaupīja Kalaču mājas (9206).

No 24. uz 25.2.[19]45. šajās pašās mājās tika izdarītas 3 laupīšanas. Banda sagrāvusi skolu Metļānos.

Laupīšanās banda parasti atņēma pārtiku, siltāku apģērbus, zāģus, cirvjus, naglas un lāpstas. Aizgāja Lubāna ezera [ziemeļ]a[ustrumu] virzienā.

Operācijā 20.1. aizturēti 9 bandīti, ievainoti 2, nogalināti 2. Visi ar ieročiem.

4) 7.3.[19]45. Rogozu (8420), Romašku (8416), Puziķu (8214) māju rajonā slēpjas līdz 50 cilvēku liela bandītgrupa, bandas barvedis ir kāds Grišulis Jānis, viņa vietnieks – Grišulis Edvards. Banda slēpjas pa mājām sīkās grupās. Savās un radnieku mājās tiem ir bunkuri, parādoties karaspēkam vai milīcijai, aiziet Stružānu purvos. Bandas bruņojumā ir šautenes, ložmetēji un automāti.

5) 7.3.[19]45. Stručānu purvu rajonā (8812) slēpjas līdz 100 cilvēku liela bandītgrupa, kas saformēta no atsevišķām Kristinku rajonā sakauto bandu bandītgrupām, bandas barvedis Ivris Jānis, kurš iepriekš ticis sagatavots "latviešu partizānu štābā", kas dislocēts Madonas apriņķa Pededžu māju rajonā, precīza šo māju atrašanās vieta nav noskaidrota (ziņas no aizturēto liecībām).

Š.g. 13. marta naktī Nautrēnu pagastā nogalināts nepilnās vidusskolas direktors Roļģis Kārlis, kā arī aplaupīta Mikus Staņislava saimniecība.

6) 1.3.[19]45. Silajāņu m[āju] rajonā (4494) slēpjas līdz 15 cilvēkiem liela bandītgrupa, kura sastāv vienīgi no šucmaņiem un aizsargiem, bandu vada kāds Klušs, bijušais policists. Bandas bruņojumā ir pistoles, automāti un šautenes.

No š.g. 3. uz 4. martu bandītgrupa uzbruka v[alsts] d[rošības] jaunākā leitnanta Miņejeva operatīvajiem darbiniekiem, kuri veica operāciju vienā no Silajāņu mājām, uzbrukumā barvedis Klušs Miņejevu nogalināja.

7) 17.3.[19]45. Tirševu māju rajonā (2040) slēpjas bandītgrupa līdz 23 cilvēkiem, bandas barvedis Svarinskis. Banda sastāv no sīkām 5–7 cilvēku grupām. Banda pastāvīgi neatrodas vienā vietā, bet: mežā 2 km attālumā no Tirševu m[ājām] bunkurā slēpjas 7 bandīti, pārējie slēpjas savās mājās, bandas barvedis ir no Pustoškas s[ādžas], agrāk bijis policists, viņa vietnieks Verebs Pēteris Vasilija d.

21.2.[19]45. Lučānu un Karaļu mājās (2040) banda aplaupījusi Dubrovskas ģimeni (viņas dēls strādā IeTK).

8) 16.3.[19]45. Pustošku rajonā slēpjas banda 10 cilvēku sastāvā. Bandas vadītājs un sastāvs nav noskaidrots (2232).

23.2. izdarīts uzbrukums Karaļu m[ājām]. [Banda] pievēca produktus un mantas un nozuda nezināmā virzienā. Banda ir ārkārtīgi aktīva. Pēc esošajām ziņām, šī grupa gatavojas izdarīt uzbrukumu Bukmuižas milīcijai, bez tam izplata k[ontr]r[evolucionāras] skrejlapas ar milīcijai adresētiem draudiem.

Š.g. "..."? februārī no telefona staba 12 kilometru no Bukmuižas noņemta šāda satura lapiņa –

"Latviešu zemnieki, nebrauciet kopā ar miličiem, dodiet viņiem zirgu ar pajūgu, bet paši palieciet mājās. Mēs miličus apšaudīsim, un arī jūs varat ciest, šādi gadījumi ir bijuši."

"Latviešu partizāni"

9) Arhipovkas sādžas rajonā (4038) darbojas 10–12 cilvēku banda. Pēc nepārbaudītām ziņām, bandas barvedis it kā ir vācu virsnieks. Banda bruņota ar automātiem un šautenēm.

Bandas atrašanās rajonā atrasta k[ontr]r[evolucionāra] skrejlapa krievu valodā, ar milīcijai adresētiem draudiem:

“Iznīcinātāji un miliči, drīz nokusīs sniegs un mēs sāksim jūs iznīcināt. Pēc mēneša no jūsu Kaunatas pat degunu neizbāzīsiet. Kurš no jums grib palikt dzīvs, lai līdz 15. martam izrakstās no milicijas, kurš neizrakstīsies, to mēs iznīcināsim. Vai tiešām jūs domājat, ka Latvijā noturēsies staļiniskā vara, kura neko mums nedod, bet tikai aplaupa zemniekus. Drīz Latviju dzelzs solī pārstaigās angļu karaspēks. Drīz atgriezīsies mūsu Ulmanis. Kamēr vēl nav par vēlu, ar ieročiem pārnāciet latviešu partizānu pusē. Bez šīm lapiņām Latvijas partizāni savā partijā nepieņems. Lasiet un pastāstiet citiem.”

“Latviešu partizāni”

Vienlaikus šajā pašā pagastā atrasta k[ontr]r[evolucionāra] skrejlapa, kurā draudēts izrēķināties ar jaunsaimniekiem, kuri saņēmuši zemi no padomju varas.

“Pēdējo reizi brīdinām visus pilsoņus jaunajās dzīvesvietās, labāk aizmirstiet, pretējā gadījumā būs slikti, tiksiet nošauti, kurš tāpat sapratīs, tas būs laimīgs cilvēks. Man tā šķiet, ka jums dzīvība ir dārgāka par zemi. Padomājiet ar savu stulbo pauri. Lai dzīvo brīvā Latvija.”

Ludzas apriņķī

1) Mērdzenes un Kārsavas pagasta ciemos kopš 1944. g. oktobra novērojama iesaukšanas vecuma personu aiziešana nelegālā stāvoklī atsevišķās bandītgrupu organizācijās. Periodā kopš oktobra tikai divos pagastos vien fiksēts liels skaits bandītisma izpausmju, kuras galvenokārt vērstas pret iznīcinātāju bataljonu locekļu ģimenēm un pašiem iznīcinātājiem.

Kopīgais barvedis – atsevišķu sīko bandītgrupu iedvesmotājs Mērdzenes pagastā ir bijušais leģionārs un soda akciju dalībnieks Vazackis Donāts Donāta d., dz[imis] 1924. g., latvietis, sešu klašu izglītība, bijušais policists, dienējis vācu armijā, piedalījies padomju pilsoņu arestā un partizānu notveršanā. Vazacka tēvs 1941. g. tika aizvests uz attālajiem Padomju Savienības apvidiem, bet māte nošauta, agrāk sastāvējusi Aizsargu organizācijā.

Pēc aģentūras ziņām un izmeklēšanas materiāliem noskaidrotas šādas bandītgrupas:

1) 7.2.[19]45. Čeru m[āju] rajonā (8250) Mērdzenes pagastā slēpjas 16 cilvēku bandītgrupa. Banda bruņota ar rokas ložmetējiem, automātiem un šautenēm.

2) 7.2.[19]45. Zuju s[ādžās] rajonā Mērdzenes pagastā (8242) slēpjas banda 4 cilvēku sastāvā.

3) 7.2.[19]45. Ruzaru m[āju] rajonā (8448) slēpjas banda 6 cilvēku sastāvā. Šai bandītgrupai ir atsevišķs vadītājs ar uzvārdu Kazicāns. Pēc neprecīzām ziņām [viņiem] ir ložmetējs un radiouztvērējs. Banda bruņota ar automātiem un šautenēm.

4.1.[19]45. 6 cilvēku bandītgrupa ieradās Zujevkas s[ādžā], paņēma no mājām mūsu aģentu “Klavdinu” un ar mežā aizturētā mežsarga Aleksejeva pajūgu aizveda uz mežu, kur abus piekāva un atbrīvoja, bet aģentam uzdeva nogalināt mūsu operatīvo pilnvaroto Ali-Zade.

15.1.[19]45. Mērdzenes pagasta Lopatinsku s[ādžā] pils[oņa] Borisovska – Iznīcinātāju bataljona locekļa mājā ielauzās apmēram 20 cilvēku banda un pieprasīja viņa izdošanu,

tomēr pēc sievas lūguma [Borisovskis] tika atstāts mājās, atņemot viņam dokumentus, tāpat dokumenti tika atņemti kaimiņiem Mihailovam un Sergejevam. Banda barvedi uzrunājusi par “pulkveža kungu”.

31.1.[19]45. banda nezināmā skaitliskā sastāvā ielauzās pils[ona] Ļubimova mājā Latišskajas Stigļevas s[ādžā]; viņu turēja aizdomās, ka ziņojis par bandu, savāca no mājas mantu un viņa pajūgā aizveda. Banda prombraucot piedraudēja: ja Stigļevas s[ādžā] tiks arestēts kaut viens cilvēks, tad Ļubimovs tiks nogalināts. Naktī no 6. uz 7.2.[19]45. banda līdz 30 cilvēku sastāvā veica uzbrukumu pagasta centram Mērdzenes s[ādžā], kur, aplenkusi milicijas mītni un partorga māju, 3 stundas apšaudīja šīs ēkas. Uzbrukumā ievainota partordze Ļaļina, viņas piecpadsmitgadīgais dēls, nogalināta viņas māsa, ievainots iznīcinātājs un nogalināti 2 milicijas zirgi.

4) 7.2.[19]45. Dzjarvu s[ādžas] rajonā (7836) mežā slēpjas bandītgrupa, skaitā 20 cilvēku, kas izvietojušies salmu būdā, barvedis Seipuļs Staņislavs Jāzeps d., dzimis 1918. g., no Mērdzenes pagasta Dzjarvu s[ādžas], latvietis, bruņots ar automātu. Seipuļs bieži sapulcina savu bandītgrupu un stāsta, ka dezertierus, kā arī tos, kuri izvairās no iesaukšanas Sarkanajā armijā, neviens tik drīz nemeklēšot, tāpēc iet Sarkanajā armijā nav vērts. Bandai ir rokas ložmetējs, automāti un šautenes.

5) 7.2.[19]45. Degterevas māju rajonā (8650) darbojas 7 cilvēku bandītgrupa. Banda slēpjas purvā salmu būdā. Bruņota ar automātiem un šautenēm, tai ir rokas ložmetēji un radiouztvērējs. Bandu vada Lipskis Leons Elijas d., dzimis 1922. g., no Mērdzenes pagasta Degterevas s[ādžas], latvietis, bruņots ar automātu.

6) 7.2.[19]45. Latišskajas Stigļevas, Votkovas s[ādžas] rajonā (8440) Mērdzenes pagastā slēpjas 20 cilvēku bandītgrupa. Naktī atrodas mežā, bet dienā Votkovas–Stigļevas s[ādžā] izliek posteņus, bruņota ar automātiem un krievu granātām. Bandas barvedis Valujs Boļeslavs Kazimira d., dzimis 1925. g., dzimis un dzīvo Mērdzenes pagasta Ezernieku s[ādžā], latvietis, līdzī nēsā ložmetēju, automātu un granātas. Vācu okupācijas laikā saņēmis apakšvirsnieka pakāpi, apbalvots ar Dzelzs krustu.

7) 7.2.[19]45. Borisovkas s[ādžas] rajonā Mērdzenes pagastā slēpjas 33 cilvēku bandītgrupa. Banda slēpjas Borisovkas mežā 200 m attālumā no Borisovkas s[ādžas]. Uztur sakarus ar Kārsavas pagasta bandītiem, ar kuriem periodiski apvienojas sīkās 3–5 cilvēku grupās. Bandai ir 4 pusautomāti, 6 automāti, 9 šautenes, 1 angļu ložmetējs, pa 100 patronām, 2 granātas. Šī banda piedalījās uzbrukumā Mērdzenes pagasta centram.

8) 7.2.[19]45. Kalnasalas [banda] – slēpjas Kalnasalas m[āju] rajonā (9652) Kārsavas pagastā. Bandas skaitliskais sastāvs līdz 20 cilvēku, vada Laganovskis Pēteris Ādama d., Kalnasalas s[ādžas] iedzīvotājs, dienējis vācu armijā, bunkurs 200 m attālumā no Kalnasalas s[ādžas]. Bruņota ar ložmetējiem, automātiem un šautenēm.

9) 7.2.[19]45. – Straujenku [banda] – 22 cilvēki. Banda izvietojusies 2 km attālumā no Straujenku s[ādžas] (9250), apmetusies paštaisītā būdā, bandu vada Kodanovskis Meikuļs,

37 gadus vecs, Straujenu s[ādžas] iedzīvotājs, latvietis, bijušais aizsargs Ulmaņa valdības laikā, policists pie vāciešiem. Kodanovskis sistemātiski apstrādā bandītgrupu, izplatot baumas par drīzu padomju varas krišanu, par to, ka Baltkrievijā it kā esot notikusi revolūcija un ka Latvijā ienākšot zviedri.

10) 7.2.[19]45. Parsjukovas [banda] – 9 cilvēki, slēpjas mežā uzceltā būdā 4 km attālumā no Parsjukovas s[ādžas] (8864) Kārsavas pagastā, bandas barvedis Loganovskis Leonards Jura d., 27 gadus vecs, Bondarevas s[ādžas] iedzīvotājs, latvietis, vācu okupācijas laikā arī slēpies, bruņots ar automātu un 160 patronām. Lai uzturētu sakarus ar Novoseļskas bandītgrupu, Loganovskis sūta savus palīgus Jerumu un Vasjku (uzvārdi nav zināmi), kuri stāstījuši, ka viņi 1944. g. 19. novembrī apšaudījuši automašīnu un aicinājuši bandītus sekot viņu piemēram.

11) 7.2.[19]45. Novoseļskas [banda] – 9 cilvēki, slēpjas Novoseļskas māju rajonā (9446), bandas barvedis Loganovskis Ambrozijs, 35 gadus vecs, Novoseļskas s[ādžas] iedzīvotājs. Banda slēpjas zaru vai salmu būdās mežā 1 km attālumā no sādžas. Ierīkoja slazdu iecirkņa operatīvajam pilnvarotajam Potapovam.

1945. g. 13. marta naktī Latišķskajas Stigļevas s[ādžā] nezināms bandītu skaits nošāva mūsu aģentu Baranovu kopā ar sievu un divpadsmitgadīgo dēlu. Baranova ģimene bija vienīgā krievu ģimene sādžā.

Bandītgrupas izplata iedzīvotāju vidū šāda satura k[ontr]r[evolucionāras] skrejlapas:

“Nāve krievu armijai. Mūsu tēvi un meitenes, visi kā viens saka, ka krievu sarkanie pūķi aprijuši mūsu cilvēkus, visu mūsu bagātību, sadzinuši visus mūsu cilvēkus cietumos un katrogā uz mūžīgām mocībām. Mēs esam latvieši, mēs savus likumus zinām. Jūs domājat latviešus pārvērst par krieviem un piespiest jums pakļauties. Pamēģiniet aizvest latviešus mūžīgā katrogā un jūs visi pazudīsiet kā pavasara sniegs. Mūsu mājas tiek apsargātas, ejiet kaut ar veseliem tūkstošiem armiju, vienalga, tiksiet sakauti. Mēs latvieši bijām un būsīm un kā latvieši mirsīm. Bet jūs neesat latvieši, jūs esat sarkanā varza.”

Raksta bandīts Kuis

Abrenes aprīņķī

Visvairāk bandītisma aptverts ir Viļakas, Šķilbēnu, Baltinavas, Tilžas un Rugāju pagasts.

Bandītgrupējumu skaitu noskaidrot ir grūti, jo tie klaiņo, pārsvarā slēpjas Viļakas, Balvu, Pleševas, Liepnas, Tilžas (Grīvas) mežos, tomēr 1.3.[19]45.:

1) Stampaku purva meža rajonā slēpās bandītgrupa 400–500 cilvēku sastāvā, barveža uzvārds nav noskaidrots, viņa iesauka ir “Dūze”*. Pēc aizturēto liecībām bijis policists.

* Staņislavs Ločmelis (Dūze; 1913–1945).

Bruņojumā lielkalibra ložmetēji, balsta ložmetēji, rokas ložmetēji, automāti, šautenes, granātas un liels daudzums patronu. Banda dislocējās vienā vietā, bet iezīmējas ar diviem sektoriem – ziemeļu un dienvidu, katrā sektorā bija savs barvedis, abus sektorus vadīja bandas štābs, kurā ietilpa abu sektoru barveži, ksendzs,* 3 vācieši, štābam ir radiostacija, kura barošanas elementu trūkuma dēļ nedarbojās, agrāk uzturēja sakarus ar Kurzemes grupējumu. Bandā bija sievietes, meitenes un bērni, meitenes un sievietes bija apmācītas un apbruņotas ar rokas ložmetējiem, šautenēm un automātiem. Bandā bija izveidots speciāls bunkurs baznīcai, dievkalpojumu vadīja Šķilbēnu ksendzs, bija iekārtots bunkurs slimnīcai, bija medmāsas un liels daudzums medikamentu. Bandai bija liels pārtikas, kā arī barības krājums zirgiem. Apkārt bandītu noietnei bija izveidota aizsardzības līnija, 15–20 cilvēku sastāvā norīkota sardze, no kuras tika izlikti posteņi rietumu, dienvidu un austrumu virzienā no bandas izvietojuma. Banda izveidoja 15–20 cilvēku vienības, lai aplaupītu mājas un iznīcinātu padomju un partijas darbiniekus pagastu un apriņķu centra tuvumā esošajās mājās. Apvienošanās lielajā bandā notika 1945. gada janvārī. Iniciators bija barvedis “Dūze” un viņa palīgs “Cinis”. Banda organizējās no 4 mazākām.

1. “Dūzes” grupa kā izlūkošanas grupa sastāvēja no 20 cilvēkiem], atradās Stampaku purva mežā.

2. Barveža Baloža grupa – 80 cilvēku] – dislocējās Viļakas mežā.

3. “Induļa” grupa – 60 cilvēku] – atradās Viļakas mežā.

4. Barveža “Ciņa” grupa – 20 cilvēku] – atradās Viļakas mežā.

Visas [grupas] atradās cita no citas 4 km attālumā.

Barvedis Balodis bandā bija tās skaitliskā sastāva papildināšanas organizators, nedēļu pēc saformēšanas atveda uzreiz 50 cilvēku], viņam tika uzdots arī komunistu un padomju aktīvistu iznīcināšana. Pēc aizturēto liecībām periodā no š.g. 24. līdz 27. februārim bandā ieradies Latvijas armijas kapteinis (uzvārds nav noskaidrots), kurš sevi pasludināja par vadītāju un teica, ka bandas esot arī Tilžas un Liepnas mežos. 2.3.[19]45. sadursmē ar bandu pulka operatīvā vienība iznīcināja 28 bandītus, 45–50 tika ievainoti, 7 cilvēki] sagūstīti. No aizturēto vidus liecināja, ka banda, izmantojot spēcīgo snigšanu un nakts aizsegu, izgājusi no aplenkuma rietumu virzienā un grupās izklīdusi Liepnas mežā, bet galvenie spēki aizgājuši uz Grīvas mežu.

Pēdējā laikā fiksēts, ka banda veikusi līdz 40 bandītisku darbību Viļakas, Šķilbēnu un Baltinavas pagastā.

2) 13.3.[19]45. fiksēta bandītgrupa līdz 28 cilvēkiem], bandas barveža uzvārds Svarnsts [Arvīds?], viņa vietnieks ir Serdo Jānis. Banda slēpjas speciāli iekārtotā bunkurā Balvu mežā 9. apgaitas 63. kvartālā, visapkārt bunkuram izliktas mīnas. Bunkura atrašanās vieta (3026). Banda bruņota ar “Maksims” sistēmas b[alsta] ložmetēju ar 4 lentēm, pa 250

* Ludvigs Štagars (Pabērzs; 1905–1973).

patronu katrā, 2 r[okas] l[ožmetējiem], 6 automātiem, 10 pusautomātiem, kuri pārkonstruēti par automātiem, pārējiem šautenes, apmēram 50 granātu. 14.3.[19]45. veiktā operācijā 5 bandīti nogalināti, 2 ievainoti, 3 aizturēti, nogalināto skaitā Serdo Jānis.

3) 15.3.[19]45. Viļakas 1. mežu iecirkņa rajonā (3042) fiksēta bandītgrupa līdz 40 cilvēkiem, barveža uzvārds nav noskaidrots, pēc orientējošām ziņām bandas bruņojumā ir 4 balsta ložmetēji, 12 rokas ložmetēju, pārējais bandas sastāvs bruņots ar automātiem un šautenēm.

4) 19.3.[19]45. Šķilbēnu pagasta mājās slēpās barveža Lūša līdz 10 cilvēkiem liela bandītgrupa. Pēc aizturēto liecībām 3.3.[19]45. Lūsis ar visu savu bandu pārdislocējies uz Grīvas mežu (9826).

5) 16.1.[19]45. Zaķusalas māju rajonā Bērzpils pagastā mežā bunkuros slēpjas bandītgrupa līdz 15 cilvēkiem, bandas barvedis Brikmanis Jānis. 16.–17.1.[19]45. operācijā nogalināti 2 bandīti, ievainoti 4, sagūstīts 1, starp ievainotajiem notverts barvedis Brikmanis.

6) 10.1.[19]45. meža un Slotukalna māju (3034) un [nesalasāms vārds] (3234) rajonā slēpās bandītgrupa līdz 60 cilvēkiem, bandu vadīja Sluckis Bronislavs ar segvārdu "Indulis", pie vāciešiem strādājis Viļakas pagasta valdē, dzīvoja Janopoles s[ādžā].

7) 15.3.[19]45. Pēc vairāku aizturēto bandītu liecībām un mūsu avotiem marta pirmajā pusē bandītgrupas no Abrenes apriņķa vidusdaļas daļēji pārdislocējušās uz Liepnas mežiem, avioizlūkošanas novērojumi Liepnas mežu dienvidu daļas rajonā (5032) atklājuši bunkuru celtniecību orientējoši 100 cilvēku izvietošanai.

Bandu galvenie spēki slēpjas Ruskulovas un Grīvas mežos (0428), (0026), pēc orientējošām ziņām [tur] koncentrējies līdz 700 bandītu, barveži: Lūsis, Zutis, Zuļčs Antons, Vazackis, Loganovskis.

Kopš janvāra apriņķī fiksēts liels skaits bandītisma izpaudumu. Tā, piemēram: 13.1.[19]45. pils[ona] Kazinovska mājās Garstordeļu s[ādžā] Viļakas pagastā ienākuši 2 bruņoti militārā formā ģērbti [cilvēki], pašam saimniekiem promesot, nogalinājuši viņa sievu, aizdedzinājuši māju, paņēmuši atsevišķas mantas, pēc tam nozuduši.

Tajā pašā dienā 12.00 Krutovas s[ādžā] Viļakas pagastā pie pils[ona] Jermocāna mājas durvīm piekļāvējuši divi bruņoti [cilvēki], Jermocāns viņus ielaist atteicies, tad svešinieki ar šautenēm sāka šaut pa mājas durvīm. Savukārt Jermocāns, būdams bruņots ar šauteni, sāka šaut uz bandītiem, nogalinot vienu, otrs aizbēga. Nogalinātais izrādījās Voikāns Jezups Matīsa d., dzimis 1925. g., tās pašas sādžas iedzīvotājs, kurš izvairījās no karadienesta.

15.1.[19]45. pie Viļakas pagasta Ilzēnu s[ādžas] 2 km attālumā no Viļakas dzīvojošā pils[ona] Šaicena mājas durvīm piekļāvēja nepazīstamas personas, Šaicena dēls Antons, 15 gadu vecs, atvēra durvis un ieraudzīja savā priekšā 4 bruņotus [cilvēkus], kuri prasīja ceļu uz Kļušņiku s[ādžu]. Pusaudzis

izbijies aizvēra durvis un paziņoja [par to] tēvam, kurš izgērbies gulēja gultā. Pēdējais lika sievai, lai tā parāda atnācējiem ceļu. Šaicena sieva, dzimusi 1899. g., pie viņiem iznākusi, parādīja ceļu, pēc tam nepazīstamie jautājuši, kur atrodas viņas vīrs. Šaicena atbildējusi, ka viņa neesot mājās un viņš atrodoties pagasta izpildkomitejā. Uz atnācēju lūgumu ielaist viņus pasildīties Šaicena atbildējusi, ka laist viņus mājā baidoties, pēc tam viens no bandītiem pavērsa pret viņu ieroci un uzkliedza: "Rokas augšā!" – bet pēc tam 3 iegāja dzīvoklī, ceturtais palika ārā. Ienākot dzīvoklī, bandīti uzkliedza visiem pacelt rokas. Apskatījuši istabu un pajautājuši, vai viņiem nav ieroču, nepazīstamie lika Šaicenam apgērbties, pirms tam pārmeklējot apģērbu, pēc tam sāka gatavoties ņemt viņu līdzi. Uz saimnieces jautājumu, kāpēc viņi to ņems līdzi, viens no viņiem atbildēja, ka iešot pie Vorobjova un tur visu noskaidrošot (Vorobjovs – IeTK a[prinča] d[aļas] priekšn[ieka] vietn[ieks], milicijas kapteinis). Pavēlējuši saimniecei līdzi rītam no mājas neiziet, nepazīstamie aizgājuši Kravaļu s[ādžas] virzienā, aizvedot sev līdzi arī Šaicenu.

Tajā pašā [laikā] 0,5 km attālumā no Ilzēnu s[ādžas] Viļakas pagasta Keišu s[ādžā] pēc apmēram 1,5 stundām tika piekļauts pie Viļakas pagasta izpildkomitejas Kara uzskaites galda priekšnieka Bondara Donāta mājas durvīm, atnākušie paziņoja, ka viņi ieradušies no milicijas. Bondars tos ielaida mājā. Ienākuši 2 ar automātiem bruņoti cilvēki. Uz jautājumu, ko vajag, atbildējuši, ka viņi esot no iznīcinātāju bataljona 1. vada, saņēmuši ziņojumu, ka Krauļu s[ādžas] iedzīvotājs Mateušs Bratuškins, būdams iesaukts Sarkanajā armijā, atgriezies mājās un viņi to esot savākuši, bet majors Vorobjovs, gadījumā ja tikšot aizturēts Bratuškins, viņiem esot pavēlējis atvest pie viņa Bondaru Bratuškina raksturošanai. Neko jaunu nedomādams, Bondars sācis gērbties, tad Bondara sieva, dzimusi 1911. g., izteikusi šaubas par viņu piederību iznīcinātāju bataljonam un nosauca viņus par "partizāniem" – bandītiem. Pēc tāda paziņojuma no Bondars Valērijas puses viens no bandītiem teicis, ka viņi ieradušies no Šķilbēniem, jo vietējie iznīcinātāju bataljona kaujinieki neko nedarot. Kad Bondars bijis apgērbies un gatavojies aiziet, viņa sieva izteikusi vēlēšanos iet kopā ar viņu, bet viens no atnācējiem lika palikt un nekur no mājas neiziet. Aiz sliekšņa pagalmā pret Bondaru tikušas pavērstas divu bruņotu [cilvēku] šautenes, ar pavēli pacelt rokas. Atbraukušie bandīti aizveduši Bondaru Kravaļu s[ādžas] virzienā.

18.1.[19]45. Viļakas pagasta Kozukolna s[ādžā] plkst. 24.00 pie Locena Aloiza Aloiza d. mājas durvīm piekļāvēja svešinieki, kas sevi dēvēja par Viļakas miliciju un pieprasīja ielaist mājā. Ienākuši 3 bruņoti cilvēki un pieprasījuši dokumentus, Locens tos uzrādījis, pārbaudījuši dokumentus, nepazīstamie

tos atdevuši un teikuši, ka dokumenti esot kārtībā, bet viņam tomēr jānākot uz miliciju, jo esot pavēle to arestēt, pēc tam aizveduši Viļakas virzienā.

20.2.[19]45. banda 15–20 cilvēku sastāvā veica bruņotu uzbrukumu 3 km attālumā no Tilžas dzīvojošā Tilžas pagasta izpildkomitejas priekšsēdētāja vietnieka Bušvanža Alfrēda Jāņa d. mājai. Banda apšaudīja māju, palikušas 132 ložu pēdas, aizdedzināja 3 šķūņus, riju, kūti un arī mājas stūri, aplejot to ar petroleju. Bandas uzbrukuma brīdī Bušvanža mājā atradās ar šauteni bruņotais brigādes milicis Salvīts. Abi būdami apbruņoti, viņi izkļuva uz bēniņiem, atklāja uguni uz bandītiem, ievainojot divus un vienu nogalinot, bandīti tos savāca un paslēpās. Kūti un šķūņos sadega 4 govīs, 2 kumelji, 5 aitas, 2 cūkas, 1300 kg izmīstītu linu, 5 tonnas āboliņa un 5 tonnas salmu, māja palika neskarta.

23.1.[19]45. 20 cilvēku banda Gavrilovkas s[ādžā] aplaupīja iznīcinātāju bataljona 6 kaujinieku saimniecības. Gavrilovkas sādža atrodas uz Balvu un Šķilbēnu pagasta robežas Gobačovas [tā tekstā] mežu rajonā.

Un daudzas citas bandītisma izpausmes.

Madonas apriņķī

1) 1.3.[19]45. Kārdzabas rajonā (1652) slēpjas līdz 30 cilvēku liela bandītgrupa, kura saformēta no bij[ušajiem] šucmaņiem un aizsargiem. Bandu vada bijušais policists Stripāns. Tās bruņojumā ir ložmetēji, šautenes, automāti un granātas.

26.2.[19]45. plkst. 22.00 ceļā no Kozukolna m[ājām] (0632) 2 km attālumā no pagasta izpildkomitejas leTK operatīvajiem darbiniekiem uzbruka bandītgrupa līdz 20 cilvēku uz slēpēm, ar 2 pajūgiem, aplenca un sagūstīja tos. Bez tam [banda] aplaupīja 3 ģimenes Kozukolnā un nozuda Talkas muižas (0630) virzienā.

5.3.[19]45. 1. bataljona komandieris, lai veiktu [nesalasāms teksts] ieņemšanu pēc VDTK orderiem, izsūtīja 10 cilvēkus, kurus komandēja vada komandiera p.p.i. vec[ākais] seržants Vasiļčenko ar VDTK operatīvo darbinieku. Ceļā uz Kārdzabu izlūku – meklēšanas grupa uzdūrās bandas slēpnim, izcēlās apšaušana, kaujas rezultātā banda izklīda mežā.

Pulka apkalpotajā teritorijā bandītgrupām ir liels skaits atbalsītāju, aģentūras un sakarnieku, kuri, parādoties karaspēkam, nekavējoties informē bandas. Informē caur [nesalasāms vārds], bet par karaspēka parādīšanos ziņo, signalizējot no mājas uz māju ar baltiem lakatiņiem.

PULKA KOMANDIERIS APAKŠPULKVEDIS (paraksts) (KUZŅECOVŠ)
ŠTĀBA PRIEKŠNIEKS MAJORS (uzvārds nav salasāms)

ZIŅAS

Par bandītgrupām, kuras darbojas Lietuvas PSR [tā tekstā] Daugavpils un Ilūkstes apriņķa teritorijā kopš 1945. gada 1. janvāra.

36. pulka štābs], Rīga 14.3.[19]45. Karte 200000.

DAUGAVPILS APRINĪ

1. 1944. gada 3. novembrī no S[arkanās] a[rmijas] dezertieriem (latviešiem), bijušajiem "C" grupas dalībniekiem un policistiem organizējās pret padomju varu noskaņota līdz 30 cilvēku liela bandītgrupa. Bandas barvedis ROGINS Pēteris, dzimis 1919. gadā, latvietis, zemnieks, dzīvo Aizkalnes pagasta Dekšņu mājās, vācu okupācijas laikā dienējis soda vienībā.

Banda bruņota ar 1 r[okas] l[ožmetēju], automātiem, šautenēm un granātām. Bāzējas Aizkalnes (3080), Preiļu (4080) un Vārkavas (2060) pagasta teritorijā. Bandas darbība izpaužas pa ceļiem braucošo Sarkanās armijas karavīru apšaudīšanā, padomju lidmašīnu apšaudīšanā, terora aktos pret padomju darbiniekiem un mierīgajiem iedzīvotājiem no aktīva vidus.

20.1.[19]45. vecākā leitnanta PUTILOVA komandētā no 36. motorizētā strēlnieku pulka art[ilērijas] apakšvienībām izveidotā izlūku – meklēšanas grupa operācijas rezultātā Vārkavas pagasta Kramiškovas mežā (8060 [labots – 2060]) sagūstīja 10 bandītus no minētās bandas, pārējie turpina slēpties.

2. 1944. gada jūlija beigās no bijušajiem policistiem, aizsargiem un "C" grupas dalībniekiem noorganizējās bandītgrupa, skaitā līdz 20 cilvēkiem. Bandas barvedis ANTOŅEVIČS Domeniks – latvietis, zemnieks, bijušais vecākais policists "Sicher[heits] [drošības] policijā".

Banda bruņota ar automātiem, šautenēm un granātām, bāzējas Asūnes pagasta meža masīvā Spočevas sādžas rajonā (1030), aktīvu darbību neizrāda, bet gaida vāciešu atnākšanu. Par tuvāko uzdevumu izvirza teroristisku aktu veikšanu pret partijas un padomju darbiniekiem, IeTK karaspēka un Sarkanās armijas karavīriem.

3. 1944. gada decembrī noorganizējās banda no personām, kuras izvairās no iesaušanas S[arkanajā] a[rmijā], S[arkanās] a[rmijas] dezertieriem (latviešiem) un bijušajiem policistiem 80 cilvēku sastāvā. Bandas barvedis Vanagu baznīcas KSENDZS Juhņevičs* pārgājis nelegālā stāvoklī un slēpjas, viņš ir vācu spiegs un Dzimtenes nodevējs. Vācu okupācijas laikā nodevis vācu varasiestādēm Latvijas padomju partizānus.

Banda ir bruņota ar rokas ložmetējiem, automātiem, šautenēm un granātām. Bāzējas Kalupes (1070) un Vārkavas (2060) pagasta teritorijā 4 bunkuros:

1. bunkurs – pie Kalupes pagasta, Vindru sādžas mežā (3060) 150 m² platībā Dubnas upes kreisajā pusē 150 metru attālumā no upes;

* Antons Juhņevičs (segvārds A. Vientulis).

2. bunkurs – pie Vārkavas pagasta, M. Kursišu sādžas mežā (3060) 250 × 100 m platībā Dubnas upes labajā pusē;

3. bunkurs – Vārkavas pagasta Volonda māju rajonā, mežā (3060) 5 × 4 km platībā;

4. bunkurs – Vārkavas pagasta Petrovkas sādžas rajonā (3060), tajā pašā mežā, kur ir arī 3. bunkurs.

1945. gada janvārī banda uzbruka operatīvai grupai Vārkavas pagastā un, neguvusi panākumus, paslēpās. Pašlaik aktīvas darbības neizrāda, kā tuvāko uzdevumu izvirza aģitāciju vietējo iedzīvotāju vidū pret padomju varu, teroristisku aktu veikšanu pret padomju darbiniekiem un leTK karaspēka un Sarkanās armijas karavīriem.

Bandītgrupas likvidācijas operācijai gatavojas 2. s[akopotais] b[atāljons], kuru komandē kapteinis Kebkalo.

4. 1945. gada 1. februārī organizējās tā saucamās zaļo grupas 20 cilvēku bandītgrupa. Bandas barvedis Gavr[nesalāsāms] Broņislavs. Banda bruņota ar automātiem, šautenēm un granātām. Bandītgrupa apvienojusies ar ksendza Juhņeviča bandu un pašlaik slēpjas bunkuros mežā Vārkavas pagastā (3060).

5. 1945. gada janvārī organizējās 8 cilvēku bandītgrupa no bijušajiem aizsargiem un p[ret]p[adomiskī] noskaņotiem elementiem. Bandas barvedis STAŠS Eduards. Bija bruņota ar šautenēm un granātām, bāzējās Asūnes pagasta (1030) L. Borincu sādžas (kartē nav) rajonā.

Darbība izpaudās diversijas aktu un padomju varas vadošo darbinieku slepkavību sagatavošanā.

6.2.[19]45. leitnanta Meļņika komandētās 2. s[akopotā] b[atāliona] i[zlūkošanas] – m[eklēšanas] g[rupas] veiktajā operācijā norādītā banda tika pilnībā likvidēta, nogalināti 3 bandīti, to skaitā barvedis, ievainoti – 3, sagūstīti – 2 cilvēki.

ILŪKSTES APRINKĪ:

1. 1944. gada septembrī organizējās bandītgrupa no bijušajiem policistiem un aizsargiem, skaitā līdz 25 cilvēkiem. Bandas barvedis KOLNIETIS Oskars. Banda bruņota ar šautenēm, automātiem, rokas ložmetējiem un granātām. Bāzējas Prodes pagasta (103[?]) mežos un mājās.

Bandas darbība izpaužas terora aktos pret partijas un padomju darbiniekiem, Sarkanās armijas karavīriem.

1944. gada oktobrī banda apšaudīja Gārsenes (1020) pagasta izpildkomiteju un aizveda sev līdzī iznīcinātāju bataljona kaujinieku Kurkli.

1945. gada 12. janvārī kapteiņa Bobira komandētā art[ilērijas] apakšvienību izlūkošanas – meklēšanas grupa, veicot norādītās bandas likvidāciju Prodes pagasta Puriņu māju rajonā, nogalināja bandas barvedi KOLNIETI Oskaru, sagūstīja viņa palīgu URĶĪTI un ievainoja otru palīgu PURIŅU Oskaru. Bandas atliekas turpina slēpties Prodes mežā (103[?]), kas pašlaik vada bandu, nav zināms.

20.2.[19]45. laikā, kad pa ceļu uz Prodes pagastu pārvietojās 36. m[otorizētā] s[trēlnieku] p[ulka] artilērijas vienība un sarkanarmietis Kozlovs, pēdējie tika apšaudīti ar šauteņu uguni no Prodes meža puses – pavisam tika izdarīti 28 šāvieniem.

Citas izpausmes no minētās bandas puses nav reģistrētas. Lai bandu likvidētu, tās atrašanās vietu noskaidro aģentūras izlūkošana un 36. m[otorizētā] s[trēlnieku] p[ulka] artilērijas apakšvienību izlūkošana.

2. 1944. gada novembrī organizējās banda no bijušajiem policistiem un aizsargiem, skaitā līdz 30 cilvēkiem. Bandas vadītājs vācu policijas ("SS leģiona") vecākais leitnants BUŠS, viņa palīgs – Latvijas armijas leitnants TILTIŅŠ.

Banda bruņota ar automātiem, vienu p[ret]t[anku] i[eroci], vācu vieglo mīnmetēju un granātām, bāzējas mežā llūkstes apriņķa Aknīstes pagastā (1030) uz robežas ar Jēkabpils apriņķa Elkšņu pagastu.

Bandas darbība izpaužas terora aktos pret padomju darbiniekiem, IeTK karaspēka un Sarkanās armijas karavīriem, vietējo iedzīvotāju aplaupīšanā.

Februārī banda uz ceļiem bija izmētājusi šāda satura skrejlapas: "NKVD un milicija, jūs atbildēsiet un tiksiet iznīcināti par mūsu ģimeņu izpostīšanu."

21.2.[19]45. banda apšaudīja Susējas pagasta (2020) izpildkomiteju. Bandas atrašanās vietu tās likvidācijai noskaidro aģentūras izlūkošana un 36. m[otorizētā] s[trēlnieku] p[ulka] artilērijas apakšvienību izlūkošana.

3. 1944. gada novembrī organizējās banda no bijušajiem policistiem, "šucmaņiem" un "aizsargiem", skaitā līdz 50 cilvēkiem. Bandas barvedis GRĀVERSONS Ivans, dzimis 1912. gadā Aknīstē, bijušais šucmanis.

Banda bruņota ar rokas ložmetējiem, automātiem, šautenēm un granātām, bāzējas llūkstes apriņķa Aknīstes pagastā uz robežas ar Jēkabpils apriņķa Elkšņu pagastu Elkšņu mežā (3020).

Bandas darbība izpaužas terora aktos pret partijas un padomju darbiniekiem un vietējo iedzīvotāju aģitēšanā pret padomju varu.

No 14. līdz 16.2.[19]45. kapteiņa BOBIRA komandētās 36. m[otorizētā] s[trēlnieku] p[ulka] artilērijas apakšvienību i[zlūkošanas] – m[eklēšanas] grupas veiktās GRĀVERSONA bandītgrupas likvidācijas operācijas rezultātā Elkšņu mežā nogalināja 15 bandītus un pa mājām sagūstīja 24 minētās bandas bandītus, tās atliekas pašlaik apvienojušās ar barveža BUŠA bandu.

4. 1944. gada oktobrī organizējās banda no bijušajiem policistiem un aizsargiem, skaitā līdz 30 cilvēkiem. Bandu vada vācu armijas vecākais leitnants SUDRABIŅŠ. Banda bruņota ar rokas ložmetējiem, automātiem, šautenēm un granātām. Banda bāzējas Dvietes pagasta mežā (2050).

Bandas darbība izpaužas terora aktos pret padomju darbiniekiem, IeTK karaspēka karavīriem un vietējo iedzīvotāju aplaupīšanā. Bandas izvietojuma vietu tās likvidācijai

noskaidro aģentūras izlūkošana un 36. m[otorizētā] s[trēlnieku] p[ulka] art[ilērijas] apakšvienību izlūkošana.

5. 1944. gada novembrī organizējās bandītgrupa no bijušajiem šucmaņiem un aizsargiem, skaitā līdz 10 cilvēkiem. Bandas barvedis DAĢIS Jāzeps Jāzēpa d., dzimis 1891. gadā, kulaks, bijušais šucmanis, vācu okupācijas laikā piedalījies padomju pilsoņu un karavīru nošaušanā.

Banda bruņota ar automātiem un šautenēm, bāzējas Dvietes pagastā mežā (2050), uztur sakarus ar barveža SUDRABIŅA bandu. Bandas darbība izpaužas vietējo iedzīvotāju aģitēšanā pret padomju varu un teroristiskos aktos pret padomju darbiniekiem un Sarkanās armijas karavīriem.

7.3.[19]45. kapteiņa BOBIRA komandēto 36. m[otorizētā] s[trēlnieku] p[ulka] art[ilērijas] apakšvienību veiktajā bandas likvidācijas operācijā Mežgalu rajonā (2050) nogalināts bandīts – 1 cilv[ēks] (bandas barveža dēls) un sagūstīti 4 bandīti, to skaitā bandas barvedis DAĢIS Jāzeps.

8.3.[19]45. brīvprātīgi atnāca uz miliciju un padevās vēl divi minētās bandas bandīti, pārējie turpina slēpties.

6. 1944. gada septembrī organizējās banda no bijušajiem vācu okupācijas laika policistiem, skaitā līdz 15 cilvēkiem. Bandas barvedis VARSLAVS – bijušais policists, aktīvs vācu ieliktenis, padomju pilsoņu nošaušanas dalībnieks. Banda bruņota ar automātiem, šautenēm un granātām. Bāzējas Kaplavas pagastā mežā (8010) uz robežas ar [nesalasāms vārds]. Bandas darbība izpaužas terora aktos pret padomju darbiniekiem, leTK un VDTK iestāžu darbiniekiem un leTK karaspēka karavīriem, kā arī vietējo iedzīvotāju aplaupīšanā.

PULKA KOMANDIERA A.P.I.

MAJORS (paraksts) (GAIDAMAKS)

ŠTĀBA PRIEKŠNIEKS

Iesp[iests] 2 eks[emplāros] MAJORS (paraksts) (AFOŅINS)

Nr. 1 div[īzijas] štā[bam]

Nosūtīts [plkst.] 10.00, 16.3.45. g.

Štāba priekšnieka pal[īgs]

Saņemts

leitnants (paraksts) (Drozdovs)

No krievu valodas tulkojis

Arturs Žvinklis

PSRS Valsts drošības ministrijas iekšējā karaspēka 5. strēlnieku divīzijas komandiera ģenerālmajora Ļeontjeva 1947. gada 26. aprīļa pavēle nr. 00112 par valdības tribīnes apsardzību Rīgā 1947. gada 1. maija darbaļaužu demonstrācijas laikā

Avots: Krievijas Valsts kara arhīvs (bijušais ЦГАКА), 38673. f., 1. apr., 129. l., 20., 20. lp. o.p. Oriģināls krievu valodā mašīnrakstā. Uz dokumenta spiedogs "Atslepenots".

PILNĪGI SLEPENI

PAVĒLE

PSR SAVIENĪBAS VDM IEKŠĒJĀ KARASPĒKA 5. STRĒLNIEKU DIVĪZIJAI

1947. gada 26. aprīlī

№ 00112

Rīga

SATURS: Par Valdības Tribīnes apsargāšanas kārtību 1947. gada 1. maijā

Lai nodrošinātu Valdības Tribīnes visorganizētāko un drošāko apsargāšanu un kārtību ap to parādes un demonstrācijas laikā 1. maija Starptautisko Svētku dienā

PAVĒLU:

1. 36. s[trēlnieku] p[ulka] komandierim pulkvedim b[īedram] VOROBJOVAM papildu mūsu 21.4.47. g. [pavēlei] nr. 1/1-001247 izvirzīt no vadošā sastāva atbildīgo virsnieku apsardzei norīkotā personālsastāva kopējai vadīšanai.

2. Grupu vecākajiem atbilstoši plānam izraudzīties virsniekus, kuri būtu spējīgi uzturēt pienācīgo kārtību. Norādīto personu, kā arī virsnieku sarakstu, kuri norīkoti [stāvēšanai] ķēdītē Tribīnes priekšā, iesniegt man līdz 28.4.47. gada plkst. 10.00.

3. Lai novērstu vai likvidētu iespējamus ekscesus, no 29.4. līdz 2.5.47. gadā katru dienu nodrošināt rezervi, ne mazāku kā vads, apgādājot to ar autotransportu, kuru izmantot tikai pēc mana rīkojuma.

4. Apsardzes veikšanai izraudzīto personālsastāvu 29.4.47. g. no plkst. 16.00 līdz 20.00 rūpīgi instruēt norises vietā, nosakot konkrētus uzdevumus katram izpildītājam un praktiski parādot dienesta izpildīšanas kārtību.

5. Par virsnieku sastāva ķēdītes vecāko iecelt divīzijas štāba 1. nodaļas priekšnieka vecāko palīgu majoru ARISTARHOVU, kuram nodrošināt visu divīzijas pārvaldes un 36. s[trēlnieku] p[ulka] virsnieku sapulcēšanos uz praktisko instruktāžu un 29.4.47. g. plkst. 16.00 tos izvest pie Tribīnēm "Uzvaras" laukumā.

6. 1. maijā apsardzes nodrošināšanā iesaistīto personālsastāvu "Uzvaras" laukumā izvest plkst. 7.00 un līdz plkst. 7.30 pabeigt tā izvietošana pa vietām saskaņā ar plānu.

Apģērba forma un bruņojums:

a) ierindnieku un seržantu sastāvs – zābaki, formas blūze un platbikses haki krāsā, josta un laiviņcepure, viena patronsoma un šautene;

b) virsnieku sastāvs – zābaki, formas blūze un platbikses haki krāsā, ekipējums bez plecu siksnām, cepure ar nagu un personiskais ierocis.

7. Divīzijas a[rtilērijas] k[aujas] t[ehniskās] a[pgādes] priekšniekam kapteinim JEVGEŅ-JEVAM iedalīt divas automašīnas divīzijas virsnieku pārvešanai uz "Uzvaras" laukumu un tās piebraukt pie divīzijas štāba 29.4.47. g. plkst. 15.30 un 1.5.47. g. plkst. 6.30.

Vienlaikus no 30.4.47. g. plkst. 20.00 līdz 3.5.47. g. plkst. 8.00 atbildīgā dežuranta rīcībā nodot vienu vieglo automašīnu vai "Willis" [tipa automobili] un novietot to divīzijas štāba pagalmā, šoferim atrasties operatīvā dežuranta istabā.

8. Nodrošinājuma kopējo vadību uzdodu divīzijas štāba priekšniekam pulkvedim biedram KOFANOVAM.

DIVĪZIJAS KOMANDIERIS

ĢENERĀLMAJORS (paraksts) (LEONTJEVS)

DIVĪZIJAS ŠTĀBA PRIEKŠNIEKS

PULKVEDIS (paraksts) (KAFANOVS)

iespiests 2 eks[emplāros]

eks[emplārs] Nr. 1 – lietā

eks[emplārs] Nr. 2 – 36. s[trēlnieku] p[ulkam]

No krievu valodas tulkojis

Arturs Žvinklis

PSRS IeTK iekšējā karaspēka atskaite par 5. strēlnieku divīzijas vienību operatīvo kaujas un dienesta darbību Baltijā 1945. gadā

Avots: Krievijas Valsts kara arhīvs (bijušais ЦГАКА), 38673. f., 1. apr., 44. l., 2.–6. lp. Oriģināls krievu valodā mašīnrakstā. Uz dokumenta spiedogs "Atslepenots".

Pilnīgi slepeni

Eks. Nr. ____

ATSKAITE

Par Baltijas apgabala IeTK iekšējā karaspēka 5. strēlnieku divīzijas vienību
operatīvo kaujas un dienesta darbību 1945. gadā

A) Stāvoklis

1. Bandītformējumi

Republikas	1.1.45. g.		1.3.45. g.		1.6.45. g.		1.9.45. g.		1.11.45. g.		1.1.46. g.	
	ban- das	ban- dītu	ban- das	ban- dītu	ban- das	ban- dītu	ban- das	ban- dītu	ban- das	ban- dītu	ban- das	ban- dītu
Igaunijas PSR	3	50	22	225	27	443	27	323	31	234	55	428
Latvijas PSR	12	128	41	925	63	1856	76	1427	89	1040	64	753
Kopā	15	278	63	1150	90	2291*	104*	1750	120	1274	119	1181

2. Sastāvēja uzskaitē k[ontr]revolucionāri un citi nelegālisti, dezertieri un izvairījušies [no karadienesta] uz:

Republikas	1.1.45. g.		1.3.45. g.		1.6.45. g.		1.9.45. g.		1.11.45. g.		1.1.46. g.	
	de- zer- tieri	izvai- rīju- šies	dezer- tieri	izvai- rīju- šies	de- zer- tieri	izvai- rīju- šies	de- zer- tieri	izvai- rīju- šies	dezer- tieri	izvai- rīju- šies	de- zer- tieri	izvai- rīju- šies
Igaunijas PSR	–	–	–	–	1958	1300	2116	602	1660	205	620	88
Latvijas PSR	–	–	–	–	1414	1329	1073	471	1216	734	162	423
Kopā	–	–	–	–	3373*	2629	3181*	1073	2876	939	782	511

Piezīme. Datu nav par uzskaitē sastāvošiem dezertieriem un personām, kuras izvairās, par Igaunijas un Latvijas PSR periodā no 1.1. līdz 31.2.45. g. [tā tekstā].

* Tā dokumentā.

3. K[ontr]revolucionārās pagrīdes organizatoriskā struktūra un tās darbības raksturojums. Raksturīgākās ziņas no pārtvertajiem dokumentiem.

[Uz lgauniju attiecināma teksta daļa netiek publicēta.]

Latvijas PSR

Ar veiktajiem aģentūras – izmeklēšanas pasākumiem, karaspēka operatīvo dienestu un kaujas darbību 1945. gadā nacionālistiskās pagrīdes centru noskaidrot neizdevās.

No bandītiem atņemtajiem dokumentiem [“veicot bandītgrupu likvidācijas operācijas” dokumentā svītrots] noskaidrots, ka kopš 1945. gada aprīļa–maija bandītiskās grupas pēc k[ontr]r[evolucionārās] pagrīdes vadības norādījuma sākušas [“organizēties pēc militāra parauga un stingri pēc teritoriālā principa (apriņķos, pagastos)” dokumentā svītrots] divīzijās, pulkos, bataljonos, rotās, vados. Tā, piemēram, veicot operāciju Daugavpils apriņķī 8.7.45. Mežaciņu rajonā (5060), atņemti 5. “partizānu” (tēvzemes sargu) pulka dokumenti. Starp šiem dokumentiem bija 2. “partizānu” (tēvzemes sargu) divīzijas pavēles nr. 1 un 2, no kurām noskaidrots, ka Daugavpils apriņķī darbojas 5., Ilūkstes – 4., Rēzeknes – 3. “partizānu” (tēvzemes sargu) pulks. Pulkos ir pa 4–5 bataljoniem, kuri dislocējās šādi: pagastā 1 bataljons, c[īema] padomju robežās izveidotas rotas, vadi. Pulkā ietilpstošais personālsastāvs dalās divās grupās: pirmā grupa – aktīvie (nelielas grupas), kuras atradās pagrīdē un veica teroristiskus aktus.

Otrā grupa – (pasīvie) – kontingents no reakcionāri pret padomju varu noskaņotu turīgo elementu vidus, kurš dzīvo legāli. Balstoties uz to, var secināt, ka saformētie pulki, bataljoni un rotas ir nelielas. Bandu pasīvie locekļi dzīvoja savās saimniecībās, bet skaitījās pagastos izveidoto rotu sarakstos.

Savā darbībā viņi informēja pirmo grupu par karaspēka un pad[omju] aktīva rīcību. No 30. jūlija ar pavēli nr. 004 5. Latvijas “partizānu” (tēvzemes sargu) pulkam ieviesta forma: visiem tēvzemes sargiem (partizāniem) noteiktas dienesta pakāpes, respektīvi – ieņemamais amats pēc bijušās “aizsargu” organizācijas parauga. Apzīmējumi nēsājami uz uzplečiem, proti:

1. Bataljona komandieris – viena kubikveida zvaigzne;
2. Rotas komandieris – trīs parastās zvaigznes;
3. Rotas kom[andiera] pal[īgs] – divas “ “
4. Vada komandieris – viena “ “
5. Bataljona un rotu virsseržantiem – viena plata svītra un uz tās parastā zvaigzne;
6. Rotas mantzinim un ieroču pārzinim – viena plata svītra;
7. Vadu seržantiem – trīs parastās svītriņas;
8. Grupu komandieriem – divas “ “
9. Grupu kom[andieru] pal[īgiem] – viena “ “.

Piezīme. Bataljonu štāba priekšnieki tiek pielīdzināti rotu komandieriem. Bataljonu adjutanti un saimniecības priekšnieki tiek pielīdzināti rotu komandieru palīgiem.

Medicīniskais personāls (ar speciālo izglītību):

1. Bataljona ārsts – dienesta pakāpe pielīdzināta bat[aljo]na kom[andierim].
2. Feldšeris – vada komandiera dienesta pakāpe.
3. Medmāsa – “ “ “ “
4. Sanitāri – seržanta dienesta pakāpe.
5. Rotas ārsts – rotas komandiera dienesta pakāpe.

Vispārējie apzīmējumi:

“Tēvzemes sargi” (partizāni), pildot dienesta pienākumus, kā vispārēju atpazīšanas zīmi nēsā uz rokas virs elkoņa 10 cm platu lenti ar nacionālā karoga atveidu.

Kontrrevolucionārā pagrīde vada bandītu “aktīvās grupas”, organizē šūniņas jaunatnes vidū, galvenokārt mācību iestādēs. Jaunatnes organizācijas izveidotas Rīgas, Madonas un Viļakas apriņķī. Pēc LPSR IeTK ziņām, 21.10.45. kādā mājā Rīgas z[iemeļ]a[ustrumu] daļā Sarkandaugavas ciematā plkst. 21.00 bija jānotiek pagrīdes k[ontr]r[evolucionārās] jaunatnes organizācijas sanāksmei. Operācijas rezultātā 21.10.45. 36. moto[rizētā] strēl[nieku] pulka 4. s[trēlnieku] r[otas] vienība aizturēja 10 šīs organizācijas dalībniekus (biedrus). Aizturēto vidū pagrīdes k[ontr]r[evolucionārās] organizācijas vadītājs Lapsa Voldemārs un viņa palīgs Šimanskis Voldemārs. Aizturētajiem atņemtas 3 pistoles, 1 rakstāmmašīna, k[ontr]r[evolucionārās] skrejlapas un avīzes “Mazais Latvīš”, kas bija sagatavotas izplatīšanai. Nopratināšanā aizturētie atzinās, ka viņi izgatavojuši un izplatījuši Rīgā k[ontr]r[evolucionārās] skrejlapas un avīzes, bez tam viņiem bijis uzdots veikt graujošu darbību pret padomju varu un sagatavot sacelšanos. Iestājoties pagrīdes k[ontr]r[evolucionārajā] organizācijā, visi dalībnieki devuši zvērestu un parakstījušies ar savām asinīm.

1945. gada oktobrī VDTK Viļakas a[priņķa] n[odaļa] Viļakā atklāja jaunatnes pagrīdes organizāciju 20 cilvēku sastāvā. Organizācija sastāvēja no ģimnāzijas audzēkņiem, to izveidoja un tieši vadīja bandas barvedis “Cinītis” – Supe Pēteris, kurš darbojās Viļakas apriņķī. 2./228. s[trēlnieku] p[ulka] operācijā minētās operācijas [organizācijas] dalībnieki aizturēti, viņiem atņemts: k[ontr]r[evolucionāra] literatūra, skrejlapas, rakstāmmašīna un šrifts.

1945. gada septembrī IeTK Talsu apriņķa nodaļa, veicot operāciju, aizturētām bandītam atņēma Ziemeļkurzemes partizānu sapulces protokolu, no kura noskaidrots:

9. septembrī plkst. 09.00 Zlēku pagastā notikusi Ziemeļkurzemes “partizānu” pirmā apspriede, kurā piedalījušies atsevišķi grupu vadītāji, viņu vietnieki un organizācijas “Tautas palīdzība” darbinieces, kopskaitā 18 vīriešu un 3 sievietes.

Apspriedi vadījis bijušās buržuāziskās Latvijas armijas vec[ākais] leitnants Dainis. Sanāksmē apspriesti šādi jautājumi.

1. Ja krievu karaspēks paliks pa ziemu:
  - a) bunkuru celtniecība;
  - b) organizācijas “Tautas palīdzība” darbs – pārtikas, medikamentu, naudas līdzekļu, ietērpa, apavu un tehnisko piederumu sagāde;
  - c) atsevišķu “partizānu” izvietošana pa mājām;
  - d) Kurzemes, Vidzemes un citu grupu pārvietošanās savā apvidū.
2. Ja sāksies karadarbība starp PSRS un sabiedrotajiem.
3. Ja ieradīsies sabiedroto kontrole.
4. Dokumentu sagādāšana.

Apspriežot “partizānu” uzdevumus gadījumā, ja padomju karaspēks paliks pa ziemu, galvenais ir saglabāt partizānu kaujasspējas un spēku, ņemot vērā salīdzinoši bargo ziemu Latvijā, nepieciešams izveidot bunkuru sistēmu (dzīvošanai, kā arī produktu saglabāšanai). Apspriežoties nolēma būvēt bunkuru 5–6 cilvēkiem atkarībā no apvidus, kā arī nesadalīt grupas pārāk sīkās daļās. Nepieciešamo materiālu iegūšanā parādīt personīgo iniciatīvu. Tāpat no pieredzējušo “partizānu” puses sniegti atsevišķi paskaidrojumi par bunkuru tehnisko un taktisko iekārtošanu.

Pēc vācu karaspēka kapitulācijas Kurzemē liela daļa latviešu nacionālistisko elementu – bijušie policisti, leģionāri, aizsargi, kā arī pamatdaļa 18. [tā tekstā], 19. “SS” divīzijas brīvprātīgo paslēpusies no sagūstīšanas un ar ieročiem rokās sīkās grupās aizgājusi pagrīdē, un izveido “latviešu nacionālistiskās partizānu organizācijas” (LNPO), kuras savu darbību vērš pret padomju varas orgāniem un veiktajiem pasākumiem.

Visas šīs militāri dumpinieckās, bandītiskās bruņotās grupas saformētas pēc teritoriālā principa un tieši pakļautas nacionālistiskās pagrīdes (LNPO) apriņķu štābiem. Tādā veidā apriņķu LNPO ir filiāles LNPO galvenajam štābam, kurš latviešu centra (atrodas Zviedrijā) uzdevumā vada bruņotu nelegālu grupu sagatavošanu visā Latvijas teritorijā, ar mērķi aktīvi cīnīties pret padomju varu un atjaunot buržuāzisko valdību.

4. Bandītgrupu darbības taktika un to viltīgie paņēmieni

(Janvāris–februāris)

Bandītgrupu un atsevišķu bandītu taktika bija šāda:

- a) sastopoties ar skaitliski pārāku grupu vai karaspēku apakšvienību, bandīti parasti no sadursmes izvairījās, izklīda un izgāja no karaspēka trieciena [virziena];
- b) bandīti darbojās sīkās 5–15 cilvēku grupās. Bandītu galvenās bāzēšanās vietas bija mežu masīvi, viensētas, mežu tuvumā esošas atsevišķas dzīvojamās un citas ēkas. Parasti izvietojās bunkuros, bunkuri bija piemēroti šaušanai. Bāzēšanās vietas apsargāja sargi, vairākos gadījumos takas uz bunkuru bija mīnētas.

Tā, piemēram, bandīts Serdo Jānis, pēc profesijas artilērijas tehniķis, mīnēšanai izmantoja 105 mm lielgabala lādiņus, no kuriem izņēma galviņu triecienmehānismu un to nomainīja ar paštaisītu belzeni, kurš iedarbojās, pavelkot to aiz stieples.

Bunkurus mīnēja 10–15 m rādiusā, stiepli no katras mīnas drošinātāja ievilka bunkura iekšpusē, nepieciešamības gadījumā uzspridzināja mīnu, ar roku pievelkot stiepli.

c) lai labāk maskētos, bandītgrupas parasti pārvietojās no vienas vietas uz citu nelielās 3–5 cilvēku grupās, pa dažādiem maršrutiem;

d) tika izvietoti speciāli posteņi mūsu karaspēka pārvietošanās novērošanai;

e) terora un diversiju aktus bandīti parasti veica naktī;

f) kaujas darbības pieredze rādīja, ka absolūtam vairākumam bandu labi izstrādāta apziņošana un sakari. Bez tam plaši tika izmantota bandītu atbalstītāju, to skaitā sieviešu un bērnu palīdzība;

g) parādotes apdzīvotā punktā skaita ziņā nelielām karaspēka grupām, lai tās iznīcinātu, bandīti atklāja pēkšņu uguni vai nu no māju logiem, vai no saimniecības ēkām.

7.2.[19]45. vecākā leitnanta Žiļcova komandēto 143. s[trēlnieku] p[ulka] operatīvo grupu I Madonas apriņķa Jaunzeļu rajonā (1050) no mājas logiem piepeši apšaudīja bandīti. No grupas sastāva tika nogalināti 3 cilvēki.

h) lai paslēptos no mūsu karaspēka, bandīti un citi noziedzīgie elementi izmantoja visdažādākās viltības. Pārgērbās sieviešu drēbēs, karavīru vai milicijas formastērpos. Slēpās māju pagrabos, bēniņos, šķūņos, siena un salmu kaudzēs, gultās un zem tām, lādēs, skapjos, speciālās pazemes slēptuvēs un patvertnēs.

[..] [Teksts attiecas uz notikumiem Igaunijā.]

(Marts–maijs)

1. 1945. gada 1. februāra beigās Viļakas apriņķa Stampaku mežā (3030) IeTK a[prīņka] n[odaļas] orgāni un karaspēka izlūkošana reģistrēja bandu 200–250 cilvēku sastāvā, bandas barvedis “Dūze” (Latvijas armijas kapteinis).

1945. gada 2. martā ar 3/143. s[trēlnieku] p[ulka] spēkiem veikta operācija parādīja, ka

a) banda ir organizatoriski saliedēta un labi apbruņota;

b) tai ir pieredzējis barvedis, bijušais karavīrs, buržuāziskās Latvijas armijas kapteinis “Dūze”;

c) dislokācijas rajonu cauru diennakti apsargāja sargi, un tas bija piemērots apļveida aizsardzībai;

d) banda bija formēta pēc regulārā karaspēka apakšvienību principiem, sadalīta atsevišķās grupās (vados, nodaļās);

e) tai bija vadības štābs, kurā ietilpa bandas barvedis “Dūzis”, viņa vietnieks un vairāki adjutanti.

Bez tam tuvākajās lauku mājās bandai bija liels atbalstītāju tīkls, kurš palīdzēja tai slēpties un informēja par karaspēka parādīšanos un pārvietošanos.

2. 143. s[trēlnieku] p[ulka] veiktajā Ozoliņa Viļā bandas likvidācijas operācijā Viļakas apriņķa Liepnas mežā atklāja jaunus bandītu izmantotus viltīgus paņēmienus:

a) rokasgranātu lietošana, tās pastiprinot ar tolu; tās izmantoja kā kājnieku mīnas, izvietojot bunkuru pieejās. Var uzskatīt, ka šie “pārsteigumi” bija paredzēti, ne tikai lai

nodarītu zaudējumus karaspēkam, bet vispirms tiem vajadzēja dot brīdinājuma signālu bandai par karaspēka parādīšanos;

b) kā uguns pastiprinājumu pret uzbrūkošo karaspēku banda lietoja [nesalasāms vārds];

c) periodā, kad bandu aktīvi vajāja karaspēks, tā maldināšanas nolūkā sadalījās pa 1–2 cilvēkiem un izklīda uz dažādām pusēm, bet, sasniedzot tuvākās lauku mājas, paslēpās iepriekš sagatavotās slēptuvēs pie saviem atbalstītājiem.

Analoģiski bandītu paņēmieni, taktikas metodes un viltības atzīmētas arī Igaunijas PSR teritorijā.

(Jūnijs–augusts)

1945. gada 20. jūnijā Latvijas PSR IeTK Bandītisma apkarošanas daļai no aģentūras un izmeklēšanas materiāliem kļuva zināms, ka Kurzemes teritorijā vācu izlūkošanas iestādes un gestapo izveidojis un pagrīdē graujoša darba veikšanai Latvijas PSR teritorijā atstājis plaši sazarotu diversiju teroristisko organizāciju, kas pazīstama ar nosaukumu "SS-Jagdverband Ostland" ("Meža kaķi") jeb "SS iznīcinātājs vienība austrumos".

Šīs organizācija štābs, kuru vadīja SD kapteinis Jankavs, atradās Kuldīgas apriņķa Kabiles pagasta Dravu mājās.

Šī štāba filiāles atradās Talsos un Stendē. Minētai organizācijai bija militāra struktūra (rotas, vadi), kuras priekšgalā atradās bijušās latviešu buržuāziskās armijas pieredzējuši virsnieki.

Bruņojumā bija šautenes, automāti, sprāgstvielas. Katra grupa saņēma uzdevumu iekļūt Latvijas PSR apriņķos, organizēt un vadīt bandītiskos elementus, nodibināt ar tiem sakarus un organizēt vadību.

Pamatuzdevums bija paralizēt partijas un padomju iestāžu normālu darbu, veicot terora aktus.

Šajā laika periodā Igaunijas un Latvijas PSR teritorijā tika reģistrēti 190 bandītisma izpausmju gadījumi. Tajos nogalināja 126 un ievainoja 15 cilvēku no pad[omju]–part[iijas] aktīva, IeTK, VDTK darbinieku, IeTK karaspēka un Sarkanās armijas karavīru, kā arī vietējo iedzīvotāju vidus.

Tādējādi šim laika periodam ir raksturīgas bandītisko grupu un pārējo k[ontr]r[evoluc]ionāro] elementu aktīvas izpausmes.

Tomēr, neraugoties uz k[ontr]r[evoluc]ionārās pagrīdes pastiprināšanos, bandītu taktika un viltīgo paņēmienu metodes palika iepriekšējās.

No krievu valodas tulkojis
Arturs Žvinklis

**PSRS VDM iekšējā karaspēka 5. strēlnieku divīzijas komandiera
ģenerālmajora Ļeontjeva 1949. gada 10. februāra operatīvais ziņojums nr. 1
PSRS Valsts drošības ministrijas iekšējā karaspēka priekšniekam
ģenerālleitnantam Burmakam par 5. divīzijas kaujas un operatīvā dienesta
situāciju**

Avots: Krievijas Valsts kara arhīvs (bijušais ЦГАСА), 38650. f., 1. apr., 381. l., 18.–27. lp. Oriģināls krievu valodā mašīnrakstā. Uz dokumenta nesalasāma rezolūcija ar nesalasāmu parakstu. Otra rezolūcija: “Ņemts vērā”, datēta ar 1949. gada 21. februāri, nesalasāms paraksts. Spiedogs: “PSRS VDM iekšējā k[araspēka] G[alvenās] p[ārvaldes] operatīvā daļa. Ienākošais nr. 542, 1949. gada 16. februāri.” Otrs spiedogs: “Atslepenots”.

PILNĪGI SLEPENI

Eks. Nr. _____

PSRS VDM

iekšējā karaspēka

5. strēlnieku divīzija

Operatīvā daļa

1949. gada 10. februāris

Nr. 1/1-00452

Rīga

K/d. Nr. 3203

PSRS VALSTS DROŠĪBAS MINISTRIJAS IEKŠĒJĀ

KARASPĒKA PRIEKŠNIEKAM

ĢENERĀLLEITNANTAM bidram BURMAKAM

Maskava

OPERATĪVAIS PĀRSKATS NR. 1

Par PSRS VDM iekšējā karaspēka 5. strēlnieku divīzijas kaujas
un operatīvā dienesta darbību

Par 1949. gada janvāri

Karte 200.000 – 43. g.

I. OPERATĪVĀ SITUĀCIJA

Atskaites mēnesī divīzijas karaspēka daļu uzraudzītajā teritorijā nav notikušas būtiskas izmaiņas nacionālistiskās pagrīdes un tās bruņoto bandu organizācijas struktūrā un skaitliskajā sastāvā, jo 70 likvidēto bandītu vietā no jauna reģistrēti un ņemti uzskaitē 52.

Kā norādīts iepriekš, nacionālistiskās pagrīdes un bandītgrupu papildināšanas bāze ir bēguļojošie nelegālisti un kulaki, kas papildina darbojošās bandītgrupas un bieži vien veido tās no jauna. Tā, piemēram, Igaunijā reģistrētas trīs bandas no minētā kontingenta, kas pašlaik tiek apzinātas un pagaidām nav VDM centralizētā uzskaitē.

Bez tam pēdējā laikā ir pastiprinājusies ārzemju – galvenokārt angļu un amerikāņu aģentūras pārsviešana pār Somu līci uz Igaunijas PSR teritoriju. To apstiprina tas, ka tikai janvārī vien robežsargu un mūsu dienesta patruļas aizturēja 7 aģentus.

Tiek novērots, ka bandītgrupas, kas devušās pārļaut ziemu dziļos mežu masīvos, ir uzcēlušas bunkurus ar ierakumiem, tranšejām un citām inženierbūvēm ap tiem. Militāru patruļu tuvošanās gadījumā pēkšņi tiek atklāta uguns un izrādīta nikna pretošanās. Agrāk tās parasti neatklāja savu atrašanās vietu un centās aiziet nepamanītas.

Bandīti ir strauji mazinājuši savu kontrevolucionāro darbību, par ko liecina tas, ka janvārī reģistrētas tikai 4 bandītiskas darbības, bet decembrī to bija 27.

To var izskaidrot ar sniega segu, kas apgrūtina viņu darbību, veicot tālus pārgājienus apvidos bez ceļiem, jo viņiem nav raksturīgi rīkot bandītiskas darbības savas izvietojuma vietas tiešā tuvumā.

Pēc VDM orgānu datiem, divīzijas karaspēka daļu uzraudzītajā teritorijā atrodas uzskaitē šāds skaits bandītgrupu un bandītu tajās:

Divīzijas daļas	1.1.49.		Likvidēts mēneša laikā		Reģistrēts mēneša laikā		Uzskaitē 1.2.49.	
	Bandīt-grupas	Band- dīti	Bandīt- grupas	Ban- dīti	Bandīt- grupas	Ban- dīti	Bandīt- grupas	Ban- dīti
24. str[ēlnieku] pulks	30	226	1	16	–	5	29	215
36. str[ēlnieku] pulks	16	140	–	10	–	7	16	137
Latvijas PSR kopā	46	366	1	26	–	12	45	352
260. str[ēlnieku] pulks Igaunijas PSR	14	59	1	44	1	40	14	55
Pavisam	60	425	2	70	1	52	59	407

Atskaites periodā reģistrētas bandītiskās darbības:

	Divīzijas daļas				Abās republikās kopā
	24. s[trēlnieku] p[ulks]	36. s[trēlnieku] p[ulks]	Latvijas PSR kopumā	260. s[trēlnieku] p[ulks] IPSR	
1. Reģistrētas bandītiskās darbības	1	–	1	3	4
No tām:					
a) Terora akti	1	–	1	1	2

	Divīzijas daļas				Abās republikās kopā
	24. s[trēlnieku] p[ulks]	36. s[trēlnieku] p[ulks]	Latvijas PSR kopumā	260. s[trēlnieku] p[ulks] IPSR	
To skaitā:					
Pret IeM militārpersonām	1	–	1	1	2
Bez tam:					
c) Valsts iestāžu aplaupīšana	–	–	–	1	1
d) Vietējo iedzīvotāju aplaupīšana	–	–	–	1	1
2. Bandīti nogalinājuši	1	–	1	1	2
No tiem:					
IeM militārpersonas	1	–	1	1	2
Bandītiskas darbības veiktas:					
a) Dienā	1	–	1	–	2
Tai skaitā dienas otrajā pusē	1	–	1	–	1
b) Naktī	–	–	–	3	3
Tai skaitā nakts pirmajā pusē	–	–	–	3	3
c) Apdzīvotajās vietās	1	–	–1	3	4
			[rakstīts ar roku]		

Secinājumi par situāciju

1. Skaitliskie dati rāda, ka atskaites mēnesī salīdzinājumā ar pagājušo bandītgrupu darbība strauji mazinājusies, lai arī to kopskaits gandrīz nav mainījies.

No vienas puses, to izskaidro tas, ka decembrī–janvārī viņi saņēmuši spēcīgu triecienu (tikai karaspēks vien nogalinājis un sagūstījis 161 bandītu) un visagresīvākās bandītgrupas pamatā ir likvidētas; otrkārt, viņu nolūks ir saglabāt kadrus daudz labvēlīgākiem apstākļiem, tādēļ cenšas pārlaist ziemu, darīdami visu, lai ievērotu dziļu konspirāciju.

Šai nolūkā, kā atzīmēts iepriekšējā pārskatā, daudzas bandas ir sagatavojušas pārtikas produktu krājumus un devušās dziļākos mežu masīvos, bet daļa bandu ir izklīdusi un apmetusies pie visuzticamākajiem bandītu atbalstītājiem un visdrošākajās slēptuvēs. Viņi nogaida, nekādi neizrādot savu klātbūtni, tādēļ aprinķu VDM nodaļas ir zaudējušas daudzu bandu pēdas un to meklēšana ir apgrūtināta.

2. No 4 bandītiskajām darbībām 3 veiktas nakts pirmajā pusē un viena – dienas otrajā pusē. Tas liecina par to, ka bandīti cer izmantot nakts aizsegu, lai atgrieztos savās bāzēs un slēptu pēdas.

3. Lielākā daļa vietējo iedzīvotāju bandītu uzturēšanās rajonos izturas pret viņiem negatīvi, tomēr, būdami iebiedēti un baidīdamies no atriebības, nesniedz pienācīgo palīdzību bandītu meklēšanā, bet daļa iedzīvotāju, it īpaši no kulaku un to radnieku slāņa, joprojām ir naidīgi noskaņota pret padomju varas pasākumiem un ne tikai slēpj un apgādā bandītus, bet ir arī viņu izlūki un sakarnieki.

4. Joprojām ir gadījumi, kas liecina par to, ka daļa bandītu dzīvo lielpilsētās vai apmeklē tās.

Tā, piemēram:

20.1.1949. divīzijas Politdaļas sekretārs jaunākais leitnants KLASS Rīgā aizturēja un nodeva leM aizdomīgu pilsoni, kurš vēlāk izrādījās no Bauskas apriņķa ieradies bandīts, kas maskēšanās nolūkos dzīvoja partijas skolas kopmītnē.

II. KARASPĒKA KAUJAS DARBĪBA

Karaspēka kaujas un operatīvās darbības rezultāti, reaģējot uz VDM orgānu sniegtajām ziņām

	24. s[trēlnieku] p[ulks]	36. s[trēlnieku] p[ulks]	260. s[trēlnieku] p[ulks]	Kopā
No VDM orgāniem saņemtās ziņas	24	12	106	142
To skaitā:				
Par precīzām bandītu atrašanās vietām	2	–	–	2
Par bandītu iespējamām atrašanās vietām	21	12	103	136
Par bandītiskām darbībām	1	–	3	4
<u>Veiktās operācijas</u>	6/558*	1/70	2/220	9/848
No tām:				
Rezultatīvas	2	1	2	5
To laikā:				
Nogalināti bandīti	–	3	1	4
Sagūstīti bandīti	4	–	18	22
Aizturēti bandītu atbalstītāji	8	–	25	33
Izgāztās operācijas	1	–	–	1
<u>Izsūtītās izlūkošanas – meklēšanas grupas</u>	34/731	30/377	160/2192	224/3300
No tām:				
Rezultatīvas	10	6	25	41

* Pirmais skaitlis norāda operāciju, grupu skaitu, otrs – karavīru skaitu.

	24. s[trēlnieku] p[ulks]	36. s[trēlnieku] p[ulks]	260. s[trēlnieku] p[ulks]	Kopā
To laikā:				
Nogalināti bandīti	1	–	4	5
Sagūstīti bandīti	7	6	21	34
Sagūstīti ārz[emju] izlūkdienestu aģenti	–	–	2	2
Aizturēti bandītu atbalstītāji	26	35	16	77
<u>Pilnībā likvidētas bandas</u>	–	–	1	1
Nogalināti bandīti	–	–	2	2
Sagūstīti bandīti	–	–	2	2
<u>Ierīkoti slēpņi</u>	16/111	6/30	4/35	26/176
B e z r e z u l t ā t i e m				
<u>Nosūtītas cita veida patruļas</u>	–	1/5	6/57	7/62
No tām:				
Rezultatīvas	–	1	1	2
Sagūstīti ārz[emju] izlūkdienestu aģenti	–	–	1	1
Aizturēti bandītu atbalstītāji	–	1	–	1
<u>Kopā pēc VDM orgānu datiem</u>				
Nosūtītas karaspēka patruļas (izlūkošanas – meklēšanas grupas, slēpņi u.c.)	50/842	37/412	170/2284	257/3538
No tām:				
Rezultatīvas	10	7	26	43
To laikā nogalināti bandīti	1	–	4	5
sagūstīti bandīti	7	6	21	34
" ārz[emju] izlūkdienetu aģenti	–	–	3	3
Aizturēti bandītu atbalstītāji	26	36	16	78
<u>KOPĀ pēc VDM orgānu datiem</u>				
Nogalināti bandīti	1	3	5	9
Sagūstīti bandīti	11	6	39	56
Nogalināto un sagūstīto bandītu kopskaits	12	9	44	65

	24. s[trēlnieku] p[ulks]	36. s[trēlnieku] p[ulks]	260. s[trēlnieku] p[ulks]	Kopā
Sagūstīti ārzemju izlūkdienestu aģenti	–	–	3	3
Aizturēti bandītu atbalstītāji	34	36	41	111
Karaspēka kaujas – operatīvās darbības rezultāti bez VDM orgānu datiem				
<u>Nosūtītas izlūkošanas – meklē-</u>	16/291	3/31	24/300	43/622
<u>šanas grupas</u>				
No tām:				
Rezultatīvas	2	–	1	3
To laikā:				
Nogalināti bandīti	4	–	–	4
Aizturēti bandītu atbalstītāji	1	–	–	1
Aizturēti nelegālisti	–	–	1	1
Pilnībā likvidētas bandas	1	–	–	1
Nogalināti bandīti	4	–	–	4
<u>Nosūtītas cita veida patruļas</u>	–	5/35	–	5/35
No tām:				
Rezultatīvas	–	1	–	1
Sagūstīti bandīti	–	1	–	1
<u>KOPĀ bez VDM orgānu datiem</u>				
Nosūtītas karaspēka patruļas	16/291	8/66	24/300	48/657
No tām:				
Rezultatīvas	2	1	1	4
To laikā:				
Nogalināti bandīti	4	–	–	4
Sagūstīti bandīti	–	1	–	1
Aizturēti bandītu atbalstītāji	1	–	–	1
Aizturēti nelegālisti	–	–	1	1
<u>KOPUMĀ bez VDM orgānu datiem</u>				
Nogalināti bandīti	4	–	–	4
Sagūstīti bandīti	–	1	–	1
Aizturēti bandītu atbalstītāji	1	–	–	1
Aizturēti nelegālisti	–	–	1	1
<u>Kopumā ar un bez VDM orgānu datiem</u>				
Veiktas operācija	6/558	1/70	2/220	9/848

	24. s[trēlnieku] p[ulks]	36. s[trēlnieku] p[ulks]	260. s[trēlnieku] p[ulks]	Kopā
No tām:				
Rezultatīvas	2	1	2	5
To laikā:				
Nogalināti bandīti	–	3	1	4
Sagūstīti bandīti	4	–	18	22
Aizturēti bandītu atbalstītāji	8	–	25	33
Izgāztās operācijas	1	–	–	1
Nosūtīto karaspēka patruļu KOPSKAITS (izlūkošanas – meklēšanas grupas, slēpņi, slēptuves u.c.)	66/1133	45/478	194/2584	305/4195
No tām:				
Rezultatīvas	12	8	27	47
To laikā:				
Nogalināti bandīti	5	–	4	9
Sagūstīti bandīti	7	7	21	35
Sagūstīti ārz[emju] izlūkdienestu aģenti	–	–	3	3
Aizturēti bandītu atbalstītāji	27	36	16	79
Kaujas sadursmes ar bandītiem	2	1	4	7
To laikā:				
Nogalināti bandīti	5	3	5	13
Sagūstīti bandīti	2	–	2	4
Pilnībā likvidētas bandītgrupas	1	–	1	2
To sastāvā:				
Bandīti	4	–	4	8
Nogalināti bandu barveži	1	–	1	2
Nogalināto bandītu kopskaits	5	3	5	13
Sagūstīti bandīti	11	7	39	57
Nogalināto un sagūstīto bandītu KOPSKAITS	16	10	44	70
Sagūstīti ārz[emju] izlūkdienestu aģenti	–	–	3	3
Aizturēti bandītu atbalstītāji	35	36	41	112
Aizturētie nelegālisti	–	–	1	1

	24. s[trēlnieku] p[ulks]	36. s[trēlnieku] p[ulks]	260. s[trēlnieku] p[ulks]	Kopā
--	--------------------------------	--------------------------------	---------------------------------	------

No kopējā bandītu skaita likvidēti

Dienā: gadījumi/nogalināti un sagūstīti 8/16 5/10 13/29 26/55

Naktī: gadījumi/nogalināti un sagūstīti – – 12/15 12/15

Apdzīvotās vietās: gadījumi/nogalināti un sagūstīti 5/9 4/7 21/39 30/55

Ārpus apdzīvotām vietām/nogalināti un sagūstīti 3/7 1/3 4/5 8/15

Bunkuros: gadījumi/nogalināti un sagūstīti 2/5 – – 2/5

Ēkās: gadījumi/nogalināti un sagūstīti – 2/4 6/17 8/21

MŪSU ZAUDĒJUMI:

Nogalināti 0/2 1/0 – 1/2

Ievainoti 0/5 0/2 0/1 0/8

PIEZĪME. Kaujas darbības rezultāti salīdzinājumā ar iesniegtajiem šifrētajiem datiem nesakrīt par vienu bandītu tādēļ, ka Rīgā aizturētais un VDM nodotais nezināmais [cilvēks] izrādījās bandīts.

Atskaites periodā likvidētas divas bandītgrupas:

KIRILSONA vadītā 4 cilvēku banda likvidēta pilnībā. Nogalināti 2 un sagūstīti 2 bandīti.

S Starp nogalinātajiem atpazīts bandas vadonis.

PETKOVA vadītā 4 cilvēku banda likvidēta pilnībā. Nogalināti visi četri bandīti, to skaitā arī bandas vadonis.

Operācijas izgāšanās gadījums

16.1.1949. gadā 24. s[trēlnieku] p[ulka] karaspēka 148 cilvēku grupa, ko komandēja štāba priekšnieks kapteinis BRITIKOVS G. A., Jēkabpils apriņķa mežā (3020) veica operāciju, lai likvidētu INDĀNA 6 cilvēku bandītgrupu.

Tikusi atklāta, banda izmantoja labi sagatavotas aizstāvēšanās pozīcijas, izrādīja karaspēka grupai niknu pretošanos, novilcināja kauju, līdz iestājās tumsa, un nozuda, neciešot zaudējumus. Karaspēka grupa zaudēja divus nogalinātos, četrus ievainoja.

Sīkāks slēdziens par operācijas izgāšanos iesniegts ar Nr. 1/1-00294 28.1.1949. gadā.

III. KARASPĒKA DIENESTA UN OPERATĪVĀS DARBĪBAS REZULTĀTI

Dienesta patruļas aizturējušas:

Aizturēto kontingents	24. s[trēlnieku] p[ulks]	36. s[trēlnieku] p[ulks]	260. s[trēlnieku] p[ulks]	Kopumā
Bandītu atbalstītāji	–	–	6	6
[Nacistu] soda vienību dalībnieki	–	3	–	3
Nelegālisti	–	–	7	7
KOPĀ aizturēti	–	3	13	16

IV. KAUKAS UN DIENESTA UZDEVUMU PILDĪŠANAS LAIKĀ IEGŪTIE UN KONFISCĒTIE IEROČI UN MUNĪCIJA

Karaspēka daļa	Rokas ložmetēji	Šautenes	Automāti	Pistoles	Medību bises	Granātas	Patronas
24. str[ēlnieku] pulks	–	4/4	2/0	1/1	–	–	1695
36. str[ēlnieku] pulks	–	0/3	0/1	0/3	–	–	–
260. str[ēlnieku] pulks	0/1*	1/1	2/3	4/12	1	5	1813
KOPUMĀ	0/1	5/8	4/4	5/16	1	5	3508

V. Atskaites mēnesī divīzijas daļas ieroči un munīcija nav zaudēta.

VI. DIVĪZIJAS DAĻU KAUKAS – OPERATĪVĀS UN DIENESTA DARBĪBAS REZULTĀTU ANALĪZE

1. Pēc VDM orgānu datiem, janvārī likvidēti 65 un plānoto karaspēka pasākumu laikā – 5 bandīti.

Nosūtīto dienestu rezultatīvo patruļu proporcija no kopskaita ir: pēc VDM orgānu datiem – 18%, bez datiem – 8,3%.

2. Četros gadījumos veiktie atbildes pasākumi bija bez rezultātiem, jo ziņas par bandītiskajām darbībām pienāca garnizonos tikai 5–12 stundas pēc notikušā.

3. Visefektīvākais patruļas veids joprojām ir nelielas mobilas grupas, kas uzrodas pēkšņi un nedod iespēju sakarniekiem un atbalstītājiem sazināties ar bandītiem pirms to meklēšanas tajā vai citā rajonā.

4. Janvārī notikušās operācijas izgāšanās iemesls ir:

* Kaujas gatavībā/nav kaujas gatavībā.

– Precīzas informācijas trūkums par bunkuru atrašanās vietu, kā dēļ 5 stundas meklēšana notika bez rezultātiem, un tas vājināja personālsastāva uzmanību un modrību, ļāva bandītiem pirmajiem pamanīt karaspēku, pēkšņi atklāt uguni un tūlīt pat izsist no ierindas 4 cilvēkus.

– Meklēšanas grupas komandiera lēnīgums un neizlēmība laikā, kad norisinājās kaujas sadursme ar bandītiem. Tā vietā, lai ātri izprastu situāciju, noskaidrotu bunkura atrašanās vietu un uzbruktu tam, viņš neko nedarīja un gaidīja palīdzību no komandiera.

– Bunkura pienācīgas bloķēšanas un uguns disciplīnas trūkums ļāva bandītiem noteikt neaizsegto virzienu un līdz ar tumsas iestāšanos aiziet, aplencēju nepamanītiem un neciešot zaudējumus.

5. Vislabākie kaujas un operatīvās darbības rezultāti ir 260. s[trēlnieku] p[ulkam], kas likvidējis 44 bandītus.

Neapmierinoši rezultāti ir 24. strēlnieku pulkam, kas likvidējis 16 bandītus, līdz ar vienu neizdevušos operāciju un 7 zaudētiem cilvēkiem (2 nogalināti un 5 ievainoti) no mūsu puses.

6. Pasākumi:

a) Lai paaugstinātu bandītisma apkarošanas aktivitāti un novērstu operāciju izgāšanos un dienesta patruļu nemākulīgu rīcību, šā gada 26. janvārī vadošā komandsastāva (pulka komandieri, to politdaļas vietnieki un štāba priekšnieki) klātbūtnē sīki izvērtēti minētās operācijas neveiksmes iemesli un patruļu neprasmīgās darbības gadījumi divīzijas daļās decembrī.

27.1.1949. notika dienesta un operatīvās darbības atskaites sapulce par 1948. gada rezultātiem, kuras laikā norādīts uz to pozitīvajiem un negatīvajiem aspektiem un izvirzīti uzdevumi atbilstoši Jūsu direktīvai Nr. 9/2-810;

b) Izdots rīkojums, kura kopiju iesniedzu Jums līdz ar Nr. 1/1-00388 no 5.2.1949. gada.

PIELIKUMS. Izziņa par virsnieku piedalīšanos dienesta un kaujas patruļās uz vienas lapas.

VDM IEK 5. S[TRĒLNIEKU] D[IVĪZIJAS] KOMANDIERIS

ĢENERĀLMAJORS

(paraksts)

ЉЕОНТЈЕВС

DIVĪZIJAS ŠTĀBA PRIEKŠNIEKS

PULKVEDIS

(paraksts)

КОФАНОВС

No krievu valodas tulkojis

Juris Pavlovičs

**Latvijas PSR Valsts drošības ministrijas (VDM) Cēsaines rajona
nodaļas priekšnieka kapteiņa Andrejeva un Padomju armijas
3242. karaspēka daļas štāba priekšnieka palīga kapteiņa Novikova
1951. gada 15. februāra akts par čekistu un karavīru operāciju
Cēsaines rajona Indrānu ciema padomes Lazdiņu mājās
1951. gada 15. februārī**

Avots: Krievijas Valsts kara arhīvs (bijušais ЦГАСА), 32916. f., 1. apr., 27. l., 81., 83. lp. Oriģināls krievu valodā mašīnrakstā. Uz dokumenta nesalasāma rezolūcija, datēta ar [1951. gada] 19. februāri, nesalasāms paraksts. Spiedogs: "Atslepenots".

AKTS

1951. gada februāra 15. datumā

Mēs, apakšā parakstījušies VDM Cēsaines pilsētas rajona nodaļas priekšnieks kapteinis ANDREJEVS, vecākais operatīvais pilnvarotais leitnants USAČOVŠ, 3242. k/d štāba priekšnieka palīgs kapteinis NOVIKOVŠ, vada komandieris leitnants SUHOVATIJS, sastādījām šo aktu par sekojošo:

Vadoties no Cēsaines VDM rajona nodaļas sniegtajām ziņām, 3242. karaspēka daļas spēki 35 cilvēku sastāvā, ko komandēja štāba priekšnieks apakšpulkvedis KESARICKIS, 1951. gada 15. februārī Cēsaines rajona Indrānu ciema padomes 1886 "Lazdiņu" viensētā veica čekistu karaspēka operāciju, lai sagūstītu bandītus no LNPO štāba.

Veiktās operācijas laikā viensētā "Lazdiņas" bunkurā sagūstīti bandīti:

1. TOMS Vilis Kārļa dēls, LNPO "Ģenerālsekretārs".
2. MARTUŽEVA Broņislava, LNPO štāba locekle.
3. MARTUŽEVS Ciprijans.
4. MARTUŽEVA Madaļa.

legūti ieroči:

1. Vācu automāts.
2. Šautene SVT.
3. 115 dažādu patronu.
4. Pretpadomju literatūra.

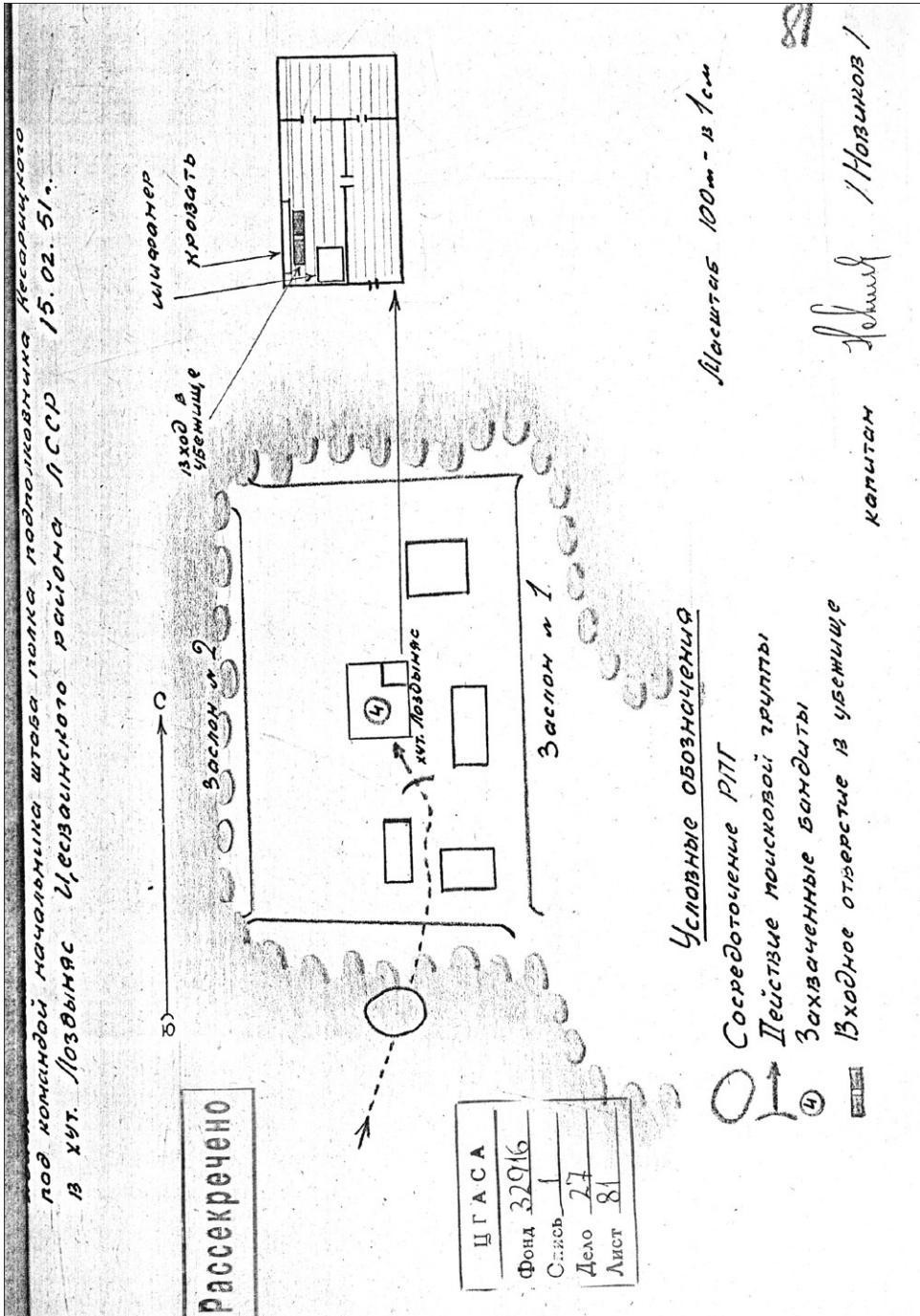
Sagūstītie bandīti, ieroči un pretpadomju literatūra nodota LPSR VDM Cēsaines rajona nodaļai.

Par ko sastādīts arī šis akts.

LPSR VDM Cesvaines rajona nodaļas priekšnieks		
kapteinis	(paraksts)	(ANDREJEVS)
LPSR VDM Cesvaines rajona nodaļas vecākais operatīvais pilnvarotais		
leitnants	(paraksts)	(USAČOVŠ)
3242. k/d š[tāba] p[riekšnieka] p[alīgs]		
kapteinis	(paraksts)	(NOVIKOVŠ)
3242. k/d vada komandieris		
leitnants	(paraksts)	(SUKOVATIJS)

No krievu valodas tulkojis
Juris Pavlovičs

Publicēšanai sagatavojis *Heinrihs Strods*

Ķekistu un karavīru operācijas plāns Cēsvaines rajona Indrānu ciema padomes Lazdiņos 1951. gada 15. februārī

KRĀJUMA RAKSTU AUTORI

Ābelnieks Raitis, Bauskas novadpētniecības un mākslas muzeja Vēstures nodaļas galvenais speciālists (Latvija, Bauska)

Bambals Ainārs, Latvijas Valsts arhīva VDK dokumentu sektora vadītājs, LU doktorants (Latvija, Rīga)

Bergmanis Aldis, Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra speciālists (Latvija, Rīga)

Dreimane Inese, Latvijas Okupācijas muzeja krātuves līdzstrādniece (Latvija, Rīga)

Felders Bjerns Mihaels (*Felder, Björn Michael*), vēsturnieks, Tībingenes Eberharda Karla universitātes Austrumeiropas institūta doktorants (Vācija, Tībingene)

Ivanovs Aleksandrs, Dr. hist., Daugavpils Universitātes Vēstures katedras docents (Latvija, Daugavpils)

Jansons Ritvars, Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra speciālists, LU doktorants (Latvija, Rīga)

Račinskis Ronalds (*Račinskas, Ronaldas*), Lietuvas Starptautiskās vēsturnieku komisijas izpilddirektors (Lietuva, Viļņa)

Skalabans Vitālijs (*Skalaban, Vital*), Baltkrievijas Republikas Nacionālā arhīva Dokumentu publikācijas nodaļas vadītājs, vēstures zinātņu kandidāts (Baltkrievija, Minska)

Sokolovs Boriss (*Sokolov, Boris*), Dr., prof., Maskavas Sociālā universitāte (Krievija, Maskava)

Strods Henrihs, Dr. habil. hist., prof., LZA goda loceklis, Latvijas Okupācijas muzeja Pētniecības programmas vadītājs (Latvija, Rīga)

Turčinskis Zigmārs, LU Latvijas vēstures institūta asistents, LU doktors (Latvija, Rīga)

Vrubels Janušs (*Wróbel, Janusz*), Dr. hist., Nacionālās piemiņas institūta pētnieks (Polija, Lodza)

Symposium of the Commission of the Historians of Latvia
Volume 17

NATIONAL RESISTANCE TO COMMUNIST REGIMES
IN EASTERN EUROPE AFTER WORLD WAR II

Institute of the History of Latvia Publishers
Rīga 2006

Nodibinājums "Latvijas vēstures institūta apgāds",
Akadēmijas laukumā 1-1202, Rīgā, LV-1050.
Reģistrācijas apliecības nr. 40008064387.
Iespiesta LĢIA tipogrāfijā "Latvijas karte",
O. Vācieša ielā 43, Rīgā, LV-1004.
Iesietā a/s "Paraugtipogrāfija",
Puškina ielā 12, Rīgā, LV-1050.

Nacionālā pretošanās komunistiskajiem režīmiem Austrumeiropā pēc Otrā
Na 159 pasaules kara: Starptautiskās konferences materiāli, 2005. gada
7.–8. jūnijs, Rīga. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2006. – 287 lpp.
(Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 17. sēj.).

ISBN 9984-601-34-X

UDK 94(4)(063)